

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

III(10), Issue 47, 2015

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

Editorial board
Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:
Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Vice-Rector, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Anatolij Morozov, Doctor of Science in History, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Valentina Orlova, CSc in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe
BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

The journal is listed and indexed in:

INNO SPACE SCIENTIFIC JOURNAL IMPACT FACTOR: 2.642

ISI (INTERNATIONAL SCIENTIFIC INDEXING) IMPACT FACTOR: 0.465

DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

GOOGLE SCHOLAR

CONTENT

<i>Belyaeva A.V.</i> Nouns denoting concept EDUCATION in English, French, Ukrainian and Russian languages: contrastive analysis	6
<i>Bondarchuk O.</i> Frame-Analyse des Konzeptes „Aussteiger“	9
<i>Cherkhava O.</i> Reconstruction of theolinguistic matrix of religious popular discourse (based on the English, German and Ukrainian Languages)	13
<i>Gach N.</i> Proper names as the representations of individual concepts	19
<i>Grytsenko M.</i> Functional Approach to Translation of Crossover Fiction	23
<i>Herasymenko L.</i> Communicative Functions of Aviation Radiotelephony Discourse	26
<i>Khodos I.O.</i> Ideological and Conceptual Dominants of S. Fitzgerald's Idiodiscourse	29
<i>Бурка Н.А.</i> Лингвистический статус фонемы как объекта фонологического исследования	33
<i>Дроботун В.М.</i> Національно-культурні особливості концепту CLASS у мовній картині світу Британської Індії XIX – XX ст.	36
<i>Дубенко О.Ю.</i> Гештальти Любові і Смерті в англійсько-американській та українській поетичних традиціях: аспект персоніфікації	40
<i>Кириченко Т.С.</i> Класифікація інтрузивних перебивань у мовленнєвій взаємодії	44
<i>Ковтун А.А.</i> Розширення семантики українських релігійних лексем за межами релігійної сфери	48
<i>Колесник М.П.</i> Специфика отклонений в системе согласных северо-восточного диалекта Англии в период 1960-1990 годов	52
<i>Куварова Е. К.</i> Эпистолярный поликатив как фигура с повторной номинацией	55
<i>Кучер І.А.</i> Ядерно-периферійна організація ЛСП неперехідних дієслів руху у фінській мові	59
<i>Лисейко Л.В.</i> Кодифікована норма середньовісньонімецької мови	63
<i>Любарець Н.О.</i> Музикальність у жанровій поетиці художньої прози Вірджинії Вулф	67
<i>Мельниченко И.С.</i> Метафорические конструкции как знаки вербальной агрессии в англоязычном политическом дискурсе	72
<i>Нижегородцева-Кириченко Л.А.</i> Ирония и остроумие: когнитивный потенциал	76
<i>Павлик Н. В.</i> Фатичні мовленнєві акти завершення контакту у зіставному аспекті	80
<i>Павлюк Н.Л.</i> Аксиологія волі та обов'язку в історичній прозі Ю. Мушкетика	84
<i>Пермінова А.В.</i> Прояви, причини та наслідки хибнотлумачень у поетичному перекладі	88
<i>Підгрушина О.Г.</i> Специфіка перекладу гумору на межі англійської та української культур	92
<i>Погребняк О.А.</i> Модус України у чеських “Волинських хроніках” XX-XXI століття	97
<i>Роман Л.А., Роман І.О.</i> Герменевтична модель художньо-естетичної обробки старозавітної месіансько-есхатологічної тематики в творчості Івана Франка	102
<i>Суворова Т.М.</i> Методика дослідження образності американських фольклорних балад	106
<i>Тимінська І.М.</i> Легенди на монетах Великої Британії XVII–XX ст. ст.: переклад, семантика, класифікація	111
<i>Шаповал Г.І.</i> Антропонімний простір новел Марка Черемшини	115

Belyaeva A.V.

Nouns denoting concept EDUCATION in English, French, Ukrainian and Russian languages: contrastive analysis

Belyaeva Anastasiia Viktorivna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, Ukraine

Abstract. This study focuses on the lexical representation of the concept EDUCATION in English, French, Ukrainian, and Russian languages. The theory of conceptual metaphor is used to analyze the mental structures of human cognition that underlie the concept EDUCATION in English, French, Ukrainian, and Russian languages. The study showed that the presentation of the concept EDUCATION relies on similar metaphoric models in the languages under analysis.

Keywords: cognitive metaphor, concept, source domain, target domain, comparative analysis

Analysis of concepts is the integral part of any research aimed at the reconstruction of cognitive mechanisms that organize human knowledge. In language studies conceptual analysis can be both research method and research objective. Conceptual analysis does not equal analysis of word semantics. The former tries to establish general concepts, while the latter deals with the meaning of separate words. Analysis of semantics gives a key to understanding language units, not an insight into mechanisms of human knowledge about the world. This research focuses on contrastive analysis of language units naming the concept EDUCATION. The phenomenon of education has always been closely connected to the development of humanity. Comprehensive analysis of language units that denote the concept of education can give the key to the speakers' understanding of education. The means languages use to reflect conceptualization of education can help uncover the differences in the ways meaning is processed in natural languages.

Central role in the process of human conceptualization of the world belongs to category structures named by nouns [2; 3; 5; 6, p. 96-98]. Research procedure that discloses the way reality is reflected by nouns is the analysis of cognitive metaphors [6, p. 97; 8, p. 289-303]. In cognitive linguistics metaphor is seen as the conceptual operation of mapping the structure of conceptual source domain onto target domain [9]. J. Lakoff singles out three groups of conceptual metaphors: a) structural metaphor; b) orientation metaphors; c) ontological metaphors [4, p. 390-405]. The study focuses on structural metaphors in which cognitive sphere of the source domain is the model for understanding the target domain.

This study analyses nouns that represent the concept EDUCATION in English, French, Ukrainian, and Russian languages: *education*, *éducation*, *освіта*, *образование*. Materials used in the present research include data retrieved from English, French, and Russian language corpora; newspapers and magazines; literary texts by modern authors. Objectives of the study are to establish similarities and differences in the ways concept EDUCATION is presented in lexical units of the languages under analysis.

Conceptual metaphors that represent EDUCATION in English, French, Ukrainian and Russian languages rely on three main source domains "man and nature", "man and society", "means and results of human activity". Conceptual metaphor types used in the research are based on classification by V. Belyakov and J. Zinken [10, p. 34-37; 14, p. 122-123].

Concept EDUCATION verbalized by nouns in English, French, Ukrainian and Russian languages is modeled like physical entities which is evident in mapping characteris-

tics of animate and inanimate objects onto the concept EDUCATION [6, c. 98]. Nouns that denote concept EDUCATION in English, French, Ukrainian, and Russian languages can be countable and represent the concept as physical entity. For example: *We'll need money for our **educations*** [11, 2161]; *La plupart des **éducations** visent à enseigner la gestion de la défaite* [12, 216]; *Загальновизнано, що такий священик обов'язково повинен бути інтелегентом і мати **дві освіти** – богословську і педагогічну* [1, 2006]; *У неї **два образования**: актерское и филологическое* [7, 71]. Conceptual metaphors that belong to the source domain "man and nature" represent EDUCATION as living entity which possesses such characteristics as:

1) ontological characteristics (birth, development, death): *Il a fait le même budget, priorité à l'armée, à la police, **massacre de l'éducation** et de la recherche* [12, 7160]; *На якому **світі** сьогодні перебуває **система вищої освіти**, які кроки варто зробити в найближчому майбутньому, щоб наші вищі навчальні заклади крокували в ногу з часом?* [1, 1998]; *А если чем недоволен, если в своей нищете и бесправии В. Филиппову из Нижнего Хорея кажется, что **образование** умирает, то В. Филиппову из Москвы кажется, что так говорить может только провокатор* [7, 605]. In Russian language zoosemy conceptually relates EDUCATION to a dangerous beast: *Они имеют две цели: **убить** сложившееся **дикое** платное **образование** (вспомним в том числе поборы через репетиторство и другие каналы при поступлении в "бесплатный" вуз) и создать условия для конкуренции, если уж мы говорим о рынке образовательных услуг* [7, 844]. Herbal and floral metaphors represent the organization and development of education in terms of plant structure and lifecycle: *Ми вважаємо, що сьогоднішня освіта має дуже хороші **корені** – вона виходить з традицій освіти радянських часів* [1, 2005]; *Если не работает мозг, душа пропитана нигилизмом, тогда экономика, наука, образование **отсохнут** сами собой* [7, 204];

2) physiology of movement: *Nous voulons être dans **une démarche d'éducation** populaire et les MJC permettent réellement cette rencontre, elles ont fait un travail important pour mobiliser les jeunes lors de la soirée d'ouverture* [12, 230]; *Фінансована державою вища **освіта веде до корупції*** [1, 1998]; *Сейчас ставится задача преодолеть те рубежи, на которых наше дистанционное **образование** встало, как вкопанное* [7, 5];

3) manifestation of free will and ability to speak: *How can the purposes of education be adapted to the diversity of demands, whilst there remains some **reluctance in education** to differentiate between its clientele?* [12, 580]; *En réponse, **l'éducation nationale** argue alors que cette dim-*

inution des effectifs n'est pas ressentie sur le terrain [12, 8]; Тому надзвичайно важливо, щоб держава, суспільство, а потім **освіта** визначилися, чого вони хочуть, запроваджуючи такі курси [1, 1999]; Более того, иногда он наложен на довольно высокое образование, но российское **образование**, как известно, отвечает на вопрос "почему"? [7, 43].

Thus, in English, French, Ukrainian and Russian languages EDUCATION can metaphorically be seen as living entity that can come to life and die, act at will, influence living entities and inanimate objects.

Source domain "man and nature" includes spatial metaphors. Concept EDUCATION is seen as space or territory that men can enter: *This White Paper is part of a process designed simultaneously to provide an analysis and to put forward guidelines for action in the fields of education and training* [12, 37]; L'accès à l'éducation: une approche internationale, par François Orivel, économiste, Université de Bourgogne [12, 2]; Вивчаючи ж предмети, можна входити тільки в «знаннєву» **освіту** [1, 2006]; Не часто сейчас услышишь, чтобы молодой человек учился в пединституте, а это важно, чтобы люди шли в образование [7, 375]. It can be the environment where people exist: *They need to function within an environment of balanced education, supported by an entire community* [12, 46], *Engagé depuis plusieurs semaines dans certains secteurs, le mouvement dans l'éducation nationale se pose désormais comme fer de lance de la contestation sociale* [12, 29143]; Яку сучасну позитивну тенденцію в **улиці освіти** ви хотіли б згадати? [1, 1999].

In English, French, Ukrainian and Russian languages conceptual domain "nature" metaphorically represents EDUCATION as a plant or animal, environment or area where human beings can exist or move.

Conceptual metaphors belonging to the domain "man and society" represent EDUCATION as component of socially meaningful human activities and characteristics, such as: human roles and relations, social and legal institutions. In Russian language social status is relevant for the description of relations between the state and education. The latter is metaphorically seen as a kneeling beggar: *Для всех, кто заинтересован в том, чтобы наше образование поднялось с колен и заняло достойное место, необходимость отсрочки – вещь очевидная* [7, 276]. In French language EDUCATION is presented through social roles and relations between employers and employees: *Reste l'éducation, qui emploie la moitié des 2,3 millions d'agents de l'Etat* [12, 40]; *La 'génération des soixante-huitards', et son slogan: "Il est interdit d'interdire", qui a empêché le travail d'éducation?* [12, 33]; *Selon l'entourage de Luc Ferry, cette réunion vise à "réfléchir aux initiatives possibles" pour renforcer la collaboration entre la police et l'éducation nationale* [12, 31]. In Russian language education is listed among the characteristics that determine person's status in society: *Прежде образование, профессия, должность определяли статус, но, как оказалось, это вовсе не самое главное* [7, 25]; *Могут лишь повторить: еврей – это совокупность разнородных признаков (как то: язык, религия, культура, образование, воспитание, происхождение, место жительства, гражданство)* [7, 32]. Education can be both subject and object of law in human society: *Education is a right to which all young people are entitled* [12, 40]; *Людина є невіддільною від духовності, релігії, має свободу совісті, свободу віро-*

сповідання, отже, освіта має право впровадження релігійних цінностей у навчально-виховний процес державної школи» [1, 2008]. In Ukrainian and Russian languages concept EDUCATION is also represented in military metaphors where education can be seen as both victim and aggressor: *Il a fait le même budget, priorité à l'armée, à la police, massacre de l'éducation et de la recherche* [12, 709]; **Освіта** виявилася заручницею недалекого погляду політики держави [1, 2003]; *Люди и важнейшие человеческие ценности – культура, наука, образование – оказались заложниками неукротимого роста технологий* [7, 690]; *Может быть, на этот вопрос можно отвечать только представив себе, что бы случилось (и что может случиться) с Европой, если бы только одна наука, одно образование разума завладело ею* [7, 500]. English and French languages use military metaphors to liken educational goals to military mission: *It stated that, "the essential mission of education is to help everyone to develop their own potential and become a complete human being, as opposed to a tool at the service of the economy; the acquisition of knowledge and skills should go hand in hand with building up character, broadening outlook and accepting one's responsibility in society"* [12, 343]; *C'est précisément cette faculté de choisir, préférer, repousser, que l'éducation civique doit viser à développer chez les futurs citoyens* [12, 200]; *"Nous avons une vraie mission d'éducation artistique", – confirme-t-il* [12, 109].

In languages under study EDUCATION is conceptually represented as socially meaningful human characteristics, as attribute of people in society, as component of social and state institutions, as participant of social or state actions.

Conceptual domain "means and results of human activity" maps characteristics of objects, instruments, and artifacts on conceptual representation of EDUCATION. For example, it can be seen as means of transport (hot air balloon, train): *Education and training will increasingly become the main vehicles for self-awareness, belonging, advancement and self-fulfillment* [12, 100]; *Les prochains jours seront déterminants: pour le gouvernement, qui semble prêt à lâcher du lest sur l'éducation nationale mais se montre inflexible sur les retraites; pour le front syndical, qui va devoir prouver sa capacité* [12, 44]; *Донецькі керманичі освіти заявляли, що набір в першій класі не здійснювався через незначну кількість заяв* [1, 2000]; *Когда еще в 60-е образование было бы постепенно переведено с рельсов коммунизма на рельсы просвещенного патриотизма и ответственной деятельности государству* [7, 112].

In English, Ukrainian, and Russian languages EDUCATION can be metaphorically seen as goods or products that have price and quality standards: *Except for the Netherlands, where the proportion of private establishments is fairly high (3.3% of GNP), almost all spending on education goes to establishments in the public sector* [12, 77]; *All this presupposes the availability of top-quality education drawing on modern materials, equipment and methods customized to meet the needs of the diverse groups involved* [12, 22]; *Освіта дешевою не буває, тому що освіта дає можливість підійти до культурних надбань людства* [1, 2003]; *И сколько же стоит образование, считающееся одним из самых престижных в столице?* [7, 554]; *Образование дорожает, и это все больше беспокоит студентов и их родителей* [7, 531], *А во-вторых,*

потому, что **образование** в этой консервативной стране отмечено знаком качества высшей пробы [7, 775]. Like other types of goods education can be sold, bought and be in demand: *The dawning of the information society, which initially caused misgivings within the teaching profession, has now revealed new demand for education and training and has started to renew teaching approaches, while facilitating the development of contacts and links between teachers and institutions on a European scale* [12, 780]; *Якщо керівники приватних вузів ставлять перед собою мету лише заробляти гроші на спекулювати на зростаючому попиті на освіту, то це безвідповідально і на це треба адекватно реагувати* [1, 2001]; *В последние годы кривая спроса на высшее образование то поднималась, то опускалась* [7, 210].

Like an object EDUCATION can be divided and united: *There is too much inflexibility, too much compartmentalization of education and training systems and not enough bridges, or enough possibilities to let in new patterns of lifelong learning* [12, 2]; *Среднее образование растянуто на 13 лет, а на высшее оставляется всего три года* [7, 466]; *Мама доводила образование до красных дипломов, папа загорался и остывал легко и быстро* [7, 496].

Views on EDUCATION as artifact metaphorically represent the concept as a key or as a container: *Education and training whether acquired in the formal education system, on the job or in a more informal way, is the key for everyone to controlling their future and their personal development* [12, 300]; *Firstly, education must be opened up to the world of work* [13, 54]; *Education nationale: la défense du service public engagé depuis plusieurs semaines dans certains secteurs, le mouvement dans l'éducation nationale se pose désormais comme fer de lance de la contestation sociale* [12, 67]; *Osvima – ключ до будь-якої модернізації* [1, 2003]; *В современных условиях ключом к успеху и в личной карьере и в конкуренции становится интеллектуальный капитал и образование* [7, 422]; *Внешне благородный институт спонсор-*

ства проникает во все сферы общественной жизни, например в образование, и оказывается на поверку инструментом прямого давления [7, 36].

Education seen as object of human activity can be given to other people, received or demonstrated: *Initially launched in Germany in 1932 to save the children of Jewish families suffering from discriminatory measures, mainly in the employment field, this undertaking aimed at transferring groups of such young people to Palestine and providing them with education and training as part of "communities of independent young people" in certain kibbutzim* [12, 3]; *Ainsi demain samedi 23 avril de 10 h à 12 h place du Commandant Arnaud, des professionnels feront des démonstrations d'éducation* [12, 69]; *Щоб народ свідомо сприймав серйозні речі, йому потрібно дати освіту* [1, 1998].

In English, French, Ukrainian and Russian languages concept EDUCATION is metaphorically likened to the means of transportation which can move or be moved by a person in certain direction. Metaphorical model of object represents views on EDUCATION as exported goods, products in deficit, useful and high-quality product, material that people can modify, instrument for human activity.

The research showed that metaphoric presentation of the concept EDUCATION relies on similar metaphor models in the languages under analysis, namely anthropomorphic and zoomorphic metaphor, spatial metaphor. Thus, three types cognitive metaphors can be singled out in the languages under study: EDUCATION is LIVING ENTITY, EDUCATION is PHYSICAL OBJECT, EDUCATION is NATURAL PHENOMENON. The first type includes the result of mapping such characteristics as ability to move, speak, act deliberately, and play roles in society onto concept EDUCATION. The second type includes views on EDUCATION as countable object or artifact that can satisfy human needs, be moved, given and received, altered and modified. EDUCATION is NATURAL PHENOMENON reflects views on EDUCATION as natural resource and environment where living entities exist.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Newspaper «Day» / URL: <http://www.day.kiev.ua>
2. Kubryakova E. S. Parts of speech in cognitive linguistics/ Elena Samoylovna Kubryakova. – M.: Institute of Linguistics of RAS, 1997. – 331 p.
3. Kubryakova E. S. Language and knowledge: towards getting knowledge about language: parts of speech in cognitive linguistics. Role of language in gaining knowledge about the world / Elena Samoylovna Kubryakova. – M.: Languages of Slavic culture, 2004. – 555 p.
4. Lakoff G. Metaphors we live by / George Lakoff. – M.: URSS, 2004. – 252 p.
5. Mechkovskaya N.B. Metalanguage verbs in historical perspective: images of speech in naïve language picture of the world / N.B. Mechkovskaya // Language about language. – M., 2000. – P. 363-380.
6. Morozova E.I. Concept of lying in language and discourse / Elena Ivanovna Morozova. – Kharkiv.: Ekograf, 2005. – 300 p.
7. National corpus of Russian language / URL: <http://www.ruscorpora.ru>
8. Chemeyko L.O. Language philosophic analysis of abstract nouns / Lyudmila Olegovna Chemeyko. – M.: MGU, 1997. – 320 p.
9. Bendarek M.A. Construing the world: conceptual metaphors and event-construal in news stories. / URL: <http://www.metaphorik.de/05/bendarek.pdf>
10. Belyakov V. La réalité russe à travers la métaphorisation des discours médiatiques. / URL: <http://www.metaphorik.de/10/beliakov.pdf>
11. British National Corpus. / URL: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>
12. Leipzig corpus. / URL: <http://corpora.uni-leipzig.de>.
13. Oslo Multilingual Corpus. / URL: <http://khnt.hit.uib.no/webtce.htm>
14. Zinken J. Metaphors, stereotypes, and the linguistic picture of the world: Impulses from the Ethnolinguistic school of Lublin. / URL: <http://www.metaphorik.de/07/zinken.pdf>

Беляева А.В. Имена существительные – номинации концепта ОБРАЗОВАНИЕ в английском, французском, украинском и русском языках: сопоставительный анализ

Аннотация. Исследование посвящено лексическому представлению концепта ОБРАЗОВАНИЕ в именах существительных в английском, французском, украинском и русском языках. Анализ структур человеческого сознания, лежащих в основе концепта ОБРАЗОВАНИЕ в английском, французском, украинском и русском языках проводится в рамках теории концептуальной метафоры. Исследование показало, что репрезентация концепта ОБРАЗОВАНИЕ опирается на сходные метафорические модели в анализируемых языках.

Ключевые слова: концептуальная метафора, концепт, область источника, область цели, сравнительный анализ

Bondarchuk O.
Frame-Analyse des Konzeptes „Aussteiger“

Bondarchuk Olena Yuriijivna
Doktorandin der Osteuropäischen Nationalen Lessja-Ukrainka-Universität, Luzk, Ukraine

Abstrakt. Der Artikel befasst sich mit dem Konzept „Aussteiger“, das einige Lesarten hat und in verschiedenen Teildiskursen zum Vorschein kommt. Für die diskurslinguistische Untersuchung bieten Frames methodisch eine Möglichkeit das allgemeine Wissen über Aussteiger handhabbar zu präsentieren. Die Untersuchung von Aussteigern wird aufgrund Konerding's Frame-Theorie durchgeführt. Die Basis dazu ist der Matrixframe GRUPPE/INSTITUTION. Durch die sinnvoll gestellten Fragen wurden die Slots geöffnet und mit Fillers durch die Prädikationen im Text gefüllt.

Schlüsselwörter: Frame, Konzept, Diskurs, Slot, Filler, Präzisierung, Aussteiger

Einleitung. Die meisten historisch-öffentlichen Ereignisse, Wissenssegmente werden nicht als unmittelbare Erfahrungen verstanden, sondern als Symbole durch diskursive Formate in der modernen Medienlandschaft weitergeleitet [6]. In der letzten Zeit rückt „Aussteiger“ in den Focus öffentlicher Debatten. Unter „Diskurs“ verstehen wir nach Gardt [4, S. 206] „die Auseinandersetzung mit einem Thema, die sich in Äußerungen und Texten der unterschiedlichsten Art niederschlägt, von mehr oder weniger großen gesellschaftlichen Gruppen getragen wird, das Wissen und die Einstellungen dieser Gruppen zu dem betreffenden Thema sowohl spiegelt, als auch aktiv prägt und dadurch handlungsleitend für die zukünftige Gestaltung der gesellschaftlichen Wirklichkeit in Bezug auf dieses Thema wirkt“. Es gibt keinen bestimmten Diskurs, wo der Aussteiger zum Vorschein kommt – er umfasst alltäglichen, politischen, sozialen, wirtschaftlichen, wissenschaftlichen Diskurs. „Aussteiger“ kommt in verschiedenen Teildiskursen zum Vorschein, die von den Lesarten des Aussteigers abhängen: „Aussteiger aus der Gesellschaft“, „Aussteiger aus dem Beruf“, „Aussteiger aus der Nazi-Szene“, „Aussteiger auf Zeit“. Das Besondere an den Aussteigern ist das, was alle Teildiskurse unter einen Hut bringt, - die Dialektik der Nicht/Anpassungsfähigkeit an die geltenden gesellschaftlichen Normen. Der Philosoph C. Schüle betont, dass die Aussteiger die Gesellschaft objektiv bewerten, weil sie einerseits der Gesellschaft angehören und andererseits daraus ausgestiegen sind: „Niemand kann besser Auskunft geben über den Zustand einer Gesellschaft als der, der aus ihr aussteigt. Aussteiger sind die Rache der Gesellschaft an sich selbst [8, S. 48].

Forschungsübersicht. Mit dem „Aussteiger“-Thema haben sich die Soziologen wie Kreuzer, Beatniks, Stein, Conti, Frecot, Oltmanns aus dem Blickwinkel der Subkulturen befasst. Aussteiger standen noch nie im Zentrum einer diskurslinguistischen Untersuchung. Aus dieser Sicht treten Aussteiger in Form eines Konzeptes auf. Unter **Konzept** verstehen wir „informative Struktur des Bewusstseins, in gewisse Weise organisierte Gedächtniseinheit, die die Gesamtheit des verbalen und nonverbalen Wissens über Erkenntnisobjekt beinhaltet, das durch fünf psychische Funktionen des Bewusstseins und des Unbewussten erworben wird [11, S. 256]“.

Das komplexe Wissen kann in Form eines Frames präsentiert werden. Um Kontextualisierungen von Konzepten auf der Ausdrucksebene systematisch auswerten und analysieren zu können, ist das Frame-Konzept hilfreich, eine Modellvorstellung aus der Künstlichen-Intelligenz-Forschung, die sowohl in den Kognitions- als auch in den Sozialwissenschaften intensiv rezipiert worden ist [3]. Nach

Fillmore [2, S. 111] erfüllen Frames eine doppelte Funktion. Einerseits dienen sie als ein analytisches Instrument zur Bestimmung von Bedeutungsangaben; andererseits kommt ihnen aber auch der Status kognitiver Entitäten – genauer: kognitiver Konzepte – zu, die in Sprachverstehensprozessen als ein Format zur Wissensrepräsentation und –organisation wirksam werden [10, S. 4]. Die Frames wurden zum Gegenstand der Forschung in den Arbeiten von Fillmore, Minsky, Konerding, Ziem, Fraas, Zhabotinska u. a.

Ziel, Material und Methode. Ziel der vorliegenden Arbeit ist es, das Wissen über Aussteiger zu systematisieren und in Form eines Frames vorzustellen. Als Grundlage des sprachlichen Materials dient das Buch von Matthias Onken „Bis nichts mehr ging. Protokoll eines Ausstiegs“ [7]. Die Hauptmethode der angebotenen Untersuchung ist die Frame-Analyse.

Forschungsergebnisse. Es gibt keine isolierten Frames, die nur für sich existieren, es gibt Frame-Systeme. Nach Ziem lässt sich jedes Frame-System in mindestens zwei Dimensionen analysieren: in einer horizontalen Richtung, die die Verschränkung von Frames entlang der syntagmatischen Organisation sprachlicher Einheiten thematisiert, und in einer vertikalen Richtung, die Frames in ihrem paradigmatischen Beziehungsgefüge zu über- und untergeordneten Frames betrifft [10, S. 4]. Was die horizontalen Beziehungen anbetrifft, befindet sich „Aussteiger“ neben den Frames „Der deutsche Bürger“, „Einsteiger“, „Aufsteiger“ und anderen. Bei den vertikalen Zusammenhängen des „Aussteigers“ geht es um Hyperonyme wie „deutsche Mentalität“, „deutsche Kultur“, „ehrenamtliches Engagement“ und um Hyponyme wie „Subkultur“, „Beruf“, „Gesellschaft“, „Urlaub“ und andere.

Nach der Frame-Theorie von Langaker 1987, Fillmore 1982, Minsky 1975 wird das bedeutende Wissen in Rahmen organisiert, die bestimmte Leerstellen haben. Das Füllen von diesen Leerstellen bildet neue Wissensrahmen. Jeder Begriff (Konzept), der ein Füllwert für bestimmte Positionen im allgemeinen Wissensrahmen ist, bildet von sich selbst einen Rahmen [1, S. 84].

Jeder Frame besteht aus folgenden Strukturelementen: **Slots** – konzeptuelle Leerstellen, die durch die gestellten Fragen identifiziert werden können. Dafür sollen Fragen gestellt werden, wobei darunter die relevanten kategorialen Fragen ausgewählt und graduell differenziert werden; **Fillers** – Füllwerte von Slots, die der Menge der Informationseinheiten in der Datenbank entsprechen; **Default-Werten** – prototypische und vorausgesetzte Fülllemente der Slots. Obwohl sie in der Datenbasis nicht auftreten, sind sie verstehensrelevant [10].

Eine linguistisch-diskursives Verständnis von Frames hat Konerding vorgeschlagen. Er leitet aus dem Substantivbestand des Deutschen sogenannte Matrixframes her, die die Basis für die Konstituierung der Frames jedes beliebigen nominalen Lexikoneintrages bilden sollen. Das Raster für den deutschen Wortbestand bilden die Matrixframes GEGENSTAND, ORGANISMUS, INSTITUTION, PERSON, AKTANT, EREIGNIS, HANDLUNG, ZUSTAND, TEIL, GANZES, UMGEBUNG [5]. Diese Matrixframes kann man mithilfe der Prädikationen beschreiben – Äußerungen, die den Frame charakterisieren. Auf solche Weise lassen sich die Slots bestimmen [9].

Für das hier interessierende Beispiel AUSSTEIGER würde der Matrixframe GRUPPE/INSTITUTION als Grundlage für die Konstitution des Frames für AUSSTIEGER zur Verfügung stehen [5, S. 425]. Nach den konkreten Anforderungen des Aussteigers wurde der von Konerding vorgeschlagene Matrixframe gekürzt. In allen Fragen des Frames verstehen wir AUSSTEIGER als SOZIALE GRUPPE/INSTITUTION.

Für die Lesart des Aussteigers als „Aussteiger aus dem Beruf“ können folgende Fragen festgestellt werden:
Welche Vorteile hat der Aussteiger?
Was charakterisiert berufliche Tätigkeit des Aussteigers?
Welche Gründe gibt es für einen Ausstieg?
Was kann einen Ausstieg verhindern?
Was mildert den Stress am Arbeitsplatz?
Welche Namen hat diese Gruppe der Aussteiger?
Welche Ziele werden von den Aussteigern verfolgt?
Wie werden die Aussteiger von der Gesellschaft wahrgenommen?

Diese Fragen bilden die Grundlage für das Prädikatorenschema. Konzeptgebundenes Wissen über Aussteiger aus dem Beruf ist durch usuelle Prädikationen im Text verbalisiert. Für Beschreibung der Prädikationen benutzen wir folgende Symbole: n – Slot für Spezifikation von Aussteigern, z. B. *berühmte Aussteiger, deutsche Aussteiger* wird bezeichnet als (n). X, Y i Z sind die Valenz der entsprechenden Verben, Slots und Prädikationen. Die Prädikationen sind Slots, bestimmte Kontextualisierungen – Füllwerte, die in folgendem Frame vorkommen:

1. Prädikatoren, die die berufliche Tätigkeit der Aussteiger charakterisieren:

Kontextstelle 1: *Etwa ein Jahr nach den Anschlägen merkte ich, dass ich meinen Job zunehmend als Routine empfand* [7, S. 26].

Prädizierung: AUSSTEIGER empfindet x wie y.

Fillers: x – der Job, y – die Routine.

Kontextstelle 2: *Die Jagd nach Geschichten, die Recherche, der Wettkampf mit anderen Zeitungen um Exklusivität, bessere Fotos und Informationen drückten mir Adrenalin durch die Blutbahn* [7, S. 30].

Prädizierung: x drücken y in AUSSTEIGER

Fillers: x – die Jagd nach Geschichten, die Recherche, der Wettkampf mit anderen Zeitungen um Exklusivität, bessere Fotos und Informationen, y – das Adrenalin.

2. Prädikatoren, die die Vorteile der Aussteiger charakterisieren:

Kontextstelle 1: *Mein Ausstieg aus dem Hochleistungsjob bei voller Fahrt ist einer der größten Brüche in meinem Leben* [7, S. 174].

Prädizierung: x für AUSSTEIGER ist y.

Fillers: x – der Ausstieg, y – der größte Bruch im Leben.

3. Prädikatoren, die die Gründe des Ausstiegs aus dem Beruf charakterisieren:

Kontextstelle 1: *Der Stress im Job lässt mich selbst im Bett nicht los, verfolgt mich in meinen Träumen, saugt mich aus wie ein lästiger Parasit seinen wehrlosen Wirt* [7, S. 10].

Prädizierung: x verfolgt AUSSTEIGER.

Fillers: x – der Stress.

Kontextstelle 2: *Sie vertreibt das diffuse Gefühl nicht, dass der Stress mir nicht guttut; ich spüre, dass ich so nicht ewig machen kann* [7, S. 11].

Prädizierung: x tut AUSSTEIGER nicht gut.

Fillers: x – der Stress.

Kontextstelle 3: *Er war der erste Kollege, an dem ich beobachtete, wie Stress einen Menschen verändert* [7, S. 19].

Prädizierung: AUSSTEIGER beobachtet, wie x y verändert.

Fillers: x – der Stress, y – ein Mensch.

Kontextstelle 4: *Aber ich merke, dass die Verantwortung mich nicht nur fordert, sondern auch belastet* [7, S. 36].

Prädizierung: x belastet AUSSTEIGER.

Fillers: x – die Verantwortung.

Kontextstelle 5: *Ich spüre die Last, und sie zeigt sich immer deutlicher* [7, S. 38].

Prädizierung: AUSSTEIGER spürt x.

Fillers: x – die Last.

Kontextstelle 6: *Diese verdammten Zweifel! Sie befallen mich wie ein Grippenvirus, und ich weiß nicht, warum* [38].

Prädizierung: x belastet AUSSTEIGER.

Fillers: x – der Zweifel.

Kontextstelle 7: *Die Zweifel kosten mich Kraft, sie drücken auf meine Stimmung und zerren an meinen Nerven* [7, S. 39].

Prädizierung: AUSSTEIGER leidet an x.

Fillers: x – die Zweifel.

Kontextstelle 8: *Der Megadruck-Gefühl packt mich fast jeden Tag* [7, S. 62].

Prädizierung: x stört AUSSTEIGER.

Fillers: x – der Megadruck-Gefühl.

Kontextstelle 9: *Je länger der Druck, die Disziplin und der volle Einsatz anhalten, desto größer wird mein Bedürfnis nach einem Gegenpol* [7, S. 63].

Prädizierung: AUSSTEIGER leidet unter x.

Fillers: x – der Druck, die Disziplin, der volle Einsatz.

Kontextstelle 10: *Auch deshalb, weil es mich immer mehr schockiert, was ich im Spiegel erblicke. Es ist blanker Horror. Stress macht hässlich* [7, S. 114].

Prädizierung: x schockiert AUSSTEIGER.

Fillers: x – blanker Horror, der Stress.

Kontextstelle 11: *Ein Traumberuf. Inzwischen macht er mich krank* [7, S. 147].

Prädizierung: x schadet AUSSTEIGER.

Fillers: x – der Traumberuf.

4. Prädikatoren, die das Aufhalten eines Ausstiegs charakterisieren.

Kontextstelle 1: *Der Grund, warum ich so lange brauchte, um das zu tun, was ich in Gedanken längst getan hatte, war Kraftmangel* [7, S. 172].

Prädizierung: AUSSTEIGER fehlt x.

Fillers: x – die Kraft.

Kontextstelle 2: *Für den Job gebe ich neunzig Prozent – der kleine Rest muss reichen für meinen Sohn, meine Freunde und mich selbst* [7, S. 145].

Prädizierung: AUSSTEIGER lebt für x.

Fillers: x – der Job.

5. Prädikatoren, die die Stressmilderung charakterisieren:

Kontextstelle 1: *Alkohol ist ein wunderbarer Erlöser. Ein kräftiger Rausch befreit, macht locker und leicht* [7, S. 102].

Prädizierung: x befreit AUSSTEIGER.

Fillers: x – der Alkohol.

6. Prädikatoren, die den Namen der Gruppe charakterisieren.

Kontextstelle 1: *Ich wandle mich zu einem Typen, der mir oft nicht mehr geheuer ist* [7, S. 39].

Prädizierung: AUSSTEIGER ist x.

Fillers: x – der Typ, der nicht mehr geheuer ist.

Kontextstelle 2: *Der, zu dem ich werde, gefällt mir viel weniger als der, der ich war* [7, S. 39].

Prädizierung: AUSSTEIGER gefällt x besser als y.

Fillers: x – der, der ich war, y – der, der ich werde.

Kontextstelle 3: *Ich komm mir vor wie ein Krisenmanager* [7, S. 47].

Prädizierung: AUSSTEIGER ist x.

Fillers: x – der Krisenmanager.

Kontextstelle 4: *Ich bin ein Kessel, der unter Hochdruck steht. Bald explodiert er. Bald zerreißt es mich* [7, S. 68].

Prädizierung: AUSSTEIGER ist x.

Fillers: x – der Kessel unter Hochdruck.

Kontextstelle 5: *Wie ein zahnloser Tiger komme ich mir vor. Man hat mir Macht gegeben, die keine ist* [7, S. 71].

Prädizierung: AUSSTEIGER ist x.

Fillers: x – ein zahnloser Tiger, ohne Macht.

Kontextstelle 6: *Ich bin süchtig nach der Arbeit. Elf Stunden reichen nicht, erst nach vierzehn habe ich das Gefühl, genug getan zu haben* [7, S. 134].

Prädizierung: AUSSTEIGER ist n.

Fillers: n – süchtig nach der Arbeit.

Kontextstelle 7: *Ich bin kein Workaholic mit der Fähigkeit zu Gefühlen abseits des Jobs* [7, S. 37]!

Prädizierung: AUSSTEIGER ist x mit y abseits z.

Fillers: x – der Workaholic, y – die Fähigkeit zu Gefühlen, z – der Job.

7. Prädikatoren, die die Ziele der Aussteiger charakterisieren:

Kontextstelle 1: *Ich träume vom Gegenteil diszipliniertes Fleißes, festgelegter Strukturen und einzuhaltenden Fristen* [7, S. 65].

Prädizierung: AUSSTEIGER träumt von x.

Fillers: x – Gegenteil diszipliniertes Fleißes, festgelegter Strukturen und einzuhaltenden Fristen.

Kontextstelle 2: *Ich neide meiner Freundin die Freiheit, sich außerhalb der Arbeit lockermachen zu können.* [7, S. 37].

Prädizierung: AUSSTEIGER neidet x wegen y.

Fillers: x – die Freundin, y – die Freiheit, sich außerhalb der Arbeit lockermachen zu können.

Kontextstelle 3: *Ich habe ein großes Bedürfnis nach Nähe und Zuneigung, sehne mich nach Vertrauen und Vertrautheit, einer Homepage. Zweisamkeit. Körperlichkeit* [7, S. 142].

Prädizierung: AUSSTEIGER braucht x.

Fillers: x – die Nähe, die Zuneigung, das Vertrauen, die Vertrautheit, die Homepage, die Zweisamkeit, die Körperlichkeit.

Kontextstelle 4: *Mein Job macht mir Spaß, aber ist nur noch nachrangig in meinem Leben. Erst kommen die Liebe und meine Söhne. Dann meine Eltern, die Familie, Freunde* [7, S. 171].

Prädizierung: AUSSTEIGER bevorzugt x.

Fillers: x – die Liebe, die Söhne, die Eltern, die Familie, die Freunde.

Kontextstelle 5: *Auszeiten, Nicht-Erreichbarkeit und Freizeit dürfen wir nicht als Luxus, sondern als Notwendigkeit für lange Lebensdauer im Job ansehen* [7, S. 176].

Prädizierung: AUSSTEIGER braucht x.

Fillers: x – die Auszeit, die Nicht-Erreichbarkeit, die Freizeit.

8. Prädikatoren, die das Verhältnis der Umgebung zu den Aussteigern charakterisieren:

Kontextstelle 1: *Die meisten Menschen in meinem Leben haben meine Motivation, bei Bild zu arbeiten, akzeptiert* [7, S. 76].

Prädizierung: x akzeptieren AUSSTEIGER.

Fillers: x – die meisten Menschen.

Kontextstelle 2: *Viele ersinnen im Frust über ihren Alltagstrott Aussteigerphantasien. Leute, die sie umsetzen und sich durchbeißen, bewundere ich* [7, S. 130].

Prädizierung: AUSSTEIGER bewundert x.

Fillers: x – Leute, die Aussteigerphantasien umsetzen und sich durchbeißen.

Schlussfolgerungen. Zusammenfassend kann festgehalten werden, dass Frames heuristisch interessant und praktikabel sind, den sie ermöglichen die systematische Auswertung von Kontextfaktoren, die aus dem vorliegenden extrahiert werden können. In der Lesart „Aussteiger aus dem Beruf“ lässt sich folgendes Profil des Buches feststellen, das durch den Zentralgrad der Slots bestimmt wird. Im obengenannten Frame bilden das Profil Slots „Gründe des Ausstiegs“, „Name der Gruppe“, „Ziele der Gruppe“, sie bilden die Basis, die die Spezifik des Buches enthüllt. Den einmaligen diskursiven Umriss verleihen zahlreiche Benennungen der Gruppe: *Maschine, zahnloser Tiger, Workaholic, Kessel, Arbeitssüchtige* und andere, die den Schaden der Karriere für die Persönlichkeit betonen.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Busse D. Semantik // Paderborn, 2009.
2. Fillmore C.J. Lexical semantics and text semantics / Copeland J.E. New Directions in Linguistics and Semantics // Houston: Rice University Studies, 1984. – S. 123-147.
3. Fraas C. Schlüssel-Konzepte als Zugang zum kollektiven Gedächtnis. Ein diskurs- und frameanalytischer Ansatz // www.tu-chemnitz.de/phil/imf/mk/docs/fraas/schlueselkonzepte.pdf
4. Gardt A. Stil und Bedeutung / Fix, Gardt, Knappe. Rhetorik und Stilistik, 2008. – S. 1196-1210.
5. Kernerding K. Frames und lexikalisches Bedeutungswissen. Untersuchungen zur linguistischen Grundlegung einer Frame-theorie und zu ihrer Anwendung in der Lexikographie // Tübingen: Niemeyer, 1993.
6. Luhmann N. Die Realität der Massenmedien // Wiesbaden, 2009.
7. Onken M. Bis nichts mehr ging. Protokoll eines Ausstiegs // Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2013. – 176 S.
8. Schüle C. 21 Fragmente der Identität des Aussteigers // Mare 65, 2007. – S. 48-62.
9. Spitzmüller J., Warnke I.H. Diskurslinguistik: Eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse // Walter de Gruyter, 2011.
10. Ziem A. Frame-Semantik und Diskursanalyse. Zur Verwandtschaft zweier Wissensanalysen // www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/fileadmin/Redaktion/Institute/Germanistik/Konstruktionssgrammatik/ZiemFrames_Diskurs.pdf
11. Selivanova O.O. Modern Linguistics: Directions and problems // Poltava "Dovkillia-K", 2008. – 712 p.

Bondarchuk O.Y. The Frame-Analyses of the concept "Aussteiger"

The Article deals with the concept „Aussteiger“, which has some ways of meaning and appears in different part-discourses. The Frames are methodical a possibility for the discourse-linguistical analyses to represent the main knowledge about "Aussteiger" in a simple way. The research of the Aussteiger is made on the basis of the Kernerdings understanding of the Frame-Theory. The base for it is the Matrixframe GROUP/INSTITUTION. Through the intelligently asked questions the slots were opened and the fillers were filled with the predication from the text.

Keywords: *frame, concept, discourse, slot, filler, predication, Aussteiger*

Бондарчук О.Ю. Фреймовый анализ концепта «Aussteiger»

В статье исследован концепт «Aussteiger», который имеет несколько способов прочтения и профилируется в нескольких частичных дискурсах. Фреймы – методологическая возможность дискурсивно-лингвистического анализа для репрезентации основного знания о «Aussteiger». Исследования «Aussteiger» базировано на Конердинговом понимании теории фреймов. Базой для этого служит матричный фрейм ГРУППА/ИНСТИТУЦИЯ. С помощью правильно поставленных вопросов открываются слоты и филлеры наполняются предикациями из текста.

Ключевые слова: *фрейм, концепт, дискурс, слот, филлер, предикация, Aussteiger*

Cherkhava O.

**Reconstruction of theolinguistic matrix of religious popular discourse
(based on the English, German and Ukrainian Languages)**

*Olesya Cherkhava, Candidate of philological sciences (Germanic languages), Doctorant student
Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine*

Abstract. This article continues researching the role of religious type of discourse in theolinguistics is defined; the relation of religious popular discourse variety to prophetic, missionary and sermon varieties is provided, religious popular discourse definition is qualified, its text classification is offered, kernel criteria of religious-popular discourse identification as the variety of religious discourse type are suggested; religious-popular texts according to their invariant (religious-propaganda and religious-informative character)-variant parameters are classified.

Keywords: *theolinguistics, theolinguistic matrix, religious-popular discourse variety, kernel criteria, invariant-variant parameters*

Modern *theolinguistics* (the term is firstly used by Jean-Pierre van Noppen in 1976), is oriented to cover the general aspects of linguistics and biblical language (Oleksandr Gadomskyy, Nina Mechkovska, Oleksandr Chernobrov, David Crystal, William Downes, Joshua Fishman), terminological definitions of religious discourse as institutional type (Volodymyr Karasyk, Oksana Yasynovska, Tetyana Shyryayeva), fideistic discourse (Nina Mechkovska, Olesya Cherkhava), sermon discourse (Mychail Zuyev), religious popular discourse (Yuliya Ochered'ko). Within the latest researches theolinguistics is defined as separate science "determined to find the sequences of *religion and linguistics* and the ongoing relationship between *linguistics* and *theology*" [16, p. 3]. In this research we initiate term "*theolinguistic matrix*" that could represent the possible structure of religious discourse as the unity of four main varieties: missionary, sermon, prophetic and religious-popular (hereinafter – RPD) and suggest thorough analysis of the last one.

Theolinguistics as the interdisciplinary science subordinates such philological disciplines as linguistic religious studies, sociolinguistics, psycholinguistics, linguistic-cultural studies, ethnolinguistics and others. Referring to each subject in particular in terms of its contribution to the scholarly insights of the paper, we should point out that in linguistic religious studies special attention is devoted to the approach of the problematic explanation of Holy Bible Verses through the exegetic definition as "a synthesis of propositions uttered by believers of any religious community about particular problematic questions [3, p. 10] and an investigation of theoretic instructions that are provoked by interdisciplinary character of linguistics and specific elaborate rhetoric of the Bible" [5, p. 138]. In Sociolinguistics the sphere of religion and language is viewed either as a) "unity of themes that provides the context of language activity" [2, p. 51], or as b) influence of religious or political personality on state-church relations (the relation between debate company of John Kennedy and religious organization "Protestants and Other Americans United (POAU))" [24, p. 2] or as c) separate functioning of religious discourse within one particular TV channel (CNL) with a particular addressee – a faith-seeking person. In psycholinguistics religious discourse is identified as forming "norms of behavior" and the Internet users consciousness manipulation through religious propaganda and religious informative texts [23; 5]. In linguistic-cultural studies religious discourse is observed either as information about religious language and cultural states of a particular country in a particular epoch [Thompson 2000:168] or as "a type of spiritual activity of people" [4, p. 15], whereas in ethnolin-

guistics this notion is depicted as religious language verbalization in ethnic-cultural and psychological interrelation [17, p. 21].

So, as the interdisciplinary notion religious discourse may be reflected as the object of theolinguistics, that represents religious linguistic view of the world (religious linguistic world-image); religious speech activity in social interaction; relation of religious language and spiritual cultural phenomenon; the moral evaluation manifestation and representation of religious language in the collective consciousness of ethnic groups.

Taking for detailed analysis only religious popular variety of religious discourse with its semantic value "to incline people to faith" (common to all varieties), through popularization of religious belief among social groups and by exerting religious influence not by manipulation but by persuasion with biblical quotations or verse employing adaptation/simplification of religious biblical information (textual shortening, oral explanation or the use of visual images that create special religious aesthetics such as sensitive world perception without gaining any benefit and personal creative perception of religious reality), we suggest that it may be viewed as one of the elements of theolinguistic matrix of both individual and collective creativity of different ethnoses and, in particular, of separate ethnic groups (together with missionary, sermon and prophetic varieties).

The term "matrix model" in linguistics was provided with the meaning "semantic structure of the polysemantic word" by Iryna Arnold in 1966 and was picked up by Ronald Lenker for the depiction of knowledge configuration, that composes the base of a language unit meaning and Mykola Boldyrev cognitive-matrix approach. In this article we suggest that reconstruction of theolinguistic matrix (falls within the domain of historical linguistics) may refer to the following principles:

1. To provide complex methodology of kernel composition reconstruction and invariant-variant periphery of "theolinguistic matrix" of RPD in the English, German and Ukrainian languages.

2. To render inner and outer reconstruction of conceptual kernel of "theolinguistic matrix" of RPD in the English, German and Ukrainian languages.

3. To classify texts of RPD according to invariant parameters – cognitive contexts of religious agitational and religious informative character of texts that may be viewed as components of "theolinguistic matrix" of RPD.

4. To reconstruct form and meaning of language units that form discourse in every concrete variant of text and are filling the cells of theolinguistic matrix components.

The aim of the research is to commit the reconstruction of a theolinguistic matrix of religious popular discourse as multiple religious knowledge according to principle kernel (object of thought in RPD)-invariant (contexts of religious agitation and religious informative)-variant (subvarieties of these two context) periphery in English, German and Ukrainian languages.

The above-mentioned aim preconditions solving the following **tasks**:

- to analyze an interdisciplinary notion of terminological field of religious discourse which keeps changing in different linguistic studies – linguistic religious study, sociolinguistics, psycholinguistics, cultural linguistics, ethnolinguistics;
- to form the most concrete scientific definition of RPD as one of the varieties of religious discourse type of institutional discourse (adjoining to missionary, prophetic and sermon varieties);
- to classify texts of religious popular discourse according to invariant parameters (cognitive contexts of religious agitation and religious informative character as the components of theolinguistic matrix) and specify variant parameters of these texts.

Object of the research – texts of religious popular discourse in English, German and Ukrainian languages.

Subject of the research – inner and outer reconstruction of kernel and invariant-variant periphery forming of theolinguistic matrix of religious popular discourse in English, German and Ukrainian languages.

The **novelty of the research** is in the reconstruction of kernel-periphery model of “theolinguistic matrix of RPD” in English, German and Ukrainian languages; in identification of such kernel criteria of RPD as a variety of religious discourse as a) aim, b) participants, c) oral-written discourse modus of comparison, d) religious popular language strategies, e) social-situational and normative extralinguistic factors, that would structure notional centre of “theolinguistic matrix of RPD”; in classification of religious popular texts according to two main invariant parameters: a) intention and b) system of discourse formation (religious agitational texts – propaganda, poster, brochure, booklet, leaflet, flyer, pocket calendar, text on billboard and light-box, booklet-prayer and religious informative texts – Calendar Religious Guides: a) tear-off religious calendar (type, “Orthodox Calendar 2014”); b) Andachtsbuch; c) Daily Bible Promises (adapted version iPhone Bible Promises For Every Day); d) Daily Planner; e) Devotionals; f) Meditations; Booklet of International Religious Festival, Booklet of Religious Synod Meeting); in presenting variant parameters of these texts, that are typical for every separate text, may be viewed as discourse forming characteristics in every investigated language and compose periphery zone in “theolinguistic matrix of RPD”: (a) religious popular languages strategies, b) concept of context, c) event (preconditions theme, place and time), d) concept of mediator (consolidate participants, possible author), e) sphere of communication, f) communicative role shift, g) way of popularization, h) thematic, referential, event, time and space unity); the perspective is in future development of theoretical statements of different schools of discourse-analysis in the aspect of precise scientific definition of the notion “discourse composition”; the methodology of modern compared historical investigations in a way of broadening the

principles of inner and outer reconstruction of language facts and transfer of these processes into the sphere of discourse will be improved.

Practical value of the results implies that suggested model of “theolinguistic matrix of RPD” reconstruction may be extrapolated for the identification and future interpretation of other varieties and types of discourse.

Religious discourse (also moral [20, p.43], sacrum [26, p. 20-46], social discourse of religion [22, p. 420-443]) is interdisciplinary notion terminological field of which keeps changing in different linguistic studies: linguistic religious study, sociolinguistics, psycholinguistics, cultural linguistics, ethnolinguistics and others. In this terminological synonymy one of the most disputable questions concern sequences of religious and fideistic discourse, in particular their differentiation: “Classifying genre specific of confessional religious texts according to criteria modality, we should mind fideistic discourse as philosophical and philological approach to the notional belief in word that is actualized in the process of human activity with more logic and intellect than sphere of religious and aesthetic activity” [6, p. 3-36] and equalization: “Fideistic/religious discourse – is special variety of institutional discourse that is specifically oriented for supplying communication that covers religious beliefs of people and is the basis of importance for every individual and society ethic senses” [10, p.18]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy separates religious belief from fideistic, identifying that the last one has more philosophical aspect of understanding belief in relation to reason [27]. Trying to find the answer, we turn to European philosophical scientists so that we may find the separation of these notions, because “fideism” is defined as “persuasion in belief that has particular reason and that is used in the search of philosophical and religious truth” [25, p. 87], or as “totality of the following interrelated theses: 1) religion that is logically separated from other aspects of life; 2) religious discourse is unique and does not allow us to talk about reality; 3) religious belief may be understandable just for believers; 4) religion may not be criticized” [28, p.187]. Judging from that we identify broader philosophical meaning of fideistic discourse with basic interrelated concepts: “belief”, “truth”, “reason”, “justice” and deals more often with the necessity of searching religious belief, whereas religious one covers more traditional and rational understanding of God.

The previous research of religious discourse [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19] gave the possibility to identify it within institutional discourse according to such criteria as: 1) aim, 2) event (preconditions theme, place and time of the action, participants), 3) way of popularization, 4) system of discourse formation, 5) concept of context in oral/written text, 6) sphere of communication (not the character), 7) social and situation aspect, 8) rhetoric measures, 9) change of communicative roles of participants, 10) the concept of speaker’s intention, 11) modus of opposition oral and written discourse, 12) normative dimension, 13) language strategies, 14) language tactics, 15) conceptual unity and to separate four main varieties of religious discourse: missionary, sermon, prophetic and religious popular with particular subvarieties.

Missionary discourse – semantic meaning “to incline people to faith” with 1) eschatological identification of reasons that “lead to the end of sin-world”, the division of

inspirational processes and human good and bad actions, the study of Second Coming of Christ and Judgment Day; 2) anthropological view of mission; 3) sacramentological people education for Christian way of life, directed to transfer the experience of inner communication with God and participating in Religious Society Life [1, p. 10].

Sermon discourse – semantic meaning “to incline people to faith” with oral or written text (liturgy), that “offers sermon texts of priest as the representative of particular confession and includes its study for the purpose of changing consciousness and behavior of addressee [7, p. 148-156]; or as “reproductive-constructive realization of universal ideospeech circle “from the thought to world” in religious discourse” [2, p. 41].

Prophetic discourse – semantic meaning “to incline people to faith” with verbal or nonverbal text in which the knowledge of person concerning future actions or those that are committing at the moment of prophetic act [20].

To separate RPD and to give detailed description of its text classification we suggest kernel criteria of identification of RPD as the variety of religious discourse and invariant-variant parameters of every RPD subvariety differentiation [10, p.122-133].

Kernel criteria of identification of RPD as the variety of religious discourse are the following aim (to incline people to faith through popularization of religious belief), participants (superaddresser – mediator or/and additional author or addresser, social-situational extralinguistic factor (creation of religious text according to institutional popularization of religious belief), religious popular language strategies, conceptual unity [13, p.130 – 141].

For the detailed analysis of “conceptual unity” of RPD, we identify kernel basic concept INCLINATION TO CHRISTIAN FAITH THROUGH RELIGIOUS-BIBLICAL KNOWLEDGE which may be represented by six basic models: 1) Righteous life on earth that leads to eternal life, 2) Purification of nation / fig.Cleaning up (through God's love, love to neighbour, to parents), 3) Following Jesus Christ, 4) Repent, 5) Asking/Begging for Help, 6) Forming of Strength and Being Not Indifferent.

The periphery elements in RPD may coincide with above-mentioned six main senses and may be reflected through metaphoric model WATER, in particular its metaphoric conceptual correlates SEA/ WAVE/ OCEAN/ STREAM/ RIVER/ BLOOD/ BOAT/ FISH/ BRIDGE/ HEAD FOR/ BOTTOM OF THE SEA/ TO CAST that code special religious information in Bible quotations / verses in RPD texts with special verbalization in English, German and Ukrainian languages. In texts of religious-propaganda character these correlates usually are followed by visual images for recipient's attraction and in religious informative texts they supply explanation, narration and religious definitions [Cherkhava 2014, p. 318-323].

Invariant-variant parameter – basic intention of text, divides all RPD texts into: religious-agitational (1. Propaganda, 2. Poster, 3. Brochure, 4. Booklet, 5. Leaflet, 6. Flyer, 7. Pocket Calendar, 8. Text on billboards and light-boxes, 9. Booklet-prayer) and religious informative (1. Calendar Religious Guides: a) tearing-off religious calendar; b) Andachtsbuch; c) Daily Bible Promises (adapted version iPhone Bible Promises For Every Day); e) Daily Planner; f) Devotionals; g) Meditations; 2. Booklet of International Religious Festival, 3. Booklet of Religious Synod Meeting,

4. Religious magazine). System of discursive formation (social practice) specifies religious-propaganda social, religious benefactor and religious supporting activity functioning of religious-agitational texts and religious educational social or religious inspirational social functioning of religious informative texts [10, p. 130-141].

Variant parameters that are differential for every separate subvariety of RPD texts are the following: 1) religious popular language tactics of RPD texts, 2) concept of context (constituent), 3) event (preconditions theme, place, time), 4) concept of mediator (additional participant or author), 5) sphere of communication, 6) rhetoric dimension, 7) change of communicative roles, 8) way of popularization [Cherkhava 2013c:133-141]. For instance, having analyzed religious popular corpus of English, German and Ukrainian texts, we came to the conclusion that religious agitation texts have such language tactics as a) SELF-PRESENTATION, b) COOPERATION, c) SEPARATION and d) OPPOSITION. Religious informative RPD texts use generally such tactics of informing as: 1) EXPLANATION of religious belief with evaluative component, 2) religious narrative, 3) definition of religious notion.

Semantic meaning of English, German and Ukrainian texts of RPD should be analyzed according to the structure of each text that consists of segments (episodes in written religious texts, some cues in oral one and scheme zones in visual variant for creation in viewer particular religious image). Between these segments may appear discourse structure element/discourse labeler [21, p. 429-432] that transfer not religious information and are quite different from discourse markers/cue phrases/cue words/discourse connectives/discourse particles that help to arrange religious popular information and are usually orthographically marked.

The sequence of presenting the information in the above-mentioned texts has its own specific. Religious agitation texts (usually propaganda material, posters, flyers, pocket calendars, texts on billboards and light-boxes) are transferring information through the top, middle and the bottom of scheme zones. For example, in Ukrainian texts on **billboards and light-boxes** (frequently established in Lviv as the support for people during Ukrainian revolution-period 2013-2015) the phrase “*Так говорив Господь*” could be viewed as introduction, whereas biblical quotation in the middle “*Поможи нам, Боже, І збережи нас, і прости наші гріхи, Ради імення Свого!*” may reflect the main part and final references *Біблія, Псалом 78. Вірш 9* may function as conclusion.

In brochures, booklets and leaflets biblical quotations may have explanation and e-mail for getting more information. For example, in English-German **flyeralarm** we see the call to repent in biblical quotation “*I have not come to CALL the righteous but SINNERS TO REPENTANCE Luke 5,32 / Ich bin nicht gekommen, Gerechte zu BERUFEn, sondern SUENDER ZUR BUSSE Lukas 5,32*” with e-mail: www.needgod.com/www.christus.de and space for inserting receiver address for getting additional information.

In **posters and pocket calendars** that are functioned as protection and blessing in the middle the image of Merciful Jesus, Madonna and Child, the Virgin Mary or other saints is depicted, for example Jesus in the circle of his followers (*Нагірна проповідь Ісуса Христа, Тайна святої вечері*) with possible text “*Mary Immaculate Protector of Our*

Country Pray for Us” at the top of scheme zones (in the sky) or blessing “Pour our Your Spirit”, “I will pour out my Spirit” and visualizes the image of Dove, “Forgive them” Mother Teresa Anyway Quote Poster, Heilige Schutzengel .

A religious **flyer** that usually informs about the coming future religious event may have short imperative utterance a) “Give Praise/Bring Joy” or b) causative form “For eternity” , “In the presence of God”, “In the name of Christ”, c) polysemantic word-combination with abstract notions “спільнота” “Community outreach”, Молодіжні нічні чування “П’ять кроків до здобуття духовної перемоги в Україні (початок 14 лютого, храм св. Климентія папи, вул. Ген. Чупринки 70)”.

In **religious calendar guides** specially marked is the title that supplies thematic, referential, eventual, time and space unity, for example “Feiert Jesus! – today” looks like one of subvarieties of religious banner, used for booklets, posters, leaflet of directive character: “Join us on Sunday! Jesus Calling!” or declare: “Faith is a Journey, not a Destination”. Thematic unity of episodes in theses texts is supplied by temporal discourse marker in title (365 days of faith, 31 rays of hope (metaphorically about month), 15 Minutes a Day with God, 365 днів удачі), as it has key temporal sequence with denoted type of religious calendar text: a) Православний календар 2014, b) Andachtsbuch, c) Daily Bible Promises (та адаптована сучасна версія iPhone Bible Promises For Every Day); d) Daily/Month Planner; e) Devotionals; f) Daily Bible Meditations (Verses). Other possible forms of titles are: a) collective religious quotation/verse (“Hoere Israel! Der Ewige ist unser Gott, der Ewige ist einzig! Hoere Israel! Der Herr ist unser Gott, der Herr ist einzig!”) b) monocomponent proper name – theonym (“Sanna”) that identify broad religious context and possible gender identification. In German **Andachtsbuch Hanna: Gebet- und Andachtsbuch für israelitische Mädchen und Frauen** at the front page we find biblical quotation: “Lebt immer mehr aus der Gnade unseres Herrn Jesus Christus” with references 2. Petrus 3, 18. Some texts of RPD may have no title and identify “intimisation” of sacrum word.

Thematic unity of episodes in English **Bible Promises for you, us, women, fathers, mothers** (everyday bible quotation without explanation or comments) is provided by personal discourse marker in the title (mother, father and others in biblical context). The actuality of this variant of religious calendar guide nowadays is shown by specially adapted program for *Android iPhone Bible Promises For Every Day* (2013) and site *Daily Bible Promises*.

Presenting information in German **booklet of international religious festival** starts also with phrases on front page where every component (identification of festival, its logo, flags, bilingual phrases) that provides thematic, referential, eventual, time and space unity and represents national specific of the country, where religious festival is held.

The main semantic meaning of Ukrainian **religious prayer booklet** – “the necessity to unite nation in difficult for country period”, is expressively emphasized on its front page. For example, during the Ukrainian Revolution (2013-2014) appeared prayer booklet with a title “МОЛИТОВНИК БОРЦЯ ЗА ГІДНІСТЬ / PRAYER BOOKLET OF DIGNITY-FIGHTER that included phrases that provide thematic, referential, eventual and space unity

of the whole booklet of prayer, in particular a subtitle: *П’ять кроків до здобуття духовної перемоги в Україні / Five steps to get spiritual freedom*, followed by the image of Christ with phrase “I trust you Jesus”(identification of addressee), and a call “Молимося кожного дня за Україну по можливості щодня о 21:00, а також щоразу, коли маємо змогу”/ *We pray for Ukraine every day at 21:00, and every time we can*. Titles of segments-episodes (STEPS) coincide with information on the front page in the combination of coherent political-war markers and religious language: здобуття духовної перемоги / to win/get spiritual freedom, молитовник борця за / prayer booklet of fighter (front page) and 5 STEPS:

1 КРОК / 1 STEP: Повністю поклястися на Бога, просячи Його втрутитися в хід історії нашого народу / Fully rely on God, asking Him to interfere with the historic movement of Ukrainians;

2 КРОК/2 STEP: Попросити у Бога прощення за гріхи цілого народу і свої особисті / To apologize to God for committing sins by all nation as well as personal ones (Socioidentification);

3 КРОК/3 STEP: Пробачити ворогам / Forgive your enemies;

4 КРОК: Прийняти допомогу Ісуса Христа / Accept Jesus Christ’s help;

5 КРОК: Віддати своє життя і життя нашого народу під покров Богородиці / To give your life and life of our nation to the Virgin Mary’s protection.

In English and German prayer-booklets the need to unite due to a problem is also identified: “Prayer book for those affected by addiction”, “Prayer book for those affected by poverty”, “For some Christians cell group is every night of the week” with a possible identification of the third person (consolidated participant) “May the Lord Bless You and Keep You”, “Gebetsbuch fuer israelitische Soldaten im Kriege”, “Gebetsbuch um Frieden in der Welt”.

Summary

We have analyzed religious-popular discourse, as one of four main elements/varieties of theolinguistic matrix (with missionary, sermon and prophetic), which we specified according to its semantic value “to incline people to faith” (general to all religious discourse varieties) through popularization of religious belief among social groups and committing religious influence without manipulation but persuading with biblical quotations or verse – in a way of adaptation/simplification of religious biblical information (textual shortening, oral explanation or the use of visual images that create special religious aesthetics – sensitive world perception, without benefit, personal creative perception of religious reality), and viewed it as one of the elements of theolinguistic matrix of both idio-and collective creativity of different ethnos and, in particular, separate ethnic groups. Religious popular discourse is actualized through religious-agitational texts (propaganda, poster, brochure, booklet, leaflet, flyer, pocket calendar, text on billboard/light-boxes) and texts of religious-informative character (1. Calendar Religious Guides: a) tear-off religious calendar (type “Orthodox Calendar 2014”); b) Andachtsbuch; c) Daily Bible Promises (adapted version iPhone Bible Promises For Every Day); d) Daily Planner; e) Devotionals; f) Meditations; 2. Booklet of International Religious Festival; 3. Booklet of Religious Synod Meeting;

4. Religious magazine). Its common kernel basic concept INCLINATION TO CHRISTIAN FAITH THROUGH RELIGIOUS-BIBLICAL KNOWLEDGE is identified with six metaphoric models: 1) Righteous life on earth that leads to eternal life, 2) Purification of nation / fig. Cleaning up (through Gods love, love to neighbour, to parents), 3) Following Jesus Christ, 4) Repent, 5) Asking/Begging for Help, 6) Forming of Strength and Being Not Indifferent. The above-mentioned texts of religious popular discourse were classified in English, German and Ukrainian accord-

ing to invariant parameters that divided theses texts into religious agitation (propaganda) and religious informative, and variant parameters – show the specific of every separate text. The following corpus of texts will give the perspective to reconstruct language and speech units that create conceptual kernel of religious popular discourse variety in English, German and Ukrainian and the form and meaning of language units that are discourse-forming in every separate variant of religious popular text and will insert cells of components in theolinguistic matrix.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Hynkel A. Missiology// Missiological department of Russian Orthodox Church, 2010. – 400 p.
- Holberg I. Religious-sermon style of modern Russian Literal Language [thesis]: moral concepts, 2002. – Moskov. – 242 p.
- Kadycalo A. The problem of consciousness in the context of interrelation of religious and scientific discourses [author's abstract of thesis], 2005. – Kyiv. – 22 p.
- Cultural Studies. XX st. Dictionary: in II Vol. – Saint Petersburg: University Books, 1997. – Vol.II. – 447 p.
- Markov B. Signs of God: Rhetoric of religious discourse // Mysl': Saint Petersburg's Philosophical Society: [scientific journal]. – Saint Petersburg, 2006. – Vol. 6. – №1. – P. 137-148.
- Mechkovskaya N. Language and Religion: lections in philosophy, 1998. – Moskov: "FAIR". – 264 p.
- Samoylova A. Pronoun as mean of missionary speech influence of prophetic discourse // Linguistic journal: Sybir National University, 2006. – Vol. 1(8). – P. 148-156.
- Cherkhava O. English Biblical Prophecy as the variety of fideistic discourse (based on King James Bible) [thesis], 2011. – Odessa. – 222 p.
- Cherkhava O. Specific of Toposmarker functioning in texts of Biblical Prophecy // The problem of word, sentence and text semantics, 2012. – Vol. 28. – Kyiv: Kyiv National Linguistic University. – P. 412 – 419.
- Cherkhava O. Missionary discourse definitions through the scope adjoining notions of theolinguistics // Kyiv National Linguistic University Journal, 2013. – Vol. 16. – № 1. – P. 122-133.
- Cherkhava O. Discourse composition of religious text (based on English, German and Ukrainian calendar guides) // Kyiv National Taras Shevchenko University Journal "Problem of semantics, pragmatics and cognitive linguistics", 2013 – Vol. 24. – Kyiv: Logos. – P. 415-429.
- Cherkhava O. Conceptual forming of scientific terminological field "Religious discourse" in the context of theolinguistics. – Vol. 16. – № 2. – Kyiv: Kyiv National Linguistic University. – P. 133 – 141.
- Cherkhava O. Kernel and Invariant-variant parameters of religious-popular discourse identification. – Vol. 17. – № 1. – Kyiv: Kyiv National Linguistic University. – P. 130-141.
- Cherkhava O. Comparative analysis of International Religious Festival Booklet and Religious Calendar Guide Discourse Composition (on the material of English, German, Ukrainian and Russian Texts) // Scientific discussion // Philological questions, art and cultural studies. – №1(20), 2014. – Moskov: International center of science and education. – P. 172 – 177.
- Cherkhava O. Research Corpus of English, German and Ukrainian Texts of Religious Popular Discourse Collective monograph, Lviv: Lviv National Polytechnic University, 2015. – 350 p.
- Shamarova S. Actual questions of historical theolinguistics. – Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013. – 120 p.
- Banchoff Th., Wuthnow R. Religion and the Global Politics of Human Rights / Thomas Banchoff Robert Wuthnow/ [ed. R. Wuthnow], 2011. – Oxford: Oxford University Press. – 336 p.
- Cherkhava O. The concept of water and its metaphorization in text of religious-popular discourse (based on English and German languages) // "Odessa Linguistic Journal". – Vol.4. – Odessa: "Odessa Juridical Academia", 2014 – pp.318-323
- Cherkhava O.O. Linguistic and Discursive Characteristics of Biblical Prophetic Texts in English Revised Version (1885) // What's in a Text? Inquiries into the Textual Cornucopia, edited by Adam Glaz, Hubert Kowalewski, Anna Weremczuk. – Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2012. – P. 65-86.
- El-Sharif A. A linguistic study of Islamic religious discourse: conceptual metaphors in the prophetic tradition / Ahmad El-Sharif: PhD Thesis. – London: Queen Mary University / URL : <https://qmro.qmul.ac.uk/jspui/bitstream/123456789/2417/1/ELSHARIFLinguisticStudy2011.pdf>
- Grosz B. Hirschberg, J. Some Intonational Characteristics Of Discourse Structure/Barbara Grosz, Julia Hirschberg // In Proceedings of the International Conference on Spoken Language Processing / The College of Information Sciences and Technology. – Columbia: The Pennsylvania State University, 1992 – P. 429-432.
- Kettell S. On the public discourse of religion : an analysis of Christianity in the United Kingdom// Politics and Religion / [ed. By Paul A. Djupe], – 2009. Cambridge: University of Warwick. – Vol.2 (No.3). – P. 420-443.
- McGowen R. The Changing Face of God's Justice: The Debate Over Divine and Human Punishment in Eighteenth-Century England / Randal McGowen// Criminal Justice History, 1988. – Oregon: University of Oregon. – P. 63-98
- McWilliams, K. Sentries of Separation: Dimensions of Discourse on The Religious Issue during the 1960 Presidential Election / Kevin R McWilliams: Thesis, 2013. – Columbia: Columbia University / URL: http://history.columbia.edu/undergraduate/theses/McWilliams_Thesis.pdf
- Plantinga A., Wolterstorff N. Faith And Rationality: Reason and Belief in God / Alvin Plantinga, Nicholas Wolterstorff. – Chicago: University of Notre Dame Press, 1983. – 336 p.
- Porter S. Problems in the Language of the Bible : Misunderstandings that Continue to Plague Biblical Interpretation// The Nature of Religious Language: A Colloquium / [ed. by Stanley E Porter]. – England: Sheffield Academic Press Ltd, 1996. – P. 20-46.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy/ URL: [www. Stanfordencyclop_Philosophy](http://www.Stanfordencyclop_Philosophy)
- Thompson, J. Missionaries to Malawi: Black Europeans or African Christians?// International Bulletin of Missionary Research/ [ed. by Jonathan J. Bonk], 2000. – USA, Connecticut: Overseas Ministries Study Centre. – № 24(4). – pp.168-170.
- Wittgenstein L. Philosophical Investigations, 2010. – NY: John Wiley & Sons. – 592 p.

ILLUSTRATED MATERIAL

Prayer booklets / URL:<http://sober-way-of-life.org.ua>
 Prayer booklet for Dignity Fighter. Five Steps to Spiritual Victory in Ukraine / URL: <http://blagoslovennya.org>.
 Religious Production / URL: <http://www.blagoslovennya.org>.
 Religious Production / URL: <http://www.dyvensvit.org>.
 Agitationsschrift / URL: <http://www.Agitationsschrift.de>

Andachtsbuch-2012 / URL: load/buecher/pdfs/Andachtsbuch-2012-.Leseprobe.pdf
 Billboard / URL: [http://www. Billboard/lviv.ua](http://www.Billboard/lviv.ua)
 Crosswalk Devotionals / URL: [http://www.crosswalk.com/ devotionals](http://www.crosswalk.com/devotionals)

- Das Buch Der Wahrheit / URL: <http://www.dasbuchderwahrheit.de>
- Daily Bible Promise / URL: <http://www.dailybiblepromise.com>
- Daily planner / URL: <http://www.Dailyplanner.com>
- Reabilitacia / URL: <http://www.reabilitacia.org>
- Exodusdesign [/ URL: <http://www.exodusdesign.com>
- Flugblatt / URL: <http://www.flugblatt.de>
- Flyeralarm / URL: <http://www.flyeralarm/needgod.com>
- Geiger A. Hann a : Gebet- und Andachtsbuch für israelitische Mädchen und Frauen [/ URL: <http://archive.org>
- IPhone Bible Promises For Every Day / URL:<http://www.IPhoneBiblePromisesForEveryDay.com>
- Jesus Christus / URL:<http://www.christus.de>
- Literatur für ein Leben mit Zukunft! Advent-Verlag Lüneburg! Andachtsbuch 2012 / URL: <http://www.advent-verlag.de/cms/cms/upload/buecher/pdfs/Andachtsbuch-2012-26.Leseprobe.pdf>
- Meditations / URL: <http://www.Meditations.com>
- Mehrseitigebrochure / URL: <http://www.Mehrseitigebrochure.de>
- Posters / URL: <http://www.allposters/Images/google.com>
- Preyer booklet / URL: <http://www.preyerbooklet/Images/google.com>
- Propaganda material / URL:<http://www.propagandamaterial/Images/google.com>;
- Releaseinternational / URL:<http://www.releaseinternational.org>
- Religiousbooklet / URL:<http://www.booklet/Images/google.com>
- Religious flyer / URL: <http://www.religious.flyer/Images/google.com>;
- Religious leaflet / URL: <http://www.religiousleaflet/Images/google.com>;
- Religious pamphlet / URL:<http://www.religiouspamphlet/Images/google.com>;
- Religioseplakat / URL: <http://www.Religioseplakat.de>
- USCCB / URL:<http://www.usccb.org>;
- Taize. Pilgerweg des Vertrauens auf der Erde/Pelerinage de confiance sur la terre 2014 in France / URL: <http://www.taize.eu>
- XX Weltjugendtag-Internationales Festival in Fulda 2005 Brochure / URL: http://www.bja_bistum-fulda.de
- XXVI World Youth Days in Madrid 2011 Brochure / URL: <http://worldyouthdays2011.com>
- Billboard with text “Поможи нам, Боже, і збережи нас, і прости наші гріхи, Ради ймення Свого!” (Біблія, Псалом 78. Вірш 9) (KJV: Help us, O God of our salvation, for the glory of thy name: and deliver us, and purge away our sins, for thy name's sake) (may 2014, Lviv).
- Billboard with text “Так говорив Господь “Шануй свого батька та матір свою, щоб було тобі добре” Біблія, Книга повторення Закону розділ 5, вірш 16 (KJV: Honour thy father and thy mother, as the LORD thy God hath commanded thee; that thy days may be prolonged, and that it may go well with thee, in the land which the LORD thy God giveth thee) (fabruary–may 2014, Lviv).
- Billboard with text “Так говорив Господь: Так говорив Господь “Коли не покається, то загинете усі” Біблія, Євангеліє св. Луки, розділ 13, вірш 3 (KJV: I tell you, Nay: but, except ye repent, ye shall all likewise perish) (June 2014, Lviv)”.
- Billboard with text: Так говорив Господь “Поможи нам, Боже, і збережи нас, і прости наші гріхи, ради Ймення Свого” Біблія, Псалом 78, вірш 9 (KJV: The children of Ephraim, being armed, and carrying bows, turned back in the day of battle) (June 2014, Lviv);
- Billboard with text “Не грішіть і місяця дияволу не давайте” Біблія, Посл.св.ап.Павла до Ефесян, розділ 4, вірш 26-27 (KJV: Be ye angry, and sin not: let not the sun go down upon your wrath: Neither give place to the devil) (July 2014, Lviv).
- Billboard with text “Кров Ісуса Христа очищає нас від усякого гріха” Біблія, Перше посл.св.ап.Івана, розділ 1, вірш 7 (KJV: But if we walk in the light, as he is in the light, we have fellowship one with another, and the blood of Jesus Christ his Son cleanseth us from all sin) (July 2014, Lviv).
- Billboard with text “Чи думаєш, людино, що втечеш від Суду Божого” Біблія, Євангелє від св.Матвія, розділ 9, вірш 13 (August 2014, Lviv).
- Billboard with text “Я прийшов кликати грішних до покаяння” Біблія, Євангелє від св.Матвія, розділ 9, вірш 13 (KJV: But go ye and learn what that meaneth, I will have mercy, and not sacrifice: for I am not come to call the righteous, but sinners to repentance) (August 2014, Lviv).
- Billboard with text “Господь – то Бог правосуддя, блаженні всі, хто надіюна Нього кладе” Біблія, книга пророка Ісаї 30, вірш 18! (KJV: And therefore will the LORD wait, that he may be gracious unto you, and therefore will he be exalted, that he may have mercy upon you: for the LORD is a God of judgment: blessed are all they that wait for him) (January 2015, Lviv).
- Billboard with text: Так говорив Господь “А хабара не візьмеш, бо хабар осліплює зрячих і викривляє слова справедливих” (KJV: And thou shalt take no gift: for the gift blindeth the wise, and perverteth the words of the righteous) (February 2015, Lviv).
- Billboard with text: В піст головне не їсти один одного (free transl. Do not eat each other during feast period) (May 2013, Kyiv).
- Billboard with text “Найперше майте щиру любов один до одного, бо любов покриває багато гріхів!” Перше послання св.ап.Петра розділ 4, вірш 8 (KJV: And above all things have fervent charity among yourselves: for charity shall cover the multitude of sins) (October 2014, Lviv)
- Billboard with text “Блажен кожен, хто боїться Господа, хто ходить путями Його” Біблія, Псалом 127, вірш 1(KJV: Except the LORD build the house, they labour in vain that build it: except the LORD keep the city, the watchman waketh but in vain) (November 2014, Lviv)
- Billboard with text: “Господь – то Бог правосуддя, блаженні всі, хто надію на Нього кладе”! Іса. 30, вірш 18 (KJV: And therefore will the LORD wait, that he may be gracious unto you, and therefore will he be exalted, that he may have mercy upon you: for the LORD is a God of judgment: blessed are all they that wait for him) (January 2015, Lviv)
- Billboard with text: Так говорив Господь “А хабара не візьмеш, бо хабар осліплює зрячих і викривляє слова справедливих” Вихід 23, вірш 8 (KJV: And thou shalt take no gift: for the gift blindeth the wise, and perverteth the words of the righteous) (February 2015, Lviv)
- Billboard with text: “Ты веришь, что Бог един: хорошо делаешь; и бесы верят, и трепещут. Но хочешь ли знать, неосновательный человек, что вера без дел мертва?” Иак. 2:19, Иак. 2: 20 (KJV:Thou believest that there is one God; thou doest well: the devils also believe, and tremble. But wilt thou know, O vain man, that faith without works is dead?) (May 2015, Kyiv)
- Tear-off calendar “Z viroyu v dushi 2014”. – Kyiv: “Pressa Ukraine”, 2013. – 413 p.
- Tear-off calendar “Orthodox calendar 2014”. – Ternopil: “Diana plus knygy”, 2014. – 384 p.
- Catholic magazine “Piznay pravdu”. – Lviv, 2014. – № 3 (106). – 39 p.

Черхав О.О. Реконструкция теоллингвистической матрицы религиозно-популярного дискурса (на материале английского, немецкого и украинского языков)

Аннотация. В статье описаны предпосылки становления теоллингвистики на основании формирования научно-терминологического поля понятия религиозный тип дискурса, проведен анализ взаимосвязи религиозно-популярного дискурса с профетическим, миссионерским и проповедническим видами; представлено дефиницию религиозно-популярного дискурса; предложено текстовую квалификацию религиозно-популярного дискурса; сделан анализ ядерно-периферийной организации религиозно-популярного дискурса; квалифицировано ядерные критерии идентификации религиозно-популярного дискурса как вида религиозного типа дискурса и периферийные (инвариантно-вариантные) параметрами, которые характерны для каждого текста религиозно-популярного вида дискурса.

Ключевые слова: теоллингвистика, теоллингвистическая матрица, религиозно-популярный вид дискурса, ядерные критерии, инвариантно-вариантные параметрами

Gach N.

Proper names as the representations of individual concepts

Gach Nataliia, PhD in Philology,
assistant professor at the Department of theory and practice of translation from English
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Abstract. The article outlines the approaches to the linguistic analysis of individual concepts within the American poetic discourse in a diachronic perspective. It is stated that proper names, as opposed to empty names, carry the background information about their holders and serve as the representations of individual concepts. Therefore, the main goal of the article implies the discourse analysis of poems that include references to the names of the American presidents.

Keywords: discourse analysis, empty names, individual concepts, poetic discourse, proper names

1. Introduction

The notion of individual concepts has been widely discussed in cognitive linguistics in recent years, and its application to the analysis of the conceptual sphere functioning on the text level broadens the framework of the cognitive linguistics research. Such scientists as R. Carnap ("Meaning and Necessity", 1947) [3], K.S. Donnellan ("Proper names and Identifying Descriptions", 1970) [5], Ch. Chastain ("Reference and context", 1975) [4], S. Kripke ("Naming and Necessity", 1980) [8], M. Aloni ("Individual Concepts in Modal Predicate Logic", 2005) [2], P.D. Elbourne ("Demonstratives as Individual Concepts", 2008) [6] are among those who made a significant contribution into the study of individual concepts.

The method of name relation is largely used within the framework of the individual concepts analysis, because it is conceived as holding between an expression in a language and a certain or abstract entity (object), of which that expression is a name. Thus, this relation is regarded as a semantical relation [3, p. 97]. Except of the method stated above, the research is also based on the methods of cognitive and lexical-semantic analysis that enable the determination of cultural information behind proper names, and the method of discourse analysis aimed at the investigation of the proper names functioning within a poetic discourse. The research is carried out within a diachronic scope that provides means for the all-encompassing analysis of individual concepts represented by proper names in a poetic work. Thus, proper names are regarded from the point of view of the individual concepts representation, since they acquire certain background associations in the process of the historical and cultural development of a linguistic community.

Within the framework of this research proper names are opposed to empty names that may be defined as names without a bearer (names of fictional, mythical, hypothetical entities, etc.) [1, p. 4]. On the contrary, proper names are rigid designators, expressions with the same referent in every possible world. That is why, proper names express constant individual concepts. However, S. Kripke argues that proper names are not semantically equivalent to definite descriptions. In fact, they are nondescriptorial [8]. Such opinion seems to be rather rational, as a referent may provoke different associations depending on the speaker's background knowledge, personal attitude or pragmatic intentions within a certain communicative situation. This article deals with the analysis of proper names functioning (names of the American presidents, in particular) in poetic works, because the aim of the research implies the investigation of the usage of references to real people in poetic discourse and associations emerging by such references.

2. The notion of individual concept

When we talk about concepts, we implicitly assume two different levels of "objects": the individuals and the ways of referring to these individuals. An essential feature of the intuitive relation between the two levels of the individuals and of their representations is that to one element of the first set correspond many elements of the second. The intuition behind it is that one individual can be identified in many different ways. What characterizes a set of representations of a certain domain is this cardinality mismatch, which expresses the possibility of considering an individual under different perspectives which may coincide in one world and not in another [2, p. 24]. The similar idea is expressed by R. Carnap in his book "Meaning and Necessity": we use the term "individual" not for one particular kind of entity but, rather relative to a language system, for those entities which are taken as the elements of the universe of discourse in the language system, in other words, the entities of lowest level deal with in the system, no matter what these entities are [3, p. 32]. The approaches to the definition of individual concepts mentioned above, view proper names (representations of individual concepts) as nondescriptorial rigid designators [1, p. 1].

From this perspective, the division of individual concepts into variable (can have different values at different times and worlds or situations) and constant (always identify the same individual) is relevant. This article deals with the analysis of constant individual concepts that correspond one-to-one with individuals and would serve usefully as the semantic values of proper names, referential definite descriptions, and in the interpretation of specific indefinite descriptions [1, p. 2]. Therefore, the use of constant individual concepts in poetic works is determined by the pragmatic intentions of an author and is subordinated to the general idea of a poem.

The context of a whole poem influences greatly the unfolding of the elements of certain individual concepts on the text level. In other words, context plays a major part in the interpretation of natural language expressions. Apparently, the conversational circumstances, as well as the interests and goals of the participants within a certain discourse, play a crucial role in the representation and interpretation of individual concepts [2, p. 20].

As some elements of a text can be referentially connected with particular things outside the text level the next part of the article deals with the analysis of the functions of proper names as the representations of the individual concept *LEADERSHIP* within the American poetic discourse.

3. Practical aspects of the concept analysis

The analysis of the associations that appear in the process of the proper names functioning in poetic works will help to mark out those elements of the conceptual sphere of the American linguistic community that are revealed by mentioning the names of the American presidents.

3.1. *George Washington* was one of the Founding Fathers and the first president of the United States. Being highly supported by the Americans, he managed to create a strong system of the national government that helped to improve infrastructure, promote commerce and the spirit of American nationalism. George Washington was hailed as the father of his country and named by Henry Lee as "first in war, first in peace, and first in the hearts of his countrymen". He has always been depicted as a national leader that is proved by the poem of Edward J. McCoull "The Presidents" [11]:

*One, George Washington showed bravery at Valley Forge!
Two, John Adams built the Library of congress for storage!
Three, Thomas Jefferson, helped declare us free!
Four, James Madison, fighting in war, he did see!..*

Apparently, the author brings the military achievements of the first US president to the forefront. Namely, Valley Forge is well known as the site of the military camp of the American Continental Army during the American Revolutionary War. At those times, the American Army headed by George Washington was very poor and weary, showing no signs of powerful military force. The Congress criticized George Washington for his inability to advance the war effort. Such conflict resulted into anti-Washington movements, but after a few addresses he easily renewed the authority as the Commander-in-Chief of the Continental army. As we can see, the author describes George Washington as a true leader of the American nation, ready to suffer with his people and to show bravery when the nation needs it.

Nevertheless, some modern American poets express doubts, concerning such flawless reputation of the first US president, that are expressed in the poem "George Washington" by Adam Fitzgerald [7]:

*And George Washington, someone we can't really know,
rows
over famed waters, wondering what his face will be, not in
the future, not for the monthly book clubs...
We make of him so much hackneyed affection, dress
wounds
as if equivocal all need...
No, in fact, I don't know how he ever crossed the channels
or canals
from that stout city. I don't really know if I ever really need
to know.*

*One thing we share is worshipping the image of a person
we never knew.*

The main idea of the poem consists in the fact that the image of every leader becomes romanticized with time, as peoples and nations need heroes to be inscribed into the annals of history. Such personalities are respected, loved and even worshipped, and this cannot ruin the acknowledgement of their deeds as leaders of a nation.

3.2. *Abraham Lincoln*. Being the sixteenth president of the United States of America, Abraham Lincoln led the country through the Civil War and the US greatest constitutional and political crisis. During his presidency slavery

was abolished, economy was modernized, and the Union and government were preserved and strengthened. However, the times of Abraham Lincoln leadership are clouded by his assassination in April 1865. This tragic event inspired a lot of poets to bemoan one of the greatest leaders of the American nation:

*O Captain! my Captain! our fearful trip is done,
The ship has weather'd every rack, the prize we sought is
won,
The port is near, the bells I hear, the people all exulting,
While follow eyes the steady keel, the vessel grim and dar-
ing;
But O heart! heart! heart!
O the bleeding drops of red,
Where on the deck my Captain lies,
Fallen cold and dead.*

*O Captain! my Captain! rise up and hear the bells;
Rise up—for you the flag is flung—for you the bugle trills,
For you bouquets and ribbon'd wreaths—for you the shores
a-crowding,
For you they call, the swaying mass, their eager faces turn-
ing;
Here Captain! dear father!
This arm beneath your head!
It is some dream that on the deck,
You've fallen cold and dead.
W. Whitman "O Captain! My Captain" [14]*

The poem mentioned above was included by W. Whitman into his collection "Leaves of Grass" and became one of well known among those dedicated to A. Lincoln commemoration. The president is referred to as a captain of a ship, a leader of the whole American nation led through its most diminished times. W. Whitman praises the end of the bloody war (*our fearful trip is done*) and glorifies Lincoln's success in the abolishment of slavery (*the prize we sought is won*). Moreover, he emphasizes the fact of the unity of the American nation around a strong and wise leader (*For you they call, the swaying mass, their eager faces turning*).

At the same time, the author expresses deep sorrow about the death of Abraham Lincoln, using the metaphorical image of the bleeding heart (*O heart! heart! heart! / O the bleeding drops of red...*). In addition, the repetition of the phrase *Fallen cold and dead* in the end of every stanza accentuates author's emotions of anguish and gloom, and provokes readers to picture the image of the dead president in their minds.

Rather similar description of Abraham Lincoln's deeds can be found in the poem by James R. Lowell "Abraham Lincoln, from the ode Recited at the Harvard Commemoration" [9]:

*Such was he, our Martyr-Chief,
Whom late the Nation he had led,
With ashes on her head,
Wept with the passion of an angry grief...
Once more a shepherd of mankind indeed,
Who loved his charge, but never loved to lead;
One whose meek flock the people joyed to be,
Not lured by any cheat of birth,
But by his clear-grained human worth,
And brave old wisdom of sincerity!..
Sagacious, patient, dreading praise, not blame,
New birth of our new soil, the first American.*

The motif of a leader who suffers with his nation is also present in the analyzed poem. To some extent, the lines *our Martyr-Chief, / Whom late the Nation he had led* approximate the image of the president to the idea of God, *a shepherd of mankind*, whose mission is to lead wisely (*brave old wisdom of sincerity*) his flock to unity, prosperity and happiness.

Such ideas, expressed by J.R. Lowell, are summarized by rather telling word-combination *the first American*. As it becomes clear, taking into account the previous analysis of poetic works, the lexeme *first* plays an important role in the distinguishing of the American leaders. In the context of a whole poem it accumulates the basic features a leader should possess. Within this research such features as wisdom, bravery, heroism, patience, sacrifice, and ability to unify a nation and stop bloodshed come to the forefront.

3.3. *Theodore Roosevelt*. As the leader of the Republican Party and the Progressive Movement, Theodore Roosevelt was the youngest person to become president in the age of 42. The period of his presidency was marked by radical reforms ("Square deal") and successful attempts to stop wars around the globe. In 1905 Theodore Roosevelt mediated the treaty to end the Russo-Japanese War, which led to the Nobel Peace Prize award in 1906. These achievements are described in poems of different epochs dedicated to the personality of Theodore Roosevelt:

*His name, when uttered, thrills the world
And charms its millions through
And flags of nations are unfurled
In honor of his name so great and true...
A life of vigor he had wrought;
He labored to the end;
A man of vision and forethought –
The common people's friend...
He loved and served his country's laws
"With devotion deep and true...
He led his troops to victory
On the slopes of San Juan Hill,
And his name went down in history
As a man with an iron will...
The spirit of true Americanism
He preached and practiced, too;
His great heart burned with patriotism
That thrilled the nation through.*

W.W. Peavyhouse

"Theodore Roosevelt. A Tribute in Rhyme" [13]

The 26th president of the United States of America is depicted as a man of outstanding might (*His name... thrills the world; a man with an iron will*) and wisdom (*man of vision and forethought*). Moreover, the leit-motif of true Americanism as a distinguishing feature of a national leader is a common thread of analyzed poems. Obviously, the idea of patriotism is of pivotal importance for the Americans, whose leader is supposed to cherish this feeling in the hearts of the whole nation. The metaphor *His great heart burned with patriotism* emphasizes the concern of the American nation about this concept.

As in the previous poems, the president of America is described as a man with a brave heart, who not only served the ideas of democracy, but also defended his country as any other representative of the American nation. That is why, the use of place name *San Juan Hill* is

central for the development of the idea of a whole poem, as the battle of San Juan Hill (Cuba) was a decisive battle of the Spanish-American War. Having resulted in the greatest victory of the war, this event brought Theodore Roosevelt the office of the Governor of New York, and later the position of vice-president and president.

The poems of modern times also concentrate on some of the cornerstones of Theodore Roosevelt's political career:

*Theodore Roosevelt, a very active guy...
He had named after him a toy bear.
You all know it as the "Teddy bear"!
The Nobel Peace Prize came his way
For trying to stop a war in that day.*

Edward J. McCoul "Theodore Roosevelt" [12]

The author concentrates on the fact that Th. Roosevelt was awarded the Nobel Peace Prize after his active involvement into the resolution of the Russo-Japanese conflict. His slogan "Speak softly and carry a big stick" became widely known and is still used as the embodiment of outstanding diplomatic achievements of Th. Roosevelt.

Although the major bulk of the author's intention is drawn to the serious political issues, the notion of Teddy bear also comes to the surface. As well as in the previous poem (W.W. Peavyhouse refers to the "Teddy Smile"), Edward J. McCoul indicates spheres of life influences by the personality of the president. As it is well known, the toy name Teddy Bear originates from the name of the American president, usually referred to as Teddy. However, the story behind (bear hunting) depicts Theodore Roosevelt as a man of strong will, who would have chosen death to miserable life.

3.4. *Dwight D. Eisenhower* is considered to be one of the greatest US presidents, being a five-star general in the US army during WWII, the Supreme Commander of the Allied Forces in Europe and the first supreme commander of NATO. The 34th president of the USA is also well known for the conclusion of the Korean War, the authorization of the NASA establishment which led to the "space race", the coinage of the term "military-industrial complex", and the economic development:

*As General Chief of The Allied Forces,
Dwight did not hold his "military horses"...
He modernized our system of roads.
Our economy moved forward loads.
As a brave American he did tower,
He was Dwight David Eisenhower.*

Edward J. McCoul

"Dwight David Eisenhower" [10]

The metaphor *did not hold his "military horses"* outlines political strategies used by D. Eisenhower in the best way. It describes the president as a man of a strong character and will, ready to make decisions, regardless of the position of his opponents. For example, he deposed the leader of the Iran in the Iranian coup d'état and used nuclear threats to conclude the Korean War with China. The word-combination *a brave American* accumulates the most general vision of Dwight D. Eisenhower, bringing his commitment to America to the foreground.

The phrase *"He modernized our system of roads"* draws attention of the readers to the fact that D. Eisenhower launched the Interstate Highway System, a network of highways that forms a part of the National Highway

System of the United States, which became a part of his social and economic reforms (*Our economy moved forward loads*).

4. Conclusions

The conducted research shows that the use of the names of American presidents in a poetic discourse of different epochs is targeted at the representation of the elements of

the concept LEADERSHIP. Thus, the individual concepts that emerged in the process of the cognitive discourse analysis may be regarded as specific elements of the image of the American leader. Therefore, the results of the research prove that the American poetic works display the following elements of the concept analyzed: PRESIDENT, MARTYR, HERO, PATRIOT, DEMOCRAT, REFORMIST.

REFERENCES

1. Abbott B. Support for Individual Concepts // Linguistic and Philosophical Investigations. – 2011. – Vol. 10. – P. 1-23.
2. Aloni M. Individual concepts in Modal Predicate Logic. // Journal of Philosophical Logic. – 2005. – Vol. 34. – P. 1-64.
3. Carnap R. Meaning and Necessity: A Study in Semantics and Modal Logic. – 1947. – 231 p.
4. Chastain Ch. Reference and Context // Minnesota Studies in the Philosophy of Science. – 1975. – Vol. 7. – P. 194-269.
5. Donnellan K. Proper Names and Identifying Descriptions // Synthese. – 1970. – N 21. – P. 335-358.
6. Elbourne P. Demonstratives as Individual Concepts // Linguistics and Philosophy. – 2008. – Vol. 31. – P. 409-466.
7. Fitzgerald A. URL: <http://www.poetryfoundation.org/poetry/magazine/poem/246986>
8. Kripke S. Naming and Necessity. – 1980. – P. 192-220.
9. Lowell J. R. Abraham Lincoln, from the ode Recited at the Harvard Commemoration. URL: <http://poetry.about.com/od/poems/l/blowelllincoln.htm>
10. McCoul E. Dwight David Eisenhower. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=7STUAQAAQBAJ&pg>
11. McCoul E. Presidents. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=7STUAQAAQBAJ&pg>
12. McCoul E. Theodore Roosevelt. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=7STUAQAAQBAJ&pg>
13. Peavyhouse W.W. Theodore Roosevelt. A Tribute in Rhyme. URL: <http://www.theodore-roosevelt.com/images/panegyrics/trtributeinrhyme.pdf>
14. Whitman W. O Captain! My Captain. URL: <http://www.poetryfoundation.org/poem/174742>

Гач Н.О. Имена собственные как репрезентанты индивидуальных концептов

Аннотация. В статье изложены подходы к лингвистическому анализу индивидуальных концептов в американском поэтическом дискурсе с диахронической точки зрения. Автор утверждает, что имена собственные несут фоновую информацию о своих владельцах и представляют индивидуальные концепты. Таким образом, главная цель этой статьи предполагает дискурс-анализ стихотворений с ссылками на имена американских президентов.

Ключевые слова: дискурс-анализ, имя собственное, индивидуальные концепты, поэтический дискурс

Grytsenko M.

Functional Approach to Translation of Crossover Fiction

Mariia Grytsenko, PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Abstract. The article focuses on the basic framework of functional approach to translation of crossover fiction. This research also provides an insight into the ambivalent nature of crossover fiction by showing the possibility of harnessing its crossover potential in translation. The decision-making process is governed by the *skopos* (purpose) of translation with regard to the situation of translation, and in particular the projected target reader-in-situation. A new positioning of the book in the target culture reveals reader-oriented strategies at work in the translation project.

Keywords: *crossover fiction, crossover potential, functional approach, target readership, dual audience, skopos*

Crossover fiction cannot be considered a completely new literary phenomenon. The field of literary criticism has already presented a number of works on this subject, notably those by S. Beckett and R. Falconer, although the translation studies has yet to see its comprehensive research. This type of literature includes novels by prominent contemporary authors such as U.K. Le Guin, M. Haddon, Ph. Pullman, J.K. Rowling, S. Rushdie, etc. Given the lack of seminal works in this domain, the challenges considered in this article remain topical for furthering translation research of crossover potential in the target cultural environment. Crossover fiction in translation is usually examined in case studies, e.g. by A. Urban [11], M. Rudvin and F. Orlati [10], therefore it is taken up as a material for translation research but not as a complex object as, undoubtedly, it deserves to be.

This article bases its theoretical and methodological framework on the functional approach to translation, postulated in the *Skopos* theory authored by K. Reiss and H. Vermeer and in the theory of translational action by J. Holz-Manttari. Therefore, this research aims at developing a functional framework for translation of crossover fiction taken in its entirety as a distinct category of literature and an object of translation and criticism.

Crossover literature requires its own separate approach on the part of translation scholars and practitioners. O. Rebriy argues that texts with dual communicative address – intended for children and adults – still pose a theoretical challenge in that the researchers remain in doubt as to their possible (if ever necessary) classification as children's literature [1, p. 91].

Crossover fiction is a widespread phenomenon; it is a popular modern development in the literary field and market. According to S. Beckett, crossover fiction is now recognized as a distinct literary genre and a marketing category by critics, publishers, booksellers, writers, and readers. In today's culture, crossover literature is very much in vogue. It comprises literary triumphs as well as commercial hits [2, p. 14-15].

R. Falconer states that 'crossover fiction' represents too varied a group of novels to be identified as a distinct genre or class of fiction. But the inconclusiveness of the term, in her opinion, accurately reflects the amorphous nature of the corpus of literature which we have in view [5, p. 27].

S. Beckett concludes that crossover literature refers to fiction that crosses from child to adult or adult to child audiences. Both adults and children are able to share more or less equally, albeit in different ways, in the reading experience. Crossover fiction blurs the borderline be-

tween two traditionally separate readerships: children and adults. In fact, crossover literature addresses a diverse, cross-generational audience that can include readers of all ages: children, adolescents, and adults [2, p. 3].

Crossover fiction possesses a distinctive feature: a shift from one age group of readers to another. Even if in the original culture the text in most cases does not undergo any changes, the extratextual features do change, specifically the readers' attitude, the positioning of the book on the literary market, and, most importantly its target audience. The publisher positions the text, which opens several options considering the target age group: children, adults or a mixed audience.

Crossover potential means that any crossover text can change its audience in the target culture from the very conception of the translation project. This characteristic suggests that the translator working on a crossover text must ensure that the translation is accepted by the projected audience. C. Nord claims that even if a source text has been written without any particular purpose or intention, the translation is always addressed to some audience (however undefined it may be) and is thus intended to have some function for the readers [9, p. 83].

The translation strategy used to achieve the intended effect can presuppose either a certain deviation from the original or the opposite – a systematic replication of its features. Functional approach to crossover fiction in general focuses on the possibilities and means of harnessing its crossover potential. A crossover text does not automatically demands dual audience in translation in the target language.

Functional approach allows for a broad interdisciplinary basis within the framework of the target culture of a translation. The intended context of existence of a crossover novel will eventually define the translation both as a process and a product.

The nature of crossover fiction encourages a change in its perception in the target culture, which means that the success of the translation with the intended audience becomes the ultimate goal of the translation project. The situation of translation provides the background for decision-making process, although the translation strategy is planned according to the model of the situation of translational action. The aforementioned model covers most relevant situational factors.

Functional approach forms the basis for the modeling of the situation of translational action. This research suggests applying this approach to translation, analysis, and criticism of crossover fiction. Consistency in translation of crossover fiction requires functional background for

quality assessment and assurance, and for translation criticism. Therefore, this approach caters for the complete cycle of the translation project from pre-translation stage to the post-translation analysis of readers' feedback.

The two basic notions in this approach are: (a) *situation*; (b) **-in-situation*. Situation is viewed here as a system of relevant factors with an internal hierarchy. A work of crossover fiction is always inscribed in the context of its existence, both actual and prospective. The notion **-in-situation* includes a work of fiction (the original and its translation) and participants of the translation project. Translation of crossover novel as a process takes the form of a translation project with a number of participants with their respective duties, all of them pursuing a common goal. The participants of the translation project are equally responsible for its successful completion.

The audience of crossover fiction presupposes ambivalent target readership of the original that requires (re-)orientation in translation. This is the key factor in the situation of translation. As C. Nord states, one of the most important factors determining the purpose of the translation is the addressee, who is the intended receiver or audience of the target text with their culture-specific world-knowledge, their expectations and their communicative needs [9, p. 12]. She states that the information about the addressees is of particular importance. The more unequivocal and definite the description of the target addressee, the easier it is for translators to make their decisions in the course of the translation process [8, p. 11].

The space of existence for crossover fiction is a literary one, that's why the translator is responsible on the one hand before the commissioner, as he/she has to fulfill the translation brief, and on the other hand before the author of the original and the target readers of the translation.

Functional approach emphasizes the importance of translation quality. The advantage of functionalism is that it insures consistency in the use of translation strategies and principles of critical analysis.

Literary translation is usually regarded separately from other types of translation. Nonetheless, a translated work of fiction is a product too, with its cultural capital and market value. It is inevitably reader-oriented and occupies its own market niche, and last but not least, it has to be profitable for the publisher. The notion of translation in the industry as defined by J. Drugan reads: (usually) paid, for a client, to a deadline, with an intended end use and some sort of translation specification [4, p. 8]. The translation industry is not concerned with literary translation, although the aforementioned definition comes extremely close to the way the translation is treated by the publishers. However, when it comes to the purpose of translation, the focus is shifted to the much more pronounced aesthetic and cultural value of the text in question.

What will be the result of the translation project? How do we assess translation of crossover fiction? These challenges require certain prognostic vision of the projected translation: whether it will be an aesthetic or social project; whether the chosen age group of readers is relevant to the situation of translation. The model demands irrelevant factors to be removed on the pre-translation stage of the translation project.

The translation of crossover fiction can be considered functionally adequate when it meets the goal of the transla-

tion project; when it is reader-oriented; and when it preserves a certain previously agreed on measure of originality.

Functional approach focuses on the end product – a translated work of fiction and its success with the intended audience. The object of research is a translated text-in-situation. Ambivalence of the target audience of crossover fiction and instability of the situation of translation demand the focus to be moved to the relevant factors of the situation of translation. What kind of target audience will the translation have? The original text cannot give an answer to this question because the translation will be functioning in a different cultural and social environment.

Functionalism generates a shift in importance from the source text to the target text. The aim of translation in most general terms is successful intercultural communication. C. Nord concludes that if the translation is to be suitable for a certain purpose, it must fulfill certain requirements, which are defined by the translating instructions or translation brief [8, p. 10].

Functional approach is ultimately practical. Its advantage for crossover fiction is manifested in the harnessing of crossover potential of any work of fiction that requires a new audience (e.g. a different age group) in the target culture. In this case, however, the translator's choice must be justified. The ambivalent audience always poses a challenge because a wrong addressee may get a wrong impression or a negative one, which results in a skewed perception of a novel and a failed introduction of a new literary piece into the target cultural context.

Efficient translation strategy for a crossover novel largely depends on the choice of the target readership. Although in this case it is not a generalized reader but a target reader-in-situation.

Possible new positioning of crossover fiction should not be viewed as an attempt to falsify author's intentions because the original enters the literary market following a similar scenario. The positioning of the original does not depend solely on the author. It can be defined by the publisher, and, in its final form, by the readers themselves within a certain time framework, as there is always a chance of an unplanned and unexpected readership. In this regard J. Munday notes that the readers are 'positioned' by the text (and, of course, by the text producer), but their reading position cannot be completely predetermined [7, p. 37]. The translator should bear in mind both the "envisioned" and the "actual" because every work of fiction is always received by a reader-in-situation.

Indeed, the situation of translation limits the translator but at the same time it unleashes his/her creative approach to achieving the purpose (skopos) of translation. This reveals the duality of translator's role: on the one hand he/she depends on the actual situation, but on the other hand he/she modifies it as an active participant of the translation project.

Taking into account the original dual audience of crossover fiction, functional approach can also provide a basis for translation criticism. C. Nord suggests that the process of translation criticism has to begin with an analysis of the target text-in-situation [8, p. 182]. The translation critic has to judge whether the target text is functional in terms of the translation context [9, p. 9].

B. Mossop defines the editor or reviser as a gatekeeper, who corrects the text so that it conforms to society's linguistic and textual rules and achieves the publisher's goals; and as a language therapist who improves the text to insure ease of mental processing and suitability of the text for its future users [6, p. 18].

In this case a translation critic is not expected to compare certain elements of the translation to its original, but to assess the functionality and quality of a translation-in-situation. The question to be answered is whether the translation fulfills its assigned function. Crossover fiction is defined by its target readership; therefore the target readers' feedback is bound to be referenced, if the relevance of translation strategy needs critical assessment. Finally, among the twenty principles for revision B. Mossop gives the following: in the final analysis, give preference to the reader's needs over the client's demands [6, p. 205].

Deeper understanding of what motivates the translator's decisions helps avoid biased assessment of translation quality, in particular when it comes to adaptation. Thus functional approach "validates" flexibility by allowing for the nexus of translation brief and responsibility before the author of the original in a translation strategy for crossover fiction.

According to J. Drugan, both in translation studies and in the profession all aspects of translation quality are relative [4, p. 37]. Similarly to J. Drugan, B. Mossop argues that quality is always relative to needs. There is no such thing as absolute quality [6, p. 22].

The translation quality of crossover fiction should be approached with the view of the situation of its functioning. M. Cronin argues that the singularity of the original

means the copyist's task is properly infinite, the journey of replication never-ending. He argues that the fact that translations quickly become obsolete is not an admission of incompetence or failure. The attempt to create a true likeness can only succeed if it fails. The incompleteness of any translation is the very principle of its future creativity [3, p. 131].

The concluded research shows that functional approach to crossover fiction has a substantial situational element to it: the process and product of translation are always considered in situation. This standpoint proves the relevance of parallel editions for different target readerships of the same work of crossover fiction. Parallel editions can take form of multiple translations or 'repackagings' of the only existing translation provided in each particular case with specific paratexts (written by the translator or literary critic).

Translation brief together with the situation of translation defines the skopos of a crossover novel. As a result, the positioning of the book becomes increasingly relevant to the situation of its functioning. Therefore the target text becomes a vehicle for the function assigned to it in the translation project. Its function may be protective, if there is a need to shield the target culture, or the target language in particular, from an overpowering influence of the foreign culture; or, it may as well be informative or exoticizing if the commissioner wants the text to introduce readers to unknown elements of the foreign culture. The highlight of functionalism in general is its sensitivity towards the ambivalent nature of crossover fiction and ever-changing circumstances in the target culture of translation.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Rebriy O.V. Creative dimensions of children's literature translation // *Filolohichni traktaty*. – Sumy; Kharkiv, 2012. – Vol. 4, № 2 – P. 89-94.
2. Beckett, S.L. Crossover Fiction: Global and Historical Perspectives. – New York and London: Routledge, 2009. – 346 p.
3. Cronin M. Translation and Globalization. – London and New York: Routledge, 2013. – 198 p.
4. Drugan, J. Quality in Professional Translation. – London, New York: Bloomsbury, 2013. – 222 p.
5. Falconer R. The Crossover Novel: Contemporary Children's Fiction and Its Adult Readership. – New York and London: Routledge, 2009. – 264 p.
6. Mossop, Brian. Revising and Editing for Translators / 3rd Edition. – London and New York: Routledge, 2014. – 244 p.
7. Munday, Jeremy. Evaluation in Translation: Critical Points of Translator Decision-Making. – London and New York: Routledge, 2012. – 190 p.
8. Nord C. Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis. – Amsterdam, New York: Editions Rodopi B.V., 2005. – 274 p.
9. Nord C. Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained. – Manchester, UK & Kinderhook (NY), USA: St. Jerome Publishing, 2012. – 154 p.
10. Rudvin M., Orlati F. Dual Readership and Hidden Subtexts in Children's Literature: The Case of Salman Rushdie's *Haroun and the Sea of Stories* // *Children's Literature in Translation: Challenges and Strategies* / Ed. by J. Van Coillie, W.P. Verschueren. – Manchester, UK & Kinderhook, USA: St. Jerome Publishing, 2006. – P. 157-184.
11. Urban A. Clean Reads for Teens? Purification Strategy in Andreas Steinhofel's *Rico, Oskar und die Tieferschatten* in the Chicken House's Edition // *Language in Cognition and Affect* / Ed. by E. Piechurska-Kuciel, E. Szymanska-Czaplak. – Berlin, Heidelberg: Springer, 2013. – P. 17-31.

Гриценко М.В. Функциональный подход к переводу кроссовер-литературы

Аннотация. Статья посвящена установлению базовых рамок функционального подхода к переводу кроссовер-литературы. Также исследуется амбивалентная природа кроссовер-литературы путем демонстрации возможностей реализации кроссовер-потенциала в переводе. В переводческом проекте процесс принятия решений зависит от скопоса (цели) перевода в ситуации перевода, и в особенности от запланированной целевой аудитории-в-ситуации. Новое позиционирование книги в целевой культуре также свидетельствует об использовании в переводческом проекте стратегий, ориентированных на целевого читателя.

Ключевые слова: кроссовер-литература, кроссовер-потенциал, функциональный подход, целевой читатель, двойная аудитория, скопос

Herasymenko L.
Communicative Functions of Aviation Radiotelephony Discourse

*Herasymenko Liudmila, PhD in Pedagogics
Kirovohrad State Flight Academy of National Aviation University, Kirovohrad, Ukraine*

Abstract. The article deals with the problem of defining communicative functions of Aviation radiotelephony discourse. The communicative function of an utterance corresponds to the speaker's intention in producing a given message. The author gives the analyses of the language forms and functions. Also the classification of language functions has been presented, according to which there has been outlined seven different functions of language: instrumental, regulatory, representational, interactional, personal, heuristic, imaginative. The functions of Aviation radiotelephony discourse have been grouped into four categories corresponding to their role in carrying out ATC and piloting tasks. These categories are: triggering actions; sharing information; managing the pilot-controller relationship; managing the dialogue.

Keywords: communication, communicative function, aviation radiotelephony discourse, functional approach, pilot-controller dialogue

The communicative function of an utterance corresponds to the speaker's intention in producing a given message. For example his/her intention may be to *request information*, to *thank*, to *deny approval* and so on.

The theoretical underpinning for describing language functions derives from the work of philosophers of language on concepts such as speech acts and illocutionary force, and linguists such as J.L. Austin [1], M.A.K. Halliday [3], J. R. Searle [5]. More recently these theoretical categories have been of practical use in discourse analysis by such researchers as M. Coulthard, E. Roulet, J. Sinclair [6].

The aim of this article is to define communicative functions of Aviation radiotelephony discourse.

Pragmatic conventions of language are sometimes difficult to learn because of the disparity between language forms and functions. While forms are the outward manifestation of language, functions are the realization of those forms. «How much does that coast?» is usually a form functioning as a question, and «He bought a car» functions as a statement. But linguistic forms are not always unambiguous in their function. "I can't find my umbrella," uttered by a frustrated adult who is late for work on a rainy day may be a frantic request for all in the household to join in a search. A child who says "I want some ice cream" is rarely stating a simple fact or observation but requesting ice cream in her own intimate register. A sign on the street that says "one way" functions to guide traffic in only one direction.

Communication may be regarded as a combination of acts, a series of elements with purpose and intent. Communication is not merely an event, something that happens; it is functional, purposive, and designed to bring about some effect-some change, however subtle or unobservable- on the environment of hearers and speakers. Communication is a series of communicative acts or speech acts, to use John Austin's term [1], which are used systematically to accomplish particular purposes. Austin stressed the importance of consequences, the perlocutionary force, of linguistic communication. Researchers have since been led to examine communication in terms of the effect that utterances achieve. That effect has implications for both the production and comprehension of an utterance; both modes of performance serve to bring the communicative act to its ultimate purpose.

The functional approach to describing language is one that has its roots in traditions of British linguist J.R. Firth [2] who viewed language as interactive and interpersonal, "a way of behaving and making others behave". Since

then the term function has been variously interpreted. Michael Halliday [3], who provided one of the best expositions of language functions, used the term to mean the purposive nature of communication, and outlined seven different functions of language:

1. The *instrumental* function serves to manipulate the environment to cause certain events to happen.

2. The *regulatory* function of language is the control of events. While such control is sometimes difficult to distinguish from the instrumental function, regulatory functions of language are not so much the "unleashing" of certain power as the maintenance of control.

3. The *representational* function is the use of language to make statements, convey facts and knowledge, explain, or report-that is, to "represent" reality as one sees it.

4. The *interactional* function of language serves to ensure social maintenance. "Phatic communion," Malinowski's term referring to the communicative contact between and among human beings that simply allows them to establish social contact and to keep channels of communication open, is part of the interactional function of language. Successful interactional communication requires knowledge of slang, jargon, jokes, folklore, cultural mores, politeness and formality expectations, and other keys to social exchange.

5. The *personal* function allows a speaker to express feelings, emotions, personality, "gut-level" recreations. A person's individuality is usually characterized by his or her use of the personal function of communication. In the personal nature of language, cognition, affect and culture all interact in ways that have not yet been explored.

6. The *heuristic* function involves language used to acquire knowledge, to learn about the environment. Heuristic function is often conveyed in the form of questions that will lead to answers.

7. The *imaginative* function serves to create imaginary systems or ideas. Telling fairy tales, joking, or writing a novel are all uses of the imaginative function.

These seven different functions of language are neither discrete nor mutually exclusive. A single sentence or conversation might incorporate many different functions simultaneously.

Yet it is the understanding of how to use linguistic forms to achieve these functions of language that comprises the crux of second language learning. A learner might acquire correct word order, syntax, and lexical items but not understand how to achieve a desired and intended function through careful selection of words, structure, intonation, nonverbal signals, and astute percep-

tion of the context of a particular stretch of discourse. Halliday's seven functions of language tend to mask the almost infinite variety and complexity of functions that we accomplish through language. Van Ek and Alexander's [7] taxonomy lists almost 70 different functions to be taught in English curricula. Some of these functions are listed below:

- Greeting, parting, inviting, accepting;
- Complimenting, congratulating, flattering, seducing, charming, bragging;
- Interrupting;
- Requesting;
- Evading, lying, shifting blame, changing the subject;
- Criticizing, reprimanding, ridiculing, insulting, threatening, warning;
- Complaining;
- Accusing, denying;
- Agreeing, disagreeing, arguing;
- Persuading, insisting, suggesting, reminding, asserting, advising;
- Reporting, evaluating, commenting;
- Commanding, ordering, demanding;
- Questioning, probing;
- Sympathizing;
- Apologizing, making excuses.

All of these fall into one or more of Halliday's seven functions, and all of them are common everyday acts whose performance requires knowledge of language.

Since intentions are inherently linked to the activities that are being undertaken by the speakers, it is evident that those tasks which are peculiar to the jobs of pilot and controller will give rise to a limited range of communicative functions occurring with a high degree of frequency.

J. Melll & C. Godmet [4] suggest the dominant functions in pilot-controller dialogue. The functions have been grouped into four categories corresponding to their role in carrying out ATC and piloting tasks. These categories are:

1. Triggering actions
2. Sharing information
3. Managing the pilot-controller relationship
4. Managing the dialogue

The "triggering actions" category is the core function of pilot-controller communications. Supporting the core is the "sharing information" category in the sense that appropriate actions can only be triggered when the pilot and controller are in possession of sufficient shared information about the current situation. The two last categories play a subordinate mediating role with regard to the first two. An examination of the functions listed under these headings will give an idea

The individual functions in each broad category are labelled in the checklist without making reference to specific ATC/piloting topics such as *clearances to take off*, *flight plan changes* or *radar identification*. All of these functions and their associated language forms can be usefully learned and practised by referring to general topics in the context of everyday communication.

The first category 'triggering actions' is realized through orders, requests and offers to act, advice, permis-

sions and undertakings. For example, the orders may take the following forms:

- 1) affirmative sentences: *Skyfly 053, cleared ILS approach, runway 09.*
- 2) imperative sentences: *Critter 592, turn left heading three-three-zero.*

The example of advice: *Traffic avoided thunderstorm to the north.*

The requests can be from the pilot (*Request any known conflicting traffic*) and from the air traffic controller (*Report passing flight level 150*). The peculiar feature of these requests is the usage of different words *request* for a pilot and *report* for an air traffic controller.

The second category 'sharing information' contains the following communicative functions: information concerning present facts, information concerning the future, information concerning immediate/recent past events, information concerning the past, necessity, feasibility/capacity. All these can be addressed both to the pilot and the air traffic controller. For example,

1. *Air Traffic Controller (ATC): Skyfly 102, roger, your expected approach time 35 due traffic.*

2. *ATC: Are you able to lose 10 minutes on route?*

Aircraft (ACFT): Negative, only 7 minutes.

The important part of the radiotelephony communication is managing the pilot-controller relationship that comprises such communicative functions according to the research of J. Melll & C. Godmet [4]: greet/take leave; thank; respond to greeting/leave-taking; respond to thanks; complain; express dissatisfaction; reprimand; apologise; express satisfaction; express concern/apprehension; reassure; encourage.

The last category of communicative functions 'managing the dialogue' comprises the following: self-correct; paraphrase; – close an exchange; – request response; check understanding; check certainty; correct a misunderstanding; read back; acknowledge; declare non-understanding; request repetition; request confirmation; request clarification; give confirmation; give disconfirmation; give clarification; relay an order; relay a request to act; relay a request for permission.

Contextual factors may result in certain functions being more or less "marked" for different attitudes such as *politeness*, *insistence* and so on. These markers, which may be lexical ("please") or grammatical ("Could you possibly give me...?"), need to be learned and practised as well as the language structures for the basic functions. Many communicative functions are paired with one another. That is to say that a given function (e. g. *request permission*) is commonly adjacent to another given function (e. g. *give permission*) in the context of an exchange.

The primary purpose of defining the communicative functions is to enable language course planners and teachers to formulate linguistically appropriate objectives for training and testing. While no claim is made for the checklist to be exhaustive, its coverage has been cross-checked against the published results of a number of linguistic or human factors studies of pilot-controller communications.

REFERENCES

1. Austin J.L. How to do things with words / J.L. Austin. – Oxford University Press, 1962. – 174 p.
2. Firth J. R. Papers in Linguistics 1934-1951 / J. R. Firth. – London: Oxford University Press, 1957. – 234 p.
3. Halliday M.A.K. Language structure and language function / M.A.K. Halliday // New Horizons in Linguistics, ed. J Lyons. – Penguin, 1970. – P.140–165.
4. Mell J. Aeronautical Radiotelephony Communicative Functions / J. Mell, C. Godmet // Direction de la Navigation Aerienne: DNA8 (F). – 40 p.
5. Searle J.R. A classification of illocutionary acts / J.R. Searle // Language in Society. – Volume 5. – 1976. – Issue 01. April 1976. – P. 1-23.
6. Sinclair J. Towards an Analysis of Discourse / J Sinclair, M. Coulthard. – Oxford University Press, 1975. – 168 p.
7. Van Ek J.A. Threshold Level English (Council of Europe Modern Languages Project) / J.A. Van Ek, L.G. Alexander. – June, 1980. – 253 p.

Герасименко Л.С. Коммуникативные функции дискурса авиационной радиотелефонии

Аннотация. В статье рассматривается проблема определения коммуникативных дискурса авиационной радиотелефонной связи. Коммуникативная функция высказывания соответствует намерению говорящего во время продуцирования данного сообщения. Автор дает анализ языковых форм и функций. Представлена классификация функций языка, согласно которой выделяется семь различных функций языка: инструментальная, регулирующая, взаимодействия, представительская, личная, эвристическая; воображаемая. Функции дискурса авиационной радиотелефонии были сгруппированы в четыре категории, соответствующие их роли в осуществлении УВД и пилотирования. Эти категории: запуск действия; обмена информацией; управление отношениями между пилотом и диспетчером; управления диалогом.

Ключевые слова: общение, коммуникативная функция, дискурс авиационной радиотелефонии, функциональный подход, диалог между пилотом и диспетчером

Khodos I.O.

Ideological and Conceptual Dominants of S. Fitzgerald's Idiodiscourse

*Khodos Iryna Oleksandrivna, postgraduate,
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk, Ukraine*

Abstract. The article deals with the ascertainment of the dominant ideological and artistic concepts of S. Fitzgerald's idiodiscourse by taking into account the sociocultural situation in the USA in the XX c. and the view of the history of literature. It was established that S. Fitzgerald's idiodiscourse consolidates macroconcepts LOST GENERATION, AMERICAN DREAM, ALIENATION, JAZZISM and subordinate to them units of descending levels of abstraction. They are objectified not only on the lexical but also syntactic and text levels, contributing to the reflection of the mentality and communicative culture of American society in general and peculiarities of the writer's mental space in particular.

Keywords: *alienation, American Dream, concept, Fitzgerald, jazzism, lost generation*

Introduction. S. Fitzgerald's literary heritage has repeatedly become the object of study in the works of specialists in different fields of the humanities, but only in the fields of classical (A.J.-Berret [2013], M. Bruccolly [1963], J.F. Callahan [1972], M. Cowley [1951], K. Cross [1964, 1970], S. del Gizo [2010], T.N. Denisova [1985], M. Geismar [1943], A. Kazin [1951], Y.V. Kovalev [1982], V.K. Kukhalashvili [1983], F. Hoffman [1962], J. Miller [1957; 1964], H.D. Piper [1965], R. Posnock [1984], S. Savage [1952], E. Fussell [1952]) and comparative history of literature (W. Goldhurst [1963], M. Bruccolly [1978], A.V. Razintseva [1996]) as well as bibliographical reflexions (J.R. Bryer [1967], L. Fiedler [1955], A. Mizener [1946. 1951], A. Turnbull [1962], A.M. Zverev [1982]) has their attention been consistent while the linguistic sphere of its study still requires profound scientific research.

Attraction of S. Fitzgerald's idiodiscourse to the broad linguocultural context with the purpose of ascertaining its determinant concepts is a new angle on this problem which can contribute not only to the reconstruction of the author's artistic picture, further understanding of his speech principles, methods and techniques but also establishing the peculiarities of the communicative culture of the English-speaking society in the first part of the XX century.

Objective. The present study is aimed at ascertaining ideological and conceptual dominants of S. Fitzgerald's idiodiscourse.

Material and Methods. The object of the present study is S. Fitzgerald's idiodiscourse and the subject is its key concepts. The methodology of the work, being based on the general scientific methods of induction and deduction, analysis and synthesis, content and form, presupposes the integrated employment of such methods of linguistic analysis as interdisciplinary (to understand the main scientific views on S. Fitzgerald's idiodiscourse, analyze the influence of the sociocultural situation in the USA in the first part of the XX century on it and to establish the meaning of the notions), linguoconceptual (to ascertain the key concepts of S. Fitzgerald's idiodiscourse), hermeneutics (to interpret separate text fragments) and linguopoetical (to study the artistic peculiarity of the form and content of the text structures).

Results and Discussion. Francis Scott Fitzgerald appeared in the literature of the USA in the first half of the XX century as an author indissolubly connected with his time, whose profound knowledge of the world, being artistically transformed, formed the basis of his works. It is impossible to give an answer to the question, which concepts are dominant for his idiodiscourse, immediately. It will be approximate, subjective and doubtful since his works are

determined by sociocultural situation in the USA in the first half of the XX century: the shift from a culture of production, in which one is identified and valued by what one makes, to one of consumption, in which one is defined and assessed by what one consumes or buys, the economic boom and subsequent excessive materialism [12], which were replaced by economic and spiritual crisis and depression to the accompaniment of pulsating jazz rhythms: social riots, death of spiritual bases which were officially propagandized by bourgeois, degradation of the personality, deceived by social and ethnical myth about "The American Dream", and amorality [1; 3; 8].

The aforesaid factors formed the ideological basis of S. Fitzgerald's works, which is considered to be their ideological and artistic content [3, p. 92]. The latter correlates with ideological and artistic concepts of the writer's idiodiscourse. The concept idea is concepts which "are deprived of national peculiarity and do not always have a special name in the naïve picture of the world. However, they are profoundly described in the scientific one, where they appear to be highly abstract entities which compile nationally marked units of descending levels of abstraction" [7, p. 184]. The most relevant to the tasks of the present work is the view of the history of literature. Only it can provide most of the answers to the question which has been put above.

S. Fitzgerald is considered to be a singer of the "JAZZ AGE", an oracle of the "LOST GENERATION", who perceived and artistically embodied tragic contradictions of postwar America; a subtle, original artist who managed to reveal complicated nuances of its representatives' psychology, in particular the loss of faith in the "AMERICAN DREAM" and the process of the individual's ALIENATION from the society and oneself [4].

LOST GENERATION, AMERICAN DREAM, ALIENATION and JAZZISM have become key concepts, more exactly – "conceptual dominants" of S. Fitzgerald's idiodiscourse. They represent its "contracted" model, where all possible potential realizations are latently present. At the same time they are terminological fixators of the main scientific notions of the correspondent spheres of knowledge [7, p. 201].

S. Fitzgerald has appeared in the history of literature as a creator, first mouthpiece of "The Lost Generation": historical sagacity enabled him to be the first author in American literature who wrote about "The Lost Generation" [4, p. 210], that, in M. Cowley's opinion, "belonged to a period of transition from the values which had already been fixed to those that had to be created" [11, p. 9].

The term "Lost Generation" was coined by American poet G. Stein ("You are all a lost generation"), who employed it to describe the people of the 1920's who rejected American post World War I values, and popularized by E. Hemingway who used it as an epigraph for his first novel "The Sun Also Rises". It defines a sense of moral loss or aimlessness and refers to the postwar society, whose representatives were physically and mentally wounded and whose faith in the moral guideposts that had earlier given them hope, was no longer valid [5, p. 292]: "... a new generation dedicated more than the last to the fear of poverty and the worship of success; grown up to find all Gods dead, all wars fought, all faiths in man shaken" [18, p. 265].

Unlike other writers of the XX century S. Fitzgerald, who considered an individual to be a measure of all things [4, p. 154], aimed at comprehending the essence of the phenomenon "Lost Generation" by revealing not the tragic situation of American society in general, but discord and rupture that occurred in its representatives' psychology [4, p. 104], which determined his concentration on depicting their inner world, appearance and surroundings.

S. Fitzgerald's works are distinguished by his concentration on "the very rich" [3, p. 95], whose depiction reflects his ambivalent attitude toward them. Being "within" and "without" the world of the very rich people, the writer, on the one hand, is delighted with its glamour, excitement and seduction, and on the other hand, he criticizes its power of money, commodity fetishism and moral turpitude. S. Fitzgerald's "ability to hold two opposed ideas in the mind at the same time, and still retain the ability to function" [16, p. 69] was called "double vision" [13, p. 210].

S. Fitzgerald's descriptions of "the very rich" are based on the synthesis of toilet-, zoo- and colorcentric portraits. On the one hand, it helps the writer to reproduce the splendor of their life and, on the other hand, to expose featurelessness and spiritual impoverishment of the upper crust of American society of that time, who gave preferences to appearance and luxuries. In particular, in the passage *He saw the girls emerge one by one from the dressing-room, stretching and pluming themselves like bright birds – and then, again like birds, alighting and nestling in the sober arms. All the girls ..., curled and brilliantined and delicately tinted for the overhead lights, were miraculously strange Dresden figures of pink and blue and red and gold ...* [15, p. 8] S. Fitzgerald assimilates women to birds and jewelry with the help of similes (underlined with one straight line), metaphor (underlined with one dotted line) and synecdoche (underlined with one wavy line).

One of the key problems in S. Fitzgerald's works is the AMERICAN DREAM: its myth served as material for exposing its illusive nature, disclosing its unsteadiness and falseness [4, p. 208].

The term "American Dream" is heterogeneous and includes three constituents: 1) belief that American resources are immense and prosperity is guaranteed for all without exception; 2) persuasion that only in America can a person get free from class, ideological, educational and other limitations and get the opportunity to become a personality; 3) belief that the right to happiness is given to all people in America: everybody has equal chances to obtain it and everything depends on the personal qualities and the ability to take the opportunities [2, p. 37].

In S. Fitzgerald's works "The American Dream" appears to be an ambivalent phenomenon, a unity of desirable and real, spiritual and material, happiness and wealth [4, p. 43], which is reflected in the way it is embodied in the writer's works. By bringing together the ideal and reality, the poetry of the human dream and tragedy of the reality, mainly on the individual and psychological level, S. Fitzgerald aimed at comprehending the essence of the phenomenon, revealing not the tragic situation of the life in general, but the conflict between the desirable and real, spiritual and material principles in the life of American society [4, p. 207].

By exposing the illusive nature of "The American Dream", S. Fitzgerald proves that people who have dedicated their whole life to the acquisition of material welfare do not become happier, on the contrary, they lose themselves, their inner world and, as a result, a wish to live life to the fullest. For instance, in the extract ... *Daisy tumbled short of his dreams – not through her own fault but because of the colossal vitality of his illusion. He had thrown himself into it with a creative passion, adding to it all the time, decking it out with every bright feather that drifted his way* [17, p. 103] metaphorization of homogeneous predicates *he had thrown himself into it, adding to it all the time, decking it out with every bright feather* and the use of emotional intensifiers *colossal, all, every* enable the author to render the efforts which the main character made to achieve his dream: to become rich and get married with his beloved woman, who had gotten used to being well-to-do; the employment of the metaphor *Daisy tumbled short of his dreams* indicates that the improvement of his financial position did not help him to attain the desirable.

Unlike other writers of the XX century S. Fitzgerald concentrates not on the interpretation of "The American Dream" but on the artistic analysis of its social consequences, especially psychological aspects, on the attempts to realize it by using methods, typical of bourgeois progress [3, p. 93]. In his works it is not just a dream of happiness and wealth but a dream closely connected with bourgeois individualism: it starts and ends in the kingdom of lone people – only you can achieve the dream of equality of opportunities and boundless space for a personality and only for yourself [2, p. 39].

"The American Dream", which aims people at appropriation and commodity fetishism as integral parts of self-realization as well as individualism as the only way of its existence, contains a seed of ALIENATION, whose germination is convincingly depicted by S. Fitzgerald [1, p. 135; 14].

Alienation means an objective transformation of human activities, their results into autonomous power, which dominates the person, and his transit from an active subject into an object of social process; the state of feeling estranged or separated from one's work, products of work or self. It remains an ambiguous concept with has a number of elusive meanings: 1) powerlessness, the feeling that one's destiny is not under one's own control but is determined by external agents; 2) meaninglessness, referring either to the lack of comprehensibility or to a generalized sense of purposelessness in life; 3) normlessness, the lack of commitment to shared social conventions of behavior; 4) cultural estrangement, the sense of removal from established values in society; 5) social isolation, the sense of

loneliness or exclusion in social relations; 6) self-estrangement, the understanding that the individual is out of touch with oneself [6, p. 80].

In contrast to the writers of the XIX-XX centuries S. Fitzgerald depicts not only economic but also psychological alienation [1, p. 115]: alienation of the person from the world, society and self, which he tries to fill with the appropriation of fetishes. This indicates the writer's intuitive grasp of Marx's critique, in particular the concepts of "reification" and "commodity fetishism", according to which "people become objects for each other, sized up as commodities to be bought or sold, while commodities assume "mystical" properties in their lives and are increasingly seen not as "the products of men's hands" but as "independent beings endowed with life" [19, p. 202].

In S. Fitzgerald's works the concepts of "reification" and "commodity fetishism" are realized with the help of concentrated dynamic descriptions of clothes, transport, interior, which are presented in the foreground moving the images of characters to the background. They are imbued with anthropomorphic and zoocentric epithets, metaphors, similes and symbolic colors that endow luxury items with magical and supernatural properties [12, p. 38-39]: *period bedrooms swathed in rose and lavender silk; a toilet set of pure dull gold; shirts with stripes and scrolls and plaids in coral and apple-green and lavender and faint orange with monograms of Indian blue* [17, p. 98-99], enabling the author to elucidate the remarkable, magical but ultimately deceptive and dangerous power of objects in a consumer culture, especially their seeming ability to create identity and social status. Fitzgerald's descriptive strategies emphasize that this world is not grounded in reality; rather, it is an airy, insubstantial world that has more in common with an illusory magical spell [19, p. 202].

The atmosphere of American society of that time is revealed in nervous, pulsating rhythms of jazz, which "in its progress toward respectability has meant first sex, then dancing, then music" [16, p. 16], to whose accompaniment firm moral bases of puritanic America began to swing and then fell down with a terrific crash [8, p. 12].

Jazz is a form of art music which originated in the United States in the form of independent popular musical styles, all linked by the common bonds of African American and European American musical parentage with a performance orientation. It is generally marked by intricate, propulsive rhythms, polyphonic ensemble playing, improvisatory, virtuosic solos, melodic freedom, and a harmonic idiom ranging from simple diatonicism through chromaticism to atonality. Jazz differs from European music in that it has a "special relationship to time defined as swing", involves "a spontaneity and vitality of musical production in which improvisation plays a role" and contains a "sonority and manner of phrasing which mirror the individuality of the performing jazz musician" [9, p. 371].

S. Fitzgerald is thought to be "a prophet, vivid symbol and the brightest soloist of "The Jazz Age" (the name was taken from his collected volume "Tales of the Jazz Age" [15]), who depicted its thoughtless subtlety, tawdry brilliance, flashiness, inner anxiety, painful feeling of unsteadiness and emptiness [8; 14].

JASSIZM is an integral part of S. Fitzgerald's idiodiscourse [10, p. 98], where it is "reflected" rather than verbalized in the speech, penetrating deeply into the textual matter of his artistic space. It is objectified not only on the lexical but also on syntactic and text levels, contributing to the realization of such jazz principles as rhythmicity, improvisation and monothematicism in the writer's prose.

Conclusions. S. Fitzgerald's idiodiscourse consolidates macroconcepts LOST GENERATION, AMERICAN DREAM, ALIENATION and JAZZISM, which are highly abstract notions distinguished and precisely described in history of literature, philosophy and musicology but vague in the writer's artistic picture, and subordinate to them units of descending levels of abstraction. Verbalizing, submitting to the language experimentation, metaphorizing, varying associatively and valoratively, they reflect mentality and communicative culture of American society in the XX century in general and peculiarities of the writer's mental space in particular.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Denisova T.N. Existentialism and Modern American Novel: (Monograph) / T.N. Denisova. – K. : Naukova Dumka, 1985. – 245 s.
2. Zverev A.M. American Novel of the 20-30s / A.M. Zverev. – M. : Khudozhestvennaia literatura, 1982. – 256 s.
3. Kovalev Y.V. "American Dream" in F.S. Fitzgerald's Works / Y.V. Kovalev // Foreign Novel: Problems of the Method and Genre. – Perm : M. Gorkii PGU, 1982. – S. 91-97.
4. Kukhalashvili V.K. F.S. Fitzgerald and American Literary Process in the 20-30s of the XX c. / V.K. Kukhalashvili. – K. : Nauk. Dumka, 1983. – 239 s.
5. LED : Literary Encyclopedic Dictionary / [ed. by V.M. Kozhevnikova, P.A. Nikolaeva]. – M. : Sovetskaia Entsiklopediia, 1987. – 752 s.
6. Nekrasova N.A. Thematic Philosophical Dictionary : Textbook / N.A. Nekrasova, S.I. Nekrasov, O.G. Sadikova. – M. : MGU PS (MIIT), 2008. – 164 s.
7. Prykhodko A.M. Concepts and Conceptual Systems in the Cognitive and Discourse Paradigm of Linguistics : (Monograph) / A.M. Prykhodko. – Zaporizhzhia : Premier, 2008. – 332 s.
8. Prozorov V.G. Dream and Tragedy: Through the Pages of American Classical Literature of the XIX-XX Centuries : Textbook / V.G. Prozorov. – Petrozavodsk : KGPI, 1993. – 231 s.
9. Berendt J.E. The Jazz Book: From Ragtime to Fusion and Beyond / J.E. Berendt. – N.Y. : Lawrence Hill Books, 1992. – 541 p.
10. Berret A.J. Music in the Works of F. Scott Fitzgerald: Unheard Melodies / A.J. Berret. – Madison : Fairleigh Dickinson University Press, 2013. – 283 p.
11. Cowley M. Exiles Return: A Literary Odyssey of the 1920s. / M. Cowley. – N. Y. : The Viking press, 1966. – 322 p.
12. Del Gizzo S. Within and Without: F. Scott Fitzgerald and American Consumer Culture / S. del Gizzo // Critical Insights : F. Scott Fitzgerald. – Ipswich, MA : Salem Press, 2010. – P. 34-54.
13. Donaldson S. Possessions in the Great Gatsby / S. Donaldson // Southern Review. – Baton Rouge : Spring, 2001. – Vol. 37. – № 2. – p. 187-210.
14. Finkelstein S. Existentialism and Alienation in American Literature / S. Finkelstein. – New York : International Publishers, 1965. – 320 p.
15. Fitzgerald F.S. Tales of the Jazz Age / F.S. Fitzgerald. – L. : CRW Publishing Limited, 2012. – 368 p.
16. Fitzgerald F.S. The Crack-Up / F.S. Fitzgerald. – N.Y. : New Directions, 1945. – 347 p.

17. Fitzgerald F.S. The Great Gatsby / F.S. Fitzgerald. – L. : Macmillan Publishers Limited, 2005. – 193 p.
18. Fitzgerald F.S. This Side of Paradise / F.S. Fitzgerald. – Ware : Wordsworth Cl., 2011. – 269 p.
19. Posnock R. A New World, Material Without Being Real: Fitzgerald's Critique of Capitalism in The Great Gatsby / R. Posnock // Critical Essays on F.S. Fitzgerald's "The Great Gatsby". – Boston : G.K. Hall, 1984. – P. 201-213.

Ходос И.А. Идеино-концептуальные доминанты идиодискурса С. Фицджеральда

Аннотация. Статья посвящена выявлению ключевых идейно-художественных концептов идиодискурса С. Фицджеральда с учетом социокультурной ситуации, сложившейся в США в XX веке, и литературоведческого взгляда на творчество писателя. Было установлено, что идиодискурс С. Фицджеральда объединяет макроконцепты ПОТЕРЯНОЕ ПОКОЛЕНИЕ, АМЕРИКАНСКАЯ МЕЧТА, ОТЧУЖДЕНИЕ, ДЖАЗОВОСТЬ и подчиненные им единицы нисходящих уровней абстракции. Они объективируются не только на лексическом, но и синтаксическом и текстовом уровнях, способствуя отображению умонастроений и коммуникативной культуры американского общества вообще и особенностей ментального пространства писателя в частности.

Ключевые слова: американская мечта, джазовость, концепт, отчуждение, потерянное поколение, Фицджеральд

Бурка Н.А.

Лингвистический статус фонемы как объекта фонологического исследования

Бурка Наталия Анатольевна, аспирантка кафедры германской и финно-угорской филологии
Киевский национальный лингвистический университет, г. Киев, Украина

Аннотация. Автором на основе рассмотрения существующих научных представлений и известных трактовок понятия фонемы путем их матричного анализа синтезировано уточненную дефиницию фонемы как объекта лингвистического исследования.

Ключевые слова: фонема, научные представления, содержательная целостность, дифференциальные признаки, лингвистический статус

Современное совместное развитие фонологии и фонетики во многом обусловило повышение интереса к синхроническому изучению звукового строя языка. Поскольку в период своего становления ни фонология, ни фонетика не смогли избежать необходимости разграничения представлений о целостности фонемы, ее неделимости или, наоборот, существования возможности ее дальнейшего разделения, то рассмотрение вопросов субстрактного в языке и субстанциального в речи неизбежно привело к смещению планов и аспектов исследования указанными науками особенностей функционирования самой фонемы. Следствием этого, очевидно, и стало заложенное еще во время классического развития упомянутых наук естественное противоречие относительно четкой дифференциации применяемых ими структурного и функционального подходов к определению лингвистического статуса фонемы. Это привело к некоторым осложнениям процессов научных исследований, как в фонологии, так и в фонетике, а также к трудностям осознания полученного ими знания.

Поэтому **целью** данной работы является уточнение лингвистического статуса фонемы как объекта фонологического исследования.

Для решения этой проблемы проанализируем существующие в лингвистике совокупности трактовок дифференциальных признаков фонемы. По этому поводу известно, что разрабатываемая Р. Якобсоном, Г. Фантом и М. Халле теория дифференциальных признаков, во-первых, позволяет отождествлять фонемы парадигматически, а не синтагматически; во-вторых, делает первичным, неопределяемым понятием не фонему, а дифференциальные признаки, через набор которых она и определяется. Согласно их толкованию, фонема является наименьшей линейной единицей языка, а, следовательно, нет оснований считать ее дифференциальные признаки еще более мелкими языковыми единицами [13, с. 173-229]. Как видим, дифференциальные признаки, выводимые авторами из акустиче-

ских свойств, имеют реляционно-физический характер, то есть фонемы не только аккумулируют акустические признаки, но и позволяют слушателю отличать одну фонему от другой.

Иными словами, это дает основания считать, что при определении дифференциальных признаков следует, с одной стороны, исходить из акустических свойств звуков речи, а с другой – из их семиотической функции. Подобную антиномию наблюдаем и в реляционно-физическом понимании фонемы С.К. Шаумяном [11, с. 47-53], согласно взглядам которого трактовка фонемы как наименьшей фонологической единицы должна дополняться ее альтернативным определением как совокупности определенных дифференциальных признаков или элементов [11, с. 47].

Опираясь на способность фонем дифференцировать то, что они обозначают, С.К. Шаумян приходит к выводу о существовании принципиальной возможности транспонирования акустической субстанции в другие виды физической субстанции – в графическую, цветовую, тактильную. Поэтому любую систему дифференциальных элементов и фонем можно представить не только в виде акустических свойств, но и интерпретировать в виде графических, цветовых и тактильных символов. И если верно то, что фонемы являются акустическими элементами, то совершенно очевидно, что они не могут транспонироваться в другие виды физических субстанций, поскольку перестанут быть самими собой. В наличии мы имеем антиномию транспозиции: с одной стороны, фонемы могут транспонироваться в другие виды физических субстанций, а с другой – следует прямо противоположное [11, с. 24-25].

Более четкому пониманию этого явления способствует, по мнению автора, различие двух ступеней абстракции: степени наблюдения и степени конструирования. Обобщая приведенные в его труде конкретные примеры [11 с. 46-53], мы получаем возможность сформировать сопоставительную матрицу рассмотрения признаков фонем, приведенную в таблице 1.

Таблица 1. Сопоставительная матрица рассмотрения признаков фонем (построенная по источнику [11, с. 87-88])

Степень конструирования	Конструкты	Конкретный дифференциатор	Абстрактный дифференциатор	Конкретная фонема	Абстрактная фонема
Степень наблюдения	Реляционно-физические понятия	Конкретный дифференциатор	Абстрактный дифференциатор	Конкретный фонемоид	Абстрактный фонемоид
	Чисто физические понятия	Конкретное акустическое свойство	Абстрактное акустическое свойство	Конкретный звук	Абстрактный звук

Из таблицы видно, что на степени конструирования учитываются только реляционные, или семиотические противопоставления. Поэтому на степени наблюдения мы воспринимаем акустические свойства, на базе которых определяем фонологические контрасты [11, с. 26-32]. Вследствие завершения указанных разработок были сформированы две системы дифференциаль-

ных признаков: предложенная Р. Якобсоном, Г. Фантом и М. Халле, состоящая из 12 признаков, и разработанная на ее основе С.К. Шаумяном система, охватывающая 14 признаков.

Разница между ними заключается в том, что дифференциальные признаки “вокальный – невокальный” и “консонантный – неконсонантный” сведены С.К. Шау-

мяном в один дифференциальный признак “вокальность – консонантность”, считающийся не дифференциатором, а кульминацией, т.е. характеризует не отдельную фонему, а их цепочку, называемую слогом, центром которого является гласный, а периферией – согласный.

Заметим здесь, что поскольку, как известно [7, с. 58], абруптивность как особое произношение согласных, сопровождаемое гортанной смычкой, встречается в кавказских, индийских, африканских и дальневосточных языках и является несвойственной системе фонем индоевропейских языков, то при фонологическом исследовании английского языка рационально, на наш взгляд, пользоваться предложенной С.К. Шаумяном системой дифференциальных признаков, охватывающей 12 их соответствующих пар: 1) вокальность – невокальность, 2) консонантность – неконсонантность, 3) компактность – некомпактность, 4) диффузность – недиффузность, 5) низкая тональность – высокая тональность, 6) бемольная тональность – простая тональность, 7) диэзная тональность – простая тональность, 8) назальность – неназальность, 9) прерывность – непрерывность, 10) резкость (яркость) – нерезкость (неяркость), 11) звонкость – незвонкость, 12) напряженность – ненапряженность.

При этом не следует игнорировать то, что автором первой в мировой науке о языке теории фонем считается И.А. Бодуэн де Куртенэ, который в своей научной деятельности неоднократно определял понятие фонемы как сумму обобщенных антропофонических свойств известной части слова, являющейся неделимой при установлении коррелятивных связей в одном языке и корреспондентских связей в нескольких языках, или как “обобщение антропофонических свойств” или некий “фонетический тип” [14].

В дальнейших работах И.А. Бодуэна де Куртенэ фонема характеризуется следующим признаками: 1) сложная единица; 2) состоит из элементарных единиц (свойств); 3) функционирует в языке как совокупность элементарных единиц; 4) состоит из простейших элементов, выступающих в системе языка членами соответствий (корреляций); 5) является абстракцией, т.е. результатом языкового обобщения и лингвистического абстрагирования реальных речевых звуковых проявлений, имеющих антропофоническую природу [5, с. 13]. Отсюда становится понятным, что каждой фонеме как элементарной единице присуще определенное количество указанных признаков. При этом отдельные свойства фонемы, обусловленные работой органов речи, И.А. Бодуэн де Куртенэ считал простейшими элементами звуковой субстанции языка.

Согласно взглядам представителя Копенгагенского лингвистического кружка Л. Ельмслева, с точки зрения глоссематической концепции фонему следует определять как единицу плана выражения, которая в качестве элемента чистых отношений манифестируется в звуках, но сама по себе не содержит ничего физического. С целью отграничения понятия фонемы от любых ассоциаций с понятием звука, он замещает термин “фонема” термином “таксема выражения” [5, с. 27].

В связи с этим, уместно напомнить замечание Р.В. Васька о том, что фонологи, не принимающие тезис о наличии в языке единиц меньших, чем фонема и опирающиеся в своих исследованиях на систему фонологического анализа, изложенного в “Основах фонологии”, вынуждены вводить для анализа ряда фонетиче-

ских изменений в истории языка и описания нейтрализации дополнительные термины: “гиперфонема”, “полифонема”, “неполная фонема”, “мегагиперфонема”, “супергипер-фонема”, “нулевая фонема”, “супрафонемы”, что в определенной степени только затрудняет фонологический анализ, но не решает поставленные проблемы [5, с. 19].

Уже в 1936 г. было показано, что фонемы разложимы на более мелкие фонологические единицы, наделенные способностью смыслоразличения, но не следующие друг за другом линейно – например, звонкость, прорывность [5, с. 12]. Учитывая это, М.С. Трубецкой уточнил определение фонемы, охарактеризовав ее не как наименьшую, а как кратчайшую фонологическую единицу, неделимую “на более краткие, следующие друг за другом фонологические единицы” [10, с. 42].

В то же время Е.Д. Поливанов развил учение о кинакеме и включил его в рамки фонологической теории, заявив, что фонема состоит из элементов двух рядов – акустического (акусм) и физиологического (кинем); поскольку эти элементы попарно сочетаются в кинакеме, можно сказать, что фонема включает в себя соответствующие кинакемы. Одновременность реализации кинакемных компонентов фонемы отличает их от фонем с присущей им последовательной реализацией в слове [5, с. 14].

Проблемам разложимости и неразложимости фонемы посвящены труды таких представителей Московской фонологической школы (МФШ), как Р.И. Аванесова, О.О. Реформатского, В.Н. Сидорова, Н.Ф. Яковлева, П.С. Кузнецова, А.М. Сухотина, К.К. Юдахина, М.В. Панова, Г.О. Винокура и других. Фонемы в Московской фонологической школе считаются минимальными единицами языка, поскольку разделить их далее подобно тому, как можно делить предложения – на слова, слова – на морфемы и морфемы – на фонемы, то есть на более мелкие единицы – невозможно. Но фонема не простое, а сложное явление, поскольку она состоит из ряда признаков, не существующих самостоятельно, вне фонемы, а сосуществующих одновременно в единстве фонемы.

Весомый вклад в разработку теории различительных признаков внесли представители Санкт-Петербургской (Ленинградской) фонологической школы, сохранившие преданность концепции И.А. Бодуэна де Куртенэ: Л.В. Щерба, Л.Р. Зиндер, М.И. Матусевич, И.П. Сунцова, Л.В. Бондарко, Л.А. Вербицкая, М.В. Гордина, Н.Д. Светозарова, Е.И. Стериополо и их последователи.

Обозначив в общих чертах развитие научных представлений о фонеме, обратимся непосредственно к анализу наработанных лингвистами ее трактовок. Так, Л. Блумфилд определял фонему как минимальную единицу различительного фонетического признака [3, с. 77].

Более развернутое толкование находим в словаре лингвистических терминов [1, с. 494], согласно которому фонема определяется как кратчайшая единица системы выражения звукового языка, представляющая собой определенную совокупность одновременно реализующихся дифференциальных признаков и позволяющая различать звуковые оболочки разных слов и морфем.

В другом словаре [15, с. 552] имеем следующее определение: фонема (от греч. *phonēma* – звук, голос) –

единица звукового строя языка, служащая для опознавания и различения значимых единиц – морфем, в состав которых она входит в качестве минимального сегментного компонента, а через них – и для опознавания и различения слов. Признавая фонему инвариантной единицей языка [15, с. 552], автор этого словаря отмечает, что она как основная, незначимая единица языка связана косвенно со смысловым различием. Выполняя перцептивную и сигнификативную, а иногда и делимитативную (разграничительную) функции в тексте, фонемы в системе языка находятся в отношениях оппозиции друг с другом. Основанием оппозиции служат отличительные признаки, представляющие собой обобщение артикуляционных и / или акустических свойств, так что фонему можно представлять как пучок различных признаков – дифференциальных, формирующих оппозиции, в которые вступает данная фонема, и интегральных, не образующих оппозиций данной фонемы с другими [15, с. 553].

Как видим, в разных фонетических школах понятие фонемы получило неодинаковое толкование. И, тем не менее, накопленное в настоящее время фонологическое знание по этой проблеме является вполне достаточным

для решения вопроса нашего поиска – уточнение лингвистического статуса фонемы как объекта фонологического исследования.

Ввиду этого, на основе предложенного в работе А.А. Калиты [6, с. 47] поля синтеза теоретических идей и научных представлений о связи между звучанием и значением нами с применением метода матричного анализа содержания существующих толкований понятия фонемы было сформулировано ее уточненное следующее определение.

Фонема – минимальная фонетическая единица, которая, аккумулируя в себе речевые звуковые проявления и приобретая в пределах отдельного слова однозначную содержательную целостность, создаваемую за счет интегрирования влияния определенных семантических признаков, возникающих вследствие ее взаимодействия с другими фонемами, расположенными в начале, середине и конце слова, и благодаря способности психики человека к обобщению антропофонических свойств известной ему инвариантной части слова, позволяет говорящему адекватно продуцировать, а реципиенту – декодировать конкретные варианты актуализации его содержания.

ЛИТЕРАТУРА

- Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – М.: Сов. энциклопедия, 1969. – 608 с.
- Бенвенист Э. Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.
- Блумфильд Л. Язык / Леонард Блумфильд. – М.: Прогресс, 1968. – 606 с.
- Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию [в 2-х т.] / И.А. Бодуэн де Куртенэ. – М.: АН СССР, 1963. – Т.1 – 384 с.; Т.2 – 392 с.
- Васько Р.В. Давньогерманський консонантизм: парадигматика і синтагматика: [монографія] / Роман Володимирович Васько. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2006. – 304 с.
- Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання: [монографія] / Алла Андріївна Калита. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2001. – 351 с.
- Перебийніс В.І. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови: [монографія] / Валентина Ісидорівна Перебийніс. – К.: Наукова думка, 1970. – 272 с.
- Плоткин В.Я. Очерк диахронической фонологии английского языка / Вульф Яковлевич Плоткин. – М.: Высшая школа, 1976. – 152 с.
- Плоткин В.Я. Фонологические кванты / Вульф Яковлевич Плоткин. – Новосибирск: Наука, 1993. – 180 с.
- Трубецкой Н.С. Основы фонологии / Николай Сергеевич Трубецкой. – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1960. – 372 с.
- Шаумян С.К. Проблемы теоретической фонологии: [монография] / Себастиан Константинович Шаумян. – М.: АН СССР, 1962. – 194 с.
- Якобсон Р. Звук и значение / Р. Якобсон // Избранные работы. – М.: Прогресс, 1985. – С. 30-91.
- Якобсон Р., Фант Г., Халле М. Введение в анализ речи. Различительные признаки и их корреляты // Новое в лингвистике. – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1962. – Вып. 2. – С. 173–230.
- Якобсон Р., Халле М. Фонология и ее отношение к фонетике // Новое в лингвистике. – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1962. – Вып. 2. – С. 231.
- Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь / Виктория Николаевна Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 709 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Ahmanova O.S. Dictionary of linguistic terms / Ol'ga Sergeevna Ahmanova. – M.: Sov. jenciklopedija, 1969. – 608 p.
- Benvenist Je. General linguistics / Jemil' Benvenist. – M.: Progress, 1974. – 447 p.
- Blumfil'd L. Language / Leonard Blumfil'd. – M.: Progress, 1968. – 606 p.
- Bodujen de Kurtenje I.A. Selected works on general linguistics [v 2-h t.] / I. A. Bodujen de Kurtenje. – M.: AN SSSR, 1963. – T.1 – 384 p.; T.2 – 392 p.
- Vas'ko R.V. Old-Germanic consonants: paradigmatics and syntagmatics / Roman Volodymyrovych Vas'ko. – K.: Vydavnychjy centr KNLU, 2006. – 304 p.
- Kalyta A.A. Phonetic means defining the sense of English emotional utterance / Alla Andrii'vna Kalyta. – K.: Vydavnychjy centr KNLU, 2001. – 351 p.
- Perebyjnis V.I. Quantitative and qualitative characteristics of phonemes in modern Ukrainian literary language / Valentyna Isydorivna Perebyjnis. – K.: Naukova dumka, 1970. – 272 p.
- Plotkin V.Ja. The essay of diachronical phonology of the English language / Vul'f Jakovlevich Plotkin. – M.: Vysshaja shkola, 1976. – 152 p.
- Plotkin V.Ja. Phonological quanta / Vul'f Jakovlevich Plotkin. – Novosibirsk: Nauka, 1993. – 180 p.
- Trubeckoj N.S. The principles of phonology / Nikolaj Sergeevich Trubeckoj. – M.: Izd-vo inostranno lit-ry, 1960. – 372 p.
- Shaumjan S.K. Problems of theoretical phonology / Sebastian Konstantinovich Shaumjan. – M.: AN SSSR, 1962. – 194 p.
- Jakobson R. Sound and meaning / R. Jakobson // Izbrannye raboty. – M.: Progress, 1985. – P. 30-91.
- Jakobson R., Fant G., Halle M. The introduction to the speech analysis. Distinctive features and their correlates // Novoe v lingvistike. – M.: Izd-vo inostranno lit-ry, 1962. – Vyp. 2. – P. 173-230.
- Jakobson R., Halle M. Phonology and its approach to phonetics // Novoe v lingvistike. – M.: Izd-vo inostranno lit-ry, 1962. – Vol. 2. – P. 231.
- Jarceva V.N. Linguistic encyclopedia / Viktorija Nikolaevna Jarceva. – M.: Sov. jenciklopedija, 1990. – 709 p.

Burka N. Linguistic status of the phoneme as an object of phonological studies

Abstract. In the article the author specifies a definition of the phoneme as an object of linguistic studies synthesized on the basis of the matrix analysis of existing scientific ideas and known interpretations of the concept of the phoneme.

Keywords: phoneme, scientific concepts, substantive integrity, distinctive features, linguistic status

Дроботун В.М.

**Національно-культурні особливості концепту CLASS у мовній картині світу
Британської Індії XIX – XX ст.**

Дроботун Вікторія Миколаївна,

асистент кафедри методики навчання іноземних мов та прикладної лінгвістики

Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Анотація: У статті аналізується специфіка конструювання концепту CLASS у мовній картині світу Британської Індії XIX – XX ст. Аналіз концепту CLASS проводиться з урахуванням культурного досвіду, об'єктивної семантики слів та зіткнення значення слів із особистим та народним досвідом людини, що дозволило виділити у структурі концепту етимологічний, асоціативний, понятійний та образний компоненти, визначити національно-культурні особливості концепту CLASS та окреслити образ представника нового класу.

Ключові слова: мовна картина світу, концепт, категоризація, концептуалізація, клас

Увага сучасних лінгвістичних досліджень часто фокусується на вивченні процесів отримання, обробки та зберігання інформації. Отримувана інформація співвідноситься у свідомості людини з раніше набутою і у такий спосіб утворюються нові смисли [3, с. 13], які потім відтворюються у мові. Важливою рисою лінгвістичних досліджень вважається використання триади: людина – культура – мова. Тобто дослідження мовних явищ здійснюється в нерозривному контексті національної свідомості та культури, що спонукає до вивчення вербальної презентації картин світу. Сучасні лінгвісти розглядають мову як вербальний образ світу, у якому навколишня дійсність відтворюється у словах, образах, понятійних категоріях, тобто на рівні лексики, національно маркованої фразеології та граматики [1, с. 16]. Отже, важливим інструментом дослідження мовної картини світу є концепти, оскільки у них представлені процеси категоризації та концептуалізації понять. Під концептуалізацією розуміють важливі процеси пізнавальної діяльності людини, які полягають в осмисленні нової інформації і які спонукають до утворення концептів, концептуальних структур та всієї концептуальної системи у психіці людини [4, с. 93], тоді як категоризація – це когнітивне членування реальності, сутність якого полягає у розділенні всього онтологічного простору на різні категоріальні сфери [3, с. 32].

Актуальність дослідження концептів у сучасній лінгвістиці зумовлена необхідністю з'ясування особливостей та специфіки вербалізації національно-культурних і універсальних концептів у картинах світу, які набувають трансформацій в епоху глобалізації. Серед науковців, які відомі дослідженнями концептів варто згадати Н. Арутюнову, О. Городецьку, Д. Лихачова, В. Карасика, О. Кубрякову, О. Селіванову, Ю. Степанова, Т. Ван Дейка та інших.

У сучасній лінгвістиці існує три основних підходи щодо вивчення концептів. Ю. Степанов, В. Телія виділяють важливість культурологічного аспекту, роль мови вони вважають другорядною. На думку Ю. Степанова, концепт – це основне вмістилище («ячейка») культури у ментальному світі людини, а В. Телія зауважує, що концепт – це те, що ми знаємо про об'єкт в усій його експресії [5, с. 8]. Представники іншого підходу – Н. Арутюнова, Т. Булігін, А. Шмельов, Н. Алефіренко та інші – важливим вважають дослідження семантики, тоді як представники третього підходу: Д. Лихачев, О. Кубрякова зауважують, що концепт є результатом зіткнення значення слова з особистим та народ-

ним досвідом людини, тобто концепти є посередниками між словами та дійсністю [3, с. 42 – 43]. Слід зауважити, що з метою досягнення ефективності у дослідженні концептів науковці застосовують елементи трьох підходів: урахування культурного досвіду, об'єктивної семантики слів та зіткнення значення слів із особистим і народним досвідом людини

Об'єктом дослідження цієї статті є вербальний образ світу, який існував у свідомості представників Британської Індії, і представлений концептом CLASS. Мета дослідження полягає у виявленні універсальних та національно маркованих засобів вербалізації цього концепту. Джерелом дослідження були твори англомовної художньої літератури XIX – XX ст. [8; 9; 10; 11; 12; 13], а також тлумачні, етимологічні, асоціативні та енциклопедичні словники англійської мови [7; 14; 15; 16; 17; 18; 19].

Номінативне поле концепту CLASS представлене словом-репрезентантом class і його синонімічною парадигмою: class, division, family, hierarchy, level, line, membership, nobility, position, range, rank, sort, standing, stage, station, status, stratum, type. До ядерної частини концепту належать найчастотніші реакції на словостимул class, що зазначені в асоціативному словнику англійської мови і представлені такими лексемами: distinction, first, status, group, social, middle, upper, mate. Приядерна зона номінативного поля репрезентована дериватами classification, classless, classy, upper-class, middle-class, lower-class, working-class, underclass, а також синонімічним рядом дієслів зі спільною з концептом чи близькою до нього семою: classify, sort, assort, sort out, separate та вільними словосполученнями з компонентом class: social class, social rank, social station, social status, socio-economic class.

Понятійну складову аналізованого концепту формують загальнокультурні уявлення про клас як суспільну групу людей, які мають однаковий соціально-економічний статус – «a group of people within a society who possess the same socioeconomic statues» [7], або як одну із суспільних груп людей, які перебувають на одному соціальному та економічному рівні – «one of the groups of people in society that are thought of as being at the same social or economic level» [18, с. 269], а також як соціальну групу, приналежність до якої визначається фаховою діяльністю, походженням та матеріальними статками – «the general social group that someone belongs to, because of their job, the kind of family they come from or the amount of money they have» [16, с. 217].

Таким чином, понятійний компонент розкриває основні характеристики концепту: наявність соціальної одиниці у структурі суспільства / group of people, the general social group; відношення до засобів виробництва і власності / the amount of money they have, job; походження / background, the kind of family they come from, social or economic level та статус / statues. Звичайно, головну ознаку концепту містить лексема possess, яка визначає роль класів у суспільстві (ruler та ruled), у системі влади (superior та inferior), а також рівень їхнього добробуту (rich та poor) [2, с. 117]. Розташування людей в ієрархії суспільства здійснюється по вертикалі – згори вниз / top, above, between та down з урахуванням чотирьох критеріїв, які представлені лексемами: income, education, authority та job, а відтак основу утворення різних соціальних класів та їхній розподіл в ієрархічній системі суспільства відтворюють такі лексеми: authority, power, force, influence; wealth, fortune, material possessions, property; background, social heritage, inheritance: «...go with me into the region of West Hill where the rich Indians from Ranpur have summer houses in which they live for a few months» [12, с. 365]. «The upper classes are exceedingly well bred, and many of them are descendants of native princes» [13, с. 76].

У 30-х роках XX ст. американський соціолог У. Уорен запропонував просту трирівневу систему класового розподілу, яка в мові зафіксована такими словосполученнями: upper class, middle class, low class [2, с. 118]. Але, зважаючи на чисельність націй та народностей Індії, які сповідують різні релігії та мають різний культурний спадок, у мовній картині світу Британської Індії концепт CLASS, окрім універсальних ознак, набуває національно-культурних особливостей. Так, лексеми Hindu, Muslim, Sikh, Buddhist та Christian позначають розподіл суспільства Індії за віровизнанням: «My batman was a Hindu, but my driver was a Muslim» [10, с. 318]. «The writer encountered a Muslim woman once in a narrow street of a predominantly Hindu town, in the quarter inhabited by moneylenders» [11, с. 9].

При аналізі соціальної структури суспільства індусів стає очевидним, що проста трирівнева формула не охоплює всієї багатогранності суспільства та національно-культурних особливостей концепту CLASS. Наприклад, слово caste позначає класи індусів, слово varna інформує про розподіл індусів на чотири групи: brahman, rajanya, vaisya, shudra, а лексема jati вказує на розподіл індусів за професійною діяльністю, який налічує тисячі спеціальностей: «A---- and his brother, and many other, look upon caste as a mixed usage, partly civil and partly religious» [13, с. 133]. «Learned men think that the Sudra were the original inhabitants of the country, and the three higher castes the conquerors» [13, с. 70].

Враховуючи всю складність соціальної структури суспільства Британської Індії, до якого входить представники не лише місцевого населення, а й європейці, Д. Арнольд запропонував додавати до простої трирівневої моделі ще й проміжні класи [6, с. 133]. Тобто до складу словосполучень на позначення класу входять прикметники upper, middle, low, new, а також похідна від прикметника low у вищому ступені порівняння та іменник class: upper-upper class, upper class, lower-upper class, upper-middle class, middle class, lower-middle class; upper-low class, low class, lower-low class,

окрім цього, словосполучення new class: «The “upper-lower” included British Other Ranks of the armed forces and Catholic clergy, along with many other intermediaries or semi-skilled workers in state or private employment, including the railways» [13, с. 8].

Розглянемо національно-культурну рису концепту CLASS, яка пов'язана із появою нового класу у соціальній структурі індійського суспільства, позначеного словосполученням а new class. Це був клас, номінація якого значною мірою утворена навколо семантики його творця – британця та всього того, що мало маркери британський, англійський чи то західний: «created and nurtured by the British» [9, с. 385]: «It is obvious that there are any number of feudal and reactionary groups in India, some native to the soil and some created and nurtured by the British» [9, с.385].

У лексичному складі англійської мови цей клас зафіксовано словосполученням а new class, а також словосполученнями, до складу яких входять лексеми на позначення англійської освіти: English-educated people, English-educated Indians, the new English-educated class та західної культури: a Hindu knight, westernized aristocratic Rajputs, fully Anglicized Indians, виразами з кількісним прикметником small: the small westernized group, the small English-educated class. Наприклад, герой роману П. Скотта “Days of Scorpion” Кумар вважає, що подальший успішний розвиток Індії можуть забезпечити індійці, для яких Британія і все, що пов'язане з цією країною, є взірцем та об'єктом наслідування: «He thought it would be best continued by **fully Anglicized Indians**» [11, с. 248].

Слід зазначити, що укоріненість цієї соціальної групи у мовній свідомості колонізаторів та колонізованих актуалізується словосполученням на позначення привілейованого становища в індійському суспільстві: identified with the British, under the shadow of the British India, public post of importance, intermediaries between the British authorities and the people, at the top та hope to advance, а вирази look towards its rulers, more influences by western ideas та admiration and acceptance of almost everything western ілюструють захоплення усім, що пов'язане з метрополією: «A new class, **the owners of land**, appeared; a class created by, and therefore to a large extent **identified with the British Government**» [9, с. 304]. Поняття status, що позначає становище і місце людини чи соціальної групи в суспільстві, у свідомості індійців Британської Індії означало можливість руху догори в структурі суспільства. Лексичні одиниці authority, money, education та prestige визначають соціально-економічний статус людини: «Sir Meredith Sullivan was the most important Anglo-Indian there. He had started as a railway man, of course, but now he was a member of the Legislative Assembly in New Delhi, and the King Emperor had made him a knight, which everyone said was as a compliment to all of us, not just to him. He was like the leader of the Anglo-Indians – the way the chief of a clan is in Scotland» [8, с. 23].

Словосполучення firm grip on the administration, culturally and economically far superior, look to government service alone for advancement, keep aloof from western education характеризують мусульман епохи Британської Індії у першій половині XX ст. Наприклад, мусульмани міста Мірат, на відміну від індусів,

становили заледве 20% населення, але займали адміністративні посади: «Numerically in a minority, a mere twenty per cent of population, the Muslims of Mirat had maintained of firm grip on administration since the day of the Moguls.....few Hindus had held any public post of any importance» [11, с. 106].

Тому ті, хто належав до нового класу, в переважній більшості були індусами, оскільки співпраця з британцями надавала можливості, яких не було за часів імперії Моголів, зокрема – покращити свій матеріальний стан та статус у суспільстві, спочатку отримавши освіту, а потім і перспективні посади заступників у різних галузях адміністрування: «Throughout the nineteenth century the new English-educated class, mainly Hindu, looked up with the admiration towards England and hoped to advance with her help and in co-operation with her» [320, Discov of Ind]. «The Hindu took to this education more easily and were more influenced by western ideas» [9, с. 320].

Лексема Bengal позначає Бенгалію, яка була серцем британського правління, і звідки представники цього нового класу індійців вирушали в інші штати Індії втілювати політику колонізаторів: «Not only was Bengal the center and heart of the British administration, but it also produced the first group of English-educated Indians who spread out of other parts of India under the shadow of the British India» [9, с. 314].

Слід зазначити, що образ індійця як представника нового класу Британської Індії у мовній картині світу колонізаторів та колонізованих реалізують словосполучення на позначення віку – an attractive young fellow, young Indians; розумових характеристик – an intelligent man, well-educated, speak first-rate English; наявності британської освіти – a product of your own English public school, a product of the English tutors and public-school style college, British public-school education; розваг – play polo, drink champagne, dine at the table, go out with the English girl та негативно забарвленого порівняння на позначення раси – as black as a hat та словосполучення з нейтральним забарвленням an English boy with a dark brown skin. Наприклад, «He is an intelligent man, a product of your own English public schools. He was the first Indian Chillingborough ever took, a bit of a showpiece. He is an English boy with a dark brown skin. The combination is hopeless» [11, с. 278-279]. «I think he disliked the chap because of the kind of boy he is British public-school education, but black as your hat and go out with the English girl, and politically unreliable» [12, с. 90].

Аксіологічна опозиція “добро – зло” простежується у мовній свідомості представників індійського суспі-

льства. З одного боку, вертикальна мобільність забезпечувала кар’єрний ріст, фінансову стабільність, а з іншого боку, новостворений клас індійців, хоча і нечисленний, був загрозою єдності індійців: «And so he set about to restore the spiritual unity of the people and to break the barrier between the small westernized group at the top and the masses» [9, с. 368,]. Ганді неодноразово звертав увагу на відсутність бажання представників нового класу захищати інтереси індійців, словосполучення cut off from the mass of population, forced to turn head and look towards its people реалізують відчуженість класу: «Gandhi bridged that gap to some extent and forced it to turn head and look towards its people» [9, с. 407]. «English-educated people in the professions and services formed in effect a new class, which was to grow all over India, a class influenced by western thought and ways and rather cut off from the mass of population» [9, с. 319]. Стиль поведінки індійців нового класу вербалізують опозиції obsequious – arrogant, у яких актуалізуються ознаки улесливості до представників метрополії та нахабства до індійців: «...and if they had to be obsequious to their superiors, they could be arrogant to and expect obedience from their own inferiors and the people at large» [9, с. 328].

Метафоричний вираз the Elysium of the English-educated class та heaven-born service реалізують позитивну оціненість індійцями служби в уряді, а лексеми prestige, security та status позначають важливі у мовній свідомості індійців мотивації щодо співпраці з колонізаторами: «Under British rule government service gave prestige, security and status and later, when Indians were allowed to enter the Indian Civil Service, this service, called the “heaven-born service” – heaven being some pale shadow of Whitehall – became the Elysium of the English-educated class» [9, с. 333].

Отже, аналіз номінативної складової концепту CLASS дав можливість виявити його ядро, приядерну та периферійну зони, а також основні дистинктивні ознаки та національно-культурні особливості, які закарбовані у значеннях лексем та фразем. Проаналізовані твори художньої літератури дозволяють відтворити образну складову концепту на прикладі компонента NEW CLASS, представник якого є темношкірим, обо-жнює все британське, має британську освіту, гарно володіє англійською мовою, вважається посередником між британцями та індійцями. Увагу подальших досліджень слід зосередити на виявленні національно-культурних особливостей одного з компонентів концепту CLASS – PRESTIGE.

ЛІТЕРАТУРА

1. Городецька О.В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу ХХ століття: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови / О.В. Городецька – Київ, 2003. – 21 с.
2. Лукашевич М.П., Соціологія. Загальний курс / М.П. Лукашевич, М. В. Туленков – К.: Каравела, 2004. – 456 с.
3. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику / В.А. Маслова – М.: Наука, 2011. – 294 с.
4. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина – М.: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
5. Телія В. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Телія – М.: Наука, 1986. – 143 с.
6. Arnold D. White Colonization and Labour in Nineteenth-Century India, Journal of Imperial and Commonwealth History 12/2 / D. Arnold – Great Britain, 1983. – 133–158 p.
7. Encyclopedia Britannica – <http://www.britannica.com/EB-checked/topic/550940/social-class>
8. Master J. Bhowani Junction / J. Master – The Reprinted Society, 1956. – 352 p.
9. Nehru J.L. Discovery of India / J.L. Nehru – Oxford University Press New Delhi, 1985. – 582 p.

10. Scott P. The Jewel in the Crown / P. Scott – The University of Chicago Press, 1998. – 462 p.
11. Scott P. The days of scorpion / P. Scott – UK: Panther Books, 1973. – 495 p.
12. Scott P. The Tower of silence / P. Scott – UK: Mandarin, 1997. – 424 p.
13. Smith G. The Empire: A Series of Letters/ G. Smith – O.: Parker, 1883. – 306 p.
14. MacMillan English Dictionary for Advanced Learners – MacMillan, 2nd edition, 2009. – 1748 p.
15. Longman Dictionary of English Language and Culture – Longman, 1998. – 1568 p.
16. Longman Language Activator – Pearson Education Limited, 2002. – 1530 p.
17. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language – Lexicon Publications, 1993. – 1678 p.
18. Oxford Advanced Learners Dictionary – Oxford University Press, 2005. – 1580 p.
19. Word Association Thesaurus: <http://www.eat.ri.ac.uk/class>

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Horodetska O.V. Key national issues in the British language picture of the world of the 20 century. – thesis for the Degree of Candidate of Philology: 10.02.04 – Germanic Languages / Kyiv, 2003. – 21 p.
2. Lukashkevych M.P. Sociology. General course / M.P. Lukashkevych, M.V. Tulenkov – K.: Karavela, 2004. – 456 p.
3. Maslova V.A. Introduction to Cognitive Linguistics / V.A. Maslova – M.: Nauka, 2011. – 294 p.
4. Kubrjakova Y.S. Dictionary cognitive terminology / Y.S. Kubrjakova, V.Z. Demjankov, J.V. Pankrats, L.G. Luzina – M.: Nauka, Philol depart MGU Lomonosova, 1997. – 245 p.
5. Telija V.N. Cognitive aspects of nominative elements of semantics / V.N. Telija – M.: Nauka, 1986. – 143 c.

Drobotun V.M.

Nationally biased features of the concept CLASS in the British India language picture of the world of XIX-XX.

Abstract. The article analyses the structure of the concept CLASS in the British India language picture of the world of XIX-XX. While analyzing the cultural experience, semantics and the clash of the words meaning with personal and national experiences were taken into consideration. Following this approach it helped us to single out etymological, associative and notional components, to identify national and cultural peculiarities of the concept CLASS and describe the representative of the new class.

Keywords: *language picture of the world, concept, conceptualization, categorization, class*

Дроботун В.Н.

Национально-культурные особенности концепта CLASS в языковой картине мира Британской Индии XIX-XX ст.

Аннотация. В статье анализируется специфика конструирования концепта CLASS в языковой картине мира Британской Индии XIX-XX ст. При анализе концепта CLASS уделялось внимание культурному опыту, объективной семантике слов и столкновению значения слов с личным и народным опытом человека, что позволило выделить в структуре концепта этимологический, ассоциативный, понятийный и образный компоненты, определить национально-культурные особенности концепта CLASS и очертить образ представителя нового класса.

Ключевые слова: *языковая картина мира, концепт, категоризация, концептуализация, класс*

Дубенко О.Ю.

Гештальти Любові і Смерті в англійсько-американській та українській поетичних традиціях: аспект персоніфікації

Дубенко Олена Юрійвна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу
Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Анотація. Статтю присвячено розгляду двох центральних гештальтів англійськомовної та україномовної ліричної поезії, що стали прототипними для порівнюваних традицій завдяки фіксованим матрицям персоніфікації концептів Любов і Смерть. Розбіжності, що спостерігаються у змістовних характеристиках цих гештальтів, проаналізовано крізь призму одного з найбільш актуальних для когнітивної поетики понять: відношення «фігура:фон».

Ключові слова: гештальт, персоніфікація, фігура, маскуліність, фемініність

Любов і Смерть є ключовими образами ліричної поезії, внаслідок чого вони досить часто піддаються метафоричному осмисленню, зокрема, у вигляді персоніфікації. Неодноразове представлення кожного з цих образів у чоловічій або жіночій подобі призводить до створення сталого *гештальту*, тобто, за визначеннями, що надаються когнітивною поетикою, цілісного образу, який не може бути зведеним до суми своїх частин [1, с.87, 89; 2, с. 85-92; 3]. Виникнення метафори-гештальту супроводжується виділенням певної фігури, тобто концептуального змісту, що є спільним для двох прирівняних у рамках метафори сутностей. Метою цієї статті є з'ясування розбіжностей у характері фігур, що є прототипними для гештальтів Любові і Смерті у порівнюваних поетичних традиціях.

Оскільки образ любові, кохання міцно пов'язаний в англійсько-американській поезії з алегоричними персоніфікаціями чоловічого роду, саме фігура маскуліності стає прототипною для його уособлень в багатьох класичних творах. Маскуліність образу любові/кохання задає чіткий вектор його поетичної інтерпретації. Він-любов/кохання наділений великою внутрішньою силою, яка здатна долати будь-які перешкоди, рішуче стверджуючи свою правоту і всепереможність. Такий або аналогічний текст може отримувати смисловий розвиток завдяки введенню відповідної силової атрибутики, скажімо, у вигляді зброї, як це трапляється у вірші «*To the Lord Love*» (M.Field) [14, с. 368]. Маскуліна іпостась головного образу поезії, що заявлена у заголовку титулом «лорд» і підтверджена у перших рядках твору (*Lord Love, to thy great altar I retire*), набуває подальшого розгортання через наділення Лорда Любові/Кохання потужною зброєю, яка належить кожному, хто визнає його своїм життєвим поводителем (*Love, thou hast weapons visionary, bright // Keep me perpetual in grace and fire!*). Отже, концептуально метафора зводиться до формули: LOVE = БІН – ЦЕ ОЗБРОЄНА ВОЙОВНИЧА ІСТОТА АБО СУТНІСТЬ, ЩО НАДАЄ ЗБРОЮ.

Таке зрощення гештальту любові зі стереотипними уявленнями про якості чоловічої натури проявляється і у тих випадках, коли безпосереднє посилення на чоловічий рід є відсутнім, але при цьому образ позиціонується як силовий, а, отже, такий, що має чоловічі конотації. Скажімо, восьмирядковий вірш С.Т. Колріджа «*Song*», який побудовано на метафорі LOVE – ЦЕ ЗБРОЯ через уподібнення любові до меча з настільки гострим лезом, що воно прорізає піхви, безумовно, продовжує ту традицію образного тлумачення концепту любові, яка спирається на приписування йому сило-

вих, маскуліних характеристик. Адже у вірші у класичний спосіб збережено символічне співвіднесення чоловічого начала зі зброєю (по-перше, через провідний образ меча, по-друге, шляхом подвійного звертання до слова «blade» – лезо), та зі стихією вогню: «*Love's flashing blade*» – блискуче, сліпуче лезо, «*the flashes of the blade*» – блиск (= спалахування) клинка: *Though veiled in spires of myrtle-wreath, // Love is a sword which cuts its sheath, // And through the clefts itself has made, // We spy the flashes of the blade! // We likewise see Love's flashing blade, // By rust consumed, or snap in twain; // And only hilt and stump remain* [6, с. 108]

Аналогічне уподібнення любові та зброї трапляється й у сонеті LVI Вільяма Шекспіра, причому маскулінізації у метафоричний спосіб зазнає тут зброя: *Sweet love, renew thy force; be it not said // Thy edge should blunter be than appetite, // Which but to-day by feeding is allay'd, // To-morrow sharpen'd in his former might* [7, с. 1290].

Фігура маскуліності у гештальті любові або кохання може також ініціювати актуалізацію семантики верховенства, панування, як у вірші С.Т. Колріджа під назвою «*Love*», де кохання набирає вигляду духу, ідеальної істоти чоловічої статі, котра здійснює необмежену владу над людською душею через почет вірних прислужників, завдяки яким розквітає її вогненна сила, – LOVE=БІН – ЦЕ ВОЛОДАР: *All thoughts, all passions, all delights, // Whatever stirs this mortal frame, // All are but ministers of Love, // And feed his sacred flame* [6, с. 90]. Кохання як крилата ідеальна сутність чоловічої статі, що має статус вищої небесної сили, може набувати риси орла, який символізує суто маскуліні якості – силу, мужність, хоробрість, – LOVE=БІН – ЦЕ БОЖЕСТВО: ... *when in the holy grove // I wandered of the idol, Love, // Who daily scents his snowy wings // With incense of burnt offerings // ... // No mote may shun – no tiniest fly – // The light'ning of his eagle eye* (E. Poe) [2, с. 24].

Схожа метафорична модель використовується в Альфреда Теннісона, – LOVE = БІН – ЦЕ ВЕРХОВНА ВЛАДА, ЩО НАДАЄ ЗАХИСТ:

*Love is and was my Lord and King,
And in his presence I attend
To hear the tidings of my friend,
Which every hour his couriers bring.
Love is and was my Lord and King,
And will be, tho' as yet I keep
Within his court on earth, and sleep
Encompass'd by his faithful guard...*

[13, с. 92]

Такі піднесені образні уявлення про концепти «любов», «кохання» у віршах поетів епохи романтизму змінюються їх досить несподіваними заземленими чоловічими персоніфікаціями в поезіях англійсько-американських авторів ХХ століття. Таким чином, можна констатувати, що фігура маскуліності, актуалізована у відмінних за стилістичним тоном контекстах, стає елементом іншого ґешталту Любові з подальшим виділенням нових смислових фігур. Приміром, сучасна американська поетеса Діана Ваковські змальовує кохання як суворого вусатого чоловіка з тростинкою, дуже схожого на банкіра, котрий байдує проходить повз авторки, не маючи часу на розмови з нею:

*Love passed me in a blue suit
and fedora.
His glass cane, hollow and filled with
sharks and whales...
He wore black
patent leather shoes
and had a moustache. His hair was so black
it was almost blue.
"Love", I said.
"I beg you pardon", he said.
"Mr. Love", I said.
"I beg you pardon", he said.
So I saw there was no use bothering him on the
street
Love passed me on the street in a blue
business suit. He was a banker
I could tell.*

[15, с. 344]

Таким чином, з одного боку, традиційний чоловічий рід поняття «любов/кохання» набуває особливого інтимізованого забарвлення, з огляду на те, що цю поезію написано жінкою, з іншого боку, образ кохання позбавлено притаманної йому поетичності та романтичності через матеріалізацію в особі представника одної з найбільш прагматичних професій. Крім того, «акули» у скляній тростинці містера Любові, як і його не вельми чемна поведінка по відношенню до авторки вірша, досить красномовно вказують на приховану внутрішню агресивність цього вочевидь недружелюбного пана. Все вищесказане можна підсумувати у такій концептуальній метафорі: LOVE = БІН – ЦЕ ДІЛОВА, РАЦІОНАЛЬНА, ПРАГМАТИЧНА, ДЕЩО ХИЖАЦЬКА ІСТОТА.

Узагальнюючи характерні для гендерного форматування персоніфікованого образу Любові/Кохання тенденції можна стверджувати, що прототипною смисловою фігурою мотивом у ґешталті Любові/Кохання в англійськомовній поезії є владність, яка актуалізується у 50% розгорнутих метафор, стрижневим образом яких виступає Любов/Кохання.

За чоловічим асоціативним стереотипом вибудовується в англійсько-американській культурі й ґешталт смерті. Очевидно, що підґрунтям для саме чоловічого уособлення смерті виступає її всемогутність та невластивість, беззаперечна влада над всім живим (= смертним), яке рано чи пізно має відійти у небуття. Перелічені характеристики цілком узгоджуються зі стереотипними домінантними рисами чоловічого ества: владність, непохитність, твердість намірів, жорсткість. Звідси смерть у чоловічій іпостасі постає як безжаліс-

ний руйнівник, або агресивний загарбник, або недосяжна коронована особа – володар царства мертвих: DEATH = БІН – ЦЕ ВЕРХОВНА ВЛАДА: *To that high Capital, where kingly Death // Keeps his pale court in beauty and decay // He came...* (P.B. Shelley) [14, с. 326]; *Lo! Death has reared himself a throne // In a strange city lying alone // Far down within the dim West* [11 (2):96]; DEATH = БІН – ЦЕ НЕВІДСТУПНА РУЙНІВНА СИЛА: *Now with the drops of this most balmy time // My love looks fresh, and // Death to me subscribes, // Since, spite of him, I'll // live in this poor rime, // while he insults o'er dule // and speechless tribes* (W. Shakespeare) [7, с. 1297]; DEATH = БІН – ЦЕ ПОТУЖНА АГРЕСИВНА ІСТОТА: *In the dark there careers – // As if Death astride came // To numb all with his knock...* (Th. Hardy) [11, с. 95]; *Oh! o'er the eye Death most exerts his might, // And hurls the Spirit from her throne of light* (G.G. Byron) [16, с. 348]; DEATH = БІН – ПЕРЕМОЖЕЦЬ: *Cold Death had taken his first citadel.* (E. Sitwell) [12, с. 238].

У метафорі DEATH = БІН – ЦЕ ГРІЗНИЙ, БЕЗЖАЛІСНИЙ ВОРОГ, що актуалізується у вірші Едні Сент Вінсент Міллей «Conscientious Objector», представлена ще одна споконвічна роль чоловіка – роль воїна. Вже сама назва твору, що перекладається як «особа, котра відмовляється від несення військової служби з релігійних чи інших міркувань», сповіщає про стан війни, в якому перебувають усі живі зі смертю, і про відмову поетеси підсопляти залятому ворогу. Цей вірш є своєрідною декларацією намірів чинити опір до останнього, не здаючи своїх братів, тобто тих, хто належить до країни живих:

I shall die, but that is all that I shall do for Death.

I hear him leading his horse out of the stall; I hear the clatter on the barn floor.

He is in haste; he has business in Cuba, business in the Balkans, many calls to make this morning.

But I will not hold the bridle while he cinches the girth.

And he may mount by himself: I will not give him a leg up.

Though he flick my shoulders with a whip, I will not tell him which way the fox ran.

With his hoof on my breast, I will not tell him where the black boy hides in the swamp.

I shall die, but that is all that I shall do for Death; I am not on his payroll.

I will not tell him the whereabouts of my friends nor of my enemies either.

Though he promise me much, I will not map him the route to any man's door.

Am I a spy in the land of the living, that I should deliver men to Death?

Brother, the password and the plans of our city are safe with me; never through me

Shall you be overcome.

[10, с. 427]

Образ вершника є символічною презентацією мотиву зухвалості смерті, яка усвідомлює свою всепереможність, і одночасно ствердженням того об'єктивного факту, що врешті решт смерть вполює свою здобич, адже вершник це завжди персонаж з символікою верховенства, первинності. Тому боротьба, про яку йдеться, являє собою протистояння завідомо більш сильному супротивнику, жорстокість і невідступність якого двічі

підкреслено деталями метафоричного опису: «*Though he flick my shoulders with a whip, I will not tell him which way the fox ran*»; «*With his hoof on my breast, I will not tell him where the black boy hides in the swamp*».

Отже, безумовно прототипними для англійсько-американської поезії від часів Вільяма Шекспіра до ХХ ст. є «силові» імплікації образу смерті. Набагато рідше трапляється в англійськомовних авторів відповідного періоду мотив милосердної смерті, що визволяє від нестерпного життя. Проте іноді смерть постає як істота чоловічої статі, що спроможна на виявлення делікатності й приязного ставлення по відношенню до чарівної, лагідної жінки, – DEATH = ВІН – ЦЕ МИЛОСЕРДНА ДО ГАРНОЇ ЖІНКИ ІСТОТА: *In life itself she was so still and fair, // That Death with gentler aspect withered there; // And the cold flowers her colder hand contained, // In that last grasp as tenderly were strained // As if she scarcely felt, but feigned a sleep – // And made it almost mockery yet to weep* (G. Byron) [16, с. 348].

Багатовіковий алгоритм маскулінної персоніфікації зберігається і в англійськомовній поезії ХХ століття, однак, при цьому гештальт смерті помітно втрачає ту грізність, що була притаманною йому в поетичних текстах попередніх епох. Так, у поезіях Е.Е. Каммінгса смерть постає то блакитнооком хлопчиком (*how do you like your blueyed boy // Mister Death*), то зухвалим грошовитим молодиком (*young death sits in a café // smiling, a piece of money held between // his thumb and first finger*), то колоритним лахмітником, який завжди вчасно приходить за черговою партією мотлоху: *I am glad God saw Death // And gave Death a job taking care of all who are tired of living: // When all the wheels in a clock are worn and slow and the connections loose //... // How glad the clock is when the big Junk Man drives his wagon // Up to the house and puts his arms around the clock and says: // "You don't belong here..."*

[9, с. 177]. Усі ці образні втілення смерті можна підсумувати у метафорі DEATH = ВІН – ЦЕ ПЕРСОНАЖ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ, ЯКИЙ БУДЕННО РОБИТЬ СВОЮ СПРАВУ.

В жіночій поезії ХХ століття можна знайти також досить романтичні персоніфікації смерті, які продовжують традицію представлення цього концепту у вигляді люб'язного молодого чоловіка. Це, приміром, ось такий ліричний і водночас дещо гангстерський портрет смерті, наданий у вірші Лайзел Муеллер «*The Lonesome Dream*», – DEATH = ВІН – ЦЕ ЧЕМНА, ГАЛАНТНА ОСОБА: *In this America, death // is virginal also, roaming // the good, great valley // in his huge boots, his shadow // steady and lean, his pistol // silver, his greeting clear // and courteous as a stranger's // who looks for another – a mind // to share his peaceful evenings* [8, с. 237].

Підсумовуючи сказане можна констатувати, що гендерне форматування гештальту смерті в англійсько-американській поетичній картині світу ґрунтується переважно на характеризуванні цієї персоніфікованої сутності у термінах сили і насильства. Так, 40% усіх метафоричних контекстів пов'язані з представленням смерті у вигляді агресивної сили, 30% – владної сили, 20% – переможної сили, і лише у 10% метафор вона постає як милосердна істота.

Якщо англійська історико-культурна традиція співвідносить такі абстрактні сутності як Любов і Смерть з чоловічим началом, то матриця граматичного роду в українській мові регламентує їх матеріалізацію у жіночій подобі. Це призводить до суттєвих розбіжностей у гештальтах обох надзвичайно значущих для світової поетичної лірики образів. У випадку жіночого уособлення любові маємо протилежні до англійсько-американського силового мотиву смислові фігури ласкавості та ніжності, а на зміну раціональності, розсудливості та прагматизму приходить нестримна емоційність і божевілля, – ЛЮБОВ – ЦЕ ЛАГІДНА ІСТОТА: *Це – любов. Вона як жінка // крутостегна. Це – початок // твоїй. Це вечір. Смерк ласкавий* (В. Стус) [ЧТ: 82]; ЛЮБОВ – ЦЕ ЕСАМОВИТА ІСТОТА: *В вінку з огнів, в огні квіток // Любов – вакханка п'яна – // Прийшла у тихий мій куток // Не прошена й не звана* (М. Рильський) [3, с. 178].

Оскільки в українській поезії персоніфікація здійснюється через відповідні мовні матриці, поняття смерті отримує тут жіночу іпостась у кожному з випадків поетичного оживлення образу, навіть якщо цей образ не набуває подальшого метафоричного розгортання. Проте задля наочнішої контрастності з вищенаведеними прикладами англійськомовної поезії, варто процитувати саме ті поетичні фрагменти, в яких використовується більш складна метафора, побудована на використанні таких центральних жіночих образів української культури як мати, сестра, кохана. Зрозуміло, що вже сам характер цих образів передбачає відповідні особливості гендерного форматування – СМЕРТЬ – ЦЕ МОЛОДА, ВЕСЕЛА ІСТОТА: *а той не корчився // у передсмертних муках, // він корчив дурня // для веселої дівчини на коні, // яка називається Смерть* (В. Голобородько) [1, с. 152]; СМЕРТЬ – ЦЕ ЛАГІДНА, ПРИХИЛЬНА ІСТОТА: *Догожою блукає молодлицею // круга мене смерть. Я в неї немовля, // чий плач вона, мов мати, заколише...* (В. Стус) [4, с. 237]; *Напевно, смерть тобі не пара, // Ганебна смерть на чужині* (В. Стус) [4, с. 115]; *Та вже і смерть – тобі кохана, // і смерть – неначе благовість.* (В. Стус) [4, с. 255]; *Ми вже твої коханці, смерте, // життя нам світить крізь туман* (В. Стус) [4, с. 405]; *...А до смерті – ближче, // мов до коханки, що приступна завжди, // твій голод погамує життєвий // самою насолодою причалу, // тож хай крилом нас криє лебедина- // смерть: моторошна і усеблага* (В. Стус) [4, с. 187]; *іти туди, де стільки мук і лиха, // де кат – саме життя, де мати – смерть* (О. Олесь) [5, с. 645].

Отже, в англійськомовній поетичній традиції гештальти Любові і Смерті характеризуються у персоніфікаційному аспекті виділенням фігури «маскулінності», що зумовлює контекстуальну актуалізацію широкого спектру відповідних прототипних смислових фігур (домінантність, владність, жорстокість, безжалісність, агресивність і т.п.) Значно менш помітною є фігура галантності (гештальт Любові) або милосердя (гештальт Любові). Водночас, виділення фігури фемінінності у тих самих гештальтах в українській традиції спричиняє узвичаєну актуалізацію протилежних смислових фігур (милосердя, ласкавість, прихильність, емоційність).

ЛІТЕРАТУРА

1. Glicksohn J. Metaphor and Gestalt: Interaction Theory Revisited / Joseph Glicksohn, Chanita Goodblatt // Poetics Today. – 1993. – 14 (1). – p. 83-97.
2. Tsur R. Metaphor and figure-ground relationship: comparisons from poetry, music, and the visual arts / Reuven Tsur // Cognitive Poetics: Goals, Gains and Gaps / Ed. Geert Brone and Jeroen Vandaele. – Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2009. – P. 237 – 278.
3. Tsur R. Toward a Theory of Cognitive Poetics / Reuven Tsur. – Amsterdam: Elsevier Science Publishers, 1992. – 214 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Голобородько В. Летюче віконце: Вибрані поезії / Василь Голобородько. – К.: Укр. письменник, 2005. – 463 с.
2. По Е. Ельдорадо. Поетичні твори / Е. По / Упор. А. Онишко. – Тернопіль: Богдан, 2004. – 304 с.
3. Рильський М.Т. Лірика / М.Т. Рильський – К.: БАТ «Видцтво Київська Правда», 2005. – 240 с.
4. Стус, Василь. Час творчості / Dichtensezeit / Василь Стус – К.: Дніпро, 2005. – 704 с.
5. Шедеври української любовної лірики. – Харків: Фоліо, 2006. – 314 с.
6. Coleridge S.T. Poems and Prose. Selected by Kathleen Raine. / S.T.Coleridge. – London: Penguin Books, 1957. – 309 p.
7. The Complete Works of William Shakespeare. Edited With a Glossary by W.J.Craig. – N.Y.: Oxford University Press, 1919. – 1352 p.
8. The Contemporary American Poets. American Poetry since 1940 / Ed. by Mark Strand. – N.Y.: Meridian Books, 1990. – 560 p.
9. Cummings E.E. Selected Poems. 1923 – 1958. / E.E.Cummings. – London, Boston: Faber and Faber, 1997. – 121 p.
10. The Mentor Book of Major American Poets /Edited by O.Williams and E.Honig. – Ontario. New American Library, 1962.–535 p.
11. The New Wessex Selection of Thomas Hardy's Poetry. Chosen by John and Eirian Wain and Introduced by John Wain. / Thomas Hardy. – London, 1978. – 224 p.
12. The Oxford Book of Modern Verse 1892 – 1935. Chosen by W. Yeats. – Oxford at the Clarendon Press, 1941. – 450 p.
13. The Penguin Poetry Library. Tennyson. Poems Selected By W.E. Williams // Alfred Tennyson. – L., 1989. – 255 p.
14. The Penguin Poets. A Book of English Poetry. Chaucer to Rossetti. Collected by G. Harrison. – L., 1950. – 416 p.
15. Postmodern American Poetry. A Norton Anthology / ed. by Paul Hoover. – N.Y.: W.W.Norton & Company, 1994. – 701 p.
16. Selections from Byron. / G.G. Byron. – Moscow: Progress Publishers, 1979. – 520 p.

ILLUSTRATIVE MATERIAL (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Holoborod'ko V. Volatile window: Selected Poems / V. Holoborod'ko. -K.:Ukr. writer, 2005. – 435 p.
2. Poe E.A. Eldorado. Poetic works / E.A. Poe/ Compiler A. Onyshko. – T.:Bogdan,2004. – 304 p.
3. Ryl'skyi M.T. Lyrics / M.T. Ryl'skyi. –K.:VAT "Kyivska Pravda Publishing house ", 2005. – 240 p.
4. Stus Vasyl. Chas tvorchosti / Dichtensezeit / Vasyl Stus. – K.: Dnipro, 2005. – 704 s.
5. Masterpieces of the Ukrainian love lyrics. – Charkiv: Folio, 2006. – 314 s.

Doobenko E.Yu.

Gestalts of Love and Death in Anglo-American and Ukrainian poetic traditions: a personification aspect

Abstract. The article deals with considering two basic gestalts of Anglo-American and Ukrainian lyrical poetry that have become prototypical for the compared traditions due to fixed personification patterns of the concepts Love and Death. The discrepancies that can be observed in content characteristics of these gestalts are analyzed in the light of the relationship "figure::background" which is one of the most topical notions in cognitive poetic investigations.

Keywords: *gestalt, personification, figure, masculinity, femininity*

Дубенко Е.Ю.

Гештальты Любви и Смерти в англо-американской и украинской поэтических традициях: аспект персонификации

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению двух центральных гештальтов англоязычной и украиноязычной лирической поэзии, которые стали прототипными для сравниваемых традиций благодаря фиксированным матрицам персонификации концептов Любовь и Смерть. Отличия, наблюдаемые в содержательных характеристиках этих гештальтов, проанализированы сквозь призму одного из наиболее востребованных в когнитивной поэтике понятий: отношения «фигура::фон».

Ключевые слова: *гештальт, фигура, персонификация, маскулинность, фемининность*

Кириченко Т.С.

Класифікація інтрузивних перебивань у мовленнєвій взаємодії

Кириченко Тетяна Сергіївна, аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Анотація. Статтю присвячено аналізу інтрузивних перебивань у комунікації; охарактеризовано тип особистості, якій при-
таманно частотне застосування інтрузивних перебивань у мовленні; з'ясовано причини виникнення перебивань такого типу
у мовленнєвій взаємодії та проаналізовано їхні комунікативні особливості. Особливу увагу приділено чотирьом основним
типам інтрузивних перебивань, а саме: взяття слова, незгода, ухилення від теми розмови, зміна теми розмови.

Ключові слова: перебивання, інтрузивні перебивання, інтервентивні перебивання, кооперативні перебивання, домінування

Вступ. У останні роки все більше дослідників зверта-
ються до проблем мовленнєвої взаємодії, причиною
чого є зростаючий інтерес до природи людського спіл-
кування та розвиток прагмалінгвістики. Прагмалінгві-
стика – це розділ мовознавства, який займається ви-
вченням “функціонування мови” [14, с. 10], вивчає ви-
користання мови у спілкуванні між людьми за певних
міжособистісних та соціальних умов. Важливим для
прагмалінгвістики є мотиваційний компонент комуні-
кації, реагування учасників комунікації на ті чи інші
умови спілкування, цільові установки комунікантів та
способи досягнення цілей, серед яких важливе місце
займає вплив на адресата. Прагмалінгвістичний підхід
уможливорює детальний опис природи діалогічного
спілкування. Цей підхід передбачає використання мови
як засобу соціальної взаємодії, в основі якого лежить
система стратегій і тактик, постулатів та правил [2; 4;
5]. У лінгвістичній літературі існує багато досліджень,
які присвячені принципам зародження мовленнєвих
контактів, їх підтримання та завершення. Проте пита-
ння перебивання мовленнєвої комунікації не отримало
достатнього вивчення, що зумовлює **актуальність
нашого дослідження. Метою** пропонованої статті є
вивчення природи, характеру та комунікативної функ-
ції інтрузивних перебивань з точки зору їхніх когніти-
вних та прагматичних характеристик, а також виявлен-
ня та систематизація функціональних особливостей і
мовленнєвої реалізації даного явища. **Матеріалом** дос-
лідження послуговували фрагменти діалогічного дискур-
су з кінофільмів та творів сучасних британських та
американських авторів ХХ – початку ХХІ століття.

Аналіз наукових досліджень. Питанню про пере-
бивання мовного спілкування присвячені праці К. Mu-
rata, J. Goldberg, C.W. Kennedy, C.T. Camden, H. Sacks,
E.A. Schegloff, G. Jefferson, W. Zimmerman, C. West,
S. Murray, F. Local, A. Greenwood, D. Tannen, а також
роботи Т.М. Ніколаєвої, Н.І. Формановської, І.В. Гро-
шева, С.Ю. Тюріної, В.І. Шаховського. Аналізуючи
праці зазначених науковців перебивання у мовленні
можна умовно поділити на два види: кооперативні (або
колаборативні) та інтрузивні (інтервентивні, домінант-
ні). Кооперативні перебивання є проявом підтримки,
допомоги та згоди. Іншим видом перебивань є інтрузи-
вні перебивання мовленнєвої комунікації, що і є **пред-
метом** дослідження цієї статті.

Результати і їх обговорення. Ми розуміємо пере-
бивання мовленнєвої комунікації як комплекс інтерве-
нтивних мовленнєвих дій у рамках комунікативного
процесу, спрямованих на досягнення комунікативного
наміру за допомогою мовних засобів вираження змісту.
Існує безліч факторів, від яких залежить характер та

манера перебивань, а саме: ситуативні, індивідуальні,
професійні, соціальні, культурні та психологічні особ-
ливості того чи іншого мовця. Інтрузивні перебивання
мають місце, коли у одного із мовців виникає бажання
висловитись, а його партнер по комунікації ще не заве-
ршив свою репліку чи думку до кінця. У такому випад-
ку той, хто перебиває, вважає, що його точка зору важ-
ливіша та має більшу релевантність, аніж думка його
співбесідника. Такого комуніканта можемо охаракте-
ризувати як агресора, домінантний, авторитарний тип
особистості, адже він намагається усіма можливими
способами контролювати хід розмови. Для такого мов-
ця важливим є окреслення власного соціального стату-
су, бажання заявити про себе, перехопити ініціативу, у
деяких моментах навіть показати свою зверхність по
відношенню до партнера по комунікації. У такому ви-
падку такий тип перебивань може набувати характеру
мовленнєвої дискримінації. Іноді інтрузивні переби-
вання можуть свідчити про невміння або небажання
слухати, якщо інформація є нецікавою або уже відо-
мою, бажання відвернути швидко увагу від того, про
що йде мова, що яскраво ілюструє такий приклад:

“Why, Ellen? Why are you doing this?” she says.

“I... I have to,” I say apologetically but resolutely.

*“You have to?” she says, perching one hand on her
stomach as she slides her Lanvin ballet flats together.
Even in a crisis, she looks graceful, poised.*

“Margot,” I say. “Please try to understand–”

*“No. No, Ellen,” she says interrupting me. “I don’t
understand... I don’t understand why you’d do something
so immature... and hurtful... and destructive... Taking the
Drake assignment was one thing, but this... This is too
much.” [8, с. 184].*

У цьому прикладі Марго не бажає слухати Елен,
адже, з одного боку, вона вже здогадується про що
йтиме мова далі, а з іншого боку, вона не хоче входити
у положення Елен та вислуховувати її, саме тому Мар-
го перебиває Елен і не дає їй висловити свою думку до
кінця.

Комунікативними особливостями інтрузивних пере-
бивань є використання переважно директивних мов-
леннєвих актів, метою застосування яких є зміна пове-
дінки (мовленнєвої поведінки) або певного стану свого
партнера по комунікації та спонукування до певної реак-
ції. Мовець використовує директиви, щоб “домогтись
того, аби слухач щось здійснив” [6, с. 182]. Ми поділя-
ємо точку зору О.І. Беляєвої, яка беручи за основу
вплив на слухача, класифікує директиви на три основні
класи: прескриптиви (приписи дій адресату: розпоря-
дження, накази, дозволи або заборони, інструкції, за-
мовлення), реквестиви (спонукають до дій, які вигідні

мовцю: прохання, запрошення, благання), сугестиви (виражають пораду: пропозиція, попередження, порада) [1, с. 15-20]. У наступному прикладі можемо прослідкувати використання директиву задля зміни мовленнєвої поведінки партнера по комунікації (*Stop. Don't say that name*). Варто зазначити, що цей директив застосований у формі реквестиву, що зумовлено соціальними відносинами між комунікантами, які є друзями: "Hi, Ethan!"

"What's the statute of limitations on wishing someone a happy birthday?" he asks. Ever since I went to law school, he loves throwing out legal terms, often with a twist. "Strawberry tort" is his favorite.

"Do you hate me? You should have called and reminded me. I feel like an absolute ass, after eighteen years of never forgetting. Shit. My mind is going and I'm still in my twenties – not to rub it in."

"You forgot my twenty-seventh too," I interrupt him.

"I did?"

"Yeah."

"I don't think I did."

"Yeah, you were with Bran—"

"Stop. Don't say that name. You're right. I forgot your twenty-seventh. That makes this infraction somehow less egregious, right? I didn't break a streak... So how is it?" He whistles. "Can't believe you're thirty. You should still be fourteen. Do you feel older? Wiser? More worldly? What did you do on the big night?" He fires off his questions in his frenetic, attention-deficit-disorder way [9, с. 72].

Ще однією характерною рисою інтрузивних перебивань є те, що вони підпорядковані принципу некооперації та можуть призвести до комунікативної невдачі. Як зазначає Т.М. Ніколаєва [3, с. 268], до комунікативної невдачі може призвести "комунікативний саботаж" (або "принцип некооперації"), який передбачає установку на нав'язування комуніканту своєї точки зору, небажання відповісти на запитання, прагнення уникнути обміну інформацією або образити співрозмовника. У наступному прикладі можна спостерігати, як Міранда виявляє зверхність по відношенню до Енді, не бажаючи продовжувати з нею розмову. Цим самим вона принижує Енді. Принцип кооперації у цьому випадку порушений, що призводить до комунікативної невдачі.

00: 08:09 Miranda: So you don't read Runway, do you?

00: 08:13 Andy: Uh, no.

00: 08:14 Miranda: And before today, you had never heard of me, had you?

00: 08:18 Andy: No.

00: 08:19 Miranda: And you have no style or sense of fashion.

00: 08:23 Andy: Well, um, I think that depends on what you're—

00: 08:28 Miranda: No, no. That wasn't a question.

00: 08:34 Andy: Um, I was editor in chief of the Daily Northwestern. I also, um, won a national competition for college journalists... with my series on the janitors' union, which exposed the exploitation—

00: 08:44 Miranda: That's all [17].

Варто також зазначити, що у цьому прикладі Міранда чітко окреслює свій статус, а допомагають їй у цьому перебивання свого партнера по комунікації. Кому-

нікативна ініціатива у наведеному прикладі повністю належить Міранді, яка, безперечно, домінує у розмові. З цього прикладу можемо прослідкувати ще одну характерну особливість явища перебивання як такого. Найчастіше перебивають ті, хто є вищий за рангом чи за статусом. До того ж, у такому випадку перебивання швидше будуть інтрузивними, аніж кооперативними. Причинами таких комунікативних невдач є недотримання правил спілкування та норм, які наявні у суспільстві, хибне враження про свого партнера по спілкуванню, що призводить до недосягнення комунікативної мети, яка була задана на початку розмови, до непорозуміння між партнерами по комунікації, відсутності взаємодії та злагодженості у розмові.

Інтрузивні перебивання є однією із основних стратегій контролю у діалозі, коли один із комунікантів має на меті керувати ходом розмови, регулювати її протікання та скеровувати у тому чи іншому напрямку. У наступному прикладі у першому випадку Зої перебиває Джорджа Такера, не бажаючи продовжувати розмову у тому руслі, у яке він намагається спрямувати діалог, проте робить вона це з повагою. У другому випадку Зої закінчує репліку Джорджа, перебиваючи його, аби розставити всі крапки у їхніх стосунках:

00: 26:21 Zoe: Thanks for seeing me on a Saturday. I know you're... busy, but this is time sensitive. Um, I'm moving to New York. This afternoon.

00: 26:30 George Tucker: Really? Wow. That's one way of handling things—

00: 26:35 Zoe: Can you please just give me whatever papers I need to sign over my half of the practice to Brick?

00: 26:41 George Tucker: Of course. So... I heard about your run in with Lemon last night. I'm sorry. I should've told you—

00: 26:48 Zoe: What? That you're engaged? Between the alligator and getting hit by a car, you had a lot going on last night. Besides, you don't owe me any explanations [11].

Інтрузивні перебивання становлять певну загрозу території мовця, підриваючи процес та зміст комунікації [10; 15]. Такий тип перебивань асоціюється із бажанням контролю та домінування під час розмови, із бажанням висловитись саме у конкретний момент і, якщо це необхідно, змінити тему. Перебиваючи свого партнера комунікант хоче привернути увагу до своєї особистості та свого висловлення, навіть якщо це висловлення буде нетривалим. Тобто, основними прагматичними цілями інтрузивних перебивань є зміна теми розмови (її змістової складової), потреба взяти слово та вияв незгоди [15]. К. Кеннеді та К. Кемден [12] вважають, що комуніканти можуть перебивати один одного задля ухилення від теми розмови. На основі зазначених прагматичних цілей можемо виокремити основні види інтрузивних перебивань: взяття слова, незгода, ухилення від теми розмови (або її припинення), зміна теми розмови.

Найпоширенішим видом інтрузивних перебивань є перебивання із метою взяття слова. Причиною таких перебивань можна назвати бажання неодмінно висловити свою думку у конкретний момент розмови. У такому випадку той, хто перебиває свого партнера, розвиває розмову у потрібному йому напрямку. Такі

перебивання мають місце, коли комунікант відчуває, що інформація, яку йому потрібно повідомити своєму партнеру, є емоційно важливою на конкретному етапі комунікативної взаємодії. Тобто, ключовими характеристиками інтрузивних перебивань з метою взяття слова є гостра потреба висловитись та негайність цього висловлення. Бажання неодмінно висловитись можемо спостерігати у наступному прикладі, коли той, хто перебиває свого партнера по комунікації, переконаний, що його точка зору прояснить ситуацію:

"My granddaughter? She's eleven. It started when she was eight. But anyway, I write to him, okay? Try to be supportive. But whenever I start one of those letters, I think about what he did and it fills me with rage."

"Well, that's an appropriate response. But why in the world would you write him sympathetic letters?"

"Because he's my son. I love him in spite of—"

"And that's an inappropriate response. Personally, I think convicted pedophiles should get the death penalty. If my son did what your son did, he'd be dead to me."

Jesus, the poor guy's stuck between a rock and a hard place. Show him a little compassion, will you?

"Yeah, but the thing is—"

"The thing, sir, is that your son did something so vile, so despicable, that it's unforgivable. You should be focusing your energies on helping your granddaughter, not your piece-of-crap son. Stop being a weenie. He's earned what he's getting in there" [13, с. 108-109].

Інтрузивні перебивання також мають місце, коли один із мовців хоче змінити тему, спрямувати її у дещо іншому напрямку. У такому випадку зміна теми може бути повною або частковою. У наступному прикладі ми можемо спостерігати інтрузивні перебивання із частковою зміною теми розмови (*Don't tell me. You're a reporter. Which newspaper do you work for?*):

I knocked, and a tall man opened it. He was very old, but his eyes were blue and bright. He was wearing black trousers and a beautiful white shirt. He had a lot of straight, silvery hair. He looked just like his picture on the wall of the theatre.

"My name's Sally Hill, " I began. " I—"

The old man saw my notebook and smiled at me.

"Don't tell me. You're a reporter. Which newspaper do you work for?"

"The Sunday Times, sir."

"A very good newspaper. Come in and sit down. Ask your questions. We were young once, weren't we, Linda? But of course that was a long time ago" [7, с. 1-2].

Інтрузивні перебивання можуть також слугувати виявом незгоди, коли мовець перебиваючи у ролі слу-

хача, перебиває свого опонента, щоб висловити свою незгоду відносно того, що було сказано. У наступному прикладі син не може зрозуміти, чому будинок, який завжди був сімейною власністю, став раптово материним. Тому з цього приводу він проявляє свою незгоду, перебиваючи матір:

"Do you think women really have breasts this size?"

He shrugged. "Some," he said.

"Ha! Guess again. These poor girls have had their breasts sliced open and sacks of silicone put in so that men – and boys – can drool over them. Do you know what happens when that stuff starts leaking inside a woman's body? I'm ashamed of you, Andrew. And if you ever bring this kind of garbage into my house again—"

"Your house? I thought it was our house."

I rolled up his dirty magazine and whacked him across the face with it. "Don't you dare smart-mouth me, Andrew Oh! What do you think your father's going to say when I show him this 'reading material' of yours?" [13, с. 80-81].

Перебивання мовлення задля ухилення від обговорення певної теми трапляється, коли слухач вважає, що інформація, яка обговорюється, вже є відомою або нецікавою. Крім того, такі перебивання мають місце, коли одному із мовців обговорювана інформація є неприємною або стає причиною відчуття певного дискомфорту. У такому випадку слухачеві нічого не залишається, як перервати мовлення свого опонента з метою завершення розмови, що ілюструє такий приклад:

00:16:42 Sara: What do you do for fun?

He doesn't answer.

00:16:47 Sara: I didn't think so. No hobbies, diversions, kinky obsessions? (as he doesn't answer) I was afraid of that. What about—

00:16:57 Nelson: Just get in the car [16].

Висновок. Отже, перебивання мовлення є невід'ємною частиною щоденного мовлення та комунікативної взаємодії між людьми. Інтрузивні перебивання, у свою чергу, можна трактувати як прояв вербального домінування у розмові, бажання неодмінно висловитись або ж навіть показати зверхність над своїм партнером. Такі перебивання застосовуються задля взяття слова, коли партнер по комунікації ще не завершив свою думку, відхилення від теми, зміни теми розмови, а також вияву незгоди. Саме контекст, у якому враховуються психологічні риси комунікантів, їхні культурні навички, соціальний статус, професійна приналежність, дає змогу розкрити природу, особливості та комунікативні функції інтрузивних перебивань у комунікації.

ЛИТЕРАТУРА

1. Беляева, Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: английский язык. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1992. – 168 с.
2. Демьянков В.З. Прагматические основы интерпретации высказывания // Изв. АН СССР. СЛЯ. – М., 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 368-377.
3. Николаева Т.М. О принципе "некооперации" или категориях социолингвистического воздействия // Логический анализ языка. Избранное. 1988–1995. – М.: Инд-рик, 2003. – С. 268-275.
4. Падучева Е.В. Прагматические аспекты связности диалога // Изв. АН СССР. СЛЯ. – М., 1982. – Т. 41. – № 4. – С. 305-313.
5. Почепцов Г.Г. Прагматика предложения // Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М., 1981. – С. 267-281.
6. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17: Теория речевых актов. – С. 170-194.
7. Border Rosemary The Piano. – Oxford University Press, 2000. – 64 p.
8. Giffin E. Love the One You're With. – N. Y.: St. Martin's Press, 2004. – 272 p.
9. Giffin E. Something Borrowed. – N.Y.: St. Martin's Press, 2004. – 272p.

10. Goldberg J. Interrupting the Discourse on Interruptions: An Analysis in Terms of Relationally Neutral, Power- and Rapport-oriented Acts // Journal of Pragmatics. – 1994. – Vol. 14. – P. 883-903.
11. Hart of Dixie: [TV film series]: Pilot / directed by Leila Gerstein. – Studio Draft, 2010. – Season 1, Episode 1. – 42 min. – URL: http://www.tvseries.net/play.php?id=46612_2_57
12. Kennedy C.W., Camden C.T. A New Look at Interruptions // Western Journal of Speech Communication. – 1983. – Vol. 47. – P. 45-58.
13. Lamb Wally We are Water. – Harper Perennial, 2013. – 828 p.
14. Mey J.L. Pragmatics. An Introduction. – USA, UK: Blackwell Publishers, 2001. – 2nd ed. – 500 p.
15. Murata K. Intrusive or Cooperative? A Cross-cultural Study of Interruption // Journal of Pragmatics. – 1994. – Vol. 21. – P. 385-400.
16. Sweet November: [movie] / directed by Pat O'Connor. – Warner Brosers, 2001. – 120 min. – URL: <http://english-films.com/134-sladkiy-noyabr-sweet-november-2001-hd-720-ru-eng.html>
17. The Devil Wears Prada: [movie] / directed by David Frankel. – 20th Century Fox, 2006. – 105 min. – URL: http://videoapi.my.mail.ru/videos/embed/mail/rebekka.germ/_myvideo/149.html

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Belyaeva E.I. The Grammar and Pragmatics of Inducement: English. – Voronezh: Izd-vo VGU, 1992. – 168 p.
2. Demiankov V.Z. Pragmatic Fundamentals of Utterance Interpretation. // Izv. AN SSSR. SLIA. – M., 1981. – Vol. 40. – № 4. – P. 368-377.
3. Nikolaeva T.M. On the Principle of “Non-cooperation” or the Categories of Sociolinguistic Impact // Logical analysis of a language. Selected works. 1988–1995. – M.: Ind-rik, 2003. – P. 268-275.
4. Paducheva E.V. Pragmatical Aspects of Dialogue Coherence // Izv. AN SSSR. SLIA. – M., 1982. – Vol. 41. – № 4. – P. 305-313.
5. Pocheptsov G.G. Pragmatic Aspect of the Sentence Study // Ivanova I.P., Burlakova V.V., Pocheptsov G.G. Theoretical Grammar of Modern English – M., 1981. – P. 267-281.
6. Searle J.A. Classification of Illocutionary Acts // The new in foreign linguistics. – M.: Progress, 1986. – Issue 17: The Theory of Speech Acts. – P. 170-194.

Kyrychenko T.S. The classification of intrusive interruptions in speech interaction

Abstract. This article focuses on the intrusive interruptions in communication; it characterizes the type of a person who uses intrusive interruptions in speech; shows the main reasons for the emergence of this type of interruptions in speech and elucidates communicative peculiarities of such interruptions. Particular attention is paid to four basic types of intrusive interruptions: floor-taking, disagreement, tangentialization, topic-change.

Keywords: *interruption, intrusive interruption, disruptive interruption, cooperative interruption, domination*

Кириченко Т.С. Классификация интрузивных перебиваний в речевом взаимодействии

Аннотация. Статья посвящена анализу интрузивных перебиваний в коммуникации; охарактеризован тип личности, которой свойственно частотное использование интрузивных перебиваний в речи; определены причины возникновения перебиваний такого типа в речевом взаимодействии и проанализированы их коммуникативные особенности. Особое внимание уделено четырём основным типам интрузивных перебиваний, а именно: взятие слова, несогласие, уклонение от темы разговора, изменение темы разговора.

Ключевые слова: *перебивание, интрузивное перебивание, некооперативное перебивание, кооперативное перебивание, доминирование*

Ковтун А.А.

Розширення семантики українських релігійних лексем за межами релігійної сфери

Ковтун Альбіна Анатоліївна, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії та культури української мови
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Анотація. Автор статті з'ясовує, що використання релігійної лексики поза релігійною сферою сприяє появі у загальнонародному українському словнику одиниць із розширеною семантикою, чого досягнуто через витіснення архісемами з релігійних значень диференційних семантичних ознак, пов'язаних з релігією. Широкі значення особливо активно утворюються в лексемах, які колись, до спеціалізації, уже були широкими, проте оновлені широкі утворення часто містять стилістичні або емоційно-оцінні уточнення. Історичні джерела презентують багато загублених розширень релігійних значень, а також значень, які розширеними можна вважати лише після відновлення за словниками їхніх первинних значень, оскільки ті уже забуті.

Ключові слова: семантика, сема, архісема, диференційна сема, периферійна сема, розширення семантики

Вступ. Будь-який термін як елемент спеціальної лексики підпорядковується обов'язковим ознакам (системність, дефініція, точність семантики, висока інформативність, тенденція до однозначності, відсутності емоційної маркованості тощо). Однак, потрапивши за межі фахової мови, вузькогалузева лексема як одиниця динамічного словника мови загалом часто зазнає таких змін, як звичайне слово, – розширюється, звужується, вживається в переосмисленому значенні, закріплюючи за собою це значення [8, с. 175]. У працях багатьох мовознавців (В. Виноградова, В. Даниленка, В. Жайворонка, О. Єрмакової, Л. Капанадзе, Л. Кутаревої, Г. Маджук, І. Огієнка, Т. Панько, Л. Полюги, В. Русанівського та ін.) здійснено дослідження взаємодії спеціальної й загальноновживаної лексики. Об'єктом низки наукових робіт (В. Німчука, С. Бібли, Н. Пуряєвої, І. Бочарової, Г. Наконечної, Ю. Осінчука, Н. Піддубної та ін.) стала *релігійна* терміносистема. Поряд з установленням складу й структури тематичних груп релігійної термінологіки, аналізом історії й джерел її походження дослідники з'ясовують низку питань щодо формування в українській мові семантичної варіантності лексем. Перевагу зовнішньої полісемії пояснюють «семантичною взаємодією загальноновживаної й термінологічної лексики, основними виявами якої були: церковна термінологізація загальноновживаних слів та детермінологізація церковно-обрядової спеціальної лексики» [13, с. 11]. Мовознавці констатують факти звуження значення під час термінологізації загальноновживаної лексики, метафоричне й метонімічне переосмислення загальноновживаної та релігійно-термінологічної лексики. З огляду на те, що вихід спеціальної лексики за галузеві межі, порівняно з її функціонуванням у звичному для неї середовищі, досліджено мало, а розширення семантики релігійного слова в загальному мовленні ще не було об'єктом окремого лінгвістичного студіювання, вважаємо нашу роботу актуальною.

Короткий огляд публікацій з теми. Основні типи смислових змін за логічними відношеннями між первинним і вторинним значеннями *розширення* значення (як наслідок збільшення семантичного обсягу слова й збіднення змісту понять) і *звуження* значення (як наслідок зменшення семантичного обсягу слова й збагачення змісту понять) [12, с. 106] розвиваються на парадигмальному рівні та стосуються членів однієї парадигми. Розширення загалом є менш звичайним явищем, ніж звуження, оскільки панівною тенденцією розвитку будь-чого є „розвиток у бік диференціації, а не в бік узагальнення” [16, с. 28]. Звуження семантики загаль-

новживаного слова при одночасному збагаченні його змісту вчені здебільшого відзначають під час термінологізації [12, с. 107; 2, с. 3]. Розширення значення слова (аж до появи лексичної семантики, у якій наявний високий ступінь узагальненості – еврисемії [4, с. 126-128]) властиве детермінологізації, хоча, як зауважують окремі дослідники [напр., 14, с. 67], лексеми можуть розширювати свою семантику і в процесі термінологізації (термін *супутник* «небесне тіло, яке рухається навколо планети або зірки» постав на ґрунті відомих загальноновживаних значень, зберігаючи їхній основний елемент «те, що супроводжує кого-, що-небудь» [9, с. 43]). Детермінологізацією називають «уживлення» термінів у загальну мову [10, с. 138], а саме: а) входування терміна у формі слова з термінологічним значенням до складу загальної мови (так звану поступову узуалізацію термінологічного значення, або функційну детермінологізацію), б) появу нових утворень на основі фахової одиниці (семантичну детермінологізацію) [5, с. 8]. Різновид семантичної детермінологізації розширення й звуження значення часто пов'язують з метафоризацією та метонімізацією: М. Покровський, Л. Булаховський, Ю. Волекжаніна, О. Тур та ін. стверджують, що звуження й розширення супроводжують інші типи семантичних змін (*ілюмінатор* «кругле, з грубого скла вікно на кораблі» → «вікно звичайної форми» – приклад розширення семантики слова на підставі його метафоризації в художньому мовленні [8, с. 176]); Г. Залізняк вважає звуження й розширення засобами, які підпорядковують собі метафорне й метонімічне перенесення [7, с. 399]. А. Журавльов і Л. Бабенко пропонують називати звуження й розширення синекдохами [6, с. 55; 1, с. 62]. До синекдокси відносить родовидовий та видо-родовий зв'язки О. Тараненко [15, с. 583], а відомо, що зв'язок між видом і родом у діакронічному плані – це звуження й розширення значення [11, с. 228].

Незважаючи на те, що перші дослідження процесів розширення і звуження значень було розпочато ще у XIX ст., в зарубіжному та українському мовознавстві немає загальноприйнятої методики, за якою можна було б легко відмежовувати ці типи смислових змін від перенесень за суміжністю та подібністю. Найчіткішим у плані розмежування типів семантичної деривації нам видається дослідження М. Нікітіна, у якому мовознавець компактно, за допомогою символів, надав своїм судженням про співвідношення первинного й похідного значень економного вигляду. Формалізовані спостереження вченого мають евристичну цінність, суть яких,

вважаємо, можна звести до важливості з'ясування місця спільної частини первинного і вторинного значення в семантичній структурі похідного утворення, а саме: 1) архісема вихідного значення, від якого походить метонімічне значення, індукує архісему метонімічного утворення лише імпліцитно (у складі видової, а не родової частини ядра), тобто стає диференційною; 2) ядерні (рідше) й неядерні (частіше) семи вихідного значення у метафорних утвореннях завжди відіграють роль диференційних сем; 3) архісеми вихідних значень під час звуження й розширення зберігаються [11, с. 233-237]. Отже, однакові архісеми у вихідному й похідному значенні свідчать про утворення звужених і розширених значень.

Мета статті – визначення специфіки розширення значень релігійних лексем у процесі виходу їх за межі релігійної сфери.

Матеріали й методи. Матеріал дослідження – це вибірка з українських загальномовних лексикографічних джерел тих номінацій, які утворилися через розширення значень релігійних лексем. У роботі подано такі скорочення використаних словників:

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / [голов. ред. В.Т. Бусел.] – Київ; Ірпінь, 2007;

СУМ-1 – Словник української мови / [відп. ред. В.В. Жайворонек]. – Київ, 2012;

СУМ-20 – Словник української мови: у 20 т. [Електронний ресурс] / [гол. наук. ред. В.М. Русанівський]. – Київ, 2010-2014. – Режим доступу : <http://lcorp.ulif.org.ua/ExplS/>;

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: [у 7 т.] / [гол. ред. О.С. Мельничук]. – Київ, 1985–2012;

МСДРЯ – Срезневский И.И. Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам. – Санкт-Петербург, 1893–1912;

ИЭССРЯ – Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: в 2 т. – Москва, 1999. Методи дослідження – спостереження, описовий, структуральний, зіставний, порівняльно-історичний.

Результати та їх обговорення. Лексикографічний матеріал української мови містить чималу кількість релігійних лексем, які оновили загальноживану мову розширеними значеннями нерелігійної тематики. Так, релігійне значення лексеми *правовірний* «який суворо дотримується догматів певної віри, релігії» розширилося, вийшовши за межі галузевої лексики (*Водночас Ліберман ніколи не зраджував принципи своєї партії, за ним не дарма закріпилася характеристика «правовірного демократа»* (газ. «Дзеркало тижня» № 32 / 2000 р.) – нові значення лексем далі подаватимемо без текстуальних ілюстрацій з огляду на обмежений обсяг статті; за потреби – контексти можна знайти за словниковими покликаннями), – «який послідовно дотримується якого-н. вчення, системи поглядів» (СУМ-1, с. 860), де відбулося витіснення конкретної семантичної ознаки ‘релігійність’ загальною ‘відданість ідеї’; релігійне значення лексеми *гріхопадіння* «за біблійним переказом – порушення першими людьми, Адамом і Євою, завітів, даних їм Богом» стало основою творення нерелігійного значення «моральне падіння, вчинок, що є відмовою від принципів, переконань або порушення норм моралі» (СУМ-1, с. 205) – через посилення ядер-

ної ознаки ‘порушення’ зникли конкретизатори ‘Адам і Єва’, ‘заповіді Бога’; релігійне значення лексеми *іменини* «особисте свято кого-небудь у православних і католиків, що припадає на день, у який церква відзначає пам’ять однойменного святого» розширилося до значення «день народження кого-небудь» (СУМ-1, с. 399) – посилена архісема ‘особисте свято’ деактуалізувала диференційну ‘святий’; від релігійного значення лексеми *посвячувати* «виконуючи відповідний обряд, надавати кому-небудь духовного сану, висвячувати» утворилися ширші значення «надавати кому-небудь певного звання, урочисто приймати до складу когось», «урочисто відзначати початок трудової діяльності юнака або дівчини» (ВТССУМ, с. 1076) – архісемна ознака ‘дозвіл на початок’ витіснила конкретизатори ‘релігійна діяльність’, ‘духовна особа’, ‘духовний сан’; релігійне значення лексеми *відхрещуватись* «хрестячись, намагатися відвернути нечисту силу» набуло загального змісту «всіляко відмовлятися від кого-, чого-небудь» (СУМ-1, с. 147) – посилено архісему ‘неприйняття’ й деактуалізовано неядерні семи ‘нечиста сила’, ‘жест хреста’; релігійне значення лексеми *по-божому* «як належить при зверненні до Бога, молячись» узагальнено до значення «як годиться, як слід; добре» (СУМ-1, с. 989) – утрачено диференційну сему ‘з молитвою (у зверненні до Бога)’, збережено лише архісему ‘як годиться’ та ін. Саме зниклі диференційні ознаки містили інформацію релігійного характеру, тому їхня відсутність у нових значеннях вивела релігійні лексеми за галузеві межі. Посиленню архісем сприяла актуалізація нових інформативно невиразних семантичних ознак з периферії, що дало змогу співвідносити нові значення з ширшим колом явищ, напр.: *правовірний* – замість диференційної семи ‘релігійність’ актуалізовано ‘будь-що’, *гріхопадіння* – ‘заповіді Бога’, ‘Адам і Єва’ → ‘загальні моральні норми’, ‘будь-хто’, *іменини* ‘святий’ → ‘будь-хто’, *посвячувати* ‘релігійна діяльність’, ‘духовна особа’, ‘духовний сан’ → ‘будь-яка діяльність’, ‘будь-хто’, ‘певне звання’, *по-божому* – ‘з молитвою (у зверненні до Бога)’ → ‘з певними діями, відповідно до конкретної ситуації’.

Прикметним є факт активного поновлення призабутих загальних значень, від яких колись через встановлення гіпонімічного (родо-видового) зв’язку розвинулись вузькогалузеві релігійні значення: якийсь час спеціалізовані утворення функціонували разом з первинними (широкими), яких вони поступово витіснили, а згодом, вийшовши за межі релігійної діяльності, розширившись, фактично повернувши свою первинність. Так, релігійне значення лексеми *проповідувати* «виголошувати проповідь; давати настанови релігійно-повчального характеру» розширилося до «поширювати, пропагувати яке-н. учення, ідеї і т. ін.», «фозм. повчати» (ВТССУМ, с. 1164); у мові Давньої Русі схожі значення «сповіщати», «виголошувати що-небудь», «повчати» (МСДРЯ, II, с. 1557) були основними (слово походило від праслов’янського *věděti* «знати», утвореного семантичним переходом від «бачити», з чим пов’язують подальше закріплення за словом *věděti* значення ‘знати’, а «бачити» – за *viděti* (ЕСУМ, III, с. 291)). Аналогічні розширення в сучасній мові: *проповідь* «промова релігійного-повчального змісту» → «публічний виступ на яку-н. тему» (ВТССУМ,

с. 1164)) – у мові Давньої Русі значення «виголошення» було основним (СДРЯ, II, с. 1557); *проповідник* «хто поширює яке-н. віровчення» → «хто поширює які-н. погляди, ідеї і т. ін.» (ВТССУМ, с. 1164) – у мові Давньої Русі «глашатай» – основне значення (МСДРЯ, II, с. 1557). Спочатку загальні значення звужувалися (спеціалізувалися), а згодом знову почали набувати узагальнювального характеру, при чому нерідко у нових розширених значеннях архісеми «міцнішають», вивільняючись від диференційних сем зі спеціалізованих значень, завдяки актуалізації функційно-стилістичних макрокомпонентів, що вносять додаткову семантичну ознаку «стиль» та її конкретизатори, помічені у словниках ремарками: *книжне* – *протестант* «послідовник, прихильник протестантизму» → «*книжн.* хто протестує проти кого-, чого-небудь» (СУМ-1, с. 924); *урочисте* – *освячувати* «святити» → «*висок.* підносити, звеличувати, облагороджувати що-небудь» (СУМ-1, с. 697), *посвячувати* «здійснювати церковний обряд, що символізує очищення чого-н. від гріховності», «виконуючи відповідний обряд, надавати кому-небудь духовного сану, висвячувати» → «надавати кому-небудь певного звання, *урочисто* приймати до складу когось», «*урочисто* відзначати початок трудової діяльності юнака або дівчини» (ВТССУМ, с. 1076); *розмовне* – *по-божому* «як належить при зверненні до Бога, молячись» → «*розм.* як годиться, як слід; добре» (СУМ-1, с. 989). Рідше розширення семантики супроводжують конотативні семи – компоненти оцінки й емоцій: *богомаз* «іконописець» → «*розм.-зниж.* поганий художник» (СУМ-1, с. 65), «поганий художник» (СУМ-20).

Процеси розширення значення активно відбуваються в запозиченій релігійній лексиці. Іншомовні слова так адаптувалися у лексичній системі української мови, що стали самостійним матеріалом для багатьох семантичних інновацій: *неофіт* (< гр. «новозасадження») «новий прихильник якоїсь релігії» → «новий прихильник якого-небудь учення, суспільного руху або новак у чому-небудь» (ВТССУМ, с. 771), *прозеліт* (< гр. «пришелець») «особа, що прийняла нове віросповідання; неофіт» → «*книж.* новий палкий прихильник якого-небудь учення, теорії, переконань і т. ін.» (СУМ-1, с. 907), *аскет* (< гр. «борець, подвижник») «у давнину – християнський подвижник, який виснажував себе постом; пустельник» → «людина, яка вкрай обмежує свої життєві потреби, веде суворе життя» (ВТССУМ, с. 42), *анакорет* (< гр. «відходжу») «релігійний фанатик, який живе у відлюдному місці – в пустелі, печері тощо; пустельник» → «людина, яка живе самотньо, уникає спілкування з людьми; відлюдник, самотник» (СУМ-20), *месіанізм* (< гр. «визволитель») «у деяких релігіях – вчення про пришествя на землю рятівника-Месії, що виконує Божу волю» → «шовіністичне вчен-

ня про особливу, дуже важливу роль якогось одного народу в історії» (СУМ-1, с. 539) та ін.

В історії мови зафіксовано значну кількість розширених значень релігійних лексем, які не збереглися. Так, лексема *канон* у ранньо-християнський період функціонувала у значенні «церковна пісня (молитва) на честь святого або свята», від якого метонімічним способом спочатку утворилось значення «день напередодні свята, коли читали канони під час вечірні» (МСДРЯ, I, с. 1190), а згодом – розширене значення «кожен учорашній день» (без уточнення «з вечірньою молитвою»). Однак останнє значення в українській мові, на відміну від російської (*канон* → *канун*), не закріпилося. Є й протилежні випадки, коли розширені значення збереглися, а перші релігійні зникли: слово *халтура* (давн. *хавтура*, *хавтур*, *хавтурити*), що походить від *ховати* «хоронити», «ховати», в українсько-білоруських говорах, окрім значень «список померлих для поминання у церкві», «поминки», мало значення «плата духовенству за проведення обряду» (ИЭСРЯ, с. 33-331), яке, припускаємо, розширилось до сучасного значення «побічний заробіток понад основний, звичайний» (СУМ-1, с. 1233), а саме забулось.

Розширені значення релігійних лексем за межами релігійного життя є досить продуктивними у використанні, про що свідчать розширення у спільнокореневих словах, оскільки, як відомо, актуальні ідеї, втілені у зміні значень слів, змінюють й інші слова цього семантичного поля [3, с. 455]: *бузувір* «людина, яка виявляє крайню релігійну нетерпимість до інакодумців, жорстоко переслідує їх; запеклий фанатик» → «взагалі зла, жорстока людина; мучитель, гнобитель, недолюдок»; *бузувірський* «дуже жорстокий»; *бузувірство* «жорстоке ставлення до кого-, чого-небудь»; *бузувірствувати* «діяти дуже жорстоко, робити бузувірські вчинки» (СУМ-20). Актуальність інноваційних розширених значень може стимулювати творення словотвірних неологізмів (*бузувірствувати*), що виникають виключно для називання понять, уже не пов'язаних з релігією.

Висновки. Лексикографічний матеріал доводить, що користування релігійною лексикою поза релігійною сферою сприяє появі у загальнонародному українському словнику одиниць із розширеною семантикою, чого досягнуто через витіснення диференційних семантичних ознак, пов'язаних з релігією, архісемами, яких посилили нові маловиразні периферійні семи. Активними є утворення широких значень у лексемах, які колись, до спеціалізації, уже були широкими; проте оновленні широкі семантичні утворення частіше містять стилістичні чи емоційно-оцінні уточнення. Історична розвідка презентує багато загублених розширень релігійних значень, а також тих, які розширеними можна назвати лише після відновлення за словниками первинних значень, оскільки вони вже забуті.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабенко Л.Г. Лексикология русского языка. – Екатеринбург, 2008.
2. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Труды Моск. ин-та философии, литературы и истории. – Москва, 1939. – Т. 5. – С. 3 – 54.
3. Гак В.Г. Языковые преобразования. – Москва, 1998.
4. Димова С.Н. К проблеме широкого значения слова (на материале существительного «way») // Учен. записки. Моск. гос. пед. ун-та. – 1971. – Т. 416. – Вып. 1. – С. 120–135.
5. Думитру Э. Особенности развития и современное состояние русской геоморфологической терминологии: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык». – Москва, 2008.

6. Журавлев А.Ф. Технические возможности русского языка в области предметной номинации // Способы номинации в современном русском языке. – Москва, 1982. – С. 45-109.
7. Зализняк А.А. Многозначность в языке и способы ее представления. – Москва, 2006.
8. Красножан Ж. Функції детермінологізованих лексем у художньому тексті // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Херсон, 2009. – Вип. IX. – С. 175 – 177.
9. Ляхова О.В. Детермінологізація й розширення значення слова в лексичній системі сучасної української мови // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2011. – № 963. – Вип. 62. – С. 42-47.
10. Михалевич О. Термінологізація та детермінологізація в економічній терміносистемі // Мовознавчий вісник. – Черкаси, 2009. – Вип. 9. – С. 135 – 141.
11. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики. – Санкт-Петербург, 1996.
12. Пауль Г. Принципы истории языка / [перев. с нем. А.А. Холодовича]. – Москва, 1960.
13. Пуляева Н. Формування української церковно-обрядової термінології: (назви богослужбових предметів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 02. 01 «Українська мова». – Київ, 2001.
14. Стасевський С.Б. Шляхи виникнення термінологічних значень // Культура слова. – 1978. – Вип. 15. – С. 66 – 70.
15. Тараненко О.О. Синекдоха // Українська мова: енциклопедія. – Київ, 2004. – С. 583.
16. Ульманн С. Семантические универсалии / [перев. с англ. Л.Н. Иорданской] // Новое в лингвистике. – Москва, 1970. – Вып. 5. – С. 250-299.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Babenko L.G. Russian Lexicology. – Yekaterinburg, 2008.
2. Vinokur G.O. On some phenomena of word building in the Russian technical vocabulary // Trudy Mosk. in-ta filosofii, literatury i istorii. – Moskva, 1939. – Vol. 5. – P. 3 – 54.
3. Gak V.G. Language transformations. – Moskva, 1998.
4. Dimova S.N. On the issue of extended word meaning (on the material of the noun «way») // Uchen. zapiski. Mosk. gos. ped. un-ta. – 1971. – Vol. 416. – Issue 1. – P. 120-135.
5. Dumitru E. Specifics of development and the current state of the Russian geomorphological vocabulary: avtoref. dis. na soisk. uchenoy stepeni kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 «Russkiy yazyk». – Moskva, 2008.
6. Zhuravlev A.F. Technical capabilities of the Russian language in the sphere of object nomination // Sposoby nominatsii v sovremennom russkom yazyke. – Moskva, 1982. – P. 45-109.
7. Zaliznyak A.A. Polysemy in language and ways of its presentation. – Moskva, 2006.
8. Krasnozhan Zh. Functions of despecialized lexemes in a literary text // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. – Kherson, 2009. – Vyp. IKh. – P. 175 – 177.
9. Liakhova O.V. Determinologization and word meaning extension in the Modern Ukrainian lexicon // Visnyk Kharkivskoho nats. un-tu im. V. N. Karazina. – 2011. – № 963. – Issue 62. – P. 42-47.
10. Mykhalevych O. Terminologization and determinologization of economic terms // Movoznavchyi visnyk. – Cherkasy, 2009. – Issue. 9. – P. 135 – 141.
11. Nikitin M.V. Linguistic semantics. – Sankt-Peterburg, 1996.
12. Paul G. Fundamentals of history of language / [translation from German by A.A. Kholodovich]. – Moskva, 1960.
13. Puriaeva N. Formation of the Ukrainian church ceremonial terminology: (names of liturgical items): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10. 02. 01 «Ukrainska mova». – Kyiv, 2001.
14. Stasevskiy S.B. Origin of terminological meanings // Kultura slova. – 1978. – Issue 15. – P. 66-70.
15. Taranencko O.O. Synecdoche // Ukrainska mova: entsyklopediia. – Kyiv, 2004. – P. 583.
16. Ulmann S. Semantics universals / [perev. s angl. L.N. Iordanskogoy] // Novoe v lingvistike. – Moskva, 1970. – Issue 5. – P. 250-299.

Kovtun A.A. Extension of Semantics of the Ukrainian Religious Lexemes beyond the Religious Sphere

Summary. The author investigates the issue of occurrence in religious lexemes of extended meanings beyond the religious sphere; their formation is seen as connected with displacement of archiseme out of religious meanings of religion-bound qualifiers. Extended meanings most actively form in the religious lexemes which have been extended before the specialization, but updated units often contain stylistic or emotionally-evaluative specifications. Historical sources retain many of lost extensions of the religious meanings as well as the and the meanings which may be regarded as extended only after the lexicographic restoration of their primary meanings, since the latter have fallen in oblivion.

Key words: semantics, seme, archiseme, differential seme, peripheral seme, semantics extension

Ковтун А.А. Расширение семантики украинских религиозных лексем за пределами религиозной сферы

Аннотация. Автор статьи исследует проблему возникновения в религиозных лексемах расширенных значений вне религиозной сферы; их образование связывает с вытеснением архисемы из религиозных значений дифференциальных признаков, связанных с религией. Широкие значения особенно активно образуются в религиозных лексемах, которые раньше, до специализации, уже были широкими, однако обновленные образования часто содержат стилистические или эмоционально-оценочные уточнения. Исторические источники сохраняют многие утерянные расширения религиозных значений, а также значения, которые расширенными можно считать только после лексикографического восстановления первичных значений, поскольку те уже забыты.

Ключевые слова: семантика, сема, архисема, дифференциальная сема, периферийная сема, расширение семантики

Колесник М.П.

Специфика отклонений в системе согласных северо-восточного диалекта Англии в период 1960-1990 годов

Колесник Марина Павловна, преподаватель
Национальный технический университет Украины «КПИ», г. Киев, Украина

Аннотация. В статье изложены результаты экспериментального исследования специфики актуализации носителями северо-восточного диалекта Англии отклонений в системе согласных, зафиксированных в период 1960-1990 годов. Подтверждена целесообразность их рассмотрения с территориальной, временной и социальной точек зрения.

Ключевые слова: северо-восточный диалект Англии, орфоэпическая норма, фонетические отклонения, система согласных, высокий, средний, низкий социокультурный уровень говорящего

Постановка проблемы. Важной задачей традиционной диалектологии считается добыча эмпирических фактов, позволяющих установить особенности речи носителей диалектов определенной местности [4, с. 24]. Это осуществляется путем опроса жителей конкретного региона, по результатам обработки которого составляются соответствующие лингвистические карты. Такой подход к исследованию диалектов широко используется и сегодня. Однако, лингвисты [2, 3 и др.] все чаще указывают на актуальность рассмотрения особенностей функционирования разновидностей языка не только с территориальной, но также с временной и социальной точек зрения, поскольку социальный фактор стаеет решающим в формировании внешней системы языка, а пространственный и временной – являются источниками лингвистической вариативности, служащей базой для социализации языкового варьирования [1, с. 42].

Поэтому целью этой работы стало углубление научных данных о северо-восточном диалекте Англии путем выявления особенностей функционирования в нем системы отклонений согласных в речи его носителей за период 1960-1990 годов. Отсюда усматривается логическая необходимость установления номенклатуры конкретных отклонений в консонантной системе речи жителей северо-востока Англии, дальнейший обсчет относительных показателей употребления системы отклонений согласных мужчинами и женщинами, а также выяснение закономерностей влияния их социокультурных уровней на частотные показатели реализации конкретных видов отклонений.

Изложение основного материала. Аудитивным анализом экспериментального материала речи носителей северо-восточного диалекта Англии, зафиксированного за 1960-1990 годы, нами было выделены и систематизированы следующие типичные отклонения актуализации согласных от нормативного произношения:

- 1) отсутствие темного алофона фонемы /l/, т.е. наличие ее палатализации во всех позициях, например: *field* /fi:l'd/ вместо /fi:ld/, *school* /sku:l'/ вместо /sku:l/;
- 2) замена заднеязычного /ŋ/ на апикально-альвеолярный /n/, например: *saying* /'seiin/ вместо /'seiɪŋ/, *think* /θɪnk/ вместо /θɪŋk/;
- 3) произнесение фонемы /h/ в начале слова, например: *he* /i:/ вместо /hi:/, *his* /iz/ вместо /hiz/;
- 4) произнесение /ð/ в служебных словах, например: *than* /æn/ вместо /ðæn/, *the* /i:/ вместо /ði:/;

- 5) произнесение фонемы /d/ в безударных позициях, например: *didn't* /dɪnt/ вместо /dɪdnt/, *said* /se/ вместо /sed/;
- 6) произнесение фонемы /t/ в конечной позиции, например: *used* /ju:z/ вместо /ju:zt/, *plant* /pla:n/ вместо /pla:nt/;
- 7) наличие гортанной смычки (остановки, образованной в ротовой полости) на месте фонем /p/, /t/, /k/, например: *lot* /lɔʔ/ вместо /lɔt/, *what* /wɔʔ/ вместо /wɔt/;
- 8) оглушение конечных звонких согласных, например: *years* /jɪəs/ вместо /jɪəz/, *depends* /dɪ'pendz/ вместо /dɪ'pendz/;
- 9) произнесение фонемы /l/ наречного суффикса -ly, например: *really* /r'iəl/ вместо /r'iəli/, *only* /'əʊnli/ вместо /'əʊnli/.

Частотные характеристики актуализации обозначенной выше системы отклонений согласных в речи представителей низкого социокультурного уровня, являющихся носителями северо-восточного диалекта Англии 1960-1990 годов, представлено на рис. 1. Отметим, что здесь и в следующем рисунке на осях ординат нанесены показатели видов отклонений согласных (п1-п9), соответствующие их указанной выше систематизации.

Из диаграмм видно, что такие фонетические отклонения как произнесение фонемы /h/ в начале слова и фонемы /d/ в безударных позициях были зафиксированы исключительно (100%) в речи женщин, например:

had /hæd/ (RP) – *had* /æd/ (NED); *didn't* /dɪdnt/ (RP) – *didn't* /dɪnt/ (NED).

Следующими по частоте отклонениями в женской речи были палатализация фонемы /l/ во всех позициях (78%), оглушение конечных звонких согласных (75%) и замена заднеязычного /ŋ/ на апикально-альвеолярный /n/ (74%). В произношении женщин также зарегистрировано довольно высокую частоту гортанной смычки, т.е. остановки, образованной в ротовой полости, на месте фонем /p/, /t/, /k/ (67%) и выпадение фонемы /ð/ в служебных словах (57%).

Что же касается речи мужчин, то максимальные (100%) показатели частоты отклонений от нормативного произношения зафиксированы в случаях выпадения фонемы /t/ при 57% ее выпадения в конечной позиции.

Зафиксированное таким образом преобладание нарушений правил орфоэпической нормы английского языка женщинами низкого социокультурного уровня в 1960-1990 годах можно объяснить их меньшей социальной активностью.

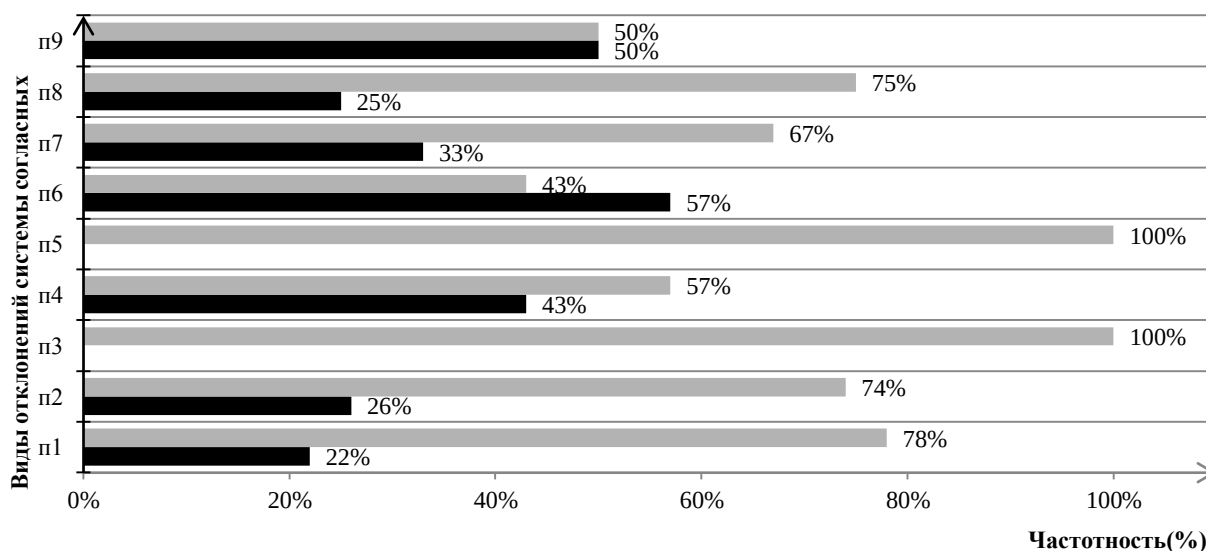

Рис. 1. Частотные характеристики отклонений в системе согласных, реализованных носителями северо-восточного диалекта Англии с низким социокультурным уровнем в период 1960-1990 годов. Условные обозначения:

■ – дикторы-мужчины, ■ – дикторы-женщины.

Противоположной оказывается зафиксированная в период 1960-1990 годов картина динамики изменений системы отклонений согласных звуков в произношении мужчин и женщин, носителей северо-восточного диалекта Англии, имеющих средний социокультурный уровень (рис. 2).

В этот период нарушения нормы в консонантной системе женщинами среднего социокультурного уровня, живущими на северо-востоке Англии, практически не зафиксированы. Исключение составляют случаи непроизнесения фонемы /l/ наречного суффикса *-ly* и замены заднеязычного /ŋ/ на апикально-альвеолярный /n/, при этом их частота функционирования незначительна и достигает лишь 50% и 20% соответственно,

например: *really* /'ri:li/ (RP) – *really* /'ri:(l)i/ (NED); *working* /wɜ:kɪŋ/ (RP) – *working* /wɜ:kɪn/ (NED).

Что же касается остальных типов отклонений в системе согласных (см. п1, п4, п6, п7, п8), то в период 1960-1990 годов они были зафиксированы исключительно в речи мужчин среднего социокультурного уровня.

То, что мужчины среднего социокультурного уровня, говорящие на северо-восточном диалекте Англии, допускают в своей речи большее количество отклонений, можно объяснить тем, что женщины указанного социокультурного уровня, как правило, занимают в социуме должности (например, секретари, медсестры, продавцы), требующие постоянного контакта и взаимопонимания с другими людьми.

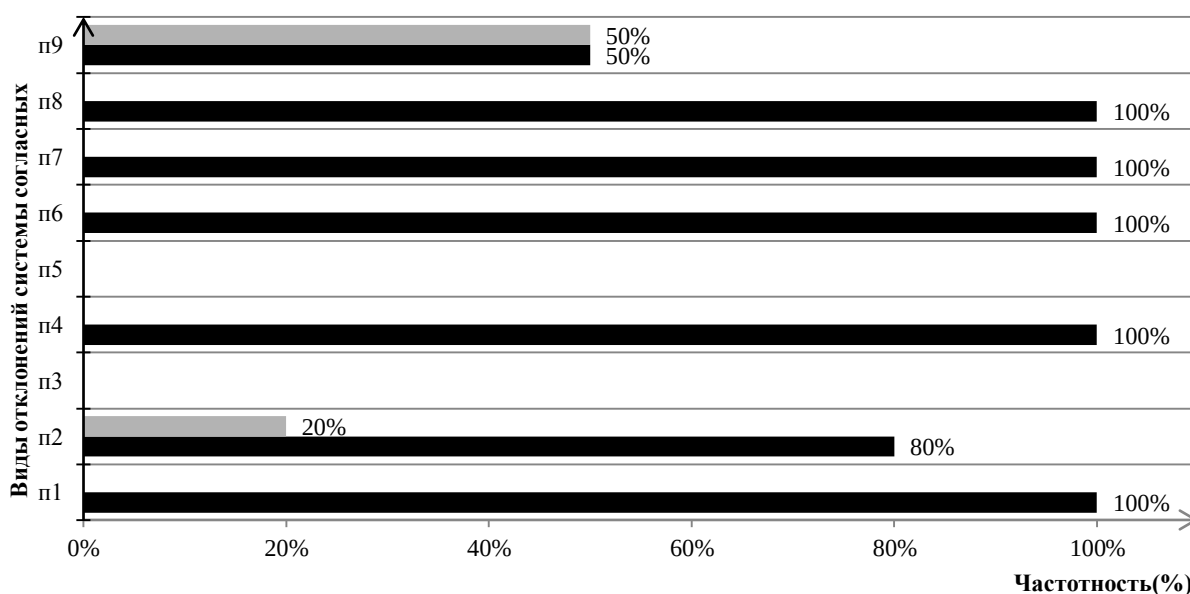

Рис. 2. Частотные характеристики отклонений в системе согласных, реализованных носителями северо-восточного диалекта Англии с средним социокультурным уровнем в период 1960-1990 годов. Условные обозначения:

■ – дикторы-мужчины, ■ – дикторы-женщины

При оценке отклонений в системе согласных речи носителей северо-восточного диалекта Англии, имеющих высокий социокультурный уровень, зафиксированы лишь одиночные случаи нарушений в консонантной системе английского языка, а именно: палатализация фонемы /l/ во всех позициях (женщины) и непроведение фонемы /l/ наречного суффикса -ly (мужчины). Это лишний раз подчеркивает повышение значимости в этот период исторического времени языка как атрибута принадлежности к высшему социальному классу. В целом, в период 1960-1990 годов в среде жителей северо-востока Англии, имеющих низкий социокультурный уровень, произношение женщин по сравнению с речью мужчин характеризуется наличием значительного количества отклонений в системе соглас-

ных. В свою очередь, произношение женщин среднего социокультурного уровня приближается в этот период к норме вследствие специфики повышения их социальной и профессиональной активности. Речь представителей высокого социокультурного уровня практически не содержит фонетических отклонений в силу зависимости их социального статуса от корректности произношения.

Выводы. Отметим в заключение, что результаты проведенного нами экспериментального исследования свидетельствуют о целесообразности учета в диалектологических исследованиях комплекса причин фонетических отклонений, включающего территориальный, временной и социальный факторы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Степанов Г.В. К проблеме языкового варьирования / Г.В. Степанов. – М.: Наука, 1979. – 328 с.
2. Филин Ф.П. К вопросу о так называемом национальном «диалектном языке» / Ф.П. Филин // Вопросы языкознания 1981, №2. – с. 36-43
3. Beal J. Language and Region / Beal J. – L. ; N.Y. : Routledge, 2006. – 117 p.
4. Chambers J.K. Dialectology – / J.K. Chambers, P. Trudgill. – Cambridge: Cambridge univ. press, 2002. – 218 p.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Stepanov G.V. Discussing the problem of language variation / G.V. Stepanov. – M.: Nauka, 1979. – 328 p.
2. Filin F.P. Discussing the problem of so-called national “dialect language” / F.P. Filin // Issues of Linguistics 1981, №2. – p. 36-43.

Kolesnik M.P.

Specificity of consonant system deviations in the north-eastern dialect of England within the period of 1960-1990 years

Abstract. The article presents the experimental study results of the specificity of the deviations in the consonantal system registered in the pronunciation of the speakers of the north-eastern dialect of England within the period of 1960-1990. The author proves the expediency of their consideration from territorial, temporal and social points of view.

Keywords: North-eastern dialect of England, pronunciation norm, phonetic deviations, consonantal system, high, mid, low socio-cultural level of a speaker

Куварова Е. К.

Эпистолярный поливокатив как фигура с повторной номинацией

Куварова Елена Константиновна, кандидат филологических наук,
доцент кафедры общего и славянского языкознания

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина

Аннотация. В статье исследуется специфика языковых средств, выполняющих функцию повторной номинации, в составе эпистолярного поливокатива, включающего два или более обращения автора письма к своему адресату. Показаны некоторые отличия первого обращения, включённого, как правило, в зачин письма, и внутритекстовых обращений – неначальных компонентов поливокатива, осуществляющих повторную номинацию адресата.

Ключевые слова: эпистолярный вокатив, поливокатив, повторная номинация, обращение, адресат

Эпистолярный вокатив, т. е. прямое или опосредованное указание автором письма адресата, которому направляется соответствующее послание, не только выполняет функцию установления контакта между участниками общения, но и анонсирует характер послания, его стилистику, сигнализирует об отношениях в диаде коммуникантов. Обращение как самый типичный случай эпистолярного вокатива неоднократно становилось объектом лингвистических исследований, причём подчёркивалась особая роль начального, т. е. первого, обращения в послании и даже его обязательность как одного из этикетных элементов зачина письма [2, с. 113; 4]. Была отмечена, в частности, особая выразительность начального обращения в тексте дружеского письма и то, что этот композиционный элемент во многом определяет выбор языковых средств текста, его стилистическую окрашенность [9, с. 163]. Зачастую, однако, адресант в силу тех или иных причин единственной, а тем более только начальной номинацией своего адресата не ограничивается и неоднократно обращается к нему в тексте письма, как это имеет, например, место в больших по объёму письмах, требующих переключения внимания адресата, в полемически заострённых посланиях или в письмах с особой эмоционально-экспрессивной нагрузкой, близких по своей стилистике живому общению людей. Образуется особая лингвистическая фигура, которую мы называем поливокативом и определяем как такое вокативное образование, которое построено из двух и более обращений автора письма к своему адресату. В частности, вполне типичной является ситуация, когда компоненты поливокатива распределяются между зачином и концовкой послания, образуя, вместе с приветствием, с одной стороны, и заключительной этикетной формулой и подписью адресанта, с другой, рамочную конструкцию – основную, по мнению некоторых учёных [7, с. 114], структурно-композиционную особенность письма. При этом адресант может использовать самые разные формы обращения, но нередко просто варьирует как всю ранее созданную им вокативную конструкцию, так и только отдельные её компоненты. Например, М.П. Мусоргский в письме к П.С. Стасовой использует два обращения: *Голубушка Вы моя, дорогая барыня ... дорогая барыня* [6, с. 192]. И.Н. Крамской в начале одного из писем своей жене обращается к ней *Милая моя Соня!*, а в конце включает в состав заключительной этикетной формулы опосредованный вокатив: *Целую мою жену* [5, с. 20–21]. М. Горький в письме В.С. Мировлюбову многократно обращается к своему адресату, каждый раз называя его по-новому: *Мой*

большуций и свирепый человек! ... Виктор Сергеевич ... брат ... Виктор Сергеевич! Дружище! ... родной мой! [3, с. 222–223]. Здесь и обращение по имени и отчеству, и одиночный аппеллятив, и вокативная конструкция на базе другого аппеллятива, и субстантивированный адъектив, и комбинация антропонима и аппеллятива.

Такого рода вокативы представляют собой комплекс адресующих номинаций, пронизывающий текст послания, являясь при этом единым конструктивным параметром письма. Поливокатив образуется не из каких-то особых лингвистических фигур, а из реально употребляемых в письменной речи конструктов, любой из которых может функционировать (а зачастую уже и функционировал, если, разумеется, не конкретизировать включённые в эти конструкты антропони́мы, а обобщить их, обозначив: И – имя, ИО – имя и отчество, Ф – фамилия) в качестве отдельного самостоятельного вокатива (моновокатива) не только в письмах одного и того же адресанта, причём в письмах как одному, так и разным адресатам, но и в письмах совершенно разных лиц, живших в разное время. В разных письмах М. Горького, например, находим поливокатив *Многоуважаемый ИО ... добрый ИО ... ИО ... ИО* [3, с. 15–16] и его компоненты, функционирующие как моновокативы: *ИО* [3, с. 30], *Многоуважаемый ИО* [3, с. 31], *Добрый ИО* [3, с. 23]. Вряд ли, таким образом, можно найти какие-то жёсткие ограничения на использование моновокативов в качестве компонентов поливокатива, и тем не менее характер номинации адресата при многократном к нему обращении имеет некоторые особенности.

Наша цель заключалась в том, чтобы исследовать специфику языковых средств, выполняющих функцию повторной номинации адресата, в составе эпистолярного поливокатива, и в частности показать некоторые отличия первого обращения к адресату, включённого, как правило, в зачин письма, и внутритекстовых обращений – неначальных компонентов поливокатива. **Материалом** исследования стали опубликованные в разных изданиях письма композитора М.П. Мусоргского [6], художника И.Н. Крамского [5], писателя М. Горького [3].

Рассматривая зависимость номинации от занимаемой ею в предложении синтаксической позиции, Н.Д. Арутюнова указывает на функциональную двойственность обращения, которое, с одной стороны, позволяет адресату идентифицировать себя как получателя речи, с другой, даёт возможность говорящему выразить своё отношение к адресату. Вследствие этого обращения «создают промежуточную между идентифи-

цирующей и предикатной номинацией зону семантики, сочетающей черты этих двух принципиально разных классов имён. Они осуществляют переход от идентифицирующей, объективной семантики к семантике субъективного типа, соответствующей номинациям, употреблённым в позиции предиката» [1, с. 344]. Всё сказанное выше можно отнести к любому из обращений, функционирующих в составе поливокатива. Однако компоненты поливокатива могут иметь и свою специфику, связанную, в первую очередь, с различием между первичной номинацией адресата и повторным его именованием в одном и том же тексте.

Первичная номинация как первое обозначение данного лица или предмета имеет место при первом установлении контакта с адресатом посредством моновокатива или первого из компонентов поливокатива. Как правило, первичная номинация адресата реализуется в инициальном вокативе, включённом в зачин письма, хотя первое или единственное обращение к адресату может находиться не только в начале, но и в середине и даже в конце письма. Повторная номинация имеет место во втором и последующих компонентах поливокатива, которые представляют собой внутритекстовые обращения. Учёные характеризуют повторную номинацию как неавтономную, связанную с первичной, вследствие чего она может в ряде случаев не выполнять идентифицирующей функции, поскольку номинат уже назван, а также указывают, что повторная номинация даёт возможность максимально варьировать способ наименования. В ней, кроме прямой номинации, могут быть использованы все типы косвенной номинации: абстрактная, переносная, местоимённая, экспрессивно-окрашенная и др. [10, с. 287–288].

Мы сравнили вокативы и вокативные конструкции, реализующие первичную и повторную номинацию адресата, на примере нескольких массивов писем М.П. Мусоргского, адресованных тем его корреспондентам, переписка с которыми была наиболее интенсивной и регулярной. Вокативные конструкции с тождественным лексическим составом, но с разным порядком слов, например *Дорогой мой Милый* и *Мой дорогой Милый*, рассматриваются как варианты одной и той же номинации. В скобках указано количество случаев использования вокатива, если он повторяется в письмах неоднократно. Выделены совпадающие вокативы в функции первичной и повторной номинации.

В письмах М.П. Мусоргского М.А. Балакиреву первичная номинация адресата реализуется такими вокативами и вокативными конструкциями: *Дорогой Милый* (26); *Милый* (21); *Мой дорогой Милый*; *Милейший*; *Прекраснейший Милый Алексеевич* (4); *Драгоценнейший Милый* (2); *Драгоценнейший Милый Алексеевич*; *Милый Милый*; *Дорогой Милый-Чешский*, *rappe professore тож*; *Голубчик мой*, *сокол ясенёвский*. Повторная номинация адресата представлена следующими внутритекстовыми обращениями – компонентами поливокатива: *Дорогой Милый* (6); *Милый* (32); *Дорогой мой Милый* (2); *Милейший*; *Родный ты мой*; *Болезный*; *Милый*; *Милый Алексеевич*; *Друг*; *Друг мой*; *Дорогой*; *Душенька*. Сравнение первичной и повторной номинации адресата обнаруживает больше случаев их несовпадения, чем повтора: из 18 разных номинаций адресата отмечено всего четыре таких,

которые реализуют как инициальный, так и внутритекстовый вокатив. Исключительно в качестве начальных компонентов поливокатива функционируют следующие номинации: *родный ты мой*; *болезный*; *милый*; *Милый Алексеевич*; *друг*; *друг мой*; *дорогой*; *душенька*. Из десяти вариантов первичной номинации адресата восемь включают его имя, тогда как при повторной номинации лишь в четырёх вокативах из двенадцати используется антропоним.

В письмах М.П. Мусоргского В.В. Стасову – 23 варианта первичной номинации адресата: *Дорогой мой généralissime* (21); *Дорогой généralissime* (5); *Дорогой мой* (4); *Généralissime* (3); *Владимиру Васильевичу Стасову*; *Володымеру Васильевичу*; *Вещему Владимиру Васильевичу Стасову*; *Дорогому Владимиру Васильевичу*; *Дорогой жене-ральной*; *Дорогой мой жене-ральной*; *Прелестнейший généralissime*; *Милый généralissime*; *Милый, славный, славнейший généralissime*; *Мой хороший généralissime*; *Мой чудесный généralissime*; *Славный мой généralissime*; *Дорогой Вы мой généralissime*; *Мой дорогой и милейший généralissime*; *Славный и дорогой мой généralissime*; *Дорогой мой и всегда дорогой généralissime*, *несмотря ни на что*; *Наипревосходнейший, бесподобнейший в мозгах моих преизрядный ковырятель и к вящему оных усовершенствованию пособитель*; *Дорогой Вы мой, славный мой*; *Ваше превосходительство*. Повторная номинация адресата представлена шестнадцатью обращениями: *Дорогой мой généralissime* (4); *Дорогой généralissime* (2); *Дорогой мой* (27); *Généralissime* (15); *Дорогой Вы мой* (3); *Милый / милейший* (3); *Мой дорогой вещун* (2); *Дорогой*; *Ваша милость*; *Мой вещун*; *Славный Вы мой*; *Мой славный*; *Дорогой мой и милейший*; *Милейший мой généralissime*; *Милейший généralissime*; *Дорогой мой и, сдаётся мне, единственный меня сознающий généralissime*. Из 35 разных номинаций совпадают четыре, при этом антропоним в разных его вариантах функционирует только при первичной номинации адресата.

В письмах М.П. Мусоргского, адресованных Л.И. Шестаковой, первичная номинация адресата реализована такими обращениями: *Голубушка моя дорогая, Людмила Ивановна* (17; далее – *ИО*); *Голубушка ИО* (5); *Голубушка моя, ИО* (4); *Голубушка моя* (2); *Дорогая ИО*; *Голубушка дорогая ИО* (2); *Дорогая Вы моя, голубушка*; *Голубушка наша ИО*; *Дорогая наша голубушка, ИО* (4); *Голубушка наша, дорогая и славная ИО*; *Голубушка Вы моя дорогая, ИО*; *Дорогая Вы моя и хорошая, голубушка ИО*; *Моя голубушка, моя дорогая*; *Ах, Вы, голубушка моя бедовая*; *Многоуважаемая ИО*; *Благодетельница ты наша, ИО – по муже Шестакова*. Повторная номинация – 24 вокатива: *Голубушка моя дорогая, ИО*; *Голубушка ИО* (2); *Голубушка моя, ИО*; *Голубушка моя* (4); *Дорогая ИО* (3); *Голубушка дорогая ИО* (2); *Дорогая Вы моя, голубушка*; *Голубушка* (35); *Родная* (21); *Родная моя* (6); *Дорогая моя голубушка* (10); *Дорогая* (4); *Моя голубушка* (3); *Дорогая моя* (2); *Дорогая голубушка* (2); *Сердечная*; *Моя милушка, моя родная*; *Дорогая наша ИО*; *Родная моя голубушка*; *Дорогая Вы наша*; *Родная Вы наша*; *Родная Вы моя*; *Голубушка Вы наша, ИО*; *Голубушка Вы моя, хорошая*. Из 33 разных номинаций совпадает семь таких, которые функционируют

и как моновокатив, и как компоненты поливокатива, при этом только в качестве неначальных компонентов поливокатива отмечены субстантивированные адъективы *родная*; *родная моя*; *дорогая*; *дорогая моя*; *сердечная*; недетерминированный аппеллятив *голубушка*; вокативные прономинальные конструкции *дорогая Вы наша*; *родная Вы наша*; *родная Вы моя*; *голубушка Вы моя*, *хорошая*.

В целом анализ представленного языкового материала показывает, что существуют различия в лексическом составе вокативных конструкций с первичной и повторной номинацией. В начале письма вокатив более регулярно включает имя адресата, так, из 49 перечисленных выше вокативов и вокативных конструкций, реализующих первичную номинацию адресата, – 24, т. е. почти половина, представляют собой обращение по имени или по имени и отчеству или вокативную конструкцию на базе того или иного антропонима. В то же время из 52 вокативов и вокативных конструкций, функционирующих в качестве внутритекстовых обращений – неначальных компонентов поливокатива, реализующих повторную номинацию адресата, лишь 11, или примерно пятая часть таких, которые включают в себя антропоним. Антропоним, однозначно обозначающий адресата, что существенно для установления контакта, и оптимальным образом выполняющий идентифицирующую функцию, обычно присутствует в первом компоненте эпистолярного поливокатива и часто опускается во внутритекстовых обращениях, когда контакт уже установлен, как это наблюдается, например, в письмах И.Н. Крамского разным адресатам: *Моя милая и дорогая Сонечка ... милая моя ... милая моя ... моя именинница* [5, с. 24–25]; *Дорогой мой Федор Александрович ... золотой мой юноша ... мой благородный друг ... голубчик ... дорогой мой ... бедный ... добрый мой* [5, с. 123–127], в письмах М. Горького В.В. Вересаеву: *Дорогой Викентий Викентьевич ... дорогой и уважаемый товарищ ... дорогой товарищ* [3, с. 316], Н.Д. Телешову: *Дорогой Николай Дмитриевич! ... Милый и хороший человек!* [3, с. 152] и А.П. Чехову: *Дорогой мой Антон Павлович ... славный Вы человек* [3, с. 178–179]. Как отмечает Л.П. Рыжова, обращение в качестве компонента текста реализует все те коммуникативные функции, которые присущи языковой системе в целом [8, с. 84], и мы полагаем, что это утверждение справедливо также в отношении эпистолярного вокатива. Однако иерархия функций может варьироваться: если для начального вокатива фатическая функция является ведущей, то второе обращение в письме выполняет прежде всего оценочно-характеризующую функцию, а затем уже фатическую, поддерживая контакт.

Начальное обращение в письмах М.П. Мусоргского чаще, чем неначальные компоненты поливокатива, включает формы суперлатива *прекраснейший*, *драгоценнейший*, *наиревосходнейший*, *славнейший*, *милейший*, *прелестнейший*, *бесподобнейший*; однородные детерминанты *Милый*, *славный*, *славнейший*; *Мой дорогой и милейший*; *Славный и дорогой мой*; *Дорогой мой и милый*; *Дорогая и славная*; *Дорогая Вы моя и хорошая*. Таким образом, инициальный вокатив, с одной стороны, чётко и недвусмысленно выделяет адресата, с

другой, некоторая избыточность позитивных оценок направлена на то, чтобы сформировать у адресата установку на соответствующее восприятие содержательной части текста. После этого внутритекстовые обращения лишь поддерживают контакт, не акцентируя внимание на существующих или приписываемых адресату признаках в таких, например, поливокативах: *Прекраснейший Милый Алексеевич ... Милый Алексеевич* [6, с. 10–11]; *Драгоценнейший Милый ... милейший ... Милый ... Милый ... Милый* [6, с. 15–16]; *Дорогой Вы мой, славный мой ... généralissime ... дорогой мой généralissime ... дорогой мой ... дорогой ... дорогой мой* [6, с. 161–166]; *Милейшая моя барыня ... барыня* [6, с. 174]. Аналогичные примеры есть и у других адресантов, например, в письмах И.Н. Крамского И.Е. Репину: *Добрейший мой Илья Ефимович ... Илья Ефимович* [5, с. 189–192] и Ф.А. Васильеву: *Мой дорогой, мой благородный друг ... мой дорогой ... голубчик мой* [5, с. 184–185], в письме М. Горького Ф.И. Шаляпину: *Дорогой мой, мой славный Федор! ... голубчик ... голубчик мой* [3, с. 174–175] и т. п.

Внутритекстовые обращения – компоненты поливокатива с функцией повторной номинации – значительно чаще, чем инициальный вокатив, реализуются аппеллятивами (в том числе детерминированными) без антропонима. Так, обращение *Généralissime* в письмах М.П. Мусоргского В.В. Стасову лишь 3 раза используется как первичная адресация и 15 – в функции повторной номинации. В письмах М.П. Мусоргского к Л.И. Шестаковой зафиксировано 35 обращений *голубушка* – и все они представляют собой повторную номинацию, например, в таком поливокативе: *Голубушка моя дорогая, Людмила Ивановна ... родная ... голубушка ... голубушка ... голубушка ... голубушка моя дорогая ... моя голубушка ... дорогая моя голубушка, Людмила Ивановна* [6, с. 236–237]. Ещё пример одиночного аппеллятива как повторной номинации – лексема *друг* в составе поливокатива: *Мой милый друг Арсений ... милый друг ... друг ... друг ... друг ... друг ... друг* [6, с. 255–257]. Аналогичные примеры – у М. Горького: *Николай Дмитриевич, дорогой мой! ... голубчик* [3, с. 144–145]; *Милый Николай Дмитрич ... брат* [3, с. 281]; *Дорогой А. Н. ... товарищ* [3, с. 410]. Большей частью в составе эпистолярного поливокатива употребляются регулятивы типа *друг*, *голубушка*, *душенька*; субстантивированные имена прилагательные и их сочетания *родная моя*, *дорогой, милый, мой славный* и т. п.

Таким образом, вступая в речевой контакт, будь то письменное или устное общение, люди зачастую не ограничиваются какой-то одной формой вокатива, а многократно и по-разному обращаются друг к другу. И если при непосредственном общении соответствующее обращение взаимно, то в письме оно осуществляется только в одном направлении – от адресанта к адресату, причём без обратной связи. Отсюда и осознаваемое или не осознаваемое стремление к максимально надёжной и непрерывающейся связи автора письма с его адресатом, связи, которая может быть обеспечена – и это самый простой способ – дублированием обращения, а то и многократным его использованием. Отсюда и различные структурные типы самого поливокатива, и разнообразие его составляющих в отдельных вокатив-

ных образованиях, формирующих тот или иной поливокатив, ту или иную фигуру многократного письменного обращения, от одиночного антропонима или апеллятива до многокомпонентной любой сложности вокативной конструкции типа *Дорогой друг мой, милая Соня ... голубчик мой ... Сонечка ... Соня ... милая* [5, с. 19–20]. Строение поливокатива определяется как структурой собственно вокативной конструкции, так и соотношением разных видов адресации, а также характером повтора обращения или вокативной конструкции

в тексте письма. Первичная номинация адресата, как правило, содержит антропоним, однозначно идентифицирующий того, кому направляется послание. Такие способы обозначения человека, как недетерминированный апеллятив, субстантивированный адъектив, прономинальные вокативные конструкции типа *родной ты мой, дорогая Вы наша* функционируют преимущественно в качестве внутритекстовых обращений – начальных компонентов эпистолярного поливокатива, осуществляющих повторную номинацию адресата.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Номинация и текст // Языковая номинация : Виды наименований / [отв. ред. Б.А. Серебренников, А.А. Уфимцева]. – М.: Наука, 1977. – 359 с.
2. Белунова Н.И. Дружеские письма творческой интеллигенции конца XIX – начала XX в. (Жанр и текст писем). – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2000. – 140 с.
3. Горький М. Собр. соч. в 30 т. / [Ин-т мировой литературы им. А.М. Горького АН СССР]. – Т. 28. Письма, телеграммы, надписи : 1889–1906. – М.: ГИХЛ, 1954. – 600 с.
4. Катаржина С.Л. Этикетные формулы в письмах к друзьям русской творческой интеллигенции начала XX в. : автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Орск, 2001. – 16 с.
5. Крамской И.Н. Письма, статьи : В 2-х т. / [сост. С.Н. Гольдштейн]. – Т. 1. – М. : Искусство, 1965. – 628 с.
6. Мусоргский М.П. Письма / [ред. Е. Гордеева]. – 2-е изд. – М.: Музыка, 1984. – 446 с.
7. Радзієвська Т.В. Текст як засіб комунікації / НАН України; Інститут української мови; відп. ред. М. М. Пешчак. – 2-ге вид., стереотипне. – К., 1998. – 194 с.
8. Рыжова Л.П. Коммуникативные функции обращения // Семантика и прагматика синтаксических единств: Межвуз. темат. сборник. – Калинин: Калининский гос. ун-т, 1981. – С. 76–86.
9. Черняева А.Б. Функционирование обращения в дружеском письме творческой интеллигенции конца XIX – первой четверти XX века : дис. ... канд. филол. наук. – Санкт-Петербург, 2008. – 187 с.
10. Языковая номинация : Общие вопросы / [отв. ред. Б.А. Серебренников, А. А. Уфимцева]. – М. : Наука, 1977. – 359 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Arutyunova N.D. Naming and text // Language naming : Forms of denominations / [ed.-in-chief B.A. Serebrennikov, A.A. Ufimtseva]. – M.: Nauka, 1977. – 359 p.
2. Belunova N.I. Friendly letters of the late nineteenth and early twentieth centuries creative intelligentsia (Genre and text of letters). – SPb. : Publishing House of St. Petersburg University, 2000. – 140 p.
3. Gorky M. Complete works in 30 vol. / [Inst. of the world literature named after A.M. Gorky, Academy of Sciences of the USSR]. – V. 28. Letters, telegrams, inscriptions : 1889–1906. – M.: GIHL, 1954. – 600 p.
4. Katarzhina S.L. Etiquette formulas in the early twentieth century letters of Russian creative intelligentsia to friends : avtoref. of the thesis ... Cand. Phil. sc. – Orsk, 2001. – 16 p.
5. Kramskoy I.N. Letters, articles in 2 vol. / [comp. S. N. Goldshtain]. – Vol. 1. – M. : Art, 1965. – 628 p.
6. Musorgsky M.P. Letters / [ed. Ye. Gordeyeva]. – 2th ed. – M.: Music, 1984. – 446 p.
7. Radziyevska T.V. Text as a mean of communication / National Academy of Sciences of Ukraine; Institute of Ukrainian language; ed.-in-chief. M.M. Peshchak. 2th ed., stereotype. K., 1998. – 194 p.
8. Ryzhova L. P. Communicative functions of address // Semantics and pragmatics of syntactic units : Mezhevuz. temat. col. – Kalinin : Kalinin state university, 1981. – P. 76–86.
9. Chernyayeva A.B. Functioning of address in the late nineteenth and early twentieth centuries friendly letter of the creative intelligentsia : thesis ... Cand. Phil. sc. – SPb, 2008. – 187 p.
10. Language naming : General problems / [ed.-in-chief B.A. Serebrennikov, A.A. Ufimtseva]. – M.: Nauka, 1977. – 359 p.

Kuvarova Ye. K. Epistolary polyvocate as a figure with secondary naming

Abstract. The article touches upon the peculiarity of language means of secondary naming of the addressee as a part of epistolary polyvocate. It is shown that the structure of polyvocate is determined by the composition of vocative construction and correlation between different types of addressing, as well as by the nature of repetition of address or vocative construction in the text of the letter. An indeterminate appellative, a substantivized adjective and a vocative pronominal construction function mainly as intratextual direct addresses. They are non-initial components of epistolary vocative, which fulfill secondary naming of the addressee.

Keywords: epistolary vocative, polyvocate, secondary naming, address, addressee

Кучер І.А.

Ядерно-периферійна організація ЛСП неперехідних дієслів руху у фінській мові

Кучер Ігор Анатолійович, аспірант кафедри засального і порівняльного мовознавства та новогрецької філології
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Анотація. У статті проаналізовано принципи організації ЛСВ дієслів у ЛСП, визначено склад ядра, навколоядерну зону та периферію. Змодельовано ядерно-периферійну структуру ЛСП неперехідних дієслів руху у фінській мові.

Ключові слова: ЛСВ дієслів, лексико-семантичне поле, неперехідні дієслова руху, ядерно-периферійна організація ЛСП

Сучасна лексична семантика продовжує досліджувати принципи організації лексики в різних мовах переважно за допомогою методу семантичного поля (в іншій термінології – ЛСП) (Л.М. Васильєв, Х. Гекелер, Х. Гіппер, О. Духачек, Ю.М. Караулов, Е. Косеріу, Дж. Лайонз, А. Лерер, Л.О. Новіков, З.Д. Попова, А.А. Уфимцева, С.Г. Шафіков, Г.С. Щур та ін.). Дієслівна семантика є більш складним об'єктом вивчення у семасіології порівняно з семантикою іменних частин мови (В.Г. Гак, С.А. Моїсєєва, А. Мустайоки, М.Ю. Нікітіна, А. Паюнен, Є. Протасова, Л. Талмі, М.Д. Чертикова, Т. Ямса та ін.).

ЛСП є багаторівневою і складною структурою, до якої входять різні частини мови [6, с. 65–66]. ЛСП руху є одним із ключових макрополів у семантичній системі фінської мови і складається з кількох мікрополів. У статті представлено організацію одного з мікрополів ЛСП руху – ЛСП неперехідних дієслів руху. Предметом дослідження є лексико-семантичні варіанти (далі – ЛСВ) дієслів, що позначають рух суб'єкта у просторі, а об'єктом – ЛСП неперехідних дієслів руху у фінській мові. Мета статті – розкрити особливості ядерно-периферійної організації ЛСП неперехідних дієслів руху у фінській мові.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

- визначити критерії побудови ЛСП;
- установити склад ядра, навколоядерної зони та периферії ЛСП неперехідних дієслів руху;
- змодельувати ядерно-периферійну структуру ЛСП неперехідних дієслів руху.

Типологія ЛСП досить широка, проте спільним для всіх полів є основний критерій інтеграції конститuentів поля: це наявність спільної семантичної категорії чи категоріальної ситуації [2, с. 20]. У вузькому значенні семантична категорія позначає певний параметр, на основі якого сукупність однорідних мовних одиниць класифікується на обмежену кількість класів, члени яких мають однакове значення певного параметру [3, с. 215–216]. Для ЛСП неперехідних дієслів руху семантичною категорією є сема 'рухатися', яка і є інтегральною семою для всіх конститuentів поля.

За спостереженнями В.В. Левицького, між словами в ЛСП та між ЛСВ окремих слів утворюється розгалужена мережа парадигматичних зв'язків [7, с. 25–26]. Оскільки різні ЛСВ однієї лексеми можуть належати до різних ЛСП [10, с. 458], то в ролі конститuentів ЛСП розглядаємо ЛСВ, а не лексеми.

У фінській мові ЛСП неперехідних дієслів руху має таку організацію.

До ядра ЛСП неперехідних дієслів руху включаємо 4 ЛСВ. У центрі ядра перебуває домінанта, що представлена ЛСВ *liikkua* – “рухатися” і має спільне для

всіх ЛСВ поля значення в найбільш “чистому” вигляді. За визначенням О.В. Гулиги та Є.Й. Шендельс, домінанта – це конститuent поля, що характеризується найбільшою спеціалізацією для передачі значення поля, найбільшою однозначністю в передачі цього значення та систематичним використанням у мові [5, с. 10]. ЛСВ *liikkua* відповідає всім зазначеним критеріям домінанти поля, проте під ці критерії підпадають й інші ЛСВ. Тому ми вводимо додаткові критерії виділення домінанти. На нашу думку, домінанта повинна передавати узагальнене значення поля в найбільш вузькому розумінні. Для цього в семантиці ЛСВ, що є домінантою, повинна бути мінімальна кількість сем, причому основною семою домінанти має бути саме інтегральна сема поля. У тлумачних словниках фінської мови для пояснення значень основних дієслів на позначення руху в переважній більшості випадків використовується ЛСВ *liikkua* – “рухатися”. Іноді використовується також ЛСВ *siirtyä* – “пересуватися з одного місця в інше”, проте семантика цього ЛСВ містить більше сем ніж семантика ЛСВ *liikkua* – “рухатися”.

Навколо домінанти групуються елементи, що мають з нею найбільш тісний зв'язок. Разом ці ЛСВ утворюють ядро поля [5, с. 10]. Окрім домінанти *liikkua* до ядра ми включаємо три ЛСВ, що є прямими значеннями трьох найуживаніших фінських дієслів на позначення руху: *tulla* – “приходити”, *mennä* – “йти кудись”, *käydä* – “відвідувати”. Наведені дієслова у своїх прямих значеннях позначають рух без акцентуації способу руху, важливим є лише напрям руху. Семантика ЛСВ цих дієслів відрізняється позначенням напрямку: *käydä* позначає рух в якесь місце і назад із нього, *mennä* – рух від внутрішнього спостерігача і *tulla* – рух до внутрішнього спостерігача.

Згідно зі статистичною інформацією про фінські дієслова, яку наводить у своїй праці Аннелі Паюнен, лексеми *liikkua*, *tulla*, *mennä* і *käydä* є найбільш уживаними дієсловами на позначення руху [12, с. 169–170].

Включення перерахованих вище ЛСВ до ядра ЛСП неперехідних дієслів руху мотивується лексично-граматичною будовою фінської мови, яка, у свою чергу, ґрунтується, на нашу думку, на особливостях концептуальної системи уявлень носіїв фінської мови про розміщення та рух об'єктів у просторі. Пояснимо цю позицію.

У фінській мові є 14 відмінків, з яких шість називаються місцевими відмінками, оскільки їх першим значенням є передача розташування та переміщення об'єктів у просторі. Ці шість відмінків чітко поділяються на три групи:

- відмінки, що передають рух кудись: ілатив (*mennä taloon* – “зайти в будинок”) та аллатив (*mennä katolle* – “залізти на дах”),

– відмінки, що передають перебування в якомусь місці або відвідування якогось місця: інессив (*käydä talossa* – “побувати в будинку”) та адесив (*käydä talolla* – “побувати на будинку”);

– відмінки, що передають рух звідкись: елатив (*tulla talosta* – “вийти з будинку”) та аблатив (*tulla katolta* – “злізти з даху”).

Також усі прийменники та післяйменники, які передають просторове розташування чи переміщення у просторі, мають три форми, що відповідають зазначеній схемі трьох категорій місцевих відмінків. ЛСВ *tulla* – “приходити”, *mennä* – “йти” і *käydä* – “відвідувати” є найбільш уживаними і найбільш узагальненими за своїм значенням представниками трьох основних категорій просторових переміщень у фінській мові. Кожне з цих ЛСВ є гіперонімом для низки інших ЛСВ поля.

Навколоядерну зону ЛСП неперехідних дієслів руху утворюють ЛСВ, що позначають рух суб’єкта з одного місця в інше і не мають стилістичних та інших конотацій. Ми наведемо лише найбільш уживаніші з них. У фінській літературній мові з тисячі найбільш частотних слів виділено 12 дієслів, прямі значення яких входять до навколоядерної зони ЛСП неперехідних дієслів руху: *lähteä* – “відправлятися”, *laskea* – “спускатися”, *nousta* – “підніматися”, *kulkea* – “іти, проходити”, *seurata* – “слідувати за кимось-чимось”, *siirtyä* – “пересуватися”, *muuttaa* – “переїжджати”, *ajaa* – “їхати”, *saapua* – “прибувати”, *kääntyä* – “повертати”, *kiertää* – “обходити”, *juosta* – “бігати” [12, с. 169-170].

До периферії ЛСП неперехідних дієслів руху відносимо ЛСВ дієслів, що:

1) позначають рух суб’єкта без суттєвої зміни місця перебування (*käydä istumaan* – “сідати”),

2) мають певні стилістичні чи експресивні конотації (*häippäistä/häipätä* – розм. “забратися”),

3) реалізують семантику ЛСП руху у певних контекстуальних умовах (*liueta* – розм. “забратися”, досл. “розчинятися”; *haihtua* – розм. “забратися, шезнути”, досл. “вивітрюватися”).

Периферію ЛСП неперехідних дієслів руху наповнює розгалужена мережа лексичних значень, що утворилися завдяки певним особливостям словотвірної системи фінських дієслів. До цих особливостей варто віднести:

– велику кількість суфіксів, що передбачають утворення значної кількості дієслів від спільного кореня (наприклад, *uida* – “плавати / пливати” утворює фреквентатив *uiskennella* – “плавати (про неспрямований рух)” з трьома суфіксами (-sk-, -nn-, -ll-), а також каузатив з цим же коренем *uittaa* – “змушувати плавати, змушувати бути у воді”);

– наявність різного роду так званих інфінітивів, які можуть відмінюватися. У багатьох мовах значення фінських складних інфінітивів можна передати від дієслівними іменниками [9, с. 380] або просто дієсловами.

На рис. 1 представлено будову ЛСП неперехідних дієслів руху та розташування у ньому та поза ним ЛСВ чотирьох лексем, ЛСВ прямих значень яких утворюють його ядро. Також тут розміщені ЛСВ, що є синонімічними до ЛСВ зазначених чотирьох лексем. Ця модель зображує розташування та поєднання в семантичному просторі мови як ЛСВ різних лексем, так і ЛСВ однієї полісемантичної лексеми.

Жирним пунктирним колом позначено ядро ЛСП неперехідних дієслів руху, в якому знаходяться 4 овали, що позначають ЛСВ, що входять до ядра ЛСП. Жирним овалом позначена домінанта ЛСП. Наступне коло позначає центр ЛСП, за межами якого починається периферія ЛСП. Найбільше коло позначає межі ЛСП неперехідних дієслів руху. Деякі ЛСВ периферії частково виходять за межі поля. Це означає те, що вони належать як до периферії даного ЛСП, так і до іншого ЛСП. Велика кількість ЛСВ повністю винесені за межі ЛСП, адже вони належать до інших ЛСП. Задля компактності зображення ці ЛСП не розписані окремо і позначаються групою, проте, насправді вони будуть належати до цілком різних ЛСП і розташовуватися досить далеко один від одного в семантичному просторі мови.

Деякі ЛСВ об’єднані в групи за семантичною близькістю їхніх значень. На рисунку ці ЛСВ представлені через кому в один округлений пунктирний прямокутник. Ці ЛСВ є синонімами, що перебувають в одній сфері ЛСП. Якщо ж синонімічні ЛСВ знаходяться в різних зонах (в ядрі та центрі чи в центрі та периферії), то вони розташовані в різних округлених прямокутниках та з’єднані пунктирною лінією. Пунктирними лініями позначені синонімічні зв’язки між ЛСВ, що входять до складу різних лексем. Суцільними лініями позначені полісемантичні зв’язки між різними ЛСВ, що входять до складу однієї лексеми. Такі ЛСВ позначаються одним і тим самим словом та цифрою. Якщо суцільна лінія приєднана до округленого прямокутника з кількома ЛСВ, то лінія показує полісемантичний зв’язок саме з тим ЛСВ, яке позначене тим же словом, що й ЛСВ на іншому кінці лінії.

Наводимо переклад українською мовою значень тих ЛСВ, що показані на рисунку. Для груп ЛСВ, близьких за своїм значенням, наводимо спільне узагальнене значення.

Домінанта: *liikkua* 1 – “рухатися”.

Ядро: *tulla* 1 – “приходити з місця/в місце”, *mennä* 1 – “йти в місце / з місця”, *käydä* 3 – “йти в місце та назад, відвідувати місце / особу”.

Навколоядерна зона:

käydä 1, *kävellä*, *kulkea* 1, *astua*, *astella* – “іти пішки, крокувати”;

käydä 2, *mennä* 3, *edetä*, *kulkea* 2, *siirtyä* 1 – “рухатися в певному напрямку чи за певним маршрутом (про істоту чи неістоту, за допомогою технічних засобів пересування чи без них, без вказівки точки відправлення і точки прибуття): йти, їхати, летіти тощо”;

siirtyä 2, *kulkea* 3 – “пересуватися (про рух суб’єкта)”;

lähteä, *poistua* – “відправлятися, йти геть”;

kulkea 4, *kuljeskellä*, *kierrellä*, *vaeltaa*, *vaellalla*, *taivaltaa*, *matkata*, *matkustaa* – “подорожувати, мандрувати”;

saapua – “прибувати”;

poiketa, *pistäytyä* – “заходити в місце (до особи) на короткий час”.

Периферія:

käydä 6 – “рухатися вперед-назад” (наприклад, *ovi käy* – “двері відчиняються та зачиняються”);

käydä 5, *asettua*, *asettautua*, *sijoittua*, *sijoittautua* – “займати якесь положення, розташовуватись десь”;

siirtyä 3, *kulkea* 5, *käydä* 7 – “переходити від володіння однією особою до володіння іншою особою”;

haihtua, häippäistä, häipätä, häipyä, liueta – розм. “іти геть” (досл. *haihtua* – “вивітруватися”, *häipyä* – “зникати”, *liueta* – “розчинятися”);
liikkua 2, kulkea 6, kiertää, kierrellä, liikehtiä, oleilla, oleskella – “обертатися в місці, крутитися в місці, перебувати в місці”;

liikkua 3, urheilla, harrastaa urheilua, harjoittaa urheilua – “займатися спортом”;
ilmaantua – розм. “приходити” (досл. – “з’являтися”).

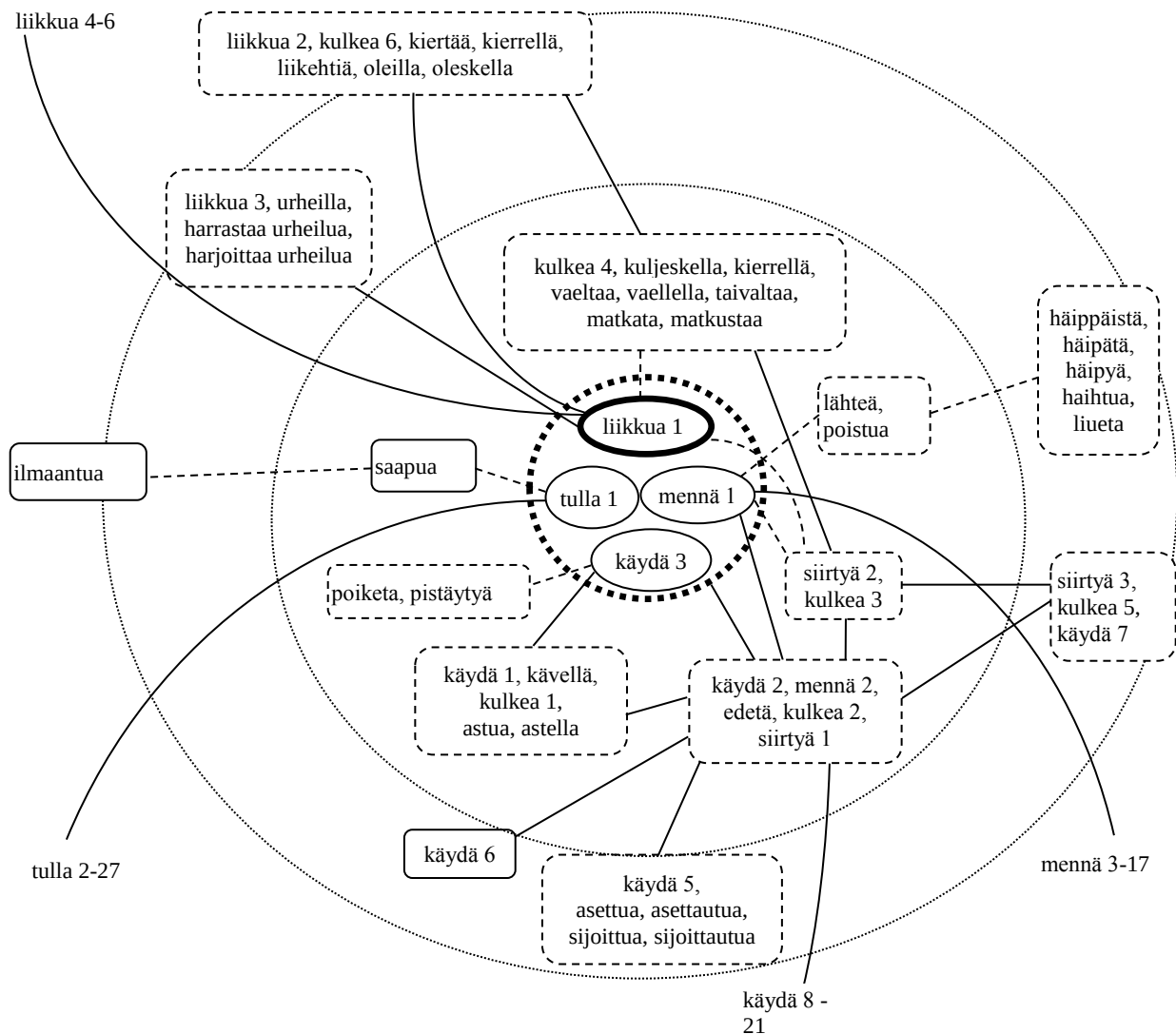

Рис. 1. Структура ЛСП неперехідних дієслів руху у фінській мові

Як зазначає В.Г. Гак, ядро та периферія ЛСП не є гомогенними та можуть поділятися на зони, що відрізняються різним ступенем близькості до домінанти. Ці зони утворюють певний континуум поступових переходів від центру до периферії, тобто значно віддалені одна від одної зони розрізняються чітко, а дотичні зони не мають таких чітких розбіжностей [4, с. 63]. Інакше кажучи, немає чіткої межі між ядром, навоколядерною зоною та периферією поля. Багато дослідників, зокрема В.В. Акуленко, Е.М. Меднікова та Ж.П. Соколовская, також звертають увагу на те, що периферії суміжних полів накладаються. В.В. Акуленко наголошує, що це відбувається при переході одного домінантного значення в інше [1, с. 13-14]. Завдяки таким зв'язкам між ЛСП забезпечується безперервність семантичного простору мови [8, с. 48; 11, с. 108-109].

Результати проведеного дослідження показують, що ЛСВ, які представляють різні значення полісемантичності лексеми, та ЛСВ різних лексем виступають рівноцінними конститuentами ЛСП. Вони пов'язані між собою парадигматичними зв'язками полісемії та синонімії. Переважна більшість похідних ЛСВ полісемантичних лексем з високим ступенем полісемантичності розташовується за межами поля, де представлені прямі значення ЛСВ зазначених лексем (наприклад, *tulla, mennä, käydä*). Проте, ЛСВ лексем з нижчим ступенем полісемантичності демонструють тенденцію до розташування в межах ЛСП (наприклад, *liikkua, kulkea*). Також модель ЛСП неперехідних дієслів руху доводить дифузійність меж ЛСП та зон усередині ЛСП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В.В. Функциональное описание языка и вопросы изучения функционально-семантических полей // Романские и германские языки. – Киев: Наукова думка, 1985. – С. 5-17.
2. Бондарко А.В. Понятия «семантическая категория», «функционально-семантическое поле» и «категориальная ситуация» в аспекте сопоставительных исследований // Методы сопоставительного изучения языков. – Москва: Наука, 1988. – С. 12-19
3. Булыгина Т.В., Крылов С.А. Категория // Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва: Советская энциклопедия, 1990. – С. 215-216
4. Гак В.Г. О плюрализме в лингвистических теориях // НДВШ. Филологические науки. – Москва, 1997. – №6. – С. 60-69.
5. Гулыга Е.В., Шендельс Е.И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. – Москва: Просвещение, 1969. – 184 с.
6. Жеребило Т.В. Термины и понятия лингвистики: Лексика. Лексикология. Фразеология. Лексикография: Словарь-справочник. – Назрань: Пилигрим, 2011. – 128 с.
7. Левицкий В.В. Полевая модель в современной лексикологии // Полевые структуры в системе языка. – Воронеж: Воронежский ун-т. – 1989. – С. 25-33.
8. Медникова Э.М. Значение слова и методы его описания. – Москва: Высшая школа, 1974. – 202 с.
9. Мустайоки А., Протасова Е. Глаголы движения в воде: лексическая типология. – Москва: Индрик, 2007. – 752 с.
10. Русский язык. Энциклопедия. – 2-е изд., перераб. и доп. [ред. Ю.Н. Караулов]. – Москва: Большая Российская Энциклопедия; Дрофа, 1997. – 703 с.
11. Соколовская Ж.П. Проблемы системного описания лексической семантики. – Киев: Наукова думка, 1990. – 184 с.
12. Pajunen A. Suomen verbirektiosta. – Turku: Yleisen kielitieteen julkaisija. Turun yliopisto, 1999. – 203 s.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Akulenko V.V. Functional Description of Language and Aspects of Functional-semantic Fields Studies // Roman and German Languages. – Kiev: Naukova dumka, 1985. – P. 5-17.
2. Bondarko A.V. The Concepts of “Semantic Category”, “Functional-semantic Field” and “Categorical Situation” in the Aspect of Comparative Studies // Methods of Comparative Studies of Languages. – Moscow: Nauka, 1988 – P. 12-19.
3. Bulygina T. V., Krylov S. A. Category // Linguistic Encyclopedic Dictionary. – Moscow: Sovetskaya Encyklopediya, 1990. – P. 215-216.
4. Gak V. G. About the Pluralism in Linguistic Theories // Scientific Reports of the Universities. Philological Sciences. – Moscow, 1997. – #6. – P. 60-69.
5. Gulyga Je. V., Shendels Je. I. Lexico-grammatical Fields in the Modern German Language. – Moscow: Prosvesheniye, 1969. – 184 p.
6. Zherbylo T. B. Terms and Concepts of Linguistics: Lexica. Lexicology. Phraseology. Lexicography: Dictionary. – Nazran: Piligrim, 2011. – 128 p.
7. Levitsky V.V. The Field Model in Modern Lexicology // Field Structures in the Language System. – Voronezh: Voronezh University. – 1989. – P. 25-33.
8. Mednikova E.M. The Meaning of the Word and Methods of its Description. – Moscow: Vysshaya Shkola, 1974. – 202 p.
9. Mustajoki A., Protasova E. The Verbs of Movement in the Water: Lexical Typology. – Moscow: Indric, 2007. – 752 p.
10. Russian Language. Encyclopedia. – 2nd edition revised and expanded [editor Ju. N. Karaulov]. – Moscow: Big Russian Encyclopedia; Drofa, 1997. – 703 p.
11. Sokolovskaya Zh. P. Difficulties of Lexical Semantic Systematic Description. – Kiev: Naukova Dumka, 1990. – 184 p.

Kucher I. Core-periphery Structure of the Semantic Field of the Intransitive Movement Verbs in the Finnish Language

Abstract. The article analyzes organization principles of the lexical-semantic variants of verbs in semantic fields. The structure of the core and periphery of the field is defined. The model of core-periphery structure of the semantic field of the intransitive movement verbs in the Finnish language is created.

Keywords: *lexical-semantic variant of verbs, semantic field, intransitive verbs of movement, core-periphery structure of the semantic field*

Кучер И.А. Ядерно-периферийная организация ЛСП непереходных глаголов движения в финском языке

Аннотация. В статье проанализировано принципы организации ЛСВ глаголов в ЛСП, определено состав ядра, околоядерной зоны и периферии. Смоделировано ядерно-периферийную структуру ЛСП непереходных глаголов движения в финском языке.

Ключевые слова: *ЛСВ глаголов, лексико-семантическое поле, непереходные глаголы движения, ядерно-периферийная организация ЛСП*

Лисейко Л.В.

Кодифікована норма середньовісньонімецької мови

*Лисейко Лариса Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології
Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

Запропонована стаття розглядає кодифіковану норму німецької мови періоду середньовіччя. Досліджуються точна, приблизна, виключна, рівноправна, припустима та переважна норми. З позиції функції варіантів аналізуються недиференційована і диференційована норми, характеризуються рівноцінні та ієрархічні відносини на матеріалі текстів середньовісньонімецького періоду.

Ключові слова: мовна норма, хроніки, ділові документи, синтаксис, середньовіччя

Букви, форми, синтаксис, стиль, словниковий склад зазначеної епохи належать до критеріїв визначення норми. Для вживання мови має значення суспільство за різних історичних і соціальних умов.

Під час дослідження до уваги беруться лексичні, семантичні і граматичні особливості середньовісньонімецької мови. Щодо зазначених пунктів, нас цікавить походження лексики, її належність до певних стилів, наявність простих і складних речень [10, с. 38].

Як відомо, норма ґрунтується на виборі з можливостей мовної системи. Взагалі, їй властиві стабільність і гарантованість, але вона може змінюватися разом із суспільними змінами. Особливість літературної мовної норми полягає у сукупності реалізації системи мови, які властиві їй на певному етапі розвитку. До неї належать діалекти або територіально зумовлені варіанти мови. Вона розповсюджується на значні території та виконує багато функцій. Стабільність і мінливість залежить від потреб комунікації людей, які живуть на визначеній території. При визначенні норми слід враховувати стан зрівноважувальних процесів серед мовних засобів. Суперництво між певними мовними сферами, наприклад, діалектами, фаховими мовами та територіальними варіантами сприяє створенню норми. На лексичному рівні це може проявлятися при вживанні синонімів, коли постає вибір між функціонально однаковими лексемами. Для лексичної норми важливе значення мають морфологія, словотвір. На синтаксичному рівні – засоби вираження однакової граматичної категорії. Саме рівноцінні засоби вираження лексичного і граматичного рівнів називаються “конкурентами”. Дане дослідження розглядає особливості нормування німецької мови періоду середньовіччя, а також стан зрівноважувальних процесів у мові аналізованого періоду [10, с. 22].

Найчіткіше нормування мови проявляється в тих випадках, де існують фіксовані правила. З іншого боку, воно прослідковується тоді, коли відхилення від правил сприймається як помилки. Це відбувається в тих ситуаціях, де недотримання мовного узусу призводить до незрозуміння, до створення комічного враження від мовних висловлювань. В таких випадках слід звертати увагу на прояв реакції учасників мовної комунікації, тобто на перепитування, посмішку, сміх, подив або знизування плечима. З цієї точки зору розрізняють експліцитно кодифіковані норми в літературній мові та експліцитно некодифіковані в мовному узусі (використанні). Кодифіковані норми, як правило, охоплюють всі рівні мови.

Як відомо, в лінгвістиці розрізняють два види кодифікованих норм:

– точні норми, тобто правила, яких необхідно дотримуватись. До таких належать орфографія, вимова, граматичні структури і деякі питання щодо їх вживання;

– приблизні норми, поради, тобто рекомендації, яких слід дотримуватись за певних умов. Передусім вони стосуються стилістичних питань і вживання граматичних форм.

Некодифіковані норми відрізняються від точних кодифікованих. Але, в той же час, різні види норм можуть переймати риси одне одного, особливо, коли йдеться про рекомендації на кшталт використання тих чи інших граматичних явищ. Слід також враховувати суб’єктивне та об’єктивне ставлення мовця щодо оцінювання і сприйняття інформації.

Точні норми можна назвати обмеженими в часовому відрізку, в першу чергу, стосовно періодів розвитку мови. Експліцитно кодифіковані норми вказують на короткий період з позиції історії німецької мови. Вони є також функціонально стилістичними, тому що писемна мова вважається експліцитно кодифікованою. Залежно від рівня мовної системи експліцитна кодифікація проявляється по-різному. Мовні норми кодифікуються в залежності від рівня мови. Так, в синтаксисі допускаються відхилення на відміну від фонетики, морфології чи орфографії. Це пов’язано з тим, що синтаксичні структури об’ємніші, ніж інші мовні утворення. Говорячи про нормування цих форм, слід зазначити, що велику роль відіграють валентність, управління дієслів і вживання прийменників. Значний спектр варіювання мають факультативні члени дієслівних груп, паралелізм прийменникових, інфінітивних груп, дієприкметникові конструкції та підрядні речення. Такі варіанти виступають у якості синонімічних форм, які не суперечать мовним нормам.

В синтаксисі – це, перш за все, порядок слів у реченні і його довжина. Варіативні можливості утворення і використання синтаксичних форм набагато більші за орфографічні форми, які, за своєю природою, прагнуть до єдиної кодифікації. Сучасна німецька мова відзначається сталістю та визначеністю форм з питання мовної норми. Проблема уніфікації кодифікаційних норм стосується морфологічних і фонетичних норм, тому що єдині правила щодо вимови і флективності мови є надзвичай актуальними.

Норми розрізняються з позиції модальності. Прийнятні норми, які містять позитивні приписи з питань організації, систематизації чи застосування будь-яких граматичних форм суперечать заперечувальним нормам [8].

Прийнятні норми по-різному регулюють відношення між різними варіантами. Серед них розрізняють наступні види:

- виключна норма, яка встановлює, що один або декілька варіантів повинні бути виключені зі вжитку. Наприклад, для присвійного означення давального відмінка застосовується означення родового відмінка;

- рівноправна норма, яка визначає, що одночасно декілька варіантів можуть рівноправно вживатися в мові. Це часто зустрічається при використанні родового відмінку або означення з прийменником давального відмінку;

- припустима норма, яка визначає, що один або кілька варіантів менше відповідають існуючим нормам, але, при цьому не виключає їх зі вжитку. Загалом, це стосується кодифікованої норми щодо вживання прийменника *wegen* – ‘через’ в давальному і родовому відмінках у сучасній німецькій мові. Згідно цього виду норми поряд з родовим відмінком допускається вживання давального відмінка;

- норма переваг, яка визначає доречність вживання одного з декількох варіантів, не виключаючи їх з використання. Згідно німецьких лінгвістів О. Behagel, Т. Bratu – цей вид норми є зворотнім боком припустимої норми у вже зазначеному випадку керування прийменника *wegen*. Згідно цього виду норми рекомендується вживати давальний відмінок, одночасно наголошуючи на рекомендаціях словників щодо вживання родового відмінка [1; 3].

Визначаючи види мовної норми, слід враховувати функції обраних варіантів щодо їх використання в мові або мовленні. З позиції функції варіантів у лінгвістичній розрізняють наступні види норм:

- недиференційована норма, яка вказує на відсутність відмінностей в семантиці та у вживанні;

- диференційована норма, яка вказує на відмінні риси варіантів, серед яких виділяються функціонально диференційована норма, що встановлює відмінності граматичних функцій. Це стосується насамперед місця дієслова в реченні, розрізнення видів речень. Як підвид існує також семантично диференційована норма, яка встановлює відмінності в семантиці або стилістичних забарвленнях граматичних варіантів. Наочність такого явища спостерігається в літературній мові. Наприклад, стилістично нейтральній лексемі *Länder* протиставляється архаїчна форма множини *Lande* – ‘країни’.

Тому, говорячи про мовну норму загалом, слід пам’ятати, що вона визначає вживання певних граматичних і семантичних структур. До того ж необхідно враховувати той факт, що різні види норми не існують у мові в ізольованому вигляді. Вони пов’язані одне з одним і перебувають у певних відносинах. У мовознавстві розрізняють два види зазначених відносин:

- рівноцінні відносини, яким властива незалежність норми одна від одної. Вона прослідковується у випадках вживання іменників і відповідних означень, а саме позиції означення;

- ієрархічні відносини, які конкретизують або доповнюють існуючу норму [2, с. 16].

Отже, основа загальної системи норми утворюється у визначених граматичних структурах. Завдання кон-

кретизуючої норми (або допоміжної норми) полягає в обмеженні й уточненні загальної норми. Формування основної, базової мовної норми є вихідним пунктом нормуючих граматичних правил. Особливо нормування проявляється в граматиці щодо порядку слів у німецькому реченні.

Говорячи про формування мовної норми, необхідно наголосити, що норма як точна кодифікована зазвичай з’являється там, де постає питання щодо вибору конкуруючих мовних варіантів. Це спостерігається, в першу чергу, під час виникнення і становлення національної мови, яка утворюється з великої кількості діалектів і деяких регіональних літературних мов.

Розглянемо приклади кодифікованої норми на матеріалі текстів *публіцистичного стилю* німецького середньовіччя. Вище зазначалося, що кодифікована норма представляє собою літературний варіант мови. Про середньовіжньонімецьку мову складно ще говорити як про літературну. Але тексти аналізованого періоду свідчать про намагання авторів створити над-регіональну мову, яка в процесі свого розвитку досягла статусу літературної.

Проаналізуємо види норм на матеріалі хронік, беручи до уваги особливості функціонування німецької мови в середньовіччі: ‘*Got ist selber recht*’ – ‘Бог – сам право’; ‘*Von rechte sal nimande wisen lib noch leit, noch zorn noch gabe*’ – ‘від права ніхто не повинен знати ні любові, ні страждань, ні гніву, ні дарів’ (*Sachsenspiegel*) [4, с. 43].

‘*Diu diutsch sprâch ist diu dritt zung in irer ordenung, diu kan niht kristenlicher sîn*’ – ‘німецька мова є третьою за своїм рангом’; ‘*Liez ez roup unde brant*’ – ‘залишилися пограбування і пожежа’; ‘*dâ sint vil herrn gesezzen, die dunkent sich vermezzen...*’ – ‘там сиділо багато панів, які, очевидно, жаліли...’ (*Jansen Enikel*) [9, с. 44].

‘*In des selbin jâris jage bi sente Georgen tage*’ – ‘У тому ж році я полював до дня святого Георга’; ‘*Di schrîber dar an schuldic sint und ich sal blîbin un schuldic*’ – ‘Тут винні писарі, а я повинен залишитися невинним’ (*Nikolas von Jeroschin*) [6, с. 67].

Наведені приклади з позиції *кодифікованої точної норми* свідчать про наступні особливості середньовіжньонімецької мови: написання іменників з малої літери. Зазначені ситуації належать різним авторам, які походять з різних мовних регіонів, але не дивлячись на це, написання іменників однакове. Тому ми визначили цю норму як точну кодифіковану. Порядок слів у простому поширеному реченні відповідає нормуванню порядку слів у сучасній мові, тобто як в середньовіжньонімецькій, так і в сучасній мові дієслово стоїть на другому місці, хоча порядок слів був вільним. Але в складнопідрядних реченнях ситуація виглядає по-іншому.

На наш погляд, порядок слів у них можна віднести до *приближної норми*, тому що спостерігаються речення, в яких дієслівний комплекс відображає норму сучасної мови, а також речення, які за своєю структурою повністю відповідають нормі щодо порядку слів середньовіжньонімецької мови, який, як відомо, був в той час рухомим: ‘*wûpfele, die uf den husern stundent*’ – ‘верхівки, які стояли на будинках’ (відповідність нормі сучасної мови); ‘*do man zalt jor, do kame ein ertbideme*’ –

‘тоді рахували рік, коли прийшов землетрус’ (норма середньовісньонімецької мови) [6].

Нами були відмічені випадки *виключної норми*, яка виражала присвійне означення в родовому відмінку: *des heiligen geistes minne* – ‘любов святого духа’, *Gotis zorn* – ‘гнів Бога’, *lantes rechte* – ‘право країни’, *daz wip des mannes* – ‘жінка чоловіка’, *der kindere vormunde* – ‘опіка дитини’, *ir sêl behaltent* – ‘її душа тримаюча’, *der Beier sit* – ‘баварський норов’.

Рівноправна норма, яка для присвійного означення використовує давальний відмінок з прийменником, виглядала наступним чином: *er hat von sinem vater* – ‘він має від свого батька’, *brûdir Heinrich von Plotzk* – ‘брат Гайнріх з Плоцька’, *das lant von Medeniken* – ‘земля Меденіків’, *si von der werlte* – ‘вона зі світу’, *di cronke von Prûzelant* – ‘хроніка пруської землі’, *edelman von Franken* – ‘благородна людина з франків’. Якщо порівнювати виключну і рівноправну норми, то в хроніках німецького середньовіччя частіше зустрічається виключна для позначення присвійності. Рівноправна норма вживається з прийменником *von*. В офіційних документах він спочатку вказував на місцевість, а згодом вказував на осіб дворянського походження. В аналізованих текстах зустрічається написання власних імен з великої літери.

Наступним видом норми є *принустима*. В хроніках зафіксовані наступні випадки утворення минулого часу: *sind gesezen* – ‘сиділи’, також приклади цього виду норми спостерігаються у відмінюванні прикметників, не дивлячись на існування узгодженості прикметників з іменниками, в текстах зустрічаються словосполучення типу: прикметник + іменник, які вживаються в початковій формі і не узгоджуються з іменником: *guot lant* – ‘хороша країна’, *diutsch zung* – ‘німецька мова’, *diutsch sprach* – ‘німецька мова’, *ander waszere* – ‘інші води’, *recht lip* – ‘дороге право’, *vrom lûte* – ‘блажені люди’, з іншого боку, нами були зафіксовані випадки норми *переваг*, які демонстрували у випадку зі словосполученнями типу: прикметник + іменник + флексивна узгодженість: *andere liute* – ‘інші люди’, *heidine crefti* – ‘язичницькі сили’. Прикметник, який відносився до певного іменника міг стояти як перед іменником, так і після нього. На наш погляд цікавим є також відбір лексем у середньовісньонімецькій мові для позначення одних і тих самих речей, як, наприклад у випадку з лексемою *мова*. У Я. Енікеля вживаються два варіанти для цього поняття *sprach* та *zung*, причому вони рівноцінно зустрічаються в одному тексті, вказуючи на відсутність відмінностей в семантиці та вживанні, демонструючи таким чином *недиференційовану* норму в аналізованому періоді. Прояви *диференційованої* норми в хроніках німецького середньовіччя полягали у вживанні лексем *wip* – *frouwe*, які означали особу жіночої статі, вказуючи при цьому на різницю в походженні, семантична відмінність спостерігалася у вживанні наступних пар: *got* – *herr*, *herr* – *kunic*, *herr* – *vürst*, але з однією різницею: до лексеми *got* додався прикметник *almâhtih* – ‘всемогутній’ [9].

Таким чином, перераховані види кодифікаційної норми вказують на *рівноцінні* відносини в системі мови, в аналізованих хроніках паралельно співіснують відмінні форми вживання, причому не тільки в різних текстах, а, навіть, в межах одного. *Ієрархічні* відносини харак-

терні для диференційованої норми. Вони використовувались у середньовіччі з метою деталізації та конкретизації описуваних суб’єктів чи об’єктів.

Враховуючи особливості дослідження середньовісньонімецької мови, нами не були відмічені випадки некодифікованої норми. Це, очевидно, пов’язано з тим, що неможливо дослідити розмовний варіант мови з діахронічної позиції, принаймні, в хроніках німецького середньовіччя.

Наступним пунктом нашого дослідження є особливості нормування текстів *офіційно-ділового стилю*. *Кодифікована точна норма* в зазначених текстах проявляється, в першу чергу, в написанні іменників з малою літерою, але власні назви і назви міст пишуться з великої, складені словоформи з позиції сучасної німецької мови, відмічають окреме написання: *frieden* – ‘мир’, *erzbischof* – ‘архієпископ’, *kunig recht* – ‘право короля’, *kur vürsten* – ‘курфюрст’, *riche* – ‘імперія’, *got gnade* – ‘милість Бога’, *die gulden bulle* – ‘золоте послання’ (так називалося послання від Папи Римського), *rechte kraft* – ‘сила права’, *rechtis wegin* – ‘шлях права’, *das Romische rîche* – ‘Римська імперія’, *Franckfurd* – ‘Франкфурт’, *Mencze* – ‘Майсен’, *Ungern* – ‘Угорщина’ [7].

Приблизна норма стосовно порядку слів виглядала наступним чином: *Wer es auch, das ymands, wer ist were, der ûf dheins unsers obgnanten hern landen oder stessin angriffe und beschedigt und der raup und name in des andern lande, slosse, stete keme und das man demselben raube und name an frischer tat nachfolget oder in vir tagen dornach und diselben nachfolgere unser amtlut, manne, sô stete vorderten...* – ‘хто це також, це хтось, хто нападав і задавав шкоди землям і вулицям одного з наших вищеназваних панів, ті, хто грабували і забирали в іншій землі замки, приходили в інші міста і так само грабували, і скоювали свіжі (нові) діяння і чотири дні по тому переслідували наших службовців, чоловіків, то вимагали міста...’. *Wann sy von Augspurg hetten vil volcks dar geschickt vrî volk was dar wohen* – ‘коли вони з Аугсбургу послали багато народу, вільного народу, який там жив’ [5]. Наведені ситуації демонструють, по-перше задовгі речення, які були властиві середньовічному діловому стилю. Одне речення складалося з чисельних сегментів, які могли поєднуватися одне з одним і підпорядковуватися одне одному за допомогою відповідних сполучників. З наведених прикладів видно, що порядок слів був відносно вільним. Деякі частини відповідають нормі сучасної німецької мови, як це демонструє, наприклад, останнє речення. Воно цікаве, на наш погляд, ще й тому, що в ньому повністю відсутні розділові знаки, що, в свою чергу, ускладнює сприйняття змісту.

Виключна норма виглядає в середньовісньонімецькому офіційно-діловому стилі наступним чином: *reychtumb der tugent* – ‘багатство доброчинності’, *verfolgung der tugent* – ‘переслідування доброчинності’, *widerstan der petrûgnüss* – ‘протистояння обману’, *großes folck* – ‘великий народ’, *sicherhait des lebens* – ‘безпека життя’, *falsche außlegung der schrift* – ‘неправильне викладення письма’, *kleiner verstand* – ‘малий розум’, *falschen kauff man* – ‘неправильного (несправжнього) купця’ (зн.в.), *laden vol guldin* – ‘магазин повний гульденів’, *heren knechten* – ‘слуги панів’. Наведені словосполучення демонструють присвійні озна-

чення, виражені родовим відмінком. Причому, спостерігаються форми, які властиві нормі німецької мови періоду середньовіччя, де прикметник узгоджується з іменником та відсутній артикль, а також сполучення, які за структурою, відповідають сучасній мові, якщо не брати до уваги форму слів і їх правопис.

Таким чином, проаналізувавши особливості типології мовної норми, а саме кодифікованої норми, доходимо наступних висновків: для творів досліджуваних функціональних стилів властиві точні і приблизні норми, з позиції модальності спостерігаються виключна, рівноправна, припустима і переважна норми. Стосовно функції варіантів розрізнялися як недиференційована так і диференційована норма, були відмі-

чені рівноцінні та ієрархічні відносини. Загальною рисою для кодифікованої норми розглянутих стилів було написання іменників з малої літери, назв міст і земель, власних імен – з великої. Присвійне означення виражалось родовим відмінком, причому родові означення стояло на першому місці. Порядок слів у простих реченнях наближений до норми сучасної мови, у складнопідрядних спостерігався довільний порядок, щодо рамкової конструкції, то нами були відмічені випадки неповної рамки.

Для публіцистичного та офіційно-ділового стилю характерні довгі складнопідрядні відносні і речення додатку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Behagel O. Deutsche Syntax. – Heidelberg: Quelle & Meyer Verlag, 1986. – 234 S.
2. Beutin W. Untersuchungen zur Mystik des Mittelalters Teil 3. – Frankfurt am Main: Europäischer Verlag der Wissenschaften Peter Lang GmbH, 1999. – 261 S.
3. Bratu T. Die Stellung der Negation *nicht* im Mittelhochdeutschen. – Stuttgart: Carl Ernst Poeschel Verlag, 1988. – 152 S.
4. Deutsche Texte des Mittelalters // Akademie der Wissenschaften. – Berlin – Zürich: Olms, 1991. – 1023 S.
5. Dhondt J. Das Hochmittelalter B.11. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1991. – 349 S.
6. Diemer J. Die Kaiserchronik. – Wien: Utrecht, 1849. – 430 S.
7. Eine neue Geschichte der deutschen Literatur. – Berlin: University Press, 2007. – 1219 S.
8. Ervin-Tripp S. An analysis of the interaction of language, topic and listener. – Haag – Paris: De Blue, 1968. – 211 S.
9. Jenikel J. Weltchronik. Deutsche Stämme und Sitten. – Stuttgart. – Philipp Reklam jung., 1976. – 325 S.
10. Normen der deutschen Literatursprache 2 Auflage 1. – Berlin: Akademie Verlag, 1981. – 539 S.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Behagel O. German syntax. – Heidelberg: Quelle & Meyer Verlag, 1986. – 234 p.
2. Beutin W. Researches in music of Middle Ages Part 3. – Frankfurt am Main: European publishing house of Science Peter Lang GmbH, 1999. – 261 p.
3. Bratu T. The position of no negation in Deutsch of Middle Ages. – Stuttgart: Carl Ernst Poeschel Verlag, 1988. – 152 p.
4. German Texts of Middle Ages // Academy of Science. – Berlin – Zürich: Olms, 1991. – 1023 p.
5. Dhondt J. The High Middle Ages Vol.11. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1991. – 349 p.
6. Diemer J. The Kaiserchronicle. – Wien: Utrecht, 1849. – 430 p.
7. The new german literature history. – Berlin: University Press, 2007. – 1219 p.
8. Ervin-Tripp S. An analysis of the interaction of language, topic and listener. – Haag – Paris: De Blue, 1968. – 211 p.
9. Jenikel J. Weltchronik. German strains and rules. – Stuttgart. – Philipp Reklam jg., 1976. – 325 p.
10. Norms of german literature language 2 Edition 1. – Berlin: Akademie Verlag, 1981. – 539 p.

Lyseyko L.V. Codified norms of Middle Ages German language

Abstract. The proposed article examines codified norms of Middle Ages German language. There are exact, approximate, exclusive, equal, admissible and overwhelming norms examined. From the point of function of variants there are undifferentiated and differentiated rules analyzed and hierarchical relationships equivalent are characterized based on the texts of the Middle Ages.

Keywords: *language norm, chronicles, business documents, syntax, The Middle Ages*

Лысейко Л.В. Кодифицированная норма средневерхненемецкого языка

Аннотация. Предложенная статья рассматривает кодифицированную норму немецкого языка средневекового периода. Исследуются точная, приблизительная, исключительная, равноправная, допустимая и преимущественная нормы. С позиции функции вариантов анализируются недифференцированная и дифференцированная нормы, характеризуются равноценные и иерархические отношения на материале текстов средневерхненемецкого периода.

Ключевые слова: *языковая норма, хроники, деловые документы, синтаксис, средневековье*

Любарець Н.О.

Музикальність у жанровій поетиці художньої прози Вірджинії Вулф

Любарець Наталія Олексіївна, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри зарубіжної літератури Інституту філології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Анотація. Стаття присвячена проблемі взаємодії словесного і музикального в художній прозі Вірджинії Вулф. На основі епістолярного спадку Вулф розкрито ключове значення музики у розумінні письменницею творчого процесу. Розглянуто сугестивну роль музики у концептуалізації образів у романі «Хвилі». Встановлено, що композиція оповідання «Струнний квартет» відповідає музичному жанру квартету.

Ключові слова: вербальна музика, словесна музика, музикалізація прози, роман-соната, оповідання-квартет

Ім'я Вірджинії Вулф (1882-1941) традиційно асоціюється з авангардистським середовищем групи Блумсбері, в якому чи не вперше в Англії наважилися відверто говорити про лабіринти підсвідомості, природу сексуального та новації у мистецтві. «Настільна книга» багатьох блумсберійців – «Principia Ethica» (1903) Дж.Е. Мура – не в останню чергу кристалізувала мистецькі орієнтири майбутньої письменниці, зокрема погляди на літературу та її зв'язок з музикою.

Художня проза Вулф залучала музику як один із засобів розширення меж прозового тексту. Як справедливо зазначає дослідниця музичних конотацій у творчості письменниці-модерністки доктор музичних наук та літературознавець Е. Крапуле, музика в роботах Вулф є не просто деталлю чи випадковим елементом культурного підґрунтя, а має суттєве значення динамічної структурної та естетичної сили, що пронизує всю тканину її мистецтва [12]. Зважаючи на досвід міждисциплінарної естетики блумсберійців, мисткиня шукала натхнення в музиці та намагалася виробити нову форму письма.

У світовому літературознавстві ХХІ століття інтермедіальні дослідження творчості Вулф підпорядковані аналізу наратологічних проблем її прози (Е. Клементс [10], Н.С. Поваляєва [8]), архетипної критики образної системи її романів (Дж.А. МакГрегор [16]), а також естетико-культурних зв'язків та взаємовпливів музики імпресіонізму в модерній літературі (Е. Крапуле [12]).

Ми маємо на меті визначити жанротворчу функцію музики в художній прозі Вулф, тобто здатність музики бути не лише об'єднуювальним, конструктивним елементом семантично-змістового простору художнього твору, а й виступати ключовим чинником формальної організації тексту. Наше дослідження спрямоване на пошук ідей, які вплинули на рецепцію Вулф музики як особливого компонента, що дозволяє поєднати в акті творення різні види мистецтва.

Зауважимо, що в англійському літературознавстві своєрідний взаємозв'язок літератури та музики відзначав сучасник Вулф Е.М. Форстер. Сприймаючи музику як найвище і найдосконаліше мистецтво, він мріяв поширити її закони на царину художньої прози. Так, у праці «Аспекти роману» (1927) літературознавець своєрідним чином аргументував необхідні зміни у жанрі роману: «Сюжет – найважливіша пружина в механізмі всіх романів. Але мені шкода, що це так. Хотілося б, щоб було інакше. Щоб основу роману становила мелодія...» [13, с. 40]. Погляди, подібні до Форстерових, були поширені серед значної частини письменників-модерністів. Не залишалась осторонь експериментів і

Вулф. Саме таких новацій, на нашу думку, прагнула письменниця, коли занотовувала у щоденнику слова: «Думаю, що я винайду нову назву для своїх книг, щоб замінити слово “роман”. Новий/нова — Вірджинії Вулф. Але що? Елегія?» [18 (III), с. 34].

Залучення епістолярної спадщини та аналіз щоденникових записів письменниці дозволяють розкрити вирішальне значення музики в усвідомленні письменницею творчого процесу. Музикалізація романів Вулф сприяла багатій палітрі її музичних вражень. Письменниця часто відвідувала численні лондонські концертні зали, музичні вечори, які організовували її друзі, та слухала музику в грамофонних записах, зокрема у 1921 році вона відвідала фестиваль музики Бетховена, де були зіграні всі 17 струнних квартетів композитора. Коло музичних зацікавлень Вулф було широким: серед улюблених письменниці – імена композиторів різних епох та мистецьких напрямів: від Й.С. Баха та К.В. Глюка до Ф.Й. Гайдна й В.А. Моцарта, від Л. Бетховена й Ф. Шуберта до К. Дебюссі, М. Равеля та І. Стравінського. У щоденнику письменниці, крім записів про бажання прочитати автобіографію видатного французького композитора Г. Берліоза [18 (III), с. 103] чи про те, як її зворушили «маленькі меланхолійні уривки Бетховена» [18 (III), с. 246], знаходимо також численні підтвердження безпосереднього впливу музики на її творчі пошуки. І хоча письменниця вважала себе невіглахом у царині музики, оскільки не мала музичної освіти, все ж музика цікавила її не лише як пересічного слухача, а й часто поставала в центрі її професійного інтересу як есеїстки [14, с. 114]. Так, в есе «Вулична музика» (1905) авторка утверджувала навіть за шарманщиками та вуличними скрипачами право на самовираження. Питанню музичних смаків своїх співвітчизників Вулф присвятила есе «Опера» (1909), зафіксувавши в ньому погляди її сучасників на музику Глюка та Вагнера. Останній фігурував також в есе «Враження від Байройта» (1909), сповненому спогадів есеїстки про відвідування оперного фестивалю. До того ж Вулф досить активно спілкувалася зі своєю сучасницею – композиторкою та мемуаристкою, авторкою шести опер та численних музичних творів інших жанрів Е. Сміт (1858-1944). Вулф часто відвідувала концерти, на яких Е. Сміт диригувала оркестром, що виконував її власну музику. Бесіди та листування з композиторкою на суспільні та мистецькі теми, на думку канадської дослідниці Е. Клементс, стали для Вулф невід'ємною частиною її праці над новими формами письма [11]. І хоч Е. Сміт не впливала на музичні погляди письменниці безпосередньо, а Вулф не виступала відкрито з теоре-

тизуванням щодо мистецьких принципів у музиці та літературі, їхнє спілкування, як вважає Е. Клементс, вплинуло на творчі плани Вулф, починаючи з моменту їхньої першої зустрічі у 1930 році. Це позначилося на концепції останнього роману письменниці «Між актами» (1941) в цілому та на художній побудові образу місс Ла Троб зокрема.

Нерідко музичні твори ставали безпосереднім поштовхом до створення письменницею її власної прози. Так, один з квітетів Ф. Шуберта, що вразив Вулф у березні 1920 року, став підґрунтям для створення оповідання «Струнний квартет» [18 (II), с. 24]. Згодом, працюючи над романом «Місіс Делловей» (1925), письменниця занотувала у щоденнику своє захоплення сольним концертом відомої португальської віолончелістки Гілерміни Сугг'ї та визначила музику як стимул власної творчості: «... я заметена снігом роботи, яку ще маю здолати, і це переривається годинами цілковитої насолоди – <...> ходила на Сугг'ю в понеділок. Оскільки мені потрібна музика, щоб стимулювала та підказувала» [18 (II), с. 320]. Твори Л. Бетховена особливо допомагали Вулф при написанні роману «Хвилі» (1931), над яким вона працювала під звуки пізніх сонат цього композитора, що долинали з грамофону [18 (III), с. 139]. Саме один з його квітетів навів письменницю на думку про структуру побудови заключного монологу Бернарда: «Вчора ввечері, поки я слухала квартет Бетховена, мені здалося, що я з'єднаю всі вставні уривки в заключну промову Бернарда...» [18 (III), с. 339].

Звертаючись до проблеми трансформації музики в наратив у «Хвилях», Е. Клементс проводить паралелі між струнним квартетом Бетховена опус 130 (саме його слухала Вулф, працюючи над власним твором) та означеним романом. Дослідниця зауважує, що саме в цьому музичному творі Бетховен відступив від традиції написання твору з чотирьох частин, додавши ще дві. Таким чином, шість персонажів «Хвиль» корелюють із кількістю частин квартету. Крім того, Е. Клементс вказує на суголосність традиційного фіналу квартету, як окремої частини твору, сьомому «мовчазному» персонажеві роману – Персівалю [10]. Таким чином, думку про детальне транспонування музикального матеріалу в прозовий підтверджує ще один аргумент. Це безумовно свідчить про органічність для письменниці мислення музичними формами.

Як слушно зазначає російський дослідник проблеми взаємодії музики і слова О. Махов, паралелі між словесним та музичним у літературі доби модернізму ґрунтуються на філософських спробах новітнього часу позиціонувати музику як «найвище з мистецтв чи притаманний їм усім універсальний принцип» [5, с. 106]. Такі романтичні ідеї отримали подальший розвиток у модерністській філософії та естетиці. Так, Ф. Ніцше у програмному для літературознавства модерної доби творі «Народження трагедії з духу музики» (1871) розглядав феномен музики як первісний імпульс до творчості [7, с. 77]. Більшого розвитку зазначені ідеї отримали у відомій праці англійського мистецтвознавця В. Пейтера «Ренесанс» (1873), в якій музику виокремлено з-поміж інших видів мистецтва як унікальну. На думку В. Пейтера, лише музика досягає повної ідентичності двох начал: матеріалу і фор-

ми, тому «всі мистецтва прагнуть досягнути стану музики», яка навіть більше, ніж поезія є «істинним типом чи мірою досконалого» [цит. за 6, с. 29].

Підґрунтям для музикалізації художньої прози Вулф була також філософсько-естетична атмосфера гуртка Блумсбері, зокрема, думки її близького товариша, критика-мистецтвознавця та художника Р. Фрая. Останній пропагував утвердження в модернізмі суто естетичних критеріїв і вважав, що всі види мистецтва збуджують в людині емоції одного порядку. Вплив поглядів Р. Фрая на творчість Вулф помітила ще перша російська дослідниця її художнього доробку Д.Г. Жантієва. Вона відзначала, що Вулф «мріяла про створення такого роману, який міг би бути написаним мовою поезії, живопису та музики», бажала «вийти за рамки літератури ... в сферу музики – з точки зору модерністів, найбільш «чистого» виду мистецтва», отже, все більше прагнула до «музикалізації реальності» [2, с. 103]. Термін «музикалізація» знаходимо у романі О. Хакслі «Контрапункт» (1928). Один із його персонажів, письменник Філіп Кворлз, занотує програму майбутнього власного твору: «Музикалізація літератури. Не як у символістів, які підпорядковують зміст звуку. <...> А в більшому масштабі, у структурі. Поміркувати про Бетховена. Зміна настроїв, раптові переходи» [15]. О. Хакслі, безумовно, реалізував цю творчу концепцію в самому «Контрапункті»: досяг органічного поєднання засад музики і літератури, як того прагнули й інші англійські прозаїки-модерністи.

Усе ж музика не лише сугестувала задуми творів чи структуру їхніх фрагментів, а була засобом універсальної мови мистецтва, якої шукали модерністи. Виголошуючи в Кембриджі лекцію, написану після смерті Вулф і присвячену її життєвим та творчим здобуткам, Е.М. Форстер підкреслив, що вже у першому романі «Подорож назавні» (1915) музика уособила прагнення письменниці дійти до суті речей [9, с. 299]. Як стверджує українська дослідниця Н.Ю. Жлуктенко, саме в цьому романі актуалізована специфічна манера Вулф, заснована на порівнянні завдань письменника і піаніста: «Сподіваюся, що те, чого я хочу досягти у написанні романів, дуже схоже з тим, чого прагнеш ти, граючи на фортеп'яно» [3, с. 109].

Найбільшого тематичного розвитку та структуро-творчого значення музика набуває в одному з пізніх творів письменниці – «Хвилі». Вона впливає на онтологічну концептуалізацію образу Роди, яка сприймає мистецтво та реальність як дихотомію двох начал, зведено до спрощеної універсальної форми прямокутника і квадрата: залежно від того, яка з цих фігур розташовується зверху – квадрат (як в акті відтворення музики) чи прямокутник (як у процесі її сприйняття) – відбувається актуалізація або світу мистецтва, або довколишньої дійсності. Тема музики в лінії Роди розвиває думку про умовність кордонів між мистецтвом і дійсністю, які пролягають у творчій свідомості людини, а також про відсутність кордонів між самими видами мистецтва, про синестезію музичного та словесного.

Музикалізація обумовлює також зв'язки в системі персонажів означеного роману. Сприймаючи свої стосунки з іншими персонажами як відносини композитора-диригента й оркестру, один з героїв твору зазначає, що йому вдалось створити симфонію, в якій ко-

жен з персонажів виконує свою партію: «Як неможливо було керувати ними правильно: виділяти когось окремо або створювати ефект цілого – знову, наче музика. Що за симфонія тоді виникла, з її гармонією та дисгармонією, з її мелодією вгорі та складними басами внизу! Кожен грав свою власну мелодію: скрипка, флейта, труба, барабан чи який завгодно інструмент» [20, с. 214]. Така позиція є близька авторській. Ототожнення персонажів з групою інструментів симфонічного оркестру, сприйняття їх відносин як симфонії є свідченням свідомого проведення письменницею аналогії між літературою та музикою.

Наявність музикальної основи у вирішенні Вулф екзистенційних проблем буття та в побудові системи персонажів «Хвилі» заохочує до дослідження проявів музикалізації на інших рівнях романної структури. Епістемологія цього роману корелює в даному аспекті з такими визначними явищами модерністської західноєвропейської прози, як суб'єктивна епопея М. Пруста «У пошуках втраченого часу» або філософський роман Т. Манна «Доктор Фаустус». Значна кількість художніх творів модерністської літератури, побудованих за законами музичного мистецтва з використанням засобів музичної виразності, засвідчує актуальність поставленої проблеми.

У нашому дослідженні музикальності прози Вулф ми послуговуємося термінологією дослідника німецького романтизму С.П. Шера, який у монографії «Вербальна музика в німецькій літературі» (1968) розрізняє три способи репрезентації музики в літературі: по-перше, словесну музику (word music, Wortmusik) – література намагається запозичити засоби виразності музики, прагне досягти музичності складу, вірша; по-друге, уподібнення словесного тексту тій чи іншій музичній формі чи структурі; і, нарешті, вербальну музику (verbal music) – література прагне відтворити музичний художній світ, передати специфіку музичного переживання [17]. На сьогодні можна з певністю констатувати, що в літературі англійського модернізму музика функціонувала в усіх проявах, заявлених С.П. Шером, проте найчастіше у другому з окреслених способів.

Стосовно «словесної» та «вербальної» музики, мусимо визнати, що ці способи насичення слова музичними конотаціями рідше знаходять вираження в англійському модернізмі, проте можуть легко бути впізнаними в експериментальній прозі Вулф. Музикалізацію тексту, орієнтовану на звукопис (word music), спостерігаємо у романі «Між актами» [4, с. 119-122]. Вербальну музику (verbal music) в англійській літературі модернізму можна також почути в романі Д.Г. Лоуренса «Жезл Аарона».

Про вербальну музику російська дослідниця інтермедіальної поетики І. Борисова зауважує таке: «окрім словесного наближення до реальної чи вигаданої партитури, такі твори часто пропонують характеристику музичного виконання чи суб'єктивного сприйняття музики» [1]. Тому вагомими в цьому контексті вважаємо епізоди гри на фортепіано Рейчел Вінрейс та обговорення художньо-естетичних завдань музики й, зокрема, манери виконання дівчини в романі «Подорож назовні». Вербалізації музики у творах Вулф сягає своєрідного апогею в означеному романі «Хвилі»,

знаменитому також вагнерівськими конотаціями, дослідженню яких присвячена новітня праця Дж.А. Мак-Грегора. Американський дослідник доводить, що «Хвилі» не просто містять цілу низку алюзій до вагнерівських музичних драм «Перстень Нібелунгів» та «Парцифаль», а й що прочитання цих алюзій дозволяє вповні розкрити вплив вагнерівської музики на творчість письменниці, на концепцію побудови системи персонажів у її творі [16].

Говорячи про уподібнення тексту музичним формам, варто згадати не лише сонатну форму у Вулф («Місіс Делловей», «До маяка», «Роджер Фрай»), а й фугу у Дж. Джойса (в частині «Сирени» його «Улісса»), варіації у Д.Г. Лоуренса («Закохані жінки»), контрапункт у О. Хакслі (однойменний роман) та джаз у Р. Олдінгтона («Смерть героя»). У контексті аналізу жанротворчого аспекту музикалізації прози Вулф неоднозначно вважаємо думку білоруської дослідниці Н.С. Поваляєвої щодо композиційної будови роману «До маяка» (1927), а саме: «... і організація окремих епізодів, і всього роману в цілому нагадує музичну форму рондо (чергування основної теми-рефрену і різних епізодів)» [8, с. 40]. Зауваження в даному випадку можуть бути висловлені стосовно того, що «тему-рефрен», як і моменти її «звучання» у творі, дослідниця не визначила конкретно, тому важко відстежити її проведення у тексті твору. До того ж форма рондо передбачає періодичне повернення до рефрену: в музиці – як повтору музичної теми, а в поезії – як буквального повтору ключової фрази. Тому за доцільне вважаємо визначати роман «До маяка» як втілення у прозі сонати.

Оприявлення кожного із визначених С.П. Шером рівнів музикалізації тексту знаходимо також в одному з ранніх оповідань Вулф – «Струнний квартет». У цьому невеликому за обсягом творі письменниця майстерно вибудувала контраст буденного життя та мистецтва у сприйнятті «звичайної свідомості у звичайний день», змалювавши один із «моментів буття».

У «Струнному квартеті» життя подано як низку питань, що залишаються без відповіді, уривки банальних щоденних діалогів, а мистецтво – як розгорнуту оповідну структуру, в яку вриваються голоси буденності. Опозицією до хаосу життя постає вивіреність та вмотивованість мистецтва. Чергування оповідних планів, експресивна маркованість змін стилю дозволяють проводити жанрові паралелі між «Струнним квартетом» письменниці та чотиричастинною музичною формою: Allegro, Andante, менует з тріо та фінальне Allegro.

Оповідання починається буденними думками героїні, яка приїхала долучитися до прекрасного світу музики, проте її свідомість ніяк не полишають буденні клопоти: будь-то перекрита для руху Ріджент Стріт, підписаний мирний договір, орендна платня, наслідки грипу чи забута у потязі рукавичка. Свідомість персонажа нанизує ці думки, мов намистини, на нитку сприйняття дійсності. Музична «інтерлюдія» впливається у потік свідомості героїні й символізує початок музичного твору, швидкий темп та експресивність першої частини якого вона передає словами: «Буяння, весна, вибухи бруньок! ... Фонтани б'ють, краплі спадають. Та води Рони мчать глибоко й швидко, летять під мостами, розмітаючи нитки водоростей, ...» [19, с. 32].

Музичне Allegro переривається хибними репліками оповідачки про авторство музики: «Ранній Моцарт, звичайно...» та її бажанням веселощів [19, с. 33]. Динамічне музичне начало опозиціонується обридлій рутині думок.

Друга частина – Andante – вносить спокійний плин в оповідь: «Меланхолійна річка несе нас далі. Коли місяць визирає крізь навислі віти верб, я бачу твоє обличчя, я чую твій голос...» [19, с. 33]. Ритм прямих повторів навіває ліричний настрій. Та раптом звучить гучний акорд – човен тоне! Забираючи з собою радість і печаль. Нові думки у свідомості героїні виникають як асоціації до звуків музики, що поступово завмирають: «...пелюстки троянд осипаються. Осипаються. Та ні, перестали. Одна пелюстка, падаючи з неймовірної високості, ніби парашутик з невидимої повітряної кулі, завмерла, затріпотіла, кружляючи» [19, с. 33]. Нота повисла в повітрі, аж поки репліка: «Ви кажете, друга скрипка відстала?» не повертає оповідь у площину реальності.

Про початок менуету сигналізують словами: «А ось закохані на траві» [19, с. 34]. Обмін люб'язностями між ними нагадує діалог у галантному стилі. Тріо звучить як швидка, ледь напружена розповідь про незначну пригоду: «Він ішов за мною коридором, і, щойно ми звернули, наступив на мереживо моєї спідниці. Я не могла нічого вдіяти, лише зойкнула. Зупинилась, щоб підняти мереживо» [19, с. 34].

Без будь-яких втручань плану реальності музика звучить далі, й лише «відгомін мисливських рогів» (досить дивна асоціація як для струнного квартету) сповіщає про фінальне звучання Allegro. Темп оповіді знову зростає: «Джентльмен так швидко відповідає

леді, а вона так летить сходами вгору, що дотепний обмін компліментами переростає у пристрасний подих, що слів вже не розібрати, але значення залишається очевидним: кохання, сміх, політ, гонитва, благословення небес...» [19, с. 34].

У фіналі героїня чує, як до звуків мисливських рогів долучаються труби, кларнети, і все це зливається у переможне звучання «маршу мільйонів». Але емоції виснажують жінку, і вона хоче лише вийти назовні й відстатися власної домівки: «На добраніч, на добраніч. Вам у цей бік? – На жаль, в інший» [19, с. 35]. Закінчення концерту, стихання музики, яка певним чином гармоніювала світосприйняття оповідачки, повертає її у світ щоденних клопотів та неunikних розчарувань.

Отже, аналіз оповідання «Струнний квартет» засвідчує наявність паралелей між композиційною будовою твору та чотиричастинною музичною формою: Allegro, Andante, менует з тріо та фінальне Allegro. Вулф вдалося передати зміни темпу, характеру та інтенсивності звучання музики за допомогою лексичних і стилістичних засобів виразності. Текст уподібнено музичній формі, частини якої досить легко вирізняти завдяки чергуванню рівнів оповіді, що відтворюють пласти мистецтва та буденного життя.

Вивчення музикалізації художньої прози Вулф дозволяє встановити значення музичного компонента в жанротворенні письменниці. У річищі типологічних проявів експерименту в художній прозі першої половини XX століття синестезія музичного та словесного у творах Вулф є не лише ознакою часу, а й результатом індивідуального авторського прагнення створити новий художній жанр: роман-елегію, роман-сонату, оповідання-квартет.

ЛІТЕРАТУРА

- Борисова И. Перевод и граница: перспективы интермедальной поэтики / Ирина Борисова // Toronto Slavic Quarterly. Winter 2004. № 7. – URL: <http://www.utoronto.ca/tsq/07/borisova07.shtml>.
- Жантиева Д.Г. Английский роман XX века / Диляра Гиреевна Жантиева. – М.: Наука, 1965. – 346 с.
- Жлуктенко Н.Ю. Английский психологический роман XX века / Наталия Юрьевна Жлуктенко. – К.: Выща школа, 1988. – 160 с.
- Любарець Н.О. Ритм художньої прози Вірджинії Вулф: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Любарець Наталія Олексіївна. – К., 2008. – 202 с.
- Махов А. «Музыка» слова: из истории одной фикции / А.Махов // Вопросы литературы. 2005. – № 5. – С. 101-123.
- Махов А.Е. Musica Literaria: Идея словесной музыки в европейской поэтике / Александр Евгеньевич Махов. – М.: Intrada, 2005. – 224 с.
- Ницше Ф. Рождение трагедии из духа музыки. // Ницше Ф. Сочинения в 2 т. / Фридрих Ницше. – М.: Мысль, 1997. – Т. 1. – С. 47-157.
- Поваляева Н.С. Полифоническая проза Вирджинии Вулф / Наталья Сергеевна Поваляева. – Минск: РИВШ БГУ, 2003. – 78 с.
- Форстер Э.М. Вирджиния Вулф // Форстер Э.М. Избранное / Эдвард Морган Форстер. – Л.: Художественная литература, 1977. – С. 295-312.
- Clements E. Transforming musical sounds into words: narrative method in Virginia Woolf's The Waves / Elicia Clements // Narrative. May 2005. 13.2. – P. 160-181.
- Clements E. Virginia Woolf, Ethel Smyth, and Music: Listening as a Productive Mode of Social Interaction / Elicia Clements // College Literature. Summer 2005. 32.3. – P. 51-71.
- Crapoulet E. Virginia Woolf: A Musical Life / E. Crapoulet. – L.: Cecil Woolf Publishing, 2009. – 360 p.
- Forster E.M. Aspects of the novel / Forster E.M. – Harmondsworth: Penguin Books, 1987. – 203 p.
- Hall S.M. The Bedside, Bathtub and Armchair Companion to Virginia Woolf and Bloomsbury / Sarah M. Hall. – L.: Continuum, 2007. – 206 p.
- Huxley A. Point Counter Point / Aldous Huxley. – URL: <http://ru.scribd.com/doc/43595017/Aldous-Huxley-Point-Counter-Point>.
- McGregor J. A. Myth, music and modernism: the Wagnerian dimension in Virginia Woolf's «Mrs Dalloway» and «The Waves» and James Joyce's «Finnegan's Wake»: PhD thesis / Jamie Alexander McGregor. – Rhodes, 2009. – 234 p.
- Scher Steven Paul. Einleitung: Literatur und Musik – Entwicklung und Stand der Forschung / Steven Paul Scher // Literatur und Musik. – Berlin: E. Schmidt, 1984. – S. 9-25.
- Woolf V. The Diary of Virginia Woolf: in V vols. / Virginia Woolf / [ed. by A.O. Bell]. – L.: The Hogarth Press, 1977. – 1984: Vol. II. – 1978. – 371 p. Vol. III. – 1980. – 382 p.
- Woolf V. The String Quartet // Woolf V. Monday or Tuesday: Eight Stories / Virginia Woolf. – N.Y.: Dover Publications, Inc., 1997. – P. 31-35.
- Woolf V. The Waves / Virginia Woolf. – N.Y.: Oxford University Press, 1992. – 260 p.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Borisova I. Translation And Boundary: The Prospects of the Poetics of Intermediality // Toronto Slavic Quarterly. Winter 2004. № 7. URL: <http://www.utoronto.ca/tsq/07/borisova07.shtml>.
2. Zhantieva D.G. The English Novel of the 20th Century. Moscow, 1965, 346 p.
3. Zhluktenko N.Iu. The English Psychological Novel of the 20th Century. Kyiv, 1988, 160 p.
4. Liubarets N.O. Rhythm of Virginia Woolf's Prose: PhD dissertation (Literature of foreign countries). Kyiv, 2008, 202 p.
5. Makhov A. "Music" of a Word: from the History of One Fiction // Voprosy literatury, 2005, № 5, p. 101-123.
6. Makhov A.E. Idea of Verbal Music in European Poetics. Moscow, 2005, 224 p.
7. Nietzsche F. The Birth of Tragedy // Sochineniia v 2 t. Moscow, 1887, Vol. 1, p. 47-157.
8. Povaliaeva N.S. Polyphonic Prose by Virginia Woolf. Minsk, 2003, 78 p.
9. Forster E.M. Virginia Woolf // Forster E.M. Izbrannoe. Moscow, 1977, p. 295-312.

Liubarets N.O. Musical nature in the genres of fiction by Virginia Woolf

Abstract. The article deals with interaction of word and music in the fiction of English modernist writer Virginia Woolf. On the basis of rich epistolary by Woolf the key role of music in the process of her creativity is discovered. The suggestive role of music is analyzed in conceptual creating of characters in the novel *The Waves*. The composition of story «The String Quartet» is defined as one corresponding to the music genre of quartet.

Keywords: *verbal music, word music, prose musicalization, novel-sonata, story-quartet.*

Любарец Н.А. Музыкальность в жанровой поэтике художественной прозы Вирджинии Вулф

Аннотация. В статье рассматривается взаимодействие слова и музыки в художественной прозе Вирджинии Вулф. На основании эпистолярного наследия Вулф раскрыто ключевое значение музыки в понимании писательницей творческого процесса. Рассмотрена суггестивная роль музыки в концептуализации образов в романе «Волны». Установлено, что композиция рассказа «Струнный квартет» соответствует музыкальному жанру квартета.

Ключевые слова: *вербальная музыка, словесная музыка, музыкализация прозы, роман-соната, рассказ-квартет.*

Мельниченко И.С.

Метафорические конструкции как знаки вербальной агрессии в англоязычном политическом дискурсе

Мельниченко Ирина Сергеевна, преподаватель

Житомирский государственный технологический университет, г. Житомир, Украина

Аннотация. В статье рассматриваются пути реализации метафорических конструкций в рамках англоязычного политического дискурса. Проводится анализ метафорических конструкций как способа реализации вербальной агрессии – характерной черты современного политического дискурса. Основное внимание автор акцентирует на агрессивном потенциале метафор в политической борьбе за власть и уничтожении политического оппонента.

Ключевые слова: политический дискурс, вербальная агрессия, метафорические конструкции, конфликтное общение

Исследование политического дискурса является одним из самых актуальных направлений современной лингвистики. Постоянные изменения в общественно-политической жизни государств все чаще провоцируют ученых исследовать различные языковые аспекты политической коммуникации. В частности, значительным интересом пользуется у лингвистов явление вербальной агрессии, которая является предметом исследований в работах Р.Г. Апресяна, Н.Д. Арутюновой, Т.А. Воронцовой, А.П. Чудинова, Е.И. Шейгал и др.

Актуальность нашего исследования обусловлена направленностью современной лингвистики на изучение реализации средств вербальной агрессии, в том числе, метафорических конструкций.

Целью данной статьи является исследование реализации метафорических конструкций в двух разновидностях политического дискурса (внешнеполитическом и внутреннеполитическом дискурсе), анализ степени их агрессивности.

Суть такого лингвистического явления, как метафора, уже длительное время находится в центре научных исследований и характеризуется многоплановостью подходов. Понимание места метафоры и ее роли в языке всегда было неоднозначным: от полного отрицания до возведения в ряды средств, усиливающих эмоциональное воздействие на собеседника [4]. Еще Аристотель рассматривал метафорические переносы как существенный инструмент языка, который усиливает аргументацию и влияние на слушающего [1].

Однако, в последние десятилетия сформировался качественно новый подход к изучению метафоры, который представляет собой мощный стимул для новых исследований уже существующего понятия с точки зрения различных механизмов деятельности человека. Так, в основу современной метафоры, функционирующей в политическом дискурсе, помещена когнитивная теория, согласно которой метафора является феноменом не лингвистическим, а ментальным: языковой уровень лишь отражает мыслительные процессы [3], следовательно, метафора в языке – отражение метафор человеческого мышления, заложенных в его понятийной системе.

В основе политической метафоризации лежит процесс взаимодействия между структурами знаний двух концептуальных доменов – сферы-источника и сферы-мишени, в результате чего элементы сферы-источника, сформировавшиеся при взаимодействии человека с окружающим миром, структурируют менее понятную концептуальную сферу-мишень, что и представляет собой сущность когнитивного потенци-

ала метафоры [3]. В таком случае происходит процесс восприятия человеком окружающего мира посредством метафор, существующих в его сознании. Таким образом, представляется возможным сделать вывод о том, что метафоры, используемые объектами политического дискурса, характеризуются двоичной природой. С одной стороны, политик использует метафоры, понятные широкой аудитории, с целью более легкого воздействия на них. С другой стороны, в политике намеренно используются метафорические конструкции, отличные от тех, которые формируют мир восприятия человека, с целью изменения его сознания и восприятия политической действительности.

В области зарубежных исследований политической метафорологии существуют два полярных подхода: критический дискурс-анализ (Baker, McEnery 2005; El Refai 2001; Hardy 2003; Johnson 2005; O'Brien 2003; Yule 2000), основу которого составляет социальная первичность, и когнитивная методология, поддерживаемая известным специалистом в области политической коммуникации и политической метафоры П. Чилтоном (Chilton 2004), базирующаяся на ментальной первооснове метафоры.

Основываясь на настоящем исследовании на подходе Э.В. Будаева о взаимодополняемости этих двух направлений и невозможности функционирования каждого в чистом виде в рамках политической коммуникации, что позволяет исследовать политическую метафору одновременно как ментальный, так и лингво-социальный феномен [3].

Для понимания структуры метафоры обратимся к устройству метафорической конструкции М. Блэка, который выделяет фокус метафоры (собственно слово, употребленное метафорично) и рамку (окружение фокуса) [2]. Метафоричность фокуса зависит от рамки всей конструкции: в одном случае рамка порождает метафору, в другом – нет.

Основными объектами исследования в политической метафорологии выделяют следующие группы когнитивных структур метафорической экспансии:

- 1) сферы-источники (война, театр, спорт, неживая природа, болезнь, живая природа, семья, школа и др.);
- 2) сферы-мишени (партия, государство, президент, парламент, выборы, законы и др.);
- 3) базисные когнитивные структуры (свои/ чужие, хорошие/ плохие, мы/ они) [3], [5], [6].

С точки зрения Т. Карвера и Дж. Пикало, природа является наиболее продуктивным источником политической метафоры: *Nature is probably the most profound source of metaphoricity, representing the widest*

realm to which political thought has resorted for metaphorical inspiration and reference [7, с. 15]). Справедливо предположить, что обращение политической метафоры к живой природе как к сфере-источнику обусловлено исторической близостью человека и природы и соответствует концептуальной картине мира человека. Например:

*"I am proud to have been a member of a number of bipartisan resolutions," Mr. McCain **barked** (newsweek.com).*

В приведенном примере фокус *barked* употреблен метафорично, что подтверждает рамка метафорической конструкции. Oxford Advanced Learner's Dictionary приводит следующую трактовку глагола *bark* – *to make a short loud sound made by dogs and some other animals* [8, с. 110]. Так как рамка данной конструкции включает не понятие собаки или другого животного, а человека, то есть основания утверждать, что выделенная единица примера является собственно метафорой и призвана сформировать отрицательно-оценочное отношение к Джону МакКейну путем проведения аналогии между ним и животным.

Использование похожей метафорической конструкции, соотносящейся также со сферой-источником "живая природа", которая используется, однако, во внешнеполитическом дискурсе, демонстрирует следующий пример:

*The second and far broader issue at stake is what Obama intends to do about a Latin American left that is more substantively divided, but more rhetorically united, than ever. This is a left where the hardline faction, and parts of the more moderate camp, are acquiring international commitments that are problematic at best and dangerous at worst. **Chávez's bark is far worse than his bite, but the latter is not bad, either. He has purchased enormous amounts of weapons from the Russians, made huge trade deals with the Chinese, and is almost certainly triangulating financial and commercial deals with Iran, helping it get around U.N. Security Council sanctions** (newsweek.com).*

В данном высказывании наблюдаем высокую степень агрессии со стороны США как одной из самых могущественных стран мира, в адрес развивающейся страны Латинской Америки – Венесуэлы – и ее лидера Уго Чавеса, который изображается достаточно агрессивным политическим деятелем. Акцент ставится на том факте, что его слова представляют большую опасность, чем его действия.

Сфера "земледелие" является областью частого обращения политиков для обогащения своей речи с целью влияния на сознание электората и своих оппонентов.

*Mr. McCain says he was hurt when Representative John Lewis complained that Mr. McCain and his running mate, Sarah Palin, were **sowing the seeds of hatred** and evoked George Wallace (newsweek.com).*

Сферой-источником данной метафорической конструкции служит земледелие, что является наиболее привычной человеческой деятельностью с давних времен; обращение к этой сфере в политической речи также имеет большое влияние на сознание аудитории.

Следующей продуктивной сферой-источником политической метафорологии в политическом дискурсе является наука. Особое место в американском поли-

тическом дискурсе занимают метафорические конструкции, соотношенные с ньютонианством (Newtonianism [7, с. 16]). В рамках такого подхода, политическая метафора отображает действительность в виде двух прямо противоположных центров силы, один из которых выступает в роли гравитационного центра, уравновешивающего звена на мировой политической арене. Согласно Т. Карверу [7, с. 23], таким гравитационным центром выступают Соединенные Штаты Америки, которые позиционируют себя как систему уравновешивания в рамках космологического подхода доктрины: *... the balance-of-power system with all its poles, orbits or satellites, was imagined as an accurate description or formulation of international politics. Yet, it also and most crucially came to be a propositional interpretation of Cold War international politics* [7, с. 24]. Такой подход к разделению ролей на мировой арене объясняет использование определенных агрессивно окрашенных метафор со стороны американских политических сил в адрес их оппонентов, а, особенно, России. Также, такое распределение ролей способствует использованию метафор, основанных на результатах холодной войны, по отношению к другим странам, противодействующим США. Например:

*As a lonely Stalinist regime, Kim's nation is a **political toxic-waste site that has festered for 50 years amid East Asia's glittering success** (newsweek.com).*

Приведенный пример демонстрирует крайнюю степень неприятия США политического режима Северной Кореи. Такой эффект достигается за счет употребления ряда метафор. Во-первых, акцент ставится на сходстве корейской нации и свалки токсичных отходов (*a political toxic-waste site*), где не представляется возможным проведение каких-либо политических реформ. Во-вторых, метафорично употребленный глагол *to fester* имеет следующее значение: (*of a wound or cut*) *to become badly infected* [8, с. 566], что позволяет говорящему провести параллель между инфицированной раной и Северной Кореей, ее упадочным режимом, деградирующим на фоне остальных успешных азиатских стран. Эффект противопоставления усиливается с помощью эпитета *glittering (success)*. Агрессивность примера приумножается за счет сравнения корейского режима со сталинской диктатурой (*As a lonely Stalinist regime*), которая в то же время представляется как причина упадка общества.

Похожую идею прослеживаем и в следующем примере, где метафора является весомым инструментом формирования модели отношений США с Северной Кореей:

*...where thousands of people starve unnoticed and where Kim administers "**a gulag the size of Houston**", in Bush's words (newsweek.com).*

Метафорическая конструкция этого примера предоставляет информацию о масштабе губительного влияния режима корейского диктатора на свою нацию. Джордж Буш сравнивает господствующий режим Северной Кореи с символом политических репрессий СССР – ГУЛАГом, обращая при этом внимание на тот факт, что такой режим распространяется на целую нацию и каждого отдельного человека. Кроме того, проводится аналогия между Кореей и наиболее густо населенным городом штата Техас

Хьюстоном, благодаря чему агрессивность высказывания резко возрастает, поскольку таким образом подчеркивается масштаб диктатуры.

Сфера-источник "наука" лежит в основе следующей метафоры, демонстрируя при этом перенос отрицательных коннотаций с предыдущих явлений на следующие:

*The more serious threat is when these various Punjabi militant groups—many of which have been nurtured as assets by the Pakistani Army over many years, often to fight India, but also to settle domestic scores—begin to coalesce with the Taliban into a single jihadist front. In a sense, what we have is **the Frankenstein** that the Pakistani Army has created over many decades now **lifting off the table and coming back to life*** (newsweek.com).

Степень угрозы со стороны пакистанской армии демонстрирует метафора, в основе которой – Франкенштейн Мэри Шелли ("Frankenstein" used to talk about something that somebody creates or invents that goes out of control and becomes dangerous, often destroying the person who created it [8, с. 616]). Важным элементом трактовки данной метафоры и, соответственно, ее соотносительности с наукой является лексическая единица *invent*, которая делает акцент на изобретении и создании Франкенштейна. В данном примере наблюдаем перенос отрицательных качеств Франкенштейна на противодействующую силу – политического оппонента. Усиливает эту идею метафорическая конструкция *lifting off the table and coming back to life*, которая свидетельствует о серьезности угрозы, начинающей набирать силу и мощность.

Еще одной сферой, которая служит источником политической метафоры является "вещный мир". Такие метафоры характеризуются переносом свойств с физических объектов на политические явления ("metaphor sets up the physical world of solid objects as an analogy to political matters" [7, с. 25]):

*As contenders for the presidency, the two had **hammered each other** for much of 2008 over their conflicting approaches to foreign policy, especially in Iraq* (newsweek.com).

Такой пример иллюстрирует кризис политической ситуации, сложившейся в США под конец второго срока президентства Дж. Буша, и ход президентской гонки между Бараком Обамой и Джоном МакКейном. Напряженную конкуренцию между двумя кандидатами подчеркивает фокус метафоры *hammered*, демонстрирующее жесткую борьбу за пост президента США.

Типичным источником политической метафоры является также война. Такие метафоры сильнее остальных подчеркивают агрессивность высказывания, враж-

дебное отношение к оппоненту. Метафора, употребленная в следующем примере, демонстрирует крайне резкий агрессивный подход к лидерам Северной Кореи:

*Amazingly, in a country that's been involved in chaotic civil and international conflicts for thirty years, **the people who have scrambled to the top of the bloody heap are unsavoury*** (newsweek.com).

В приведенном примере критикуется путь к власти, достигнутый неприемлемыми для нормального общества методами (*have scrambled to the top of the bloody heap*). Агрессивное дистанцирование от оппонента осуществляется путем использования эпитета *unsavoury* (*not considered morally acceptable* [8, с. 1680]), который является негативно маркированным и используется для отнесения политических врагов к поллярному лагерю.

Следующий пример также соотносится с Северной Кореей и, употребленная в нем метафора формирует в сознании американцев взгляд на эту страну и ее лидера как на неблагоразумного ребенка, играющего с оружием:

*U.S. attempts to stop Iran from acquiring the bomb and **to pry the weapons out of North Korea's fingers** are also key parts of this campaign* (newsweek.com).

Фокус метафорической конструкции – глагол *to pry* – обозначает *to use force to separate something from something else (prise, prize)* [8, с. 1216]. С помощью приведенной выше метафоры США предстают в образе взрослого, имеющего право "вырвать" из рук (*North Korea's fingers*) оружие.

Метафора следующего примера является действенным способом формирования нужного образа политического оппонента и позиционирование его как небезопасного врага для мирового спокойствия:

*Why did we go into Afghanistan in 2001? Because of Al Qaeda. To punish them, to smash them, and to punish those who harbored them. Afghanistan was **a low-budget terrorist motel*** (newsweek.com).

Приведенные выше примеры дают основания сделать вывод о продуктивности использования метафорических конструкций в политическом дискурсе (как внешнем, так и внутреннем). Различные сферы-источники (живая природа, земледелие, наука, вещный мир, война) позволяют влиять на различные области сознания различных социальных групп. Таким образом, речевое воздействие политических сил на оппонентов и электорат осуществляется на основе общеизвестных моделей мышления, деятельности и взаимодействия посредством агрессивного вербального выражения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аристотель. Риторика [пер. с древнегреческого и прим. О.П. Цыбенко]. – М.: Лабиринт, 2000. – 221 с.
2. Блэк М. Метафора // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 153-172.
3. Будаев Э.В. Междисциплинарные истоки политической метафорологии // Политическая лингвистика, 2010. № 2 (32). – С. 15-25.
4. Глазунова О.И. Логика метафорических преобразований. – СПб., 2000. – 190 с.
5. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 387-415.
6. Чудинов А.П. Политическая лингвистика. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 256 с.
7. Carver T., Pikalo J. Political language and metaphor: interpreting and changing the world. – New York: Routledge, 2008. – 353 p.
8. Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Oxford University Press, 2005. – 1780 p.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Aristotle. Rhetoric [translation from Greek and comments O.P. Tsybenko]. – M.: Labirint, 2000. – 221 p.
2. Black M. Metaphor // The theory of metaphor. – M., 1990. – 153-172 p.
3. Budaev E.V. Interdisciplinary origins of political metaphorology // Political linguistics, 2010. Vol. 2 (32). – P. 15-25.
4. Glazunova O.I. Logic of metaphoric transformations. – SPb., 2000. – 190 p.
5. Lakoff G. Metaphors we live by // The theory of metaphor. – M., 1990. – P. 387-415.
6. Chudinov A.P. Political linguistics. – M.: Flinta: Nauka, 2007. – 256 p.

Melnichenko I.S. Metaphorical constructions as signs of verbal aggression in English language political discourse

Abstract. The article deals with the ways of realization of metaphorical constructions in terms of English language political discourse. The analysis of metaphorical constructions as a means of verbal aggression realization is conducted. Metaphors are considered as a characteristic feature of modern political discourse. The author pays special attention to aggressive potential of metaphors in political conflicts and humiliation of political opponent.

Keywords: *political discourse, verbal aggression, metaphorical constructions, conflict communication*

Мельниченко И.С. Метафорические конструкции как знаки вербальной агрессии в англоязычном политическом дискурсе

Аннотация. В статье рассматриваются пути реализации метафорических конструкций в рамках англоязычного политического дискурса. Проводится анализ метафорических конструкций как способа реализации вербальной агрессии – характерной черты современного политического дискурса. Основное внимание автор акцентирует на агрессивном потенциале метафор в политической борьбе за власть и унижении политического оппонента.

Ключевые слова: *политический дискурс, вербальная агрессия, метафорические конструкции, конфликтное общение*

Нижегородцева-Кириченко Л.А.

Ирония и остроумие: когнитивный потенциал

*Нижегородцева-Кириченко Лариса Алексеевна, кандидат филологических наук,
доцент кафедры английской филологии
Восточно-европейский национальный университет имени Л. Украинки, г. Луцк, Украина*

Аннотация. Статья посвящена понятиям ирония и остроумие, которые являются качественными атрибутами человеческого разума. Понятия анализируются на основе когнитивного подхода, который позволяет исследовать общие и специфические черты этих понятий. Конкретной операциональной методикой служит концептуальный анализ словарных дефиниций слов *irony* и *wit*. В результате сравнения когнитивных карт данных лексических единиц формируется оценочная шкала эмоционального потенциала концептов ИРОНИЯ и ОСТРОУМИЕ, а также выявляется корпус синонимичных единиц, которые составляют тезаурусное окружение слов *irony* и *wit*. Концептуальный анализ также применяется для построения фреймовых моделей данных концептов. Результатом данного исследования является включение выделенных синонимов в структуру фреймового словаря-тезауруса лексико-семантического поля «Интеллектуальная деятельность».

Ключевые слова: *концепт, концептуальный анализ, когнитивная карта, фрейм, лексико-семантическое поле*

Введение. Что же такое ирония и остроумие? Какое место эти понятия занимают в нашей ментальной деятельности? Какой когнитивный потенциал кроется за этими понятиями? Латинская сентенция гласит: “Ничего нельзя сказать такого, чего бы не было сказано раньше” [1, 182]. Тем не менее, современный этап лингвистики плодотворно развивает “на новом витке спирали” [2, 14] когнитивную реинтерпретацию уже исследованных явлений языка. Цель такой реинтерпретации – не просто описать известные языковые феномены в свете новой терминологии, но, прежде всего, объяснить ментальные механизмы их зарождения и проявления, углубляя тем самым “русло мысли” [3; 4; 5; 6] в исследовании самого разума, присущих ему мыслительных операций, определяющих его способность категоризации, интерпретации и интериоризации действительности в мышлении и языке.

Краткий обзор публикаций по теме. Многочисленные научные исследования иронии имеют очень давнюю историю и очень широкую сферу применения различных подходов и методик исследования. Размышления об этом явлении можно проследить, начиная с эпохи иконических примеров Сократа. Большое количество исторических и современных исследований делает невозможным даже перечислить всех ученых, которые пытались внести свой вклад в эти комментарии [8]. Тем не менее, несмотря на то, что эти понятия (в основном ирония) неоднократно попадали в поле зрения ученых как объект исследования в различных областях философии, антропологии, литературы, психологии и лингвистики, там можно найти некоторые интригующие белые пятна в когнитивном потенциале понятий иронии и остроумия. Лингвистическими изысканиями об иронии занимались и ряд российских ученых (Н.К. Салихова, А.Г. Кербс, С.И. Походня, Е.М. Кагановская, А.П. Стельмашук, Ж.Е. Фомичева, А.В. Сергиенко и многие другие), исследуя иронию под разными углами зрения. Однако, в научной литературе не существует достаточно полного описания языковых средств, которые служат реализации смысловой неоднозначности текста с иронической направленностью, нет четкого представления о лингвистической сущности иронии и семантическом механизме актуализации имплицитного смысла высказывания. Очень часто в исследовательских работах ирония понимается только как противоречие между буквальным смыслом и скрытым, контексту-

альным, реализующимся на лексическом уровне (Н.К. Салихова, А.Г. Кербс, Л.Л. Ким, В.Я. Черняева). В то же время, в ряде работ ставится вопрос о важности рассмотрения иронии в качестве концептуальной категории, которая связана с проблемой целостности изучения текста (С.И. Походня, Е.М. Кагановская, А.П. Стельмашук, Ж.Е. Фомичева, А.В. Сергиенко). Предлагаемое исследование представляет собой дальнейшее развитие комплексного изучения иронии и в дополнение ирония рассматривается в сопоставлении с еще одним ментальным понятием – остроумием.

Цель статьи – определить концептуальные стыки, интегрирующие концепты ИРОНИЯ и ОСТРОУМИЕ в смежной ментальной плоскости и объединяющие в одном синонимическом ряду полисемантические единицы *wit* и *irony*, что предполагает ряд вопросов: 1) о сущности иронии; 2) о сущности остроумия; 3) о степени общности когнитивной карты этих двух сущностей и о сути их различий, что требует выделения концептов, инкорпорированных в ментальных явлениях иронии и остроумия и способствующих синонимизации их лексических эквивалентов.

Материалы и методы. Эмпирический материал, взятый из разных словарей был проанализирован на основе когнитивного подхода с использованием принципов концептуального анализа.

Результаты и их обсуждение. Рабочая гипотеза представленного анализа заключается в том, что когнитивные операции ума, продуктом которых может быть ироничная или остроумная мысль характеризуют одну и ту же сферу качественных атрибутов ума и мышления. А вербализованные концепты ИРОНИЯ и ОСТРОУМИЕ разворачивают пересекающиеся лексико-семантические микрополя, в связи с чем, не только слово *wit*, но и слово *irony* является конституентом лексико-семантического поля «ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ», которое фиксирует определенный фрагмент структурированного знания о мире [3; 4].

Историческая диалектика категории ИРОНИЯ вручает определенный ключ к пониманию ее сущности. Краткий этимологический экскурс в развитие значения слова *ирония* показывает, что первоначальный индо-европейский корень, который имел значение «слово», в дальнейшем трансформировался и приобрел значение «говорить с притворством, злорадством, скрытым смыслом» [10; 11].

Современная научная трактовка такова: ИРОНИЯ – философско-эстетическая категория, характеризующая процессы отрицания, расхождения намерения и результата, замысла и объективного смысла[9].

Анализ словарных дефиниций позволяет синтезировать спектр генерализующих и частных концептов, раскрывающих внутреннюю сущность ИРОНИИ и диалектику развития ее интерпретации. К обобщенным концептам можно отнести следующие: **КАЧЕСТВО, СПОСОБНОСТЬ, ЦЕЛЬ, РЕЗУЛЬТАТ, ЧУВСТВА**, к частным концептам относятся **ОСТРОТА, ОРИГИНАЛЬНОСТЬ, УТОНЧЕННОСТЬ, ИЗОЩРЕННОСТЬ, УМ, ПРОТИВОРЕЧИЕ, КОНТРАСТ, ОЦЕНКА, НАМЕРЕНИЕ, МЫСЛЬ, ИЗДЕВКА, ОСКОРБЛЕНИЕ, СМЕХ, ЗЛОРАДСТВО, ЗЛОСТЬ, ПРИТВОРСТВО, СКЕПТИЦИЗМ, ЛУКАВСТВО, ДОБРОДУШНОСТЬ** [10; 12].

Синонимический ряд слова **irony**, выделенный на основе анализа словарных дефиниций и включающий 48 единиц являет собой своеобразную голограмму концепта ИРОНИЯ. Данный синонимический ряд демонстрирует наличие шкалы интенсивности эмоционального потенциала, который можно представить шкалой (схема 1), имеющей три точки отсчета: ЧУВСТВО НЕГАТИВНОЕ (F-) → ЧУВСТВО ПОЗИТИВНОЕ (F+) → ЧУВСТВО ПОЗИТИВНО / НЕГАТИВНОЕ (F ±).

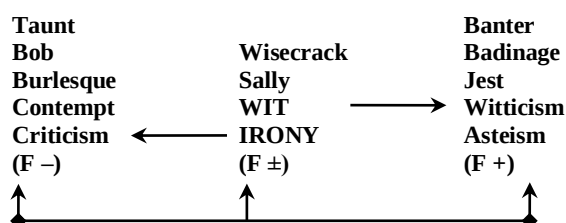

Схема-шкала 1.

Анализ эмпирии показывает, что из 48 ЛЕ, составляющих синонимическое поле слова **irony**, 32 ЛЕ относятся к эмоциональной сфере НЕГАТИВНОЕ. Следовательно, параметр ЧУВСТВО НЕГАТИВНОЕ является для концепта ИРОНИЯ прототипическим.

ОСТРОУМИЕ, в отличие от иронии, не является философско-эстетической категорией, а лишь характеризует качественные параметры ума: остроту, тонкость, изобретательность. Изобретательность выражается как проявление способности в нахождении ярких, остро подмеченных, тонко завуалированных, удачных, смешных или язвительных (ироничных) выражений.

Этимологической базой ОСТРОУМИЯ служат концепты: ЗНАНИЕ, УМ, БЫСТРОТА, ОСТРОТА ВИДЕНИЯ, МУДРОСТЬ.

Идея – ‘остро видеть мысленным взором’ – это абстрагирование и дискретизация качества ума в отдельный параметр. При этом, остро видеть мысленным взором можно как через призму ДОБРА тогда мы получаем ОСТРОУМИЕ так и через призму ЗЛА, в этом случае мы оказываемся в сфере ИРОНИИ.

Словарная интерпретация остроумия позволяет выделить набор генерализующих и частных концептов. **КАЧЕСТВО, СПОСОБНОСТЬ, РЕЗУЛЬТАТ,**

ЦЕЛЬ, ПРЕДМЕТ (живой) – это обобщенные концепты. МУДРОСТЬ, ОСТРОТА, БЫСТРОТА, ИЗОБРЕТАТЕЛЬНОСТЬ, ЯРКОСТЬ, УТОНЧЕННОСТЬ, ВОООБРАЖЕНИЕ, ОРИГИНАЛЬНОСТЬ, СМЕХ / ШУТКА, ЮМОР, МЫСЛЬ, ЧУВСТВА (ДОБРОДУШИЕ, ПРЕНЕБРЕЖЕНИЕ) – это частные концепты.

Полисемантическое слово **wit** образует два основных синонимических ряда: первый ряд развивает идею ‘способности ума’, заложенную в изначальной этимологической структуре слова ‘знающий ум’ и насчитывает 8 ЛЕ: mind, intellect, intelligence, brain, memory, understanding, soul, psyche; второй ряд – содержит идеи: ‘качество ума’, ‘результат мышления’ и включает 37 ЛЕ.

Мы акцентируем внимание на втором синонимическом ряду, так как именно здесь пересекаются синонимические голограммы концептов ИРОНИЯ и ОСТРОУМИЕ.

Отмеченные в дефинициях элементы ‘насмешка’, ‘остроумие’, ‘острота’, ‘ирония’ показывают, что анализируемые концепты ИРОНИЯ и ОСТРОУМИЕ имеют устойчивую и обоюдостороннюю связь, которая основана на биполярном расщеплении концепта НАСМЕШКА. Один ракурс концепта НАСМЕШКА, включающий положительные эмоции обращен к добродушному смеху, другой же, содержащий отрицательные эмоции, – собственно ирония, или злой смех. По-иному эту раскладку можно представить так: **ИРОНИЯ** это [ОСТРОТА УМА + ЗЛОСТЬ + СМЕХ], **ОСТРОУМИЕ** – это [ОСТРОТА УМА + ДОБРОТА + СМЕХ].

Практической целью анализа является включение слова **irony** и ее синонимического окружения в тематический словарь-тезаурус фреймового типа “Интеллектуальная деятельность” в разделы “УМ / СОЗНАНИЕ: СПОСОБНОСТЬ; КАЧЕСТВО ума” и “МЫШЛЕНИЕ / РАЗУМ: результат умственной деятельности”.

Методологической основой данного словаря является разработанная профессором С.А. Жаботинской универсальная методика построения фреймов, применимая к любым языковым явлениям. Данная концепция позволяет аранжировать структуру значений лексической единицы в рамках определенной модели, представляющей интеграцию предметно-центрического и акционального типов фреймов [6;7].

Интеграция предметного и акционального типов фрейма являет собою определенную аналогию с парадигмой “глубинных падежей” Ч.Филлмора: агенс, инструмент, пациенс, адресат, бенефициант, цель, причина, следствие, результат [7]. Аранжировка и количество актантов акциональной модели зависит от специфики исследуемого материала.

Для нашего материала, исходя из установки, что активным агенсом является ОСТРЫЙ УМ, который ТОНКО воспринимает и посредством МЫСЛИ [+ ЧУВСТВО НЕГАТИВНОЕ] кодирует существующий СКРЫТО КОНТРАСТ в предмете/явлении, с целью продуцирования ЕДКОЙ НАСМЕШКИ (иронии) и последующим изменением ОЦЕНКИ явления, то для концепта ИРОНИЯ структуру комплексного фрейма можно представить многоярусным ролевым фреймом (схема 2):

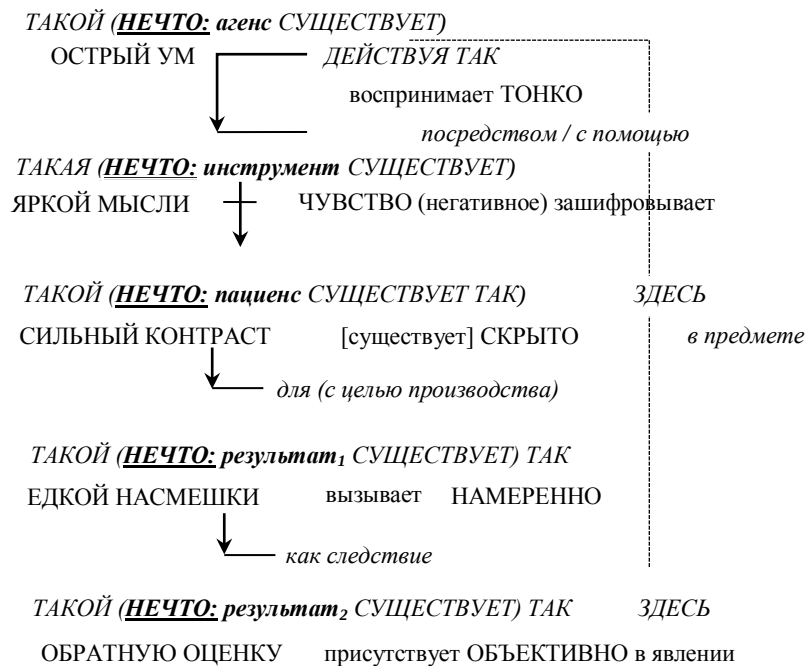

Схема 2.

Для концепта ОСТРОУМИЕ можно смоделировать аналогичный фрейм, учитывающий специфику признаков данного концепта.

Подтверждением того, что ОСТРОУМИЕ и ИРОНИЯ являются качественными атрибутами ума, служат также возможные в обоих случаях качественные пропозиции: НЕЧТО есть КАЧЕСТВО ума: *mind is witty* и *mind is ironical*, что аналогично слотовой комбинации ТАКОЕ НЕЧТО – *witty mind* и *ironical mind*.

Далее, в соответствии с концепцией С.А. Жаботинской, значения существительных, репрезентирующих концепты умственной деятельности, ‘упаковываются’ в определенные фреймовые актанты [6;7]:

Количество же выделяемых фреймовых актантов различно и зависит от степени полисемантической лексических единиц. Следуя этой методике всю пестроту лексико-семантических вариантов (далее – ЛСВ) лексических единиц *irony* и *wit(s)* можно упаковать в соответствующие значениям слотовые комбинации:

• Irony –

(ЛСВ₁) НЕЧТО-СПОСОБНОСТЬ/АГЕНС: ментальная способность здравого ума/рассудка воспринимать окружающий мир, подмечая его противоречия (контрасты, абсурдность, парадоксы) и кодировать информацию, требующую противоположной интерпретации;

НЕЧТО-ТАКАЯ СПОСОБНОСТЬ/АГЕНС: неординарная способность тонко воспринимать окружающий мир, теоретически, творчески, критически мыслить; SYN. *wit*.

(ЛСВ₂) НЕЧТО-РЕЗУЛЬТАТ: острое, яркое, ядовитое, язвительное высказывание, едкое, злое изречение, мысль со скрытым или противоположным смыслом; (лит. метод) термин, фигура речи

(ЛСВ₃) НЕЧТО = КАЧЕСТВО ума: критичность, гибкость, оригинальность, утонченность, изощренность ума, теоретический или практический склад

ума, позволяющий кодировать информацию, подлежащую транспозиции ее оценки; SYN. *wit, quickwittedness, witiness, witticism*.

• Wit(s) –

(ЛСВ₁) ТАКОЙ НЕЧТО: человек обладающий блестящими способностями остроумия и чувством юмора; остряк, шутник.

(ЛСВ₂) НЕЧТО-СПОСОБНОСТЬ/АГЕНС: а) ментальная способность здравого рассудка воспринимать окружающий мир, подмечая различные связи и аналогии между его объектами; SYN. *irony*.

НЕЧТО-ТАКАЯ СПОСОБНОСТЬ/АГЕНС: а) умственные способности высокого интеллектуального потенциала в состоянии психического равновесия и ментальной здравости; способность разумного здравомыслия; б) способность творческого воображения и острого, быстрого ума вскрывать интересные, занимательные аналогии между, на первый взгляд несоотносимыми, предметами и тонко, пронизательно выражать умные суждения (оценку) о них. SYN. 1) *mind, intellect, imagination, soundness, sanity*, 2) *esprit, pun, irony*.

(ЛСВ₃) НЕЧТО – РЕЗУЛЬТАТ: блестящая мысль, остроумное высказывание; яркое, тонкое суждение, добродушная насмешка.

(ЛСВ₄) НЕЧТО = КАЧЕСТВО ума: – здравость, быстрота и тонкость ума; теоретический или практический склад ума; четкость, острота, пронизательность, содержательность и неординарность суждений.

Выводы. Концептуальный анализ эмпирического материала позволил не только выяснить параметры, но и объяснить синонимические связи, объединяющие концепты ИРОНИЯ и ОСТРОУМИЕ в смежном ментальном пространстве. Практическим результатом проведенного анализа можно считать пополнение тематического словаря-тезауруса “Интеллектуальная деятельность” на 84 лексические единицы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Корж Н.Г., Луцька Ф.Й. Из скарбниці античної мудрості. – Київ, 1988. – 864 с.
2. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике. – М., 1991. – 140 с.
3. Кубрякова Е.С. Лексикон как компонент языковой способности человека // Английский лексикон в лингвистическом и культурологическом пространстве: Сб. науч. тр. МГЛУ. – Вып. 400. – М.: МГЛУ, 1992. – С. 4-13.
4. Кубрякова Е.С. Язык пространства и пространство языка (К постановке проблемы) // Известия АН.: Серия Литературы и Языка. – М., 1997. – Том.56. – № 3. – С. 22-31.
5. Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования // Лінгвістичні студії. – Вип. II. – Черкаси, 1997. – С. 3-11.
6. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського ун-ту. Філологічні науки. – Вип. 11. – Черкаси, 1999. – С. 12-25.
7. Fillmore Ch.J., Atkins B.T. Toward a Frame-Based Lexicon: The Semantics of RISK and Its Neighbors // Frames, Fields and Contrasts. New Essays in Semantics and Lexical Organization. – Hillsdale, New Jersey, 1992. – P. 75-103.
8. Colston H. L., Gibbs R. W. Irony in Language and Thought: A Cognitive Science Reader / Herbert L. Colston, Raymond W. Gibbs. – New York: Psychology Press, 2007 – 607 p.
9. Философский Энциклопедический Словарь. – М.: ИНФРА, 1997. – 576 с.
10. Compton's Interactive Encyclopedia. SoftKey Multimedia Inc., 1997. – CD-ROM
11. The British Multimedia Encyclopedia. Global Software Publishing Ltd., 1997. – CD-ROM
12. Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary. – Oxford University Press, 1992. – 1081 p.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Corzh N.G, Lutska F.Y. Iz skarbntsi antichnoi mudrosti. – Kyiv, 1988. – 864 p.
2. Arnold I.V. Basic research in linguistics. – M., 1991. – 140 p.
3. Kubryakova E.S. Lexicon as a component of the human language faculty // English lexicon in Linguistic and Cultural Space: Sb.nauch. tr. Moscow State Linguistic University. – Vol. 400. – M.: Moscow State Linguistic University, 1992. – P. 4-13.
4. Kubryakova E.S. The language of space and the space of language (to the problem) // Proceedings of the Academy of Sciences and Literature Series of Language. – Vol.56. – № 3. – M., 1997. – P. 22-31.
5. Zhabotinskaya S.A. Cognitive linguistics: the principles of conceptual modeling // Lingvistichni Studii. Vip. II. Cherkasy, 1997. – P. 3-11.
6. Zhabotinskaya S.A. Conceptual analysis: frame types // News Cherkaski the University. Filologichni studii. – Vip. 11. – Cherkasy, 1999. – P. 12-25

Nizhegorodtseva-Kirichenko L.A. Irony and wit: cognitive potential

Abstract. The paper deals with the concepts IRONY and WIT, which can be attached to the qualities of human mind. The concepts have been analyzed on the basis of the cognitive approach, which allows to investigate common and peculiar features of these concepts resulting in the comparison of these qualities of human mind. Specific operational methodology is a conceptual analysis of dictionary definitions of words irony and wit. After comparison of cognitive maps of these lexical units a grading scale of emotional potential of the concepts IRONY and WIT is formed. The comparison of cognitive maps helps in identifying the body of synonymous units that make up the thesaurus environment of the words irony and wit. Conceptual analysis is also used for the construction of the frame-based models of these concepts. The result of this study is the inclusion of selected synonyms in the structure of frame thesaurus dictionary of the lexical-semantic field "Intellectual activity".

Keywords: concept, conceptual analyses, cognitive map, frame, lexico-semantic field

Павлик Н.В.

Фатичні мовленнєві акти завершення контакту у зіставному аспекті

Павлик Наталія Василівна, аспірант

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглядається фатичний мовленнєвий акт завершення контакту, що вживається співрозмовниками при розімкненні вербальної взаємодії, тобто під час завершення розмови. Розглядається семантика фатичних мовленнєвих актів завершення контакту, пропонується їх порівняння в двох неблизькоспоріднених мовах, зокрема англійській та українській. Визначаються найбільш вживані фатичні мовленнєві акти завершення контакту в двох мовах: прощання, прощання-благословення, прощання-запрошення, подяка.

Ключові слова: фатичний мовленнєвий акт завершення контакту, розімкнення вербального контакту, прощання, прощання-благословення, подяка, прощання-запрошення

Сучасний етап мовознавчих досліджень, в основі якого лежать принципи антропоцентризму та функціоналізму, характеризується значною увагою до комунікації та способів її успішного здійснення (Ю.В. Косенко [5; 6; 7], Ю.В. Матюхіна [9], Н.І. Формановська [14]). Фатичне спілкування як суттєвий спосіб не лише регуляції комунікації, але і ефективності процесу її здійснення (Г.Г. Почепцов, І.І. Прибиток, В. Malinowski, J. Laver) характеризується залученням широкого спектру мовленнєвих одиниць та відповідними закономірностями їх вживання.

Актуальність дослідження полягає в тому, що воно спрямоване на вивчення засобів реалізації завершального етапу мовленнєвої взаємодії комунікантів. Такими засобами виступають **фатичні мовленнєві акти завершення контакту**, які у добу значної глобалізації та інформатизації суспільства набувають все більшого значення, оскільки сприяють ефективному розімкненню контакту (Ю.В. Косенко, Ю.В. Матюхіна, Н.І. Формановська). Вони знаходять своє застосування у будь-якій мові, проте їхнє мовленнєве оформлення відрізняється залежно від етикету та правил поведінки певного народу. Таким чином, **проблема дослідження** полягає у вивченні семантики фатичного мовленнєвого акту завершення контакту на матеріалі англійського та українського художнього дискурсу.

Аналіз останніх наукових праць показує, що чимало досліджень присвячені комплексному вивченню фатичних засобів контакту в англійській (Ю.В. Матюхіна), французькій (В.Ю. Федотова), іспанській (Г.С. Поваляєва) мовах. Проте значно менша кількість лінгвістичних доробок висвітлює проблему завершального фатичного мовленнєвого акту зокрема (Ю.В. Косенко).

Разом з тим, мовознавці приводять загальну характеристику завершального етапу спілкування та зазначають можливі різновиди фатичних висловлювань. Так, за Ю.В. Матюхіною, на етапі розмикання контакту мовцями використовуються фінитивні одиниці, іллокутивною ціллю котрих є підготовка та завершення комунікації [9, с. 13]. На думку Г. С. Поваляєвої, на завершальному етапі спілкування відбувається обмін стереотипними формулами прощання, а «основним завданням є чітка фіксація будь-яких змін в індивідуально-особистісних та соціальних стосунках, які пов'язують партнерів зі спілкуванням» [10, с. 107]. Отже, завершальний етап спілкування характеризується закріпленням стосунків між комунікантами на певному рівні та обміном спеціальними стереотипними фразами та кліше.

За дослідженнями Ю.В. Косенко, завершальний етап мовленнєвої взаємодії комунікантів характеризується «демонстрацією ввічливості, яка виявляється в задоволенні від зустрічі, небажанні розлучатися» [4, с. 45]. Одиниці, що сприяють розмиканню мовленнєвого контакту, розглядаються у вигляді мовленнєвих стереотипів, «які призначені для пом'якшення моральної шкоди, яка наноситься комунікантам фактором розставання та зміцнення доброзичливих стосунків» [7, с. 95]. Такі одиниці функціонують як закріплені формули мовленнєвого етикету. Разом з тим, науковець розглядає тематичні групи залежно від лексико-семантичного функціонування таких мовленнєвих актів. Серед таких груп можливі: «вдячність», «побажання», «благословення», «вибачення», «запрошення» та інші. Отже, мовознавці зосереджують увагу на важливості фінального етапу розмови та виокремленні завершальних мовленнєвих одиниць в певних мовах.

Незважаючи на широту досліджень одиниць фатичного спілкування, проблема семантичних особливостей різновидів фатичних мовленнєвих актів завершення контакту залишається актуальною у лінгвістичній літературі, тоді як аспект їх порівняння досі залишається невисвітленим. Таким чином, вважаємо вартим уваги розгляд фатичних мовленнєвих актів, що вживаються на завершальному етапі комунікації та їх зіставлення у неблизькоспоріднених мовах.

Мета роботи полягає у визначенні спільних та відмінних різновидів фатичних мовленнєвих актів (ФМА), які вживаються співрозмовниками для розмикання контакту на завершальному етапі спілкування у двох неблизькоспоріднених мовах. Реалізація поставленої мети вимагає виконання таких **завдань**: визначення різновидів ФМА у двох мовах; описання семантичних різновидів ФМА у двох неблизькоспоріднених мовах та їх порівняння.

Відповідно до поставленої мети та завдань **об'єктом** дослідження постають фатичні мовленнєві акти завершення контакту, **предметом** – їх спільні та відмінні семантичні особливості. У статті використовуються такі **методи дослідження**: 1) контекстуально-інтерпретаційний метод для виокремлення фатичних мовленнєвих актів; 2) методика словникових дефініцій для опису значущих лексем; 3) зіставно-типологічний метод для виявлення спільних та відмінних семантичних особливостей фатичних мовленнєвих актів завершення контакту.

Чимало мовознавців (Ю.В. Косенко [5], Дж. Лейвер [16], Ю.В. Матюхіна [9], Г.Г. Почепцов [11] та інші) відзначають важливість завершального етапу спілку-

вання. Фатичні мовленнєві акти на цьому етапі використовуються тоді, коли для співрозмовників важливо встановити можливість майбутнього спілкування [16, р. 227]. Забезпечуючи нормальну комунікацію на завершальному етапі та розмикання вербального контакту, фатичні мовленнєві акти виконують дві функції. По-перше, їх використання при завершенні поточного спілкування позитивно впливатиме на наступну зустріч комунікантів. По-друге, вони дають змогу утвердити та закріпити стосунки на тому рівні, якого вимагає комунікація [16, р. 227]. Отже, завершення розмови підводить підсумок мовленнєвій взаємодії співбесідників та вказує на можливість продовження та підтримки стосунків у майбутньому.

Розмікнення контакту може відбуватися у випадках, коли:

- 1) зовнішні умови змушують співрозмовників завершити розмову (вичерпано час для розмови);
- 2) один або обоє учасників спілкування отримали всю необхідну інформацію;
- 3) один або обоє учасників спілкування не мають більше інформації для розмови, або інформація для розмови вичерпана;
- 4) адресант або адресат не бажають далі продовжувати контакт [17].

Беручи до уваги запропоновані Е. Міллером причини розмікнення контакту, вважаємо, що при використанні фатичного мовленнєвого акту завершення контакту адресант послуговується певними пресупозиційними факторами:

- 1) інформація для розмови між співрозмовниками вичерпана,
- 2) зовнішні умови змушують адресанта завершити розмову,
- 3) адресант бажає завершити контакт,
- 4) адресант та адресат не будуть бачитися деякий час.

Керуючись наведеними факторами, адресант обирає фатичний мовленнєвий акт, що найкраще відображає його стосунки зі співрозмовником та відповідає соціально-культурним обставинами.

Мовленнєве оформлення завершення контакту в типовій ситуації відбувається за допомогою спеціальних одиниць, які дослідники поділяють на певні тематичні групи: вдячність, побажання, благословення, вибачення, задоволення від зустрічі, підбиття підсумків інтеракції, запрошення, сподівання на подальші комунікативні контакти, повідомлення про необхідність розставатися, компліменти, пропозиції, поради, повчання, заклики, прохання, накази, застереження [5; 14]. Лінгвістичні маркери завершення контакту в більшості випадків містять посилення на психологічні або соціальні аспекти стосунків між комунікантами, аніж на нейтральні теми, наприклад погода та інше [16, р. 229].

Фатичний мовленнєвий акт завершення контакту розглядаємо як одноосібний акт, або такий, що промовляється однією людиною, тобто адресантом. Разом з актом реакції адресата вони утворюють трансакцію завершення контакту. Наприклад, ситуація прощання двох співрозмовників:

– *Goodbye, Freddy. Don't let me keep you standing there. Goodbye.*

– *Goodbye* [15, с. 23],

де «*Goodbye, Freddy. Don't let me keep you standing there. Goodbye*» – фатичний мовленнєвий акт завершення контакту, що складається з завершального етапу у вигляді стереотипної формули «*Goodbye, Freddy*», постзавершального етапу, що виражений закликом «*Don't let me keep you standing there*», і знову стереотипної формули завершення контакту «*Goodbye*». Реакція адресата на акт завершення контакту «*Goodbye*» сигналізує про утворення трансакції прощання.

У нашій роботі ми пропонуємо вивчення семантики ФМА завершення контакту. Вибір досліджуваних одиниць відбувся за допомогою контекстуально-інтерпретаційного методу, тобто з урахуванням ситуації спілкування; було виокремлено 200 досліджуваних одиниць в англійській та українській мовах, що вживаються на завершальному етапі спілкування з метою розмікнення контакту зі слухачем.

Методика словникових дефініцій дала змогу визначити семантичні особливості фатичних мовленнєвих актів завершення контакту у двох мовах.

Так, одним з найбільш поширених фатичних мовленнєвих актів завершення контакту в українській мові є ФМА **прощання**. Сюди відносяться такі лексеми «*Прощай/ Прощавай/ Прощавайте!*», які вказують на тривалу в часі розлуку, або навіть на неможливу зустріч. За тлумачним словником української мови, дієслово «*прощатися*» має декілька значення. По-перше, «*прощатися*» означає «при розлуці тиснути один одному руки, говорити слова прощання», по-друге – «залишати надовго або назавжди що-небудь, розставатися з чимсь» [12, с. 354]. Ще одне значення, яке має лексема «*прощатися*» – це «вважатися пробаченим, дарованим (про чиюсь провину, помилку, негідний вчинок)» [12, с. 354]. Таким чином, як показує реконструйоване значення слова «*прощатися*», в українській мові на етапі прощання важливим є не тільки промовляння певних слів, але і прохання вибачення і бажання бути прощеним зі сторони адресата.

Подібною в англійській мові є лексема **прощання** «*Farewell!*», що також має значення довгої розлуки або розставання назавжди [7, с. 97]. Проте, як зазначає Ю.В. Косенко, мовленнєвий етикет англійської мови вимагає уникати вживання цього ФМА «при прагненні зберігати подальші стосунки» [7, с. 97], тоді як український вираз «*Прощай/ Прощавай/ Прощавайте!*» не відзначається такою категоричністю використання.

У англійській мові найбільш вживаним ФМА завершення контакту виступає «*Goodbye!*», який також означає тимчасове розставання і є стилістично нейтральним у своєму вживанні [7, с. 96]. Двомовні англійсько-українські словники пропонують переклад «*До побачення!*» Проте, на відміну від української мови, його семантичне значення відрізняється від українського «*До побачення*». Так, за етимологічним словником англійської мови, воно походить від висловлювання «*God be with you*», яке у процесі еволюції трансформувалося і редукувалося у форму «*Goodbye!*» [18] та почало вживатися як стандартна формула завершення комунікації. Таким чином, незважаючи на те, що сучасні мовці цього не відчують, реконструйовані значення ФМА завершення контакту «*Goodbye!*» має значення благословення, тобто воно є **прощанням-благословенням**.

Цікаво, що в українській мові також існує ФМА, семантичне значення якого відповідає англійському **прощання-благословенню** «*God be with you*». Однак його вживання дещо відрізняється. Так, християнські вірування українців сприяли усталенню ФМА завершення контакту «*З Богом! / Хай Господь помагає!*». Зокрема, «перед дорогою чи важливою справою» при розставанні люди промовляють «*З Богом!*», сподіваючись, що «у дорозі, у праведному ділі їм допоможе Господь» [1, с. 152]. Наприклад, господар, даючи настанови своїм слугам та направляючи їх працювати, каже:

– *Ідіть з Богом!* [2, с. 359];

або під час обряду сватання, старости заходять в хату, а чоловік, котрий їх проводить, промовляє їм услід:

– *Хай вам Господь милосердний помагає!* [8, с. 55].

Таким чином, словесне **прощання-благословення** «*God be with you*» – «*Goodbye!*» в англійській мові є повсякденним прощальним стереотипом, тоді як в українській благословення та закликання Бога вживається лише у найбільш важливих ситуаціях.

Окрім **прощання-благословення** «*God be with you*» – «*Goodbye!*» в англійському художньому дискурсі нами було виявлено значку кількість ФМА завершення контакту з семантичним значенням **подяки**. Так, під час розімкнення комунікативної взаємодії співрозмовники, зокрема адресант, окрім стереотипного «*Goodbye!*», використовують висловлювання, де виражають свою вдячність за допомогу, розмову, приділену увагу та інше. Наприклад,

– *Thank you, dear. Goodbye* [15, с. 77].

Українській етикетній традиції притаманні такі ФМА завершення контакту як **запрошення**. Так, для українського народу гостинність є дуже важливим

елементом культури, саме тому при розімкненні контакту часто спостерігаємо **прощання-запрошення**, наприклад:

– *Приходь же до нас обідати* [8, с. 68].

Проявою поваги та прихильності до співрозмовника буде прийняття такого запрошення та відвідування адресанта у майбутньому.

Запрошення в англійській мові дещо відрізняються від таких в українській мові. Так, вони є запрошеннями лише за семантикою, а їх прагматична функція полягає в тому, щоб «продемонструвати прихильність та симпатію до співрозмовника, зробити йому приємне» і вони «не припускають обов'язкового продовження подальших контактів» [6, с. 181-182].

Таким чином, серед фатичних мовленнєвих актів завершення контакту в українській мові переважають **прощання** та **прощання-запрошення**, тоді як в англійській мові – **прощання-благословення** «*God be with you*» у редукованій формі «*Goodbye!*», які, втративши своє оригінальне значення «*благословення*», вживаються як **прощання** та **подяка**.

Отже, фатичний мовленнєвий акт завершення контакту підводить підсумок вербальній комунікації, забезпечує розмикання контакту між співрозмовниками та вказує на можливість розвитку стосунків між ними у майбутньому. При дослідженні фатичних мовленнєвих актів завершення контакту слід враховувати важливість завершального етапу спілкування та соціально-культурні особливості, які притаманні співрозмовникам. Оскільки фатичні мовленнєві акти представлені стереотипними формулами та кліше та визначаються соціальними умовами, вважаємо, що в них відображено національно-культурні особливості конкретної мови.

ЛІТЕРАТУРА

- Жуйко П. Психологія гомо советікуса / Петро Жуйко // Сучасність. – К., 1993. – № 9. – С. 148-152.
- Карпено-Карий І.К. Драматичні твори / Вступ. ст., упоряд. і приміт. Р.Я. Пилипчука; Ред. С.Д. Зубков. – К. : Наук. думка, 1989. – 608 с.
- Косенко Ю.В. Передзавершальні метакомунікативні висловлення-запрошення на фінальному етапі фатичної метакомунікації / Ю.В. Косенко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Симферополь, 2013. – Том 26 (65). № 1 – С. 117-121.
- Косенко Ю.В. Реалізація позитивної ввічливості в метакомунікативному блоці прощання (на матеріалі англо-мовного художнього дискурсу) / Ю.В. Косенко // Вісник СумДУ. – Суми, 2008. – Серія «Філологія», № 1. – С. 45-50.
- Косенко Ю.В. Структурно-семантичні і функціональні особливості метакомунікативного блоку прощання (на матеріалі англо-мовного художнього дискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ю.В. Косенко. – Донецьк, 2008. – 22 с.
- Косенко Ю.В. Феномен запрошення як передзавершальна метакомунікативна одиниця діалогічного дискурсу прощання / Ю.В. Косенко // Вісник СумДУ. – Суми, 2006. – № 3 (87). – С. 180-183.
- Косенко Ю.В. Функціонування завершальних метакомунікативних одиниць на матеріалі англо-мовного художнього дискурсу / Ю.В. Косенко // Філологічні трактати. – К. : 2009. – Том 1, №2. – С. 95-100.
- Кропивницький М.Л. Драматичні твори / Упоряд. і приміт. В.М. Івашкова; Вступ. стаття Л.З. Мороз / М.Л. Кропивницький. – Київ : Наук. думка, 1990. – 608 с.
- Матюхіна Ю.В. Развитие системы фатической метакоммуникации в английском дискурсе XVI – XX вв. : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Юлия Владимировна Матюхина. – Харьков, 2004. – 21 с.
- Поваляева Г.С. Реалізація фатичної функції у системі чат комунікації / Г.С. Поваляева // Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. – Дрогобич, 2014. – № 2. – С. 103-108.
- Почепцов Г.Г. Фатическая метакоммуникация / Г.Г. Почепцов // Семантика и прагматика синтаксических единств. – Калинин : Изд-во Калинин. ун-та, 1981. – С. 52-59.
- Словник української мови : в 11-ти т. / [заг. ред. І.К. Білодіда]. – К : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 8. – С. 354-355.
- Формановская Н.И. Культура общения и речевой этикет / Наталья Ивановна Формановская. – М. : ИКАР, 2005. – 2-е изд. – 250 с.
- Формановская Н.И., Шевцова С.В. Речевой этикет. Русско-английские соответствия : справочник / Н.И. Формановская, С.В. Шевцова. – М., 1990. – URL : http://www.classes.ru/grammar/136.etiket/worddocuments/_16.htm
- Шоу Б. Пигмалион. Цезарь и Клеопатра : Книга для чтения на английском языке. – СПб. : Антология, КАРО, 2006. – 288 с.
- Laver John. Communicative functions of phatic communion / John Laver // Organization of behaviour in face to face communication. – The Hague : Mouton ; Chicago, 1975. – P. 215-238.
- Miller E. Turn talking and relevance in conversation / E. Miller. – 1999. – URL: <http://www.storytellingandvideoconferencing.com/14.html>
- Online Etymology Dictionary : URL: http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=goodbye&searchmode=non

REFERENCES (TRANSLATED AND TRASNLITERATED)

1. Zhuyko P. Psychology of homo sovetikus / Petro Zhuyko // Suchasnist' . – K., 1993. – № 9. – P. 148-152.
2. Karpenko-Karyy i. K. Dramatic writings / Vstup. st., uporyad. i prymit. R.Ya. Pylypchuka; ed. S.D. Zubkov. – K. : Nauk. dumka, 1989. – 608 p.
3. Kosenko J.V. Pre-closing metacommunicative statements of invitation at the final stage of phatic metacommunication / J.V. Kosenko // Uchenye zapiski Tavrycheskogo natsional'nogo universiteta im. V.I. Vernadskogo. Seriya "Filologiya. Social'nye komunikatsii". – Simferopol', 2013. – Tom 26 (65). № 1. – P. 117-121.
4. Kosenko J.V. realization of positive politeness in the metacommunicative phase of parting (based on English literary discourse) / J.V. Kosenko // Visnyk SumDU. – Sumy, 2006. – Seriya "Filologiya", № 1. – P. 45-50.
5. Kosenko Y.V. Structural, semantic and functional peculiarities of metacommunicative phase of parting (based on English literary discourse) : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 «Germanski movy» / Y.V. Kosenko. – Donetsk, 2008. 22 p.
6. Kosenko Y.V. Phenomenon of invitation as pre-closing metacommunicative unit of dialogical farewell discourse / Y.V. Kosenko // Visnyk SumDU. – Sumy, 2008. – № 3 (87). – P. 180-183.
7. Kosenko Ju.V. Functioning of final metakomunikative blocks in the modern English discourse / Ju.V. Kosenko // Filologichni traktaty. – K. : 2009. – Vol. 1, № 2. – P. 95-100.
8. Kropyvnytsky M.L. Dramatic writings / Uporyad. i prymit. V.M. Ivashkova; Vstup. statya L.Z. Moroz / M.L. Kropyvnytsky. – K. : Nauk. dumka, 1990. – 608 p.
9. Matyukhina J.V. The Development of the Phatic Metacommunication System in the English Discourse of the 16th- 20th cc. : abstr. dis. cand. filol. sc.: spets. 10.02.04 «Germanic languages» / Julia Vladimirovna Matyukhina. – Kharkov, 2004. 21 p.
10. Povalyaeva G.S. Realization of phatic function in the system of chat communication / G.S. Povalyaeva // Naukovyy visnyk DDPU imeni I. Franka. Seriya «Filologichni nauky». Movosnavstvo. – Drohobych, 2014. – № 2. – P. 103-108.
11. Pocheptsov G.G. Phatic metacommunication / G.G. Pocheptsov // Semantika i pragmatika sintaksicheskikh yedinstv. – Kalinin : Izd-vo Kalinin. un-ta, 1981. – S. 52-59.
12. Dictionary of the Ukrainian language : 11 volumes / [gen. ed. I.K. Bilodida]. – K. : Nauk. dumka, 1970-1980. – T. 8. – P. 354-355.
13. Formanovskaya N.I. Culture of communication and speech ethics / Natalya Ivanovna Formanovskaya. – M. : IKAR, 2005. – 2-e izd. – 250 p.
14. Formanovskaya N.I., Shevtsova S.V. Speech ethics. Russian-English corresponding : reference book / N.I. Formanovskaya, S.V. Shevtsova. – M., 1990. – URL: http://www.classes.ru/grammar/136.etiket/worddocuments/_16.htm
15. Shaw B. Pygmalion. Caesar and Cleopatra : Book for reading in the English language. – SPb. : Antologiya, KARO, 2006. – 228 p.

Pavlyk N.V. Phatic speech acts of communication termination in the comparative aspect

Abstract. The article deals with a particular type of speech acts, or phatic speech acts of finishing the contact, which are used by communicators during the ending of the verbal interaction, that is during communication termination. The semantics of phatic speech acts, which are used during communication termination is investigated. The study is also focused on the comparison of these units in two language: English and Ukrainian. The most utilized units in two languages are identified and characterized.

Keywords: *phatic speech act of the closing stage, termination of the verbal contact, goodbye/proshchannya, blessings, thanksgiving, invitation*

Павлик Н.В. Фатические речевые акты в сравнительном аспекте

Аннотация. В статье рассматривается особый тип речевого акта, в частности фатический речевой акт завершения общения, который используется коммуникантами во время размыкания вербальной коммуникации. Анализируются семантические особенности фатических речевых актов размыкания контакта. Исследование предлагает сравнение этих единиц в английском и украинском языках, а также определение тех единиц, которые наиболее используются в двоих языках.

Ключевые слова: *фатический речевой акт завершения общения, размыкание вербальной коммуникации, прощание, благословение, благодарение, приглашение*

Павлюк Н.Л.

Аксіологія волі та обов'язку в історичній прозі Ю. Мушкетика

Павлюк Надія Леонідівна, аспірант кафедри української та зарубіжної літератур
Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського, м. Одеса, Україна

Анотація. У статті досліджено проблему реалізації та функціонування загальнолюдських цінностей волі та обов'язку, які є ключовими елементами аксіологічної парадигми історичної прози відомого українського письменника Ю. Мушкетика. З'ясовано, що становлення аналізованих понять у творах митця тісно пов'язане зі свідомим вибором героїв, усвідомленням їхнього сенсу життя та морально-етичними пріоритетами. Домінантними художніми засобами розкриття взаємообумовлених аксіологічних орієнтирів волі та обов'язку є порівняння, метафора та, у більшій мірі, символ.

Ключові слова: аксіологія, історія, метафора, символ, воля, обов'язок

Помітною тенденцією розвитку української літератури взагалі є епічне осягнення історичного минулого нашої Батьківщини. Твори на історичну тему спонукають читачів знати історію своєї країни, формують історичне мислення особистості, примножують історичний духовний досвід людства, виховують почуття національної гідності. Розширення функціональних можливостей історичної прози дає можливість виділити ще одне не менш важливе завдання історичних творів – аксіологічну спрямованість історичних текстів, адже, на думку дослідника О. Білого, «...кожна епоха містить у собі конкретно-історичну своєрідність, яка лише відтінює «вічні істини», «вічний смисл життя», відображаючи певний, відкритий для майбутнього момент становлення морального і естетичного досвіду людства» [1, с. 69].

Осягаючи глибинні пласти минулого, осмислюючи доленосні моменти історії, відомий український письменник Ю. Мушкетик неабияку увагу приділяє проблемі цінностей, і мислить митець «...глобально, осягає проблеми загальнолюдські, звісно ж під кутом зору художника слова, патріота і громадянина світу, сина планети Земля» [16, с. 96]. Саме тому провідними аксіологічними орієнтирами, які окреслюють художньо-філософські виміри історичної прози автора, є обов'язок, добро, чесність, справедливість, людяність, вірність тощо.

Варто зауважити, що різні аспекти творчості письменника є об'єктом дослідження цілого ряду науковців (В. П'янов, П. Кононенко, Л. Ромас, Л. Ромашенко, Л. Федоровська, В. Шевчук тощо), проте проблема аксіологічної місткості його текстів ще не була детально проаналізована теоретиками літератури. Саме тому, метою нашої статті є аналіз цінностей волі та обов'язку на матеріалі історичної прози романіста, використовуючи історично-типологічний, порівняльно-історичний, культурно-історичний та герменевтичний методи дослідження.

Одним із ключових понять аксіологічної парадигми творів Ю. Мушкетика є воля. Воля, як непереборне прагнення свободи, незалежності є домінантною та необхідною життєвою цінністю слов'ян, які «...готові жити найубогіше, аби тільки мати дорогу їм волю...» [6, с. 113]. Саме тому у творчості не одного письменника, починаючи від славнозвісного Т. Шевченка, поняття волі стає ключовим феноменом відображення прагнень та мрій українського народу.

Цю ж тенденцію спостерігаємо і в історичних творах Ю. Мушкетика. Герої його романів та повістей ведуть постійну боротьбу за свободу, особисту та національ-

ну, докладаючи всіх зусиль та неабиякої сили волі, щоб розірвати коло та вийти за межі лімітованого просторового діапазону, щоб отримати бажану свободу, не боячись при цьому всієї відповідальності, що чекає на них попереду, адже, згідно із філософськими поглядами Ж.-П. Сартра, «...людина засуджена бути вільною. Засуджена, тому що не сама себе створила; і все-таки вільна, тому що, одного разу кинута в світ, відповідає за все, що робить» [20, с. 327]. Лише свобода та вільний вибір дають героям можливість надати сенс своїй екзистенції та розставити життєві пріоритети.

Своєрідними осередками волі, які у творах митця абстрагувалися до певних символів, є Дике Поле, Великий Луг, степ, дорога та Запорізька Січ, хоча «...воля й тут іноді бігає без штанів, однаке це таки воля...» [15, с. 390]. Тому саме сюди, на Січ, українську вольницю, яка була своєрідним «серцем» нашої Батьківщини, тікали обездолені люди, шукаючи волі для себе, а разом з усіма запорожцями обстоювали її для усього народу. Найповніше образ Запорізької Січі розкривається у романі «Яса»: «...посеред усього цього кривавого розор, неначе острівце посеред спіненої ріки, стоїть Запорізька Січ, але не просто стоїть, довкола неї чи не в першу чергу закручуються різні смерчі, вона переймається звитагою і бродіннями тих, хто обіцяє народу волю і Україні злуку» [14, с. 49]. У зв'язку з цим, як «...в історичному житті українського народу, так і в історичних художніх творах символами волі стали козаки й гайдамаки» [2, с. 75]. Степ в історичній романістиці Ю. Мушкетика постає не лише важливим та наскрізним компонентом національного простору, але й через символічне наповнення цей образ набуває аксіологічної насиченості та спрямованості.

Найпоширенішим способом самопізнання та осягнення життєвого смислу є дорога, яка асоціюється з пошуком, свободою та можливістю вільного вибору. Взагалі, «...у письменників-екзистенціалістів у центрі загальної моделі світу – образ шляху і мандрівника. Людина в дорозі (дорога як символ, наскрізна метафора) – це людина в пошуку самої себе, істини сенсу буття, шлях до якого складний і звивистий...» [19, с. 71]. Тобто, пізнання життя, життєвих цінностей відбувається через мотив дороги.

Зображення різних форм неволі (ув'язнення, полон, оточення, панщина тощо) у творчості митця посилюється промовистими символами-образами птаха, коня, річки, які, у свою чергу, асоціюються зі свободою. Так, зазвичай, «...птахи, як і ангели, є символами думки, уяви і швидкості духовних процесів та відносин» [5]; «...вони сприймаються вісниками весни, приплоду,

врожаю, добра, здоров'я і щастя...» [6, с. 489], проте у творах автора саме птах асоціюється з волею, про що свідчить насиченість текстів птахами різних видів. По-над усе у світі цінує свою свободу герой роману «Погоня» Семен Білокобилка, він неодноразово порівнює себе із птахами, які «...горді і вільні... Гарно бути вільним... І я вільний, як птах, – ось те, чим найдужче дорожу, – воля» [12, с. 358].

Трагічним, сповненим невимовного болю є епізод роману «Яса», у якому зображується момент визволення бранців із турецької неволі військом кошового отамана Івана Сірка. Після походу, зазирнувши визволеним в очі, Сірко зрозумів, що для них неволя була милішою, бажанішою за свободу: «Рабство – воно іноді теж солодке! Куплений зрадою Бог дорожчий, ніж той, з яким народився. Милішими стають і чужі слова, й одіж, і звичаї» [15, с. 255]. Слушною є думка вченого М. Бердяєва, який писав, що «...свобода не є легенькою, як гадають її вороги, що зводять на неї наклеп, свобода важка, вона завжди тягар. І люди легко відмовляється від свободи, щоб полегшити собі життя» [7, с. 35]. І саме через турботу за українців, обов'язок перед ними, отаман не зміг допустити поширення зрадництва серед народу: «Порубані лежали, витягнувшись в один довжелезний ключ, порозкидавши в травах руки. Вони й справді нагадували журавлиний ключ, що заблукав у безконечних просторах, полетів не в той бік» [15, с. 268]. Символічно-метафоричний образ журавлиного ключа у романі підкреслює безмірне розчарування кошового отамана у зраді рідному краю, адже журавель для українця – це символ «безмежної любові до рідної землі, і пекучої туги за батьківською домівкою для тих, хто перебуває на чужині» [21]. Символічне наповнення образу журавля ще більше підсилює трагічність та драматичність проаналізованого епізоду.

Герой історичного роману «На брата брат» Матвій Журавка, у прізвищі якого відчувається певний відбиток печалі та журби, опинившись у ситуації складного життєвого вибору, спричиненого певними історичними обставинами: брат (родинний обов'язок) чи гетьман (честь), неодноразово порівнюється автором із журавлем. Так, Матвій, коли дізнався, що гетьман Іван Виговський хоче вгамувати свого ворога Мартина Пушкаря, інтереси якого підтримував брат Матвія, Супрун, «...дибцям по кімнаті, наче поранений журавель довкола лугового озера, біля якого журавлиний ключ сів на перепочинок, і всі відлетіли, а він залишився. Немає сили злетіти, й страшно чекати зими» [11, с. 94]. Через образ пораненого журавля відбувається не лише психологічно вмотивоване доповнення портретної характеристики персонажа, але й проникнення у його внутрішній світ, заглиблення у його духовну субстанцію.

У цьому творі особистісна свобода Матвія також передається через образ птаха, проте це не прагнення утекти з неволі, а бажання видихнути на повні груди, вирватися із життєвого виру, звільнитися від важких випробовувань: «Качки зненацька знялися й полетіли й небагом розтанули в сірому небі, й Матвієві самому раптом захотілося знятися й полетіти за ними й ніколи не вернутися на цей суворий берег, берег людської муки» [11, с. 101]. Як «суворий берег», «берег людської муки» сприймався персонажами рідний край у період Руїни. У романі «Погоня» Україна порівнюється із бі-

лим лебедем, проте лебедем позбавленим найціннішого – свободи: «...два хижакі тримають білого лебедя кожен за крило і тузують, не пускають на волю» [12, с. 237]. Такі майстерно підібрані художні засоби як найвлучніше віддзеркалюють діалектичне переплетіння індивідуальної долі кожного героя та історичних перипетій, адже драма історії – це, у першу чергу, драма кожної людини.

Крім того, символічна інтерпретація антонімічних понять «воля-неволя» в історичному доробку митця реалізується також у певних образах його романів та повістей, адже у символі, як стверджував у свій час Г. Гегель, «...перш за все маємо перед собою фігуру, обличчя, образ, які вже самі по собі викликають у нас уявлення про щось, що існує безпосередньо» [3, с. 16]. Так, втіленням цілковитої неволі у «Гетьманському скарбові» є російський цар Петро I, який «...не міг спокійно чути таких слів як «вольность» та «свобода»...» [10, с. 49], адже всіх у своїй країні перетворив на рабів, а цінність людського життя повністю нівелювалася. В аналізованому творі «...постать Петра піднімається до рівня образу-символу деспотизму, тиранії» [18, с. 158]. Саме це змусило Івана Сулиму після поїдки до Москви замислитися над майбутнім України, над тим, що чекає попереду український народ під владною рукою царя: «Простий люд конає і звіріє в нужді, голоді, темряві, неутті. Це ж і ми станемо такими?!» [10, с. 334]. У творі образу царя протиставляється чернігівський полковник Павло Полуботок, який загинув у смертельних муках, відстоюючи права рідного краю. Автор на прикладі конкретних епізодів майстерно розкриває та моделює різні сторони вічних проблем добра і зла певних історичних періодів.

Як бачимо, категорії «воля-неволя», «добро-зло» в історичній прозі Ю. Мушкетика набувають національного та особистісного характеру. Зазвичай, засобами здобуття свободи виступають втеча, дорога та меч. Меч та взагалі зброя для героїв-патріотів творів автора є символом боротьби за незалежність рідного краю, за щастя свого народу.

Важливе, одне із домінуючих місць поряд з поняттям «воля» в системі загальнолюдських цінностей історичної прози письменника займає категорія обов'язку, в основі якої закладене почуття відповідальності. Совість та обов'язок, на думку літературознавця Г. Ключека, «...взаємоперехідні. Фактично вони є складовими частинами єдиного категоріального комплексу і виділяються з нього тільки зусиллями абстрагованого мислення» [8, с. 304]. У творах митця спостерігаємо, у більшій мірі, моральний обов'язок героїв перед Батьківщиною, сім'єю, родом, родиною, побратимами. «Відати життя – то вже за щось істотне! Прислужитися товариству та вітчизні не дрібкою, а чимось великим» [14, с. 40] – це основний усвідомлений закон, яким керуються патріотично налаштовані персонажі, образи яких подаються в ореолі жертвності.

Побратимство, як міцний зв'язок по духу, дуже високо цінувалося на Запорізькій Січі: неабиякою шаною серед козаків користувалися ті, хто поклав свою голову за спасіння інших, тому «...не боялися оддати за товариство життя» [14, с. 72]. Саме такий високо моральний обов'язок покладений в основу всіх історичних творів автора на козацьку тематику. Сюди

належить й роман «Погоня», де вищезазначена проблема осмислена Ю. Мушкетиком досить глибоко та окреслена митцем у контексті психологічного дослідження внутрішнього стану героя.

Ще одним видом зв'язку, але не по духу, а вже по крові, є братерство. Проте це вже обов'язок сакрального характеру, це відповідальність перед Богом за рідну людину. Якнайповніше ця тема розгортається у романі «На брата брат». Брати Матвій та Супрун Журавки розуміли, що не відчують один до одного ні братерської любові, ні поваги, ні дружби, проте у складних життєвих випробуваннях кожен з них знав, що є «...якийсь вищий обов'язок, щось таке – понад усім цим» [11, с. 10]. Цей обов'язок у життєвих долях братів підсилюється наскрізною символічною метафоризацією кровного зв'язку до нитки: «Незрима лінва в'язала його (Матвія – Н. П.) з Супруном; величезний широкий світ, і – єдина жива міцна нитка, яка протяглася з дитинства, з роду-прароду, послана долею і Богом, він не міг обірвати її, бо вчинив би гріх проти самого світу» [11, с. 116]. Проте саме цей міцний обов'язок зробив життя Матвія нестерпним, важким, він неодноразово загавляв героя у глухий кут складного вибору: і, у більшості випадків, рятуючи брата, Матвій плямував власну честь. Життєва ситуація братів Журавок була настільки типовою у зображуваній автором період Руїни, що скрізь по Україні розпадалася єдність роду, розривалися кровні зв'язки, і сини однієї матері опинялися в різних політичних таборах.

У творах письменника спостерігаємо нівелювання цінностями обов'язку, братерства та побратимства: рідний брат іде на брата, а брат по духу зраджує побратимові. З цього приводу дослідниця Л. Ромас зазначає: «Художнє вирішення теми братства-побратимства в романній структурі творів Юрія Мушкетика і визначається насамперед як максимально увиразнене відтворення високого і дрібного, коли природна (братство по крові) і духовна (братство за переконанням) людські єдності розпадаються, спричиняючи національну катастрофу, що й досі не подолана» [17, с. 112].

Ще однією беззаперечною причиною національної трагедії є втрата історичної пам'яті, втрата зв'язку, отої безперервної нитки, яка єднає в одне ціле не одне покоління. «Пам'ять, – на думку академіка Д. Лихачова, – одна із найважливіших особливостей буття, будь-якого буття: матеріального, духовного, просто людського....»

Лист паперу. Стисніть його в руці і розривняйте. На ньому залишаться складки і, якщо ви складете його вдруге, – частина складок ляже по минулим слідам: папір «має пам'ять...» [9, с. 43]. Категорія пам'яті влас-

тима і окремій людині, і цілому народу, для якого вона, в першу чергу, є «...енергетичним джерелом, яке підживлює національну свідомість, не дає їй загаснути» [18, с. 275] та сприяє усвідомленню своєї самоідентичності.

Саме проблема збереження та відновлення історичної пам'яті українського народу, як важливої складової національних та етнічних цінностей, стає об'єктом дослідження Ю. Мушкетика в романі «Прийдімо, вклонімося...». Для молодого аспіранта Олега Зайченка володіння досі невідомими фактами, розказаними Василем Чорним про всенародне повстання Коліївщина, є своєрідним випробуванням, сповненим неабиякої відповідальності та обов'язку перед майбутніми поколіннями: «...відкрити людям істину, велику, невідому донині, просто відкрити» [13, с. 50], адже у зв'язку із цими даними «...далека доба, і люди, й увесь цей край, і вся Україна» [13, с. 67] поставали зовсім в іншому світі. Проте в жорстоких умовах радянської влади це було цілком неможливо, тому що у той час у всіх «...за плечима – тіні» [13, с. 93], і тому «...в тенетах байдужості, у незнанні, незацікавленості, у надмірній зануреності в особисті проблеми губиться, розчиняється історія, а, отже, й історична пам'ять» [4, с. 84]. Тому наскрізним мотивом роману «Прийдімо, вклонімося...» є категорія «непам'яті», як своєрідний докір владі за нівелювання, замовчування, знищення найціннішого – історичної пам'яті народу.

Як бачимо, аксіологічна місткість історичної прози Ю. Мушкетика вражає своєю філософською насиченістю та багатозначністю. Серед цінностей добра, чесності, справедливості, людяності, вірності, жертвовності у романах та повістях автора ключовими є поняття волі та обов'язку. Взаємообумовленість цих категорій полягає в тому, що воля ґрунтується на обов'язку перед майбутніми поколіннями, а обов'язок, у свою чергу, – на відповідальності та свободі вибору героїв. Основними художніми засобами розкриття цих аксіологічних понять є порівняння та метафора, проте домінуючим елементом поезики історичних творів митця є символ. Багатовимірність символічних образів дороги, степу, коня, птаха, меча, які узагальнюють аксіологічну спрямованість волі, та метафоричний образ нитки, на основі якого реалізується категорія обов'язку (побратимство, братство, рід, Батьківщина, історична пам'ять), подаються письменником із майстерно вмотивованим психологічним підтекстом та філософською підосновою та слугують своєрідним каталізатором, провідним лейтмотивом ідей, покладених в основу кожного історичного твору Ю. Мушкетика.

ЛІТЕРАТУРА

- Білий О. Літературний герой у контексті історії. – К.: Наук. думка, 1980. – 120 с.
- Богданова М. Різноманітність лексичних форм та засобів в українській історичній прозі ХХ ст. // Актуальні проблеми слов'янської філології. – Бердянськ, 2011. – Вип. XXIV. – Ч. 4. – С. 73-78.
- Гегель Г. Естетика: в 4-х т. – М.: Искусство, 1968-1973. – Т. 2. – 1969. – 326 с.
- Гуляк А., Кейда Ф. Концепція героя в романах Юрія Мушкетика про гайдамаччину // Київська старовина. – 2004. – № 2. – С. 75-85.
- Энциклопедия знаков и символов. – URL <http://znaki.chebnet.com/>
- Жайворонок В. Знаки української етнокультури: [словник-довідник]. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
- Загальна психологія / [за ред. О. Скрипченка, Л. Долинської, З. Огороднійчука та ін.]. – К.: «АПН», 1999. – 463 с.
- Клочек Г. Поетика Бориса Олійника. – К.: Рад. письм., 1989. – 332 с.
- Лихачов Д. Земля родная. – М.: Просвещение, 1983. – 256 с.
- Мушкетик Ю. Гетьманський скарб. – Харків: Фоліо, 2007. – 415 с.
- Мушкетик Ю. На брата брат. – Харків: Фоліо, 2007. – 317 с.

12. Мушкетик Ю. Погоня // Мушкетик Ю. Останній гетьман. Погоня. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 137-373.
13. Мушкетик Ю. Прийдімо, вклонімося... // Сучасність. – 1996. – № 7-8. – С. 15-114.
14. Мушкетик Ю. Яса: Розд. 1-17 / Ю. Мушкетик. – Харків: Фоліо, 2006. – 415 с.
15. Мушкетик Ю. Яса: Розд. 18-33 / Ю. Мушкетик. – Харків: Фоліо, 2006. – 415 с.
16. П'янов В. З високих вершин: Штрихи до портрета Юрія Мушкетика // Вітчизна. – 2001. – № 9-10. – С. 87-116.
17. Ромас Л. Художнє осмислення національної самосвідомості в історичній прозі Юрія Мушкетика: дис... канд. філол. наук: 10.01.01. – Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2006. – 192 с.
18. Ромашченко Л. Жанрово-стильовий розвиток сучасної історичної прози : Основні напрями художнього руху. – Черкаси : Вид-во Черкаського державного університету ім. Богдана Хмельницького, 2003. – 388 с.
19. Ромашченко Л. Філософська концепція дійсності в історичному романі // Українське літературознавство. – 2003. – Вип. 65. – С. 66-76.
20. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – это гуманизм // Сумерки. – М.: Политиздат, 1990. – С. 319-345.
21. Шевченко В. Навчаємо, розвиваємо та виховуємо в позаурочний час. – URL: <http://kk.convdocs.org/docs/index-265826.html?page=2>

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Bilyi O. A literary hero in the context of history. – K.: Nauk. dumka, 1980. – 120 s.
2. Bohdanova M. A variety of lexical forms and means in Ukrainian historical prose of the XX century // Actual problems of Slavic Philology. – Berdiansk, 2011. – Issue XXIV. – Part 4. – P. 73-78.
3. G. Hegel. Aesthetics: v 4-kh t.: [ed. A. Lyfshyts] / G. Hegel. – M.: Art, 1968-1973. – Vol. 2. – 1969. – 326 p.
4. Huliak A., Keida F. The concept of the hero in the novels of Yuriy Mushketyk about Haydamachyna // Kiev antiquity. – 2004. – № 2. – P. 75-85.
5. Encyclopedia of signs and symbols. – URL: <http://znaki.chebnet.com/>
6. Zhaivoronok V. Signs of Ukrainian ethnic culture. – K.: Dovira, 2006. – 703 p.
7. General Psychology / ed. O. Skrypchenko, L. Dolynska, Z. Ohorodnichuk ta in. – K.: «APN», 1999. – 463 p.
8. Klochek H. Poetics of Boris Oleynik. – K.: Rad. pysm., 1989. – 332 p.
9. Lykhachov D. Native land. – M.: Enlightenment, 1983. – 256 p.
10. Mushketyk Yu. Hetman Treasure. – Kharkiv : Folio, 2007. – 415 p.
11. Mushketyk Yu. Brother against brother. – Kharkiv: Folio, 2007. – 317 p.
12. Mushketyk Yu. Pursuit // Mushketyk Yu. The Last Hetman. Pursuit. – Kharkiv : Folio, 2011. – P. 137-373.
13. Mushketyk Yu. Come, bow down... // Modernity. – 1996. – № 7-8. – P. 15-114.
14. Mushketyk Yu. Yasa: Rozd. 1-17. – Kharkiv: Folio, 2006. – 415 p.
15. Mushketyk Yu. Yasa: Rozd. 18-33. – Kharkiv: Folio, 2006. – 415 p.
16. Pianov V. From the highest peaks: Strokes to the portrait of Yuriy Mushketyk // Homeland. – 2001. – № 9-10. – P. 87-116.
17. Romas L. Artistic interpretation of national identity in Yuriy Mushketyk's historical prose: dis. cand. filol. sc: 10.01.01 / L. Romas. – Dnipropetrovsk National University. – D., 2006. – 192 p.
18. Romashchenko L. Genre and style of modern historical development of prose: Main directions of artistic movements. – Cherkasy : Publishing of Cherkasy State University named after Bogdan Khmelnytsky, 2003. – 388 p.
19. Romashchenko L. The philosophical concept of reality in the historical novel // Ukrainiske literaturoznaustvo. – 2003. – Issue 65. – P. 66-76.
20. Sartre Zh.-P. Existentialism is humanism // Twilight of the Gods. – M.: Polytyzdat, 1990. – P. 319-345.
21. Shevchenko V. We train, develop and train after school. – URL: <http://kk.convdocs.org/docs/index-265826.html?page=2>

Pavlyuk N.L. Axiology of liberty and duty in Yu. Mushketyk's historical prose

Abstract. The problem of implementation and operation of the universal values of liberty and duty, which are the key elements of axiological paradigm of famous Ukrainian writer Yuri Mushketyk's historical prose is analyzed in the article. It was found that the formation of concepts analyzed in his novels is closely connected with the conscious heroes' choice, their awareness of life meaning, moral and ethical priorities. Dominant artistic means opening mutually axiological orientations liberty and duty are simile, metaphor and symbol.

Keywords: *axiology, history, metaphor, symbol, liberty, duty*

Павлюк Н.Л. Аксиология воли и долга в исторической прозе Ю. Мушкетика

Аннотация: В статье исследована проблема реализации и функционирования общечеловеческих ценностей воля и долг, которые являются ключевыми элементами аксиологической парадигмы исторической прозы известного украинского писателя Ю. Мушкетика. Выяснено, что становление анализируемых понятий в произведениях писателя тесно связано с сознательным выбором героев, осознанием их смысла жизни и морально-этическими ценностями. Доминантными художественными средствами раскрытия взаимообусловленных аксиологических ориентиров воли и долга является сравнение, метафора и, в большей степени, символ.

Ключевые слова: *аксиология, история, метафора, символ, воля, долг*

Пермінова А.В.

Прояви, причини та наслідки хибнотлумачень у поетичному перекладі

Пермінова Алла Вікторівна, кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Анотація. Стаття присвячена вивченню проблеми хибнотлумачень як різновиду деформацій у поетичному перекладі. У результаті зворотного зіставного аналізу українських та російських перекладів творів американських бітників було виявлено випадки перекладацьких помилок, встановлено причини, що призвели до їхнього виникнення, а також змодельовано траєкторії перекладацького поступу у напрямку віддалення від першотвору та наближення до приймаючого соціокультурно середовища.

Ключові слова: хибнотлумачення, деформація, адекватність, зворотний зіставний аналіз, множинність, значення, смисл

Кожний перекладач, яким би вправним він не був у мистецтві іншомовного пересотворення, час до часу потрапляє у пастку хибнотлумачень. Повне уникнення помилок та викривлень смислу недосяжне. Особливо тоді, коли йдеться про поетичний переклад творів, призначених для читання вголос. У таких випадках цільові тексти нерідко сприймаються як транскрипти синхронного перекладу, коли тлумачі, захоплені ритмічним виразом оригіналу, наче мантрою, не встигають добирати влучніших виразів, перевірити контекстуальну доречність того чи іншого відповідника, пояснити щось для цільового читача-слухача.

Проблема хибнотлумачень невід’ємна від питання адекватності у перекладі, порушуваного у всіх фундаментальних перекладознавчих працях. Вона є різновидом деформацій, вивченню яких присвячені наукові розвідки С. Алексєєва, О. Ахманової, В. Карабана, О. Копильної, Дж. Мандея, Т. Некряч, О. Ребенко, О. Ребрія, О. Череди́ченка та ін. Вбачаючи у перекладацьких помилках виключно негативний аспект іншомовної інтерпретації більшість авторів констатують лише їхні прояви та причини, не вважаючи за потрібне змодельовати траєкторію перекладацьких рішень, що призвели до девіантного відтворення оригіналу. Натомість, ми поділяємо переконання постструктуралістів про те, що можливість спотворення, деформації є передумовою існування істини [4]. У цьому полягає її конструктивний аспект, адже відомі випадки, коли у результаті перекладацької помилки на площині цільового тексту створюється новий яскравий образ, що сприяє розпаленню цікавості цільової аудиторії до творчості іншомовного автора через парадоксальну «оприсутнену відсутність».

Звідси, метою цієї студії є реконструкція ходу прийняття хибних перекладацьких рішень, які стають поштовхом до самоорганізації цільових текстів у приймаючому соціокультурному середовищі. Дослідження виконане на матеріалі множинних українських та російських перекладів творів американських бітників. Комплексний перекладознавчий аналіз ілюстративного матеріалу відбувався у руслі постколоніальних студій, власне, соціокультурного підходу із залученням **методики** контекстуального аналізу, компонентного аналізу, дискурс-аналізу, методу перлокутивного прогнозування тощо. Особливістю його реалізації є те, що аналіз розгортався у зворотному (стосовно традиційного напрямку) – від множинних перекладів до оригіналу.

Основну причину хибнотлумачень вбачаємо у неспроможності перекладача розпізнати смисл вихідної одиниці (або ж цілого текстового фрагменту) через її (його) апіорну іншість, неможливість по-компонентного перенесення на площину цільового тексту. Доведемо це твердження, проаналізувавши український (авторства Ю. Андруховича) та російський (авторства В. Мінушина) переклади уривку із вірша Лоуренса Ферлінгетті «They were putting up the statue» – «І вони встановили статую» – «Они ставили статую»: «...І багато молодих репортерів // у розстібнутих сорочках// записували слова // молодого священника...» [1, с.48]; «...И молодые газетчики в застегнутых наглухо френчиках // поспешали за речью // молодого святого отца...» [2, с. 162]. Підкреслені сегменти свідчать про дивергентне змалювання перекладачами одягу репортерів, що позначається і на рецепції їхнього образу читачами. Якщо у російській версії В. Мінушина вони з’являються у «застегнутих наглухо френчиках», що, як встановлено згодом, відповідає оригіналу («And a lot of young reporters // in button down clothes // were taking down the words // of one young priest» [2, с. 162]), змалюваний у вірші ситуації – урочистій церемонії встановлення статуї Святого Франциска, з нагоди якої священник читає промову, а також дрес-коду американських журналістів середини минулого століття. Натомість, в українській версії зауважуємо хибнотлумачення джерельного виразу «button down», що має протилежне значення до того, яке зустрічаємо у цільовому тексті Ю. Андруховича. Можемо припустити, що одягаючи метадискурсних героїв у розстібнуті сорочки перекладач описував образ сучасного журналіста, для якого одяг є одним із проявів його внутрішньої свободи, необхідної для обраної професії. У такому випадку наведена значеннєво-сміслова девіантність є ілюстрацією явища соціокультурної конвертації у перекладі.

Прояви хибнотлумачення часто простежуємо у зіставленні цільових текстів із фрагментами оригіналу із вираженою ідіоматичністю особливо тоді, коли джерельний фразеологізм модифікується автором відповідно до контексту. Ілюстрацією цьому слугують уривки із української та російської версії пересотворення вірша Грегори Корсо «Birthplace revisited» – «Відвідини малої Батьківщини» – «Вернулся я домой». Читаємо у цільових текстах, поперемінно зіставляючи їх між собою та з оригіналом: «Розстрілюю його разом із усіма краденими годинниками» [1, с. 174]; «Доверху налито возвращение затерявшимся временем» [2, с. 223]. Наразі увесь зацитований рядок є виявом нульового лексико-

семантичного збігу. Єдиною точкою значеннєво-смислового накладання порівнюваних фрагментів виступає семантичний квантор «час», вербально актуалізований у російському слові «*временем*» та пресупонований в українському варіанті «*годинниками*». Така дивергентність в оприявленні ілокутивної сили першотвору призводить до абсолютно відмінних перлокутивних ефектів на відповідні читачські аудиторії. Якщо у версії Ю. Андруховича герой Грегори Корсо – вбивця, який розстрілює одного із своїх колишніх сусідів-крадіїв, то в інтерпретації Ю. Сорокіна – це філософ-лірик, який сприймає своє повернення крізь призму втраченого часу. У такому випадку лише звернення до оригіналу може розкрити вірність чи хибність запропонованих тлумачень, встановити ступінь відхилення від першотвору та, можливо, простежити траєкторію віддалення від нього, що відбувалося шляхом прийняття низки помилкових перекладацьких рішень. Отже, читаємо в оригіналі: «*I pump him full of lost watches*» [2, с. 223]. Наразі точкою метадискурсивної біфуркації стала джерельна одиниця «*pump*» – розмовне дієслово, що означає «*вбивати*» і зазвичай вживається у звороті «*pump somebody full of bullets*». Грегори Корсо вдається до контекстуальної модифікації семантично вмотивованого фразеологізму і замінює його останній компонент на «*watches*», таким чином виводячи факт убивства, скоєного його героєм, на імпліцитний рівень. Звідси, можемо стверджувати, що Ю. Андрухович вірно розтлумачив авторський задум, однак вирішив розпрозорити джерельну завуальованість, можливо, через складність добору відповідного українського фразеологізму, гнучкого до заміщення складових та створення ефекту словогри. Спосіб реструктурування джерельного значеннєво-смислового плинну, обраного Ю. Сорокіним, очевидно, викликаний нерозумінням ідіоматичності оригіналу. Він полягає у вихопленні поодиноких семантичних кванторів та рекомбінації їх у девіантні стосовно першоджерела значеннєво-смислові єдності. Так, семантичний квантор «*повнота*», вербалізований у словосполучі «*доверху наліто*» є частковою проекцією вихідного «*full*»; квантор «*губити*» актуалізований у «*затеряваемся*» узгоджується із джерельним «*lost*», а «*время*» асоціативно пов'язаний із «*watches*». Однак, редукування смислових зв'язків між зазначеними кванторами, а також неврахування синтагматичного оточення слів, у якому вони трапляються в оригіналі призводить до того, що увесь рядок російської версії Грегори Корсо перетворюється на хибнотлумачення.

Звичайно, соціокультурно-марковані розмовні вирази, сленгізми, якими просякнуті твори бітників створюють чимало засідок для перекладачів, у результаті чого окремі одиниці цільових текстів, а інколи і цілі фрагменти потрапляють до зони нульового збігу. Так при зіставленні наступних уривків української та російської версій твору Грегори Корсо «*Marriage*» між собою та з оригіналом виявляємо помилковість обох різномовних тлумачень. Читаємо метадискурсивні варіанти авторства Ю. Андруховича та Д. Борисова: «*Чи звести коліна до купи сидючи на триповерховій канапі // і не сміти вставити А де туалет?*» [1, с. 169]; «*должон ли я колени сжав сидеть на их софе отстойной // и не спросит ни разу «Где тут ванная у вас?»*» [2, с. 236]. Зіставивши обидва варіанти встановлюємо, що

у зону нульового збігу потрапили симетричні одиниці «*триповерховий*» та «*отстойной*», що вживаються для характеристики канапи/софи, на яку посадовили нареченого. І знову тільки порівняння обох цільових фрагментів з першотвором дозволяє констатувати девіантність перекладацьких рішень. Читаємо в оригіналі: «*Should I sit knees together on their 3rd degree sofa// and not ask Where's the bathroom?*» [2, с. 236]. Як бачимо, причиною хибнотлумачень стала соціокультурна ідіоматичність виразу «*3rd degree*», що насправді позначає досить наполегливий спосіб проведення допиту звинувачуваних у злочині, коли слідчим задається безліч питань, націлених на доведення вини допитуваного. Саме такою лавою для підсудних, або лавою допиту бачить Грегори Корсо місце, на яке посадили його героя батьки нареченої. Застосовуючи процедуру зворотного зіставного аналізу знову повертаємося до цільових текстів, намагаючись простежити траєкторію прийняття хибних перекладацьких рішень. Припускаємо, що Ю. Андрухович спробував надолужити неспроможність розпізнання апіорного смислу першотвору шляхом встановлення часткового лексико-семантичного збігу у виразі «*триповерхова канапа*», що викликає в уяві читача образ типового для приймаючого середовища сільського ліжка, застеленого безліччю ковдр та покривал, що робить його дуже високим і незручним для сидіння. Натомість Д. Борисов, очевидно, розтлумачив вираз «*3rd degree*» як «*трепий татунок*» – атрибут поганої якості і, вдаючись до семантичної модуляції хибнотлумачення, змінив його на розмовну одиницю «*отстойная*», чим увиразнив девіантність прийнятого рішення.

При аналізі вищенаведених фрагментів впадає у око відмінність у відтворенні джерельного виразу «*Where's the bathroom?*» – «*A de туалет?*» – «*Где тут ванная у вас?*». З високою імовірністю припускаємо, що поетичний герой цікавився місцезнаходженням саме туалету, а не ванної кімнати, однак, значеннєво-смилова поліморфність вихідного слова «*bathroom*» дозволяє розглядати відповідник, обраний російським перекладачем, як прояв допустимої варіативності. Однак, рекурентність такого рішення на інших ділянках текстового простору призводить до деформації авторського задуму. Про це свідчать наступні рядки російської версії, які порівняємо із українським варіантом та першотвором: «*Вот только ждет она – тоскливо, одиноко – принца из Египта, // а я проспал две тыщи лет и в ванной не был никогда*» [2, с. 237]; «*Ніби ВОНА що в самотній чужинській величності чекає досі на свого єгипетського коханця // так і я чекаю – позбавлений двох тисяч років і купелі життя*» [1, с. 172]; «*Like SHE in her lonely alien gaud waiting her Egiptian lover// so I wait – bereft of 2, 000 years and the bath of life*» [2, с. 238]. Закінчення перекладу вірша Грегори Корсо авторства Д. Борисова виразом «*и в ванной не был никогда*» перетворює його на фарс, переконливості звучання якому додає попередньо згадуване у цільовому тексті занепокоєння героя щодо можливості потрапити до ванної. Однак, нічого подібного не має в оригіналі, останні рядки якого виразно інтертекстуальні і через посилення на героїню роману Г. Райдера Гаггарда «*Вона*» (зумисно виділено великими літерами), і через встановлення алюзивних зв'язків із біблійним сюжетом (Левіт)

про Аарона, якому було сказано омитися, щоби очиститися від тілесного та духовного бруду, перед тим як приносити жертву. Вважаємо, що у версії Ю. Андруховича зберігається джерельна інтертекстуальність шляхом створення формальної фрактальності при перекладі вихідної одиниці «SHE» як «ВОНА» та оприсутнення стилю святого письма у виразі «купіль життя».

Наступна ілюстрація хибнотлумачень у перекладі полягає у деформації джерельних значеннєво-сміслових єдностей шляхом редукції важливих соціокультурних маркерів. Унаочнено сказане проаналізувавши наступні уривки вірша Френка О'Гари «The Day Lady Died» в українських метапоетичних версіях авторства Г. Скалевської (1) та Ю. Андруховича (2). (1) «Я піднімаюся теплою вулицею, починаючи зігріватись // у мене гамбургер із содовою і я купую // бридкі НАРИСИ НОВОГО СВІТУ щоб побачити що // цим часом поробляють поети Ганни // ...// і я сильно спітнів і думаю про те як // прихилився до дверей на п'ятій вулиці // поки вона наспівувала щось...» [3, с. 79-80]; (2) «На вулиці парко саме вилазить сонце // з'їдаю гамбургера запиваючи молочним коктейлем купую // видане кепсько НОВЕ СВІТОВЕ ПИСЬМЕНСТВО щоб знати // що нового у поетів у Гані //... //і всього мене проймає потом і згадаю // як у ПЯТИ БАКСАХ я прихилився до сортирних дверей // в мить коли вона шепотіла пісню...» [1, с. 119]; «I walk up the muggy street beginning to sun // and have a hamburger and a malted and buy // an ugly NEW WORLD WRITING to see what the poets // in Ghana are doing these days //...// and I am sweating a lot by now and thinking of // leaning on the john door in the 5 SPOT // while she whispered a song ...» [5]. Поруч із низкою проявів часткового збігу, які зараз не є предметом нашого аналізу, зауважуємо ряд хибнотлумачень авторського задуму, зосібна у першій наведеній метапоетичній версії. Серед них варіант заміни назви напою, якого купує поетичний герой – адже «malted» – різновид молочного коктейлю, а не «содова», яка, можливо, більше пасує до запивання з'їденого гамбургера, однак не відповідає тому, про що йдеться в оригіналі; вилучення уточнюючого «john» (американізму, розмовного синоніма до слова “bathroom” – «туалет») із вихідного виразу «the john door» у цільовому «двері», а також редукція соціокультурної інформації при перекладі «5 SPOT» як «п'ята вулиця», хоча насправді йдеться про назву популярного серед бітників кафе, в основі якої сленгізм, що позначає п'ятидоларову купюру. Такі прояви недогляду виринають текст із соціокультурного контексту призводять до деформованого оприявлення джерельної синергетики.

Випадки девіантного смислоприпорошення, як наслідок хибнотлумачення, нерідко трапляються при відтворенні псевдо-інтернаціоналізмів – класичних хибних друзів перекладачів. Так, вдаючись до зворотного зіставного аналізу виявляємо зону нульового значеннєво-сміслового збігу на рівні таких фрагментів перекладів поеми Аллена Гінзберга «Плач»: (переклад Ю. Андруховича): «Я з тобою в Рокленді // де вчена рада з пи-

тань черепів уже не допускає до них червів чуттєвості» [1, с. 103]; (переклад І. Кормільцева): «Я с тобою в Рокленде, где на факультеты черепа прекратили прием червей впечатлений» [2, с. 20]; (переклад Д. Борисова): «Я с тобой в Рокленде где на кафедру черепа не принимают больше личинок чувств» [2, с. 696]. Підкреслені сегменти аналізованих текстів на перший погляд можуть бути розтлумачені як різні траєкторії розгортання текстового простору у межах допустимої варіативності, адже конвергентним значеннєво-смісловим компонентом кожної з них є «академічні кола», якою б абсурдною їхня діяльність не здавалась. Однак, зіставлення метатекстів із оригіналом («I'm with you in Rockland // where the faculties of the skull no longer admit the worms of the senses» [2, с. 21]) вказує на те, що усі перекладачі потрапили у засідку позірної еквівалентності, адже англійське слово «faculties» вживається у даному контексті у значенні, що посідає перший щабель семантичної парадигми – «здібність», до того ж підказкою служить синтагматичний партнер зазначеної одиниці «skull» – «череп». Отак, синергетичний модальний смисл вихідного фрагменту, що зводиться до фізичної неспроможності черепа сприймати будь-що (через курс лікування у психіатричній клініці), перетворюється у перекладацькій рецепції на згусток нісенітних образів, що у своїй синергетиці стохастично створюють певні асоціативні хвилі у приймаючих соціокультурних просторах і сприймаються як сарказм, щодо безглузлого та псевдонаукового характеру діяльності деяких академічних установ.

Отже, зворотний зіставний аналіз множинних перекладів вихідних поетичних текстів дозволив не тільки виявити випадки перекладацьких хибнотлумачень, встановити причини, що призвели до їхнього виникнення, але і змодельовати траєкторію перекладацького поступу. Причина хибнотлумачень найчастіше полягає у неспроможності перекладачів розпізнати авторський задум, актуалізований у лексичних одиницях, що належать до пласту розмовної лексики (зокрема сленгізми), є псевдоінтернаціоналізмами, а також наділені ідіоматичністю та виступають носіями соціокультурної інформації. Крайніми точками діапазону перекладацьких рішень є повна редукція нерозпізнаних значеннєво-сміслових єдностей через вилучення їх із цільового тексту та вихоплення поодиноких семантичних кванторів із значеннєво-сміслового плину першотвору, редукування смислових зв'язків між ними та рекомбінація їх у девіантні стосовно першоджерела єдності. Нерідко наслідком хибнотлумачень є адаптація цільового тексту до приймаючого середовища шляхом соціокультурної конвертації нерозпізнаного авторського задуму. У такий суперечливий спосіб перекладачі намагаються виконати одну із умов до адекватного перекладу – необхідності гармонізації тексту перекладу із контекстом цільового читача. Подібні міркування окреслюють горизонт для подальших досліджень зазначеної проблеми, зокрема, вивчення меж свободи перекладацької інтерпретації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю. День смерті Пані День: Американська поезія 1950-60-х років у перекладах Юрія Андруховича / Ю. Андрухович. – Харків: Фоліо, 2007. – 207с.
2. Антология поэзии битников: (Пер. с англ. / Сост. Г. Андреева). – М.: Ультра. Культура, 2004. — 784 с.
3. Лабіринтами слів: Англомовна експериментальна поезія в українському перекладі / [Пер.з англ. / Уклад. Ганна Скалевська]. – К.: Альтерпрес, 2013. – 116с.
4. Derrida J. Writing and Difference / J. Derrida / Translated with an Introduction and Additional Notes, by Alan Bass. – Chicago: The University of Chicago Press, 1978. – 342 p.
5. www.poets.org/poetsorg/poem/day-lady-died

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Andrukhovych Yuri. The Day Lady Died: American Poetry of 1950-60ies in translation by Yuri Andrukhovych / Yuri Andrukhovych. – Kharkiv: Folio, 2007. – 207 p.
2. The Anthology of the Beat Generation of Poets: (Translated from English/ed. by G.Andreeva). – М.: Ultra. Culture, 2004. – 784 p.
3. In the Labyrinth of Words: The English-Language Experimental Poetry in Ukrainian Translation / [Translated from English by H. Skalevska]. – К.: Alterpress, 2013. – 116 p.

Perminova A.V. Instances, Causes, and Results of Misinterpretation in Poetry Translation

Abstract. The article deals with the issue of misinterpretation as an aspect of deformation in poetry translation. The reverse comparative analysis of Ukrainian and Russian translations of the works by the Beat Generation of American poets allows for the tracking of translators' errors, assisting in discovering their cause as well as in construing the path of translators' movements away from the original in the direction of the sociocultural milieu of the recipient.

Keywords: *misinterpretation, deformation, adequacy, reverse comparative analysis, plurality, meaning, sense*

Перминова А.В. Проявления, причины и последствия лжетолкований в поэтическом переводе

Аннотация. Статья посвящена изучению проблемы лжетолкований как разновидности деформаций в поэтическом переводе. В результате обратного сопоставительного анализа украинских и русских переводов произведений американских битников были обнаружены случаи переводческих ошибок, установлены причины, которые привели к их возникновению, а также смоделированы траектории действий переводчиков, которые заключаются в отдалении от оригинала и приближении к принимающей социокультурной среде.

Ключевые слова: *лжетолкование, деформация, обратный сопоставительный анализ, адекватность, множественность, значение, смысл*

Підгрушина О.Г.

Специфіка перекладу гумору на межі англійської та української культур

*Підгрушина Олена Григорівна, аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Інститут філології, Київський національний університет імені Т. Шевченка, м. Київ, Україна*

Анотація. Статтю присвячено дослідженню перекладу гумористичного художнього твору, а саме специфіці відтворення гумору на порубіжжі англійської та української культури. Проаналізовано основні чинники, які впливають на виникнення нерівноцінного гумористичного ефекту в перекладі. Описано наслідки кривотлумачення гумору.

Ключові слова: переклад, гумор, культура, художність, перекладність

Переклад гумору вважається одним із найскладніших завдань в царині перекладознавства, і не дарма. Гумор має визначені національні характеристики, які виявляються і в виборі його тематики, і в різних засобах створення сміхового ефекту. І. Корал доводить, що почуття гумору не є вродженим і людина навчається розуміти його на основі імітації. З раннього дитинства вона вивчає ситуації, в яких вважається правильним сміятись, і сміх починає набувати ознак норми, стає автоматичною реакцією на подразники, загальноприйняті як гумористичні у суспільстві і культурі. [2, с. 25] Очевидно, що в представників різних лінгвокультурних спільнот уявлення про гумор можуть значно різнитись, а в певних випадках і суперечити один одному. Зокрема, англійський гумор нерідко оцінюється як занадто специфічний, через що й ставиться під сумнів той факт, що він завжди буде зрозумілим представникам інших народів. Отже, наріжним каменем у процесі перекладу гумору є той факт, що гумор нерозривно прив'язаний до культури, тож процес перекладу, хоч і є в першу чергу мовною діяльністю, однак включає при цьому і переніс ряду екстралінгвістичних рис, притаманних вихідній культурі.

Незважаючи на наявність наукових робіт у сфері перекладознавства присвячених дослідженню перекладу англійського гумору, переважна кількість з них концентрується на аналізі або окремих засобів створення гумору (наприклад, каламбур) або ж розглядають переклад малих гумористичних жанрів (наприклад, жарт, анекдот). У художньому творі гумор є частиною культури автора, базується на уявленнях і нормах притаманним цій культури. Читач, який також належить до тієї ж культури, сприймає гумор через призму тих самих понять і уявлень, якими володіє автор. Читач, який належить до іншої культури, сприймає гумор, базуючись на уявленнях і поняттях, притаманних його культурі. Отже, роль перекладача як посередника між культурами полягає у забезпеченні максимально точного розуміння гумору в творі, створеного в рамках іншої культури. З огляду на множинність сучасних критеріїв оцінки праці перекладача та вимог до якості перекладу залишається відкритим і дискусійним питання: чи виконують переклади своє основне завдання сповна? Інакше кажучи, чи переносять українські перекладачі англійський гумор в українську культуру? Відповідь на це питання і становить мету нашої розвідки.

Надзвичайно цікавим з перекладацького погляду є роман М. Левицької «Коротка історія тракторів по-українськи» – написаний англійкою, але про Україну, він перебуває ніби на межі двох культур, що, в свою чергу, створює і низку розбіжностей у тлумаченні – він став не тільки сенсацією в англійській Європі, але й при-

водом до гарячої дискусії в українській критиці стосовно іміджу України та українців, зображених у творі. Основний сюжет книги обертається навколо подій у родині етнічних українців Маєвських, старше покоління яких іммігрувало до Англії після Другої світової війни. Старий удівець Микола Маєвський у свої 84 роки, збирається одружитися з молодою, вкрай прагматичною українкою Валентиною, яка хоче легально залишитися в країні та не бідувати. Дві дочки Маєвського, Віра та Надія намагаються депортувати Валентину із країни, розглядаючи її як «загрозу цивілізованому суспільству». Легкий гумористичний стиль авторки тісно переплітається і з драматичними мотивами, пов'язаними із темою минулого, у відсилках до якого розкривається складна і заплутана історія родини Маєвських, яка збіглася з трагічними для України подіями – тут і згадка про часи УНР, і про репресії, і про Голодомор 1933 року, і про безнадію Другої світової війни, і про жахи німецьких концтаборів. Матеріал, на якому книга базується – трагічний та сумний, однак М. Левицька обирає саме гумористичну тональність його викладу. По більшості її гумор проявляється при описі «сучасної» трагікомедії, яка відбувається у сім'ї. Зображуючи ж події минулого, авторка не намагається перетворити їх у фарс. Беручи у неї інтерв'ю, газета «Гардіан» зазначала, що «визначною рисою стилю Левицької є те, що вона звертається до серйозних тем – таких як вік, сімейні конфлікти, давні історії про війну, горе та розлуку – у гумористичному стилі...» [7]. Сама М. Левицька говорить, що у своїх творах «використовує гумор як ключ, який відмикає те, що вона має на меті сказати». По суті, роман синтезує в собі дві культури: англійську й українську, за рахунок чого і виникає питання щодо складності відтворення в перекладі його гумористичного наповнення. Українською мовою твір переклав О. Негребецький (справжнє ім'я – Леонід Дмитренко), біолог за освітою, який перекладає з 1994 року – переважно художні фільми, серіали й анімаційні стрічки. Зрозуміло, що якість перекладу напряму залежить від того, як перекладач бачить конкретний текст, тонкощі його сюжету, від його чуття мов та вміння компенсувати мовні й ментальні розбіжності, що й набуває особливо важливого значення саме у цьому творі.

Одним з основних джерел гумору в романі М. Левицької «Коротка історія тракторів по-українськи», яке відзначають іноземні критики, є піджин укріш, «(...) надзвичайна "змішана мова", гібрид англійської та української, завдяки якій у тексті з'являються чудові жарти та яка викликає гомеричний сміх» [3]. Питання відтворення «мішаної мови» досить неоднозначне, адже коли в англійський текст оригіналу вкраплюються особливості українського слововживання, то як бути

з ними у перекладі, адже тут персонажі й так розмовляють українською? Ось Надія згадує, як розмовляла її мати: «*She talked in her own DIY language – Ukrainian sprinkled with words like handheldblendera, suspenderbeltu, green-fingerdski*» [9, с. 7]. Зрозуміло, що жінка, перебуваючи в еміграції, знайомилась із безліччю реалій, яких не було у неї на Батьківщині, тому й змушена була запозичувати іншомовні слова у свою рідну мову. Це нормальний процес мовної адаптації. Англійські читачі відчувають це, адже бачать у тексті знайомі слова, однак із слов'янськими флексіями *-ra, -tu, -ski*. О. Негребецький відтворює так: «*Вона говорила своєю саморобною мовою – українською, побризканою словами на зразок тендблендера, саспендербельта, гардену*» [8, с. 7]. Отже, перед читачем перекладу ряд транслітерованих англійських слів. По суті, перекладач покладається на те, що український читач зрозуміє, що ці слова насправді є англійськими, які стара жінка запозичувала і модифікувала для зручності. До того ж, викликає здивування те, що останнє слово у перекладі стало «гарденом» – хіба стара жінка не знала, як «*garden*» буде по-українському? Звичайно, такий матеріал опирається на перекладу, адже тонкощі гумору тут цілком залежать саме від того, в якому мовному середовищі він вжитий.

М. Левицька вдається до обігрування українсько-англійської мовної мішанки, що спричиняє безліч труднощів при перекладі твору. Інколи таке обігрування зринає протягом декількох розділів книги. Ось одинадцятий розділ, який називається в оригіналі так: «*Eleven. Under duress*» [9, с. 120]. Англomовному читачу відомо, що фраза має стосунок до англійської правової системи і має значення «під тиском» чи «під примусом». Перекладач залишає у назві розділу англійський термін: «*11. Under duress*» [8, с. 116]. Та для читача в Україні ці два англійські слова – незрозумілі, пусті звуки. Ця відмова від перекладу, а, по суті, це розписка перекладача у власній безпорадності, – значний недолік, що й далі по тексту веде до неабияких втрат змісту. У цьому розділі Валентина везе Миколу на апеляцію до Імміграційної служби для того, щоб він дав свідчення на її користь. Однак Микола вже бажає позбутися Валентини і відмовляється їхати. Зрештою, Валентина все ж змушує його поїхати і залякує для того, щоб він дав потрібні їй свідчення. Та коли Микола дає свідчення, він вирішує схитрувати: «*I will speak under duress,*” he says. *They take him through the same series of questions, and his replies are just the same as Valentina’s. At the end when he has finished he says, “Thank you. Now I want you to record that all I have said is spoken under duress.” He is taking a gamble on her lack of English*» [9, с. 128]. Англійцеві зрозуміло, що відбувається, – Микола прямим текстом говорить суддям, що його змусили дати неправильні свідчення *під тиском*. Лише одна Валентина нічого не розуміє в тих словах. А що ж у перекладі? «*Я говоритиму андер дьюрес*, – каже він. Йому ставлять таку саму низку запитань, і він відповідає так само, як Валентина. Закінчивши говорити, він додає: – Дякую. А тепер я хочу, щоб ви записали в протокол, що все це я сказав андер дьюрес. Він робить ставку на її недостатнє знання англійської» [8, с. 123]. На відміну від заголовку розділу тут перекладач передає англійську фразу за допомогою транслітерації. Та від цього ситуація не змінюється

– український читач, так само як і Валентина, не розуміє, що саме відбувається. Виходить, що перекладач «робить ставку» не лише на незнання тонкощів англійської мови Валентиною, а й читачем також. Далі Валентина запитує у Миколи: «*“What it mean, this dooh-ress word?” she asks him, as they are waiting for the train to take them home. “It means love,” my father says. “Like the French, tendresse.”*» [9, с. 128]. Авторка твору продовжує обігрувати той факт, що Валентина не розуміє значення англійського правового терміну. У перекладі ж і читач продовжує залишатись у невіданні: «– *Що це означати, це «ду-рес»?* – питає вона в нього, коли вони ждуть поїзда, який завезе їх додому. – *Це означає «кохання»*, – відповідає батько. – *Як французьке танд-рес*» [8, с. 123]. Українського читача, так само, як і Валентину цікавить значення «цього дурес», тож відповідь Миколи він сприйме так, як і Валентина у тексті твору, тобто щиро вважатиме, що Миколіне пояснення правдиве. Далі авторка ще раз повертає читача до цієї ж ситуації. Тринадцятий розділ починається словами: «*Of course Valentina finds out the true meaning of ‘duress’. Stanislav tells her. Worse, she finds out on the same day that a letter comes from the Immigration Service, telling her that her appeal has been refused once more*» [9, с. 134]. У перекладі: «*Звісно, Валентина довідується, що насправді означає «дьюрес», – Станіслав їй каже. Лице гірше – вона про це довідується в той самий день, коли з імміграційної служби приходить лист з повідомленням, що її апеляцію знову відхилено*» [8, с. 129]. Англійця забавляє ця смішна ситуація, адже Валентина так довго не знала, що чоловік її надурив. А от український читач опиняється в дивній ситуації, бо навіть героїня твору дізналась, що утнув Микола, а йому, читачеві, це так і не пояснили. Тож не зрозуміла йому і подальший розвиток подій у творі, а саме, жакхлива лють та лайка, яка посипалась на голову Миколи. Єдине, про що може здогадатися читач перекладу, – це те, що «дьюрес» напевно не означає «кохання». Лаючи Миколу, Валентина каже: «*Soon you will return where you belong! Under ground. Under dooh-ress!*» [9, с. 135]. По суті – це мовна гра, яка основана на обігруванні фраз «*under duress*» та «*under ground*» («під землею»). Перекладач же все ще говорить загадками: «– *Скоро ти вернешся на своє місце! Під землю! Андер граунд! Андер дурес! Ха!*» [8, с. 130]. Можна припустити, що перекладач намагався зберегти гру слів, однак безповоротно втратив сміховий ефект. Навряд чи здогадається читач і про те, що фраза «під землею» має на меті пояснити, що означає «андер граунд». До того ж, українською «дурес» звучить досить схоже на «дурня» чи «дурепу», що в свою чергу викликати й додаткові асоціації у цільового читача. Так вивітряється в перекладі значна частина гумористичного змісту роману. Можливо, перекладач розраховував на те, що читач знає англійську мову. Проте очевидно, що це надзвичайно ризикована стратегія.

Надзвичайно проблематичне для перекладу джерело гумору у романі – це активне обігрування авторкою культурних стереотипів. «Стереотипи, які поділяє нація, можна розглядати як форму культурних знань, і Левицька використовує їх і з метою створення гумору і для того, щоб “зачепити” британського читача» [5, с. 443]. Та використовує вона стереотипи, притаманні

англійському суспільству, а не українському, що й призводить до того, що українського читача такий гумор не зачіпає, бо він його не розуміє. Власне, і не сприймає його як гумор. Складність тут у тому, що сміховий ефект цілком залежить від фонових знань читачів. Само собою, перекладач має задумуватись над тим, як передати у творі культурно-специфічні іронічні зауваження та гумористичні ремарки оповідачки. І, певна річ, у ряді випадків відповідальність за те, чи буде гумор реалізовуватись, лягає саме на плечі перекладача і залежить лише від його творчих здібностей. Ось Надія згадує свою юність: «*They carried on singing as the police picked them up by their arms and legs and put them into furniture vans (they seemed to have run out of Black Marias)*» [9, с. 167]. Оповідачка описує перший студентський протест проти війни у В'єтнамі, який відбувся у 1962 році. Цей протест мав досить мирний вигляд: студенти сиділи, співали пісні, не було безпорядків чи протиправних дій. Зауваження авторки в дужках має гумористичний характер. Сленгізм «Black Maria» – це поліцейська машина, в яких перевозяться затримані. У перекладі: «*Вони продовжували співати, коли поліція піднімала їх за руки й за ноги й несла в меблевій фургонах (очевидно, «воронків» не вистачило)*» [8, с. 160]. «Воронок» або ж повністю «чорний воронок» – також сленг, який з'явився у часи сталінізму і означав службові машини співробітників НКВС. Лексична одиниця, використана в оригіналі, но-силь скоріше описовий характер, тоді як «воронки» викликає в українського читача цілком певні негативні конотації: всім відомо, що ті, кого забирали на «чорних воронках», назад вже не повертались. Очевидно, що заміна реалії на реалію лише зашкодила змісту. Значно меншим злом міг би бути тут прийом узагальнення: «мабуть, поліцейських машин на всіх не вистачало».

Гумор у творі ґрунтується і на обіграванні норм, стереотипних правил поведінки в англійському суспільстві, а саме на протиставленні їх до поведінкових традицій, що склалися в Україні, як-от: «– *Come, come, Volodya Simeonovich, – murmurs my father in Ukrainian, reaching his arm around Dubov's shoulder. – Be a man! I have never heard him use the patronymic before. Now he and Dubov are starting to sound like something out of War and Peace*» [9, с. 245]. В Англії, на відміну від України, не прийнято звертатись до інших використовуючи по-батькові. Подібне звертання, особливо у поєднанні із згадуванням героїв Л. Толстого, буде звучати смішно для англійців. Неабияка складність для перекладача, який узявся передати художню функцію звернення, полягає в тому, що воно виглядає неприродно, незвично для англійця, порушує його систему цінностей, а для українського читача є близьким і зрозумілим. Отже, для українського читача подібне звернення цілком природне, тому гумористичний ефект не матиме такої самої сили у перекладі: «– *Та ну, перестань, Володя Сіменович, – бурмоче батько українською, обнімаючи Дубова за плечі. – Будь мужчиною!*» (тут мають бути лапки) *Я ніколи не чула, щоб батько називав когось по батькові. Тепер вони з Дубовим заговорили, як герої «Війни і миру»* [8, с. 236]. В іншій ситуації, Надія згадує слова своєї покійної матері: «*Veterinary surgeons at that time worked only with big animals-animals that had value-cows, bulls, horses. ("Just*

imagine, Nadia, these English people will spend one hundred pound to save the life of a cat or dog that can be pick up in street for nothing. Such foolish kind hearts!")» [9, с. 63]. Піклування про домашніх тварин, а надто таких як кіт чи пес, в Англії не просто традиційне, що є і в Україні, а майже святий ритуал, яким можна хизуватися перед сусідами і соціально вивищуватися до вишуканих манер щодо братів своїх менших, тобто воно не таке буденне, як у нас. Тож для читача-англійця подібні судження звучать абсолютно неприродно і, таким чином, викликають насмішку. Однак, ці слова звучали з вуст жінки, яка жила зовсім в іншому суспільстві і якій з дитинства прививали інші цінності. Читачу-українцеві набагато простіше зрозуміти логіку мислення героїні, і її фрази не викликать у нього здивування: «*У ті часи ветеринари лікували й оперували тільки великих тварин – тварин, що мали велику цінність – корів, биків, коней. («Надю, ти тільки уяви – ці англійці потратять сто фунтів, щоб спасти ко-та чи собаку, яких можна підібрати на вулиці за безплатно. Добресенькі дурні!»)*» [8, с. 61]. Тож, хоч зміст ситуації і відтворено, та сумнівно, що гумор порубіжжя культур сповна реалізується в перекладі з огляду на зміну читача.

Варто зазначити, що серед української аудиторії роман отримав низку негативних відгуків, зокрема від письменника А. Куркова, який назвав роман «пародією на українців» [4]. Однак, сама М. Левицька вважає що причина в тому, що в Україні існує тенденція сприймати себе надто серйозно, надто претензійно, що тут люди напружені, легко засмучуються, шукають ідентичності, замкнені в самих собі, дивляться більше на себе й бояться втратити обличчя [1]. Та справа зовсім не в тому, що українці «напружені» чи занадто серйозні. Самоіронія властива українському гумору – досить згадати Остапа Вишню. Та в силу вступають тонкощі міжетнічних взаємин, сказати б, міжнародна етика, бо, одна справа, коли представник певної культури сміється сам над своїми національними рисами чи своєю країною і, зовсім інша, коли це робить речник іншої культури. Подібні жарти від митців інших лінгвокультурних спільнот неминуче сприймаються як злісна насмішка, образа, наклеп. Не варто забувати, що хоча М. Левицька у своєму романі жартує також над британцями, сміється над їх бюрократизмом та снобізмом, однак читачами-британцями її жарти про себе сприймаються скоріше як самоіронія, а не образа. Істотно й те, що попри хвалені англійський здоровий глузд та стриманість у манері *keeping a stiff upper lip*, англійці так само не люблять, коли з них кепкують іноземці. Як, зрештою, і будь-яка нація. А, зважаючи на те, що через весь роман проходить тема історії України, не дивно, що й тут авторка виходить із стереотипного бачення історії нашої країни англійцями. Микола досить часто порівнює свою старшу дочку Віру із відомими діячами часів СРСР. Наприклад: «*"You see, this Vera, she is terrible autocrat. Tyrant. Like Stalin. She is always pestering me. Must do this, must do that. Why must I always do as I'm told? Can I not make up my mind about something?"*» [9, с. 52]. З одного боку порівняння звучить кумедно, адже зрозуміло, що порівнювати дочку, яка всього лише переживає за батька, із справжнім тираном, через якого настраждалися цілі народи, – це явне перебіль-

шення. Англомовні читачі знайомі зі Сталіним та його політикою лише з книжок історії, а більшість читачів-українців, про жахи тих часів знають з розповідей старших поколінь, які на власні очі все бачили і пережили. Таким чином, реальність того, що відбувалось у країні, стоїть набагато ближче до цільових, аніж до вихідних читачів. І навряд-чи в Україні хтось міг би ризикнути порівняти власну дочку зі Сталіним, навіть жартома, бо насправді то міг би бути й не жарт чи занадто злий жарт, етичний надмір. Тож вельми сумнівно, що в українців таке порівняння може викликати сміх: « – Розумієш, Віра **страшна диктаторка. Тиранка. Як Сталін.** Вона завжди мене мучить. Ти повинен зробити се, ти повинен зробити те. Чого це я завжди повинен робити те, що мені скажуть? Що, я не можу мати власної думки?» [8, с. 50]. Трагічні події, які відбувались в Україні, для пересічного англійського читача надзвичайно віддалені, і справа не лише в часових рамках, а в тому що англійське суспільство не переживало подібних потрясінь і не в стані досягнути глибини тих шрамів, які ці події залишили в душах українців: «*“Every time there is a mess, you rub all their noses in it.” “All six of them?” (It sounded like something out of Russia in the 1930’s.)*» [9, с. 213]. СРСР 1930-х років – це часи колективізації і масових репресій та чисток. Об’єктивно порівнюючи покарання кошенят із трагічними подіями, авторка формує перебільшений образ, що має на меті створити гумористичний ефект. Англіїці можуть сміятись, бо вони сприймають цей образ погляду стороннього глядача, українці ж були безпосередніми жертвами голодомору та репресій, для них це образ жаху, апеляція до якого не смішна і на суто поняттєвому рівні: « – *Щоразу, як буде напaskуджено, товчи носами всіх. – Усіх шістьох? – (Це нагадувало Росію в тридцятих роках.)*» [8, с. 205]. О. Негребецький чесно відтворює апеляцію до історичних реалій. Та зрозуміло, що його читач навряд чи сміятиметься. Тим більше, що й країну названо не Радянським Союзом, а Росією, тобто звичним для британців та світу способом, який не приховує її тоталітарної імперської суті.

Ще гірша ситуація складається при наявності у гуморі компонентів, які можуть трактуватись представниками цільової культури як абсолютно образливі. Ось тут гумор у перекладі може й взагалі набути негативного забарвлення: «*Ukraine: he sighs, breathing in the remembered scent of tawn hay and cherry blossom. But I catch the distinct synthetic whiff of New Russia*» [9, с. 1]. Для англійця, жителя іншої країни, подібне протиставлення виглядає химерним і смішним. Однак, читач-українець з обуренням читатиме про те, що його країну сьогодні називають Новоросією. Навіть перекладач тут, розбивши сполуку на два слова, видозмінив імперський термін на загадку, яка, втім, легко розгадується: «*Україна: він зітхає, вдихає незабутній запах скошеного сіна та вишневого цвіту. А я внюхую відчутний синтетичний душок Нової Росії*» [8, с. 1]. Таким чином, елемент, який в оригіналі провокував смішну гру понять, у перекладі перетворюється на ідеологічний випад проти суверенної країни і перетворюється на національну образу. На початку твору читач дізнається про українську іммігрантку Валентину лише з розмов інших героїв про неї. Коли ж вона сама нарешті з’являється на сторінках книги, то перша фраза, яка

злітає з її вуст звучить так: «*She smiles at Mike, a slow, wicked smile. “You like vodka?”*» [9, с. 72] Звичайно, у читача-англійця це викликати щонайменше усмішку – адже така поведінка виглядає абсолютно несподівано і суперечить нормам пристойності. Образ Валентини М. Левицька «списала» з веб-сторінок дівчат та жінок, які шукають закордонних женихів на сайтах знайомств, з пліток бульварних газет про меркантильних іммігранток та ще з розповідей постояльців у притулку для літніх, у якому авторка сама було працювала [6]. По суті, Валентина постає у творі як до смішного гіперболізований стереотип східно-європейської іммігрантки. Український читач сприймає цей персонаж зовсім не так, як англійець, адже Валентина уособлює у творі біди, що спонукають полишати країну. Подібний опис співвітчизниці з вуст іноземки, а тим більше натуралізованої і асимільованої сестри по крові, викликати скоріше обурення та гнів, аніж усмішку. Звичайно, перекладач відтворює діалог без оцінок чи поправок, не втручаючись: «*Вона всміхається Майкові – повільною, грішною усмішкою. – Горілку будете?*» [8, с. 70]. Однак, він не може забезпечити рівноцінність у його сприйнятті. Бо ступінь адекватності перекладу в естетично-функційному вимірі тут залежить не лише від майстерності тлумача бути Протеєм-посередником, а й від об’єктивних розбіжностей між двома культурами.

Закономірно постає питання: чи може перекладач зблизити ці культури, не порушивши їхньої цілісності й самобутності? Чи краще йому свідомо залишити їх такими, як вони є, без спроби нав’язати цінності однієї іншій чи знайти якийсь компроміс між протилежними оцінками? Слід гадати, відповідь тут може дати сучасний кодекс перекладача, а саме заповідь «не зашкодь перебіранням», вимога не лише предметної, а й модальної, зокрема оцінково-емоційної, фактологічності. Остання може реалізуватися не так у тексті перекладу, як у примітках перекладача, в його коментарях та в передмові до перекладу, які в таких складних випадках стають необхідними, а також в літературній критиці, роль якої тут також не можна переоцінити. Та примітки названий кодекс вважає милицями для письменника, нестерпними і для перекладача у творах для «легкого» читання, до якого відносять і гумор. Що ж залишається читачеві? Судити самому і автора, і якість праці посередника. Та для цього йому має бути доступний оригінал. Отже, коло замикається, зокрема й на проблемі місії перекладача гумору, яка, по суті, є драмою суперечностей.

Підбиваючи підсумки розбору, можна стверджувати, що українців та англійців розділяє етномовний бар’єр, який надзвичайно відчутний саме у аналізованому творі. Це стосується перекладу особливостей мови персонажів – характерні українські вкраплення в англійському тексті мають на меті викликати сміх. В українському ж перекладі потрібно шукати інші шляхи їх передачі, орієнтуючись на те, з якою метою, окрім того, щоб викликати сміх, вони були використані авторкою. Однак на цей суб’єктивний чинник, що обмежує переклад, накладається і об’єктивний. Сприйняття гумору М. Левицької натикається на опір зі сторони культури-сприймача. Частина гумористичного змісту роману не може бути адекватно передана українському читачу саме внаслідок культурних та етнічних відмін-

ностей між народами. М. Левицька орієнтується на англійського читача, жартує над темами неприйнятними в українській культурі. Перекладач правдиво відтворює зміст таких ситуацій, однак не може забезпечити передачу відповідного впливу на цільового читача. Отже, постає питання про межу перекладності гумору. Очевидно, що у випадках, коли національне бачення

певних предметів і явищ не збігається з поглядом на них інших народів, то й гумор передати неможливо. Прийняте в англійській культурі стереотипне бачення мігрантів загалом та українців зокрема, яке й обігрує авторка, сприймається як образа для самих українців. І ці розбіжності не піддаються нівелюванню за допомогою перекладацьких трансформацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Десятерик Д. Марина Левицька: Мої книжки більше глузують з британців, аніж з українців // Газета «День». – Рубрика «Українці – читайте!». – 2011. – № 190. – URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayinci-chitayte/marina-levicka-moyi-knizhki-bilshe-gluzuyut-z-britanciv-anizh-zi>.
2. Corral I. Humor: When Do We Lose It? / Irene Del Corral // Translation Review. – 1988. – №27 (1). – p. 25-27
3. Hueston P. A Short History of Tractors in Ukrainian [book review] / Penny Hueston // «The Age» newspaper website. – 2005. – URL: <http://www.theage.com.au/news/Reviews/A-short-history-of-tractors-in-Ukrainian/2005/05/19/1116361670048.html>
4. Kurkov A. Human traffic / Andrey Kurkov [book review] // «The Guardian» newspaper website. – Books. – 2005. – URL: <http://www.theguardian.com/books/2005/mar/19/featuresreview.guardianreview20>
5. Lechner D. Eastern European memories? The novels of Marina Lewycka / Doris Lechner // Facing the East in the West. Images of Eastern Europe in British literature, film and culture; [edited by B. Korte, E.U. Pirker, S. Helff]. – Netherlands : Rodopi, 2010. – P. 437-450. – ISBN 978-90-420-3049-7.
6. Lewycka M. A conversation with Marina Lewycka / Marina Lewycka // : Marina Lewycka's website. – A Short History of Tractors in Ukrainian. – A conversation with Marina Lewycka. – URL: <http://marinalewycka.com/tractors.html>.
7. Lewycka M. Marina Lewycka “Better Late Than Never” : [interview with writer M. Lewycka] / interviewed by Stephen Moss / The Guardian : The Guardian, 2007. – Thursday, 31 May. – URL: <http://www.theguardian.com/books/2007/may/31/hay2007authors.guardianhayfestival>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Левицька М. Коротка історія тракторів по-українськи / М. Левицька ; пер. з англ. Олекса Негребецький. – К. Темпора, 2013. – 312 с. ISBN 978-617-569-144-1.
9. Lewycka M. A Short History of Tractors in Ukrainian / Marina Lewycka // London : Viking, 2005. – 325 p.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Desiateryk D. Marina Lewycka: My books mock on British more than on Ukrainians // Newspaper «Den». – Heading «Ukrainians – read!». – 2011. – № 190. – URL : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayinci-chitayte/marina-levicka-moyi-knizhki-bilshe-gluzuyut-z-britanciv-anizh-zi>.

Pidgrushna O.G. The specificity of the translation of humor on the verge of the English and Ukrainian cultures

Abstract. The researches the translation of the humouristic artwork, namely the specifics of humor recreation on the verge of the English and Ukrainian culture. Main factors that influence the occurrence of unequal humorous effect in the translation are analyzed. Effects of a distorted interpretation of humor are described.

Keywords: translation, humour, culture, artistry, translatability

Подгрушная Е.Г. Специфика перевода юмора на рубеже английской и украинской культур

Аннотация. Статья посвящена исследованию перевода юмористического художественного произведения, а именно специфике воспроизведения юмора на рубеже английской и украинской культуры. Проанализированы основные факторы, которые влияют на возникновение неравноценного юмористического эффекта в переводе. Описаны последствия искаженного толкования юмора.

Ключевые слова: перевод, юмор, культура, художественность, переводимость

Анотація. Стаття присвячена дослідженню художньої рецепції України в сучасних чеських літературних хроніках. Увагу зосереджено на так званих «Волинських хроніках», детальніше проаналізовано твори Д. Кшіцовой, Я. Вацуліка, І. Оліча в контексті поетикальних та хронотопних особливостей жанру хроніки та притаманної «хронікальному» мисленню антиномії чехи-українці. З'ясовано жанрову своєрідність «Волинських хронік», модальність образів України та українців у цих творах.

Ключові слова: Волинські хроніки, жанр, національна ідентичність, чехи, українці, Волинь

Різноманітні культурні практики, особливо літературна творчість набувають особливого значення у «екстремальних» умовах, зокрема, під час досить тривалого перебування кількох поколінь національної спільноти на еміграції, тобто у інонаціональному та інокультурному соціальному середовищі. Саме в таких умовах опинилися чехи на Волині у ХІХ столітті. Про чеську еміграцію на Волинь з наступною рееміграцією наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть видано чимало хронік: регіональних, документально-історичних, сімейних, кожна з яких містить фактичну інформацію, елементи автобіографізму та художності.

Серед усього масиву цих творів привертають увагу такі: «Kronika Českého Malína» (Martinovský, 1945), «Kronika českého Boratína» (J. Vlková, A. Vlk, 2000), «Huleč Česká na Volyni. Roky 1870 – 1947» (Bonek, J. Manová, D. Stárek, V. 1992), «Kronika obce Chomoutu» (Bačovský, M. 1992), «Kronika Českého Kvasilova» (Šereňuk M., 2003), «Vzpomínky na rodiště Straklov Český» (Masopust, M. 1992), «Kupičov jak nám o něm vyprávěli» (Žáková, M. Zápotocký, V. Kytli, V. 1997), «Kronika obce Dembrovky na Volyni» (Samec, V. 2000), «Stopy zaváté časem. Kronika Volkova a přilehlých obcí» (Širc, V., 1980) [15] та деякі інші, зокрема «Волинський телескоп» («Volyňský dalekohled», 2006) Їржі Оліча [14] та «Родинна хроніка волинських Чехів» («Rodinná kronika volyňských Čechů», 2008) Д. Кшіцовой та Я. Вацуліка [10].

Намагаючись створити надійну опору власній родовій ідентичності у сучасному дезінтегрованому світі, віднайти своєрідні компенсаційні механізми пом'якшення адаптації вихідців з Волині у Чехії після репатріації, автори вищеназваних творів (надалі – «Волинських хронік») реконструюють та актуалізують столітні регіональні міфи про чехів як єдиних носіїв прогресу та культури на українських землях в ХІХ столітті, оприявлюють їх новітню ментальну, географічну та художню візію у сфері нарації. Неодмінним атрибутом та важливим складником цієї візії є образ України та українців як уособленого Іншого-Чужого, без якого, однак, немислимий власний образ.

Серед чеських науковців, котрі намагалися з'ясувати причини та закономірності формування негативного образу «Чужого», зокрема українця, у соціокультурному просторі Чеської Республіки, варто згадати дослідників-соціологів Д. Дрбоглава, І. Мусіла (місце української громади в чеському суспільстві) [13], М. Книжака, В. Єжека, Т. Брода (рівень чеської ксенофобії) [9], І. Лудека (чесько-українські міжетнічні взаємини на Волині) [11; 12], Д. Бітгнерову (формування образу «Чужого», у т. ч. «українця» на території Чеської Республіки, проблеми адаптації волинських чехів у Чехії) [7]. В останні десятиріччя ця проблема активно порушується і у працях українських гуманітаріїв [1; 6]. Докладний та глибокий аналіз історії розвитку та теоретичних засад жанру хроніки у європейських літературах на великому

фактичному матеріалі виконав сучасний чеський славіст Іво Поспішіл у низці праць «Ruská románová kronika. Příspěvek k historii a teorii žánru» (1983) [17], «Labyrint kroniky. Pokus o teoretické vymezení žánru» (1986) [16]. Натомість досліджень, присвячених проблемі художньої рецепції України у чеській літературі II половини ХХ – початку ХХІ століття, зокрема у жанрі хроніки, усе ще бракує.

Мета статті – розглянути цю проблему у річичі сучасних методологічних засад. Це сприятиме цілісній репрезентації явища у чеській літературі попри розрізненість окремих стильових авторських інтерпретацій.

Матеріалом дослідження слугували вищеназвані хроніки, детальніше розглянуто роман «Волинський телескоп» сучасного чеського письменника Їржі Оліча та «Родинну хроніку волинських Чехів» професора русистики Брненського університету Дануше Кшіцовой та історика Ярослава Вацуліка. У роботі використано культурно-історичний, текстуальний та контекстуальний, аналітично-описовий, соціологічний методи; а також елементи біографічного, типологічного, психологічного методів наукового аналізу.

Поштовхом до написання більшості «Волинських хронік», очевидно, стає усвідомлена авторами необхідність осмислення власного життєвого досвіду, творення літопису свого роду, реконструкції та підтвердження особистісної і національної ідентичності через приналежність до спільноти Волинських чехів, чия історія розгорталася на теренах сьогодишньої України. Кожна хроніка більшою чи меншою мірою є описом тривалого важкої подорожі героїв на чужину та їх щасливого повернення на «рідні береги». Як і в гомерівській «Одіссей», найголовнішим завданням протагоністів є збереження пам'яті про власне Я, власне коріння, етнічну самототожність. Вони повертаються у Чехію, щоб відновити автентичність свого імені і своєї особистості, починаючи з відновлення своєї національної та державної приналежності.

Відомо, що ідентифікаційна криза внаслідок еміграції є причиною глибоких психологічних та особистісних змін, перебудови світоглядної орієнтації. Насамперед – це опір, гібридизація свідомості переселенців, потрясіння, зумовлені роздвоєнням між минулим і теперішнім, між почуттям втрати і необхідності набуття, створення чогось нового, що часто асоціюється з бінарною опозицією «своє» – «інше». Для волинських чехів у цьому контексті територією Іншого назавжди залишається Україна.

Після повернення на історичну батьківщину у столітті ХХ-му нащадкам волинських чехів довелося долати схожі проблеми, пов'язані з асиміляцією уже в материковому соціокультурному просторі. Ставлення до новоприбулих у «старій Батьківщині» було неоднозначним, фактично волинські чехи у Чехії опинилися в ролі «чужих серед своїх» [7]. Розселяючись на землях, від-

ведених владою, вони отримували право вибору кращого місця і помешкань (звільнених судетськими німцями), що часто ставало причиною незадоволення серед корінного населення. Автори хронік, письменники Марія Стрийова та Іржі Оліч у своїх творах пишуть про розчарування, притаманне переселенцям цього часу, відсутність психологічного комфорту, труднощі післявоєнної адаптації, зневажливе ставлення місцевих, що вважали волинських чехів «руською голотою», чию мову «не можна зрозуміти» [14, с. 187].

Культові регіональні міфи про виняткове культурне і економічне значення та елітне положення чехів на Волині, виплекані в умовах вимушеного протистояння іноетнічному кількісно домінуючому середовищу, були покликані забезпечити сталість і непорушність національної ідентичності переселенців, обґрунтувати тяглість економічного і духовного зв'язку з доменною культурою, а згодом – полегшити інтеграцію чехів з Волині у суспільний контекст «старої-нової» (як вони самі називали) Батьківщини після повернення.

Взаємне притягання міфу і хроніки на сучасному етапі розвитку національних літератур не можна вважати штучним, оскільки цей процес сягає глибинних пластів цивілізації, де ці зображальні методи утворювали неподільне ціле, були одним з перших інструментів оволодіння навколишнім світом в історії людської культури. Як зазначає І. Поспішіл, «їх сьогодишнє зближення, оновлена актуальність доводять складність сучасної культурної реальності, потребу іновацій та повернення до джерел» [16, с. 117]. Історична хроніка як поступова хронологічна фіксація та опис подій розвинулась та набула значного поширення у ранньому середньовіччі на самому початку епохи християнства. У чеській літературі хроніки також належали до найдавніших способів та методів художнього відтворення дійсності («Kosmova kronika česká», «Zbraslavská kronika», «Dalimilova kronika», «Kronika Františka Pražského», «Kronika Vavřince z Březové» та інші). Як окремий літературний жанр, хроніка зазвичай виконувала не лише ноетичну, але також дидактичну, ідеологічну та націєтворчу функцію [16, с. 23], адже від початків процесу формування націй одним з найважливіших засобів творення і збереження національної ідентичності стає саме література, яка в певних обставинах успадковує функцію міфотворчості.

У літературознавчій енциклопедії хронікою (chroniká – *грецьк.* літопис, від *chrónos* – *грецьк.* час) названо «різновид історичного твору, у якому лише порічно, іноді – у вигляді новел, фіксуються певні громадські, політичні, родинні події, пов'язані з періодами діяльності певних осіб» [2, с. 562]. Чеський літературознавчий словник хроніку (романову) визначає як літературний твір, у якому автор відстежує зміну генерацій певного роду, різновидом хроніки вважається сага – хронікалізовані записи про спосіб життя на певному місці. Від романової хроніки романові (сімейні) саги відрізняються присутністю кількох сюжетних ліній формативного типу [8, с. 470] та роллю автора, який приховує свою тотожність або ж навпаки, відкрито демонструє свою позицію як безсторонній свідок подій, у кожному випадку намагається створити враження власної об'єктивності («Волинський телескоп»). Жанр був надзвичайно продуктивним у чеській літературі періоду зрілого реалізму (В. Мрштлік, А. Мрштлік «Рік на селі» («Rok na vsi», 1903-1904), А. Ірасек «У нас» («U nás», 1899-1903), Й. Голечек «Наші» («Naši», 1910-1930));

звірцем «пролетарської» хроніки є роман М. Масрової «Сирена» («Siréna», 1935).

Першорядними критеріями визначення жанру є його часопросторові координати, другорядними уважаються особа оповідача та його функції у творі, як організаційного центру нарації (Бахтін, Копистянська, Поспішіл). Жанру хроніки, який формально випливає з першопочатків людства, притаманний лінійний, «відкритий» в одному напрямку час як суб'єкт історичного процесу і центральний об'єкт твору. Точкою відліку обирається першоподія, а саме: переселення кількох членів родини на Волинь. Плин часу зупиняється там, де записувач припиняє писати. Натомість досліджуваний простір (приватний, домашній світ чеської родини), відмежований від зовнішнього «великого світу» (українське село у царській Росії), є «закритим», його основним функціональним принципом є дотримання та збереження стабільності, що збігається з потребами родини – роду – нації. Історичний час у хроніці поступово порушується часом «епічним», або наративним, хід якого визначає розподіл та густина подій. Чеський літературознавець вважає термін «хроніка» таким, «що виходить із синтезу теми та виду» [16, с. 101] та виділяє чотири підвиди жанру, що відрізняються за окремими фазами розвитку, основними функціями та співвідношенням документально-історичного і літературного методів у опрацюванні матеріалу: власне хроніка (аналітична функція); романізована хроніка (поєднує аналітичну та розважальну функції); романова хроніка (в основі поетики – діалог між хронікальною локальністю та «великим світом»); хронікалізований роман, або роман генерацій (хроніка та хронологічний метод існує лише у основі сюжету літературного твору) [17, с. 24-25]. Такі романи зберігають структурні принципи та рамки хроніки, але змінюються зсередини, їм притаманна принципово інша поетика.

Хоча межі між підвидами жанру доволі складно виокремити, оскільки своїм корінням кожна хроніка сягає джерел юкстапозитивного зображення дійсності і продовжує традицію хронікальних аналітичних записів, більшість «Волинських хронік» видаються близькими до третього підвиду (романова хроніка) за класифікацією Поспішіла. Спираючись на теорію хронотопу Бахтіна як визначальну для жанру категорію, Поспішіл вважає романову хроніку перехідним типом, який відтісняє жанр у категорії часопростору від просторового полюсу до часового [17, с. 21].

Хронотопам «Волинських хронік» притаманні деякі спільні ознаки. А саме:

1. Хронікальний простір пульсує між мікросередовищем (дім, родина) та «великим світом» (українська Волинь). Межа між цими двома світами чітко поділяє протагоністів твору на «своїх» та «чужих». Обмежене місце дії детермінує обмежений репертуар дійових осіб. Герої твору – це родина та люди, безпосередньо з нею пов'язані, або мешканці містечка чеського походження. Усі дороги з дому, села чи містечка ведуть до великого світу.

2. Хронікальний простір характеризується мотивом постійного повернення, у тому числі омріяного повернення на історичну батьківщину як логічного завершення кожної хроніки. Просторова пульсація з постійними поверненнями до одного місця вважається стратегією, яка у романовій хроніці реалізує філософію і світобачення людини XIX століття: люди не повинні відриватися від середовища, з якого вийшли, від сере-

довища, яке детермінувало їх духовний світ. Замість хаосу та хаотичних рухів у просторі згідно з цією філософією пропонується концепція постійних повернень як засіб проти дегуманізації та деградації людини [17, с. 26].

3. Хронікальний час визначається концепцією єдиної часової лінії.

4. Хронікальний час різними літературними засобами «гальмується».

5. Хронікальний час пов'язаний з відчутним протиставленням минулого і сучасного. У «Волинських хроніках» відчуття переваги «старих добрих часів» над скрутними часами сьогодення підсилюється просторовим модулем: «колись у Чехії» було значно краще ніж «тепер на Волині».

Іншим визначальним жанровим критерієм є особа оповідача, стратегія об'єктивізації суб'єкту автора, спосіб, яким автор у творі обстоює власну точку зору. Аналіз етнообразів українців у хроніках неможливий без урахування особистості, позиції та мотивації (психологічно, історично та соціокультурно зумовленої) автора як продуцента-творця художньої дійсності. Авторів суб'єкт реалізується у творі експліцитно та імпліцитно. Намагання зачленувати до індивідуальної оповіді, індивідуальної позиції наратора так званий «об'єктивний» погляд зовні реалізується по-різному.

1. Експліцитним розмежуванням автора і оповідача.
2. Перманентним чергуванням *ich*-форми та *eg*-форми.
3. Стилізацією наратора до позиції хронікера, реєстратора подій.
4. Прагненням зняти напругу, стерти протиріччя, приховати різницю між індивідуальними враженнями, особистими переживаннями і бажанням створити фактографічний об'єктивний образ середовища в часовому перебігу [16, с. 28].

У своєму щоденнику автор хроніки («Родинна хроніка...») записує важливі для себе та свого роду події та з ними пов'язані особисті враження, роздуми, міркування. Презентуючи власну філософію, легалізує її у способах свого поведіння та вчинків. У романовій, романізованій хроніці, або у романі генерації («Волинський телескоп») автор експліцитно об'єктивізує своє відношення за допомогою посередника-«хронікера». Це оповідач, який стилізується до подоби спостерігача, що записує події. Автор використовує цього оповідача для характеристики та оцінки подій, явищ, образів, другорядних фігур. Крім експліцитних суджень оповідача та фіктивних цитат, автор інколи застосовує імпліцитні оцінки за допомогою кількох нараторів, щоб пластично об'єктивізувати свій погляд на реальність. Автор об'єктивізує свої погляди також тим, що ставить осіб у граничні ситуації (законодавче зрушення частини привілеїв переселенців, колективізація, війна тощо), що загрожують стабільності існування усередині мікросередовища-родини. Хронікальна об'єктивізація суб'єкту автора доповнює часопросторові зв'язки та характер сюжету [17, с. 76-78]. В такий спосіб витворюється враження усебічного і різновекторного огляду проблеми або явища у творі, глибокого аналізу окремих історичних подій.

Рід, розвиток якого простежується у хроніці, стає зразком етнополітичних та загальносуспільних рухів, знаком певних соціальних структур, трансформується в емблему цілої історичної епохи. Е.В. Нікольський у своєму дослідженні жанру сімейної хроніки стверджує, що «родина символізує націю, котра пройшла крізь

безліч трагічних зламів, але не розкололась до кінця, адже скріпи, що її стримують, виявилися сильнішими від будь-яких історичних катаклізмів» [5, с. 65]. Звісно, аналіз історії роду не може охопити усі актуальні суспільні тенденції функціонування етносу як цілісного утворення, зазвичай у ньому простежується розвиток лише однієї соціальної верстви або групи. Така одномірність погляду деякими авторами компенсується у «тіньових» аналізах антиподів цієї групи чи класу. Так антиподами чеської національної меншини на західно-українських землях кінця XIX – початку XX століття у «Волинських хроніках» природно виступають етнічні українці.

На початку кожної хроніки після вступного розділу, присвяченого особистим та історично умотивованим обставинам, що спонукали до переселення, автори описують власні враження від перших безпосередніх контактів з місцевими мешканцями, їх способу життя, ведення господарства, ментальності і традицій. За висловом Ю. Лотмана: «...зіткнення різних персонажів є одночасно зіткненням властивих їм уявлень про структуру світу» [4, с. 279]. Маркери ідентифікації конкретизуються у текстах фіксацією проявів матеріальної культури (описи предметів домашнього вжитку, знарядь праці та побутових ритуалів чехів і українців), духовного складника повсякденного життя (шкільна освіта, релігійна обрядовість, музична та театральна культура, чеська і чеськомовна преса, книги). Істотними ознаками образу «малої батьківщини» слугують особливості природного ландшафту та їхні розлогі описи у текстах, локальні хронотопи (Київ, волинські села і містечка Дубно, Купичів, Малин, Дембровка, Грушвиця, Глинськ, Омеляни тощо). Відмінності між чехами та українцями, Чехією та Росією, розмежування наративного простору на територію Свого та Чужого постулюється і підкреслюється у кожній з «Волинських хронік».

Визначаючи жанр «Волинських хронік» загалом і «Родинної хроніки волинських Чехів» Д. Кшіцовой та Я. Вацуліка зокрема, слід враховувати усі вищезазначені фактори. За деякими ознаками ці твори можна вважати мемуарами, щоденниками, романовими хроніками, оскільки у назвах автори вживають термін «хроніка», що історично закріпився у чеській літературі. Крім того, кожна із зазначених хронік починається з опису подорожі на нову землю, до нового місця проживання, отже містить також елементи подорожнього нариса, мандрівних записок. На нашу думку, найбільш виправданою видається притаманна українській літературознавчій традиції дефініція «сімейна хроніка» (Нікольський Є.В., Ніколаєва Н.Г., Шевчук В.І., Ковалів Ю.І.), як така, що «поєднує історію життя людини з життям та історією суспільства, формує зображення закономірності суспільних змін, що проявляються у психологічному становленні героя, в особливостях його соціального буття» [5, с. 64]; відтворює зміну поколінь одного роду у панорамі епохи, конфлікти і зіткнення середовища (суспільства в цілому та оточення сім'ї зокрема) та мікросередовища (групи осіб, пов'язаних між собою родинними зв'язками); автор-оповідач є членом родини, як правило, найстаршим. Прикладами сімейних хронік у світовій літературі вважаються «Ругон-Маккари» Е. Золя, «Сага про Форсайтів» Дж. Голсуорсі, «Будденброки» Т. Манна тощо. В українській літературі – це романи А. Свидницького «Люборацькі», У. Самчука «Волинь», В. Шевчука «Гі-

ні зникомі», М. Матіос «Майже ніколи не навпаки». У таких творах «послідовно розкривається історія суспільних чи родинних подій за тривалий проміжок часу» [2, с. 713], тобто витримується лінійний принцип нарації; зрештою реалізується «антропологічно-аксіологічний ракурс» [5, с. 65] – авторська система світобачення та спосіб характеризувати членів своєї спільноти та їх антиподів. Хронікалізованим романом, або романом генерацій уважаємо «Волинський телескоп» Іржі Оліча, в документально-хронікальній основі якого стилізовано інтертексти сімейних «Волинських хронік» XIX – XX століть.

Відношення між елементами документального й художнього, історичними фактами та їх суб'єктивною інтерпретацією в цих творах зазвичай встановити важко, що властиво більшості творів такого жанру. Важливо зосередитися на з'ясуванні типової чи індивідуально-авторської модальності образів українців, як тематично-прагматичної ознаки певного значення, що великою мірою подана в акті рецепції. Типовим для «Волинських хронік» є, наприклад, стереотипно-зверхній, зневажливо-презирливий, значно рідше – іронічний, сатиричний, алегоричний або пародійний чи реалістичний модус української Волині та українців. Такий спрощений маргіналізований збірний гетерообраз українців стає захисним механізмом, який консолідує внутрішні захисні сили чеської меншини, сприяє формуванню позитивного образу власної культури (автообразу), слугує збереженню етнічної ідентичності своєї групи.

Антиномія чехи-українці задає параметри реалізації ключових образів. Образ дому-общини нерозривно пов'язаний з топосами ідилії, раю, натомість образ зовнішнього оточення постає уособленням ворожості, хаосу, пекла. Авторська молодість (давні часи) протистоїть новій реальності та сполучається/поєднується з культурою рідного дому (правдивого), справжньої історичної Батьківщини, природи та дитинства: «мій батько був достойною працюютою людиною» [10, с. 14], «у Чехії купили всі необхідні господарські знаряддя, і добре зробили, бо тут у Росії нічого не можна було купити» [10, с. 15]. «Хай собі мої нащадки уявляють російські дороги нині, а що ж казати про тодішні часи, коли не було залізниці і весь крам возили возами!» [10, с. 50]. Чесноти старої Чехії бачені ідилічно-елегійно, вони беззаперечні, однак віддалені просторово, тож опиняються у суворому двобої з «агресивнішими», «дужчими», домінуючими тутешніми реаліями української Волині.

У кінці 80-х років, після зрушення частини привілеїв, зокрема дозволу на окремі чеські волості, чехам довелося частково обмежити самоврядування і вимушено вступити у тісніші контакти з місцевим населенням. Це викликало велике невдоволення, навіть обурення: «То вже був останній цвях у гріб чеської самостійності в Росії. Тепер чехами будуть керувати мужики. Що на це відповісти? Нічого: товчуть тебе, чеху, на батьківщині, чом би тебе не товкти на чужині, де тебе лиш терплять» [10, с. 50].

Міжнаціональні стосунки у хроніці характеризує трьохчленна ієрархічна координата «тубілець – поселенець – імперія», у якій українцям, як корінному народу, відводиться найнижчий щабель умовної ціннісної вертикалі. Складники національної (чеської) картини світу пропагують добробут, духовну гармонію та міцну моральну основу, яка протистоїть усьому

українському (безладу, лінощам, пияцтву, нечистоті, моральному занепаду, ганебній поведінці) передусім в етичному сенсі. Крім того, вплив українського середовища сприймається як пряма загроза існуванню чеського порядку, життєвої стійкості і економічної стабільності: «А ті села, без ладу та складу поставлені, по вулицях та майданах бездонні калюжі багна, чи вигляд тутешніх мешканців, їхній одяг та поведінка, все то давало дуже погані свідчення про Росію та дуже погане свідчення про наше майбутнє» [10, с. 18].

Інколи конфлікт середовища та мікросередовища, контрастність українського та чеського у творі послаблюється, автор зосереджується на відтворенні подій, реалій та атмосфери своєрідного ідилічно замкненого простору домашнього приватного світу всередині мікркосмосу чеської общини. Тим сильнішим є такий контраст в описах побуту та буденних звичок, традицій чеської родини, яка репрезентує увесь спектр людських позитивних якостей, взірцевої поведінки та моральних переконань чехів у порівнянні з українцями, з якими неорганічно та вимушено їм доводиться співіснувати: «Чех з мужиком на одній землі сидить, та чех добре їсть, чисто вбирається, ходить на бали з музикантами, на вечірки, у театр, а мужик мало що не жебракує. Того не видно, як собі чех може зарадити, кожен працює, і чоловік, і жінка, й діти, а мужик від лінощів ледве ходить, у корчмі дорогий час марнує» [10, с. 37]. Окрім етичного імперативу тут виразно акцентується застереження перед втратою етнічної самосвідомості, занепадом ідентичності, втратою історичної культурної пам'яті як єдиного надійного орієнтиру в чужому загрозливому світі – середовищі хаосу, що прагне поглинути носіїв справжніх чеснот.

Хроніка відображає характерну для подібних творів картину чесько-українських взаємин та відтворює типовий для колективної свідомості членів громади волинських чехів образ українця [11; 12]. В усіх «Волинських хроніках» підкреслюється відмінність у ментальності, економічна та культурна відсталість українців, лише в деяких згадується про царський тиск, який пригнічував, а часто унеможлиблював вільний розвиток українського люду на Волині. Наслідком є виразно змінена ієрархічність у авторській ціннісній шкалі населення Волині: чеська меншина відображається як місцева еліта на протигагу меншовагтісному, упослідженому становищу чисельно домінуючої корінної української більшості.

Ідеалізований образ чеського мікросвіту в класичній сімейній хроніці «Родина хроніка волинських Чехів» не можна вважати лише втечею від української реальності та ірраціональною відмовою визнання за українцями позитивних якостей. Слід враховувати притаманне репатріантам прагнення до накладання матриці ідеального на власну історію, яка не повинна конфронтувати з широкими та естетично багатими традиціями національної культури і літератури. Звернення авторів сімейних хронік до минулого, як спосіб відновити, освіжити відчуття важливості своєї історичної місці та власної значущості, намагання використати монополічне право на творення індивідуальної чи колективної історичної пам'яті призводить до реконструкції давніх міфологем, покликаних забезпечити повноцінну адаптацію, психологічну стабільність, підкреслити етнічну ідентичність та національну монолітність вихідців з Волині у сучасному чеському суспільстві.

ЛИТЕРАТУРА

1. Колосок Т.С. Роль соціокультурних стереотипів у процесі міжкультурної взаємодії (крізь призму україно-чеської взаємодії у ХХ ст.) // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: 36. наукових праць. – Вип. 8. – Луцьк, 2007. – С. 40-47
2. Літературознавчий словник-довідник [Текст] / ред. рада Р.Т. Гром'як [та ін.]. – 2. вид., випр. і доп. – К. : Видавничий центр "Академія", 2006. – 752 с. – (Nota bene);
3. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2 – 624 с. (Енциклопедія ерудита)
4. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. / Юрий Михайлович Лотман. – Москва : "Искусство", 1970. – 384 с.
5. Никольский Е.В. Жанр романа семейной хроники в русской и украинской литературах // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки», № 1(5), 2013. – С. 63-71.
6. Погребняк О.А. Традиції і взаємовпливи у міжетнічному діалозі: історія "Волинських чехів" // Література. Фольклор. Проблеми поетики: 36. наукових праць. – Вип. 39, Ч. I. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. – С. 334-348.
7. Bittnerová, D., Nosková, H., Návrat Čechů z Volyně: Naděje a skutečnost 1945-1954, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR., Lidé města 1/1999: 176–179.
8. Chaloupka Otakar. Příruční slovník české literatury: od počátků do současnosti / Chaloupka Otakar. – Praha. Levné knihy, 20077. – 1116 s.
9. Ježek V. Nedůvěra k jinakosti je součástí dědictví totality // Česká xenofobie. – Praha: Votobia, Nadace pro svobodu slova, 1998. – S. 73-75.
10. Kšicová, Danuše, Vaculík Jaroslav. Rodinná kronika volyňských Čechů. – Brno : 2., dopl. vyd, česky, Masarykova univerzita, 2008. – 151s.;
11. Luděk Jirka. Kolektivní vědomí a identita volyňských Čechů pramenící z česko-ukrajinských vztahů v orálně-historickém výzkumu // URL: antropologie.zcu.cz > ... > AntropoWebzin 3/2011 > Studie
12. Luděk Jirka. Multietnická Volyně a nacionalismus očima volyňských Čechů v historickém kontextu. // URL: www.academia.edu/.../Multietnická_Volyně_a_nacionalismus_očima_vo...
13. Musil Jiří. Praha, etnika a cizinci 08.06.2004 // Praha a cizinci v meziválečné Praze, rozhovor s profesorem Jiřím Musilem o ukrajinské a ruské emigraci, 8. června 2004, Varšava Marek Čaněk //http://migraceonline.cz/toCP1250/clanky_f.shtml?x=187736-16.12.2005.
14. Olič Jiří. Volyňský dalekohled. – Olomouc: Votobia, 2006. – 190 s.
15. Přehled literatury s volyňskou tematikou (PDF) – SČVP // URL: www.scvp.eu/downloads/literatura.pdf
16. Pospíšil Ivo. Labyrint kroniky. Pokus o teoretické vymezení žánru. – Brno : Blok, 1986. – 193 s.;
17. Pospíšil Ivo. Ruská románová kronika. Příspěvek k historii a teorii žánru. 1983. Univerzita J.E. Purkyně v Brně. 132 S.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Kolosok T.S. A role of sociocultural stereotypes in the process of intercultural co-operation (through the prism of Ukrainian-Czech co-operation in XX century) // Scientific Bulletin of Volyn National University of Lesya Ukrainian: Coll. scientific papers. – Issue 8. – Lutsk, 2007. – P. 40-47.
2. Directory Dictionary of Literary science [Text] / ed. council R.T. Gromjak [et al.]. – 2nd edition, revised and expanded. – K. : Publishing House "Academy", 2006. – 752 p. (Nota bene).
3. Encyclopedia of Literary science: vol. 1, 2. / Author-compiler Y.I. Kovaliv. – K. : VC "Akademy", 2007. – Vol. 2 – 624 p. (Encyclopedia of erudite).
4. Lotman J.M. The Structure of literary text. / Yuriy Michailovich Lotman. – Moskva : "The Arts", 1970. – 384 p.
5. Nikolskij E.V. Genre of novel of family chronicle in Russian and Ukrainian literatures // Bulletin of Dnipropetrovsk University of Alfred Nobel. A series of "Philology", № 1(5), 2013. – P. 63-71.
6. Pogrebnyak O.A. Traditions and interreference in a interethnic dialogue: history of "Volyn Czech" // Literature. Folklore. Problems poetics: Coll. scientific papers. – Vol. 39, part I. – Kyiv National University named after Taras Shevchenko, 2013. – P. 334-348.
7. Bittnerova, D., Noskova, H., Czech return from Volyn: hopes and reality 1945-1954, Praha: Ustav pro soudobe dejiny AV CR., Lide mnesta 1/1999: P. 176-179.
8. Chaloupka Otakar. Auxiliary dictionary of Czech literature: from the beginning to modern time/ Chaloupka Otakar. – Praha. Levne knihy, 2007. – 1116 s.
9. Jezek V. Distrust to other as part of totalitarianism heritage // Czech xenophobia. – Praha: Votobia Foundation for freedom of expression, 1998. – P. 73-75.
10. Kshicova Danushe, Vaculik Jaroslav. Family chronicle of Volyn Czech. – Brno : Second, complemented. ed, Czech, Masaryk University, 2008. – 151 s.
11. Ludek Jirka. Collective consciousness and identity of Volyn Czech in oral-historical research of the Czech-Ukrainian relationship // On-line source, access: antropologie.zcu.cz > ... > AntropoWebzin 3/2011 > Studie
12. Ludek Jirka. Interethnic Volyn and nationalism through the eyes of Volyn Czech in historical context. // On-line source, access: www.academia.edu/.../Multietnická_Volyně_a_nacionalismus_očima_vo...
13. Musil Jirzi. Prague, ethnic and foreigners 08.06.2004 // Prague and foreigners in interwar Prague, conversation with a professor Musil Jirzi about Ukrainian and Russian emigrants 8. june 2004, Varshava Marek Canjek // On-line source, access: http://migraceonline.cz/toCP1250/clanky_f.shtml?x=187736-16.12.2005.
14. Olicz Jirzi. Volhynian telescope. – Olomouc: Votobia, 2006. – 190 s.
15. Rewiev of literature with the Volhynian topic (PDF) - SČVP // On-line source, access: www.scvp.eu/downloads/literatura.pdf
16. Pospishil Ivo. Labyrinth of chronicle. Attempt of theoretical ground of genre. – Brno : Blok, 1986. – 193 s.
17. Pospishil Ivo. Chronicle of Russian novel. Research of the history and genre theory. – Brno : Univerzita J.E. Purkynje v Brne, 1983. – 132 s.

Pogrebnyak E.A. Modus of Ukraine in Czech "Volhynian Chronicle" of XX- XXI century

Abstract. The article investigates the artistic reception of Ukraine in contemporary Czech literary chronicles. Attention is paid to the so-called "Volhynian Chronicle", more detailed are analysed works of Kshitsovoy D., J. Vaculik, J. Olic in context of poetic and chronotop features, context of "chronicle" intellection of Ukrainians and Czech antinomy. There is a disclosure of genre originality of "Volhynian Chronicle" as well as modality character of Ukraine and Ukrainians.

Keywords: Volhynian Chronicle, Genre, national identity, Czechs, Ukrainians, Volyn

Погребняк Е.А. Модус Украины в чешских "Волыньских хрониках" XX-XXI века

Аннотация. Статья посвящена исследованию художественной рецепции Украины в современных чешских литературных хрониках. Уделено внимание так называемым «Волыньским хроникам», более подробно проанализированы произведения Д. Кшищовой, Я. Вацулика, Й. Олича в контексте поэтических и хронотопных особенностей жанра хроники и присущей «хроникальному» мышлению антиномии чехи-украинцы. Раскрыто жанровое своеобразие «Волыньских хроник», модальность образов Украины и украинцев в этих произведениях.

Ключевые слова: Волыньские хроники, жанр, национальная идентичность, чехи, украинцы, Волынь

Роман Л.А., Роман І.О.

**Герменевтична модель художньо-естетичної обробки старозавітної
месіансько-есхатологічної тематики в творчості Івана Франка**

*Роман Лілія Анатоліївна, кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства,
Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна*

*Роман Ігор Олегович, кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії,
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці, Україна*

Анотація. У статті на прикладі поетичної творчості І. Франка аналізується своєрідна герменевтична модель художньої та естетичної рецепції письменником біблійної (старозавітної) тематики. Досліджуються біблійні впливи на творчість письменника.

Ключові слова: І. Франко, християнська семіосфера української культури, Біблія, герменевтична модель

Творчі задуми І. Франка у своїй основі завжди були співзвучними біблійним ідеалам поклоніння істині, співчуття ближньому і спротиву аморальності. Однак творчий шлях до реалізації цих ідеалів не був прямолінійним і рівномірним: як і в кожній людини у письменника були свої злети і свої падіння. На цьому шляху йому доводилося враховувати традиції української літератури, стереотипи читацької аудиторії, регулятиви цензури; пристосовувати сюжети, образи і мову своїх текстів до характеру і світогляду своїх сучасників. У результаті ще задовго до офіційного визнання постколоніальної літературної герменевтики І. Франко розробив свою власну «герменевтику визволення», і хоча історія дослідження Франкової творчості налічує вже багато десятиліть, проблема дослідження герменевтичної моделі художньо-естетичної обробки старозавітної месіансько-есхатологічної тематики залишається актуальною досі.

Щоб визначити характерні риси Франкового підходу до художньої обробки біблійних образів, сюжетів, мотивів важливо усвідомити, які взірці світової і вітчизняної літератури впливали на його прочитання Старого Завіту. У більшості випадків письменник орієнтувався на ретельні студії культурно-історичних матеріалів, універсальні механізми психологічного і соціального буття. Оскільки в прозових текстах І. Франка інтенціональна структура старозавітних образів часто завуальована і витіснена у сферу підтексту, в нашому дослідженні видається важливим звернутися до витоків авторської інтерпретації відповідних образів, зафіксованих у його художній прозі. Для адекватного відтворення герменевтичної моделі художньої обробки старозавітних матеріалів у творчості письменника, на нашу думку слід абстрагуватися від конкретних прозових текстів і брати до уваги різноманітні праці І. Франка з порівняльного літературознавства, біблійної критики, літературно-критичні публікації, численні переклади біблійних текстів, у яких розкриваються свідомі й імпліцитні настанови авторського підходу. В процесі світоглядних та ідеологічних протистоянь літературних критиків виокремилися два твори, які виявилися однаково привабливими як для радянського, так і для зарубіжного франкознавства. Йдеться про поеми «Смерть Каїна» і «Мойсей».

Розгляд цих двох, стрижневих для художньої творчості І. Франка поем на старозавітну тематику, має значення для порівняльного аналізу «каменів спотикання» східного і західного франкознавства і для експлікації «точок взаємодії» авторських світоглядних і

творчих інтенцій з культурно-історичними контекстами української історії. Відомо, що І. Франко ставився до Біблії як до скарбниці сюжетів, мотивів, образів, які можуть бути опрацьовані у різний спосіб, а на прикладі поем «Смерть Каїна» та «Мойсей» можемо пересвідчитися в тому, що і силове поле Біблії впливало на творчість письменника через поетичну довершеність своїх форм і універсальність образів і сюжетів.

Яскравим випадком специфічної Франкової рецепції старозавітних образів є поема «Смерть Каїна». Небезпідставно чимало дослідників вважають, що поему написано під враженням від поеми Байрона «Каїн», яку І. Франко переклав українською мовою у 1879 році. І справді, переклад цієї поеми справив особливо сильний і тривалий вплив на письменника. У поемі Байрона перед І. Франком розкрилася перспектива максимально можливого використання старозавітної біблійної теми для зондування своїх оригінальних ідей, пов'язаних із сучасним Франкові життям. Поема «Каїн» дала письменникові приклад оригінальної рецепції біблійного образу, згідно з якою біблійний герой змальований «як символ мислячої людини 1820-х років». Зразок саме такого підходу знаходимо в «Каїні» Байрона і такі ж елементи авторського творчого підходу – у І. Франка. Справді, настанова на літературно-мистецьке прочитання старозавітних текстів сформувалася ще в юнацькі роки (перша Франкова публічна лекція була на тему «Книга Іова з поетичної точки зору», 1875 р.) і збереглася до останніх років творчості. Очевидно, що його вивчення старозавітних творів не могло не вплинути на інтерес письменника до естетичних елементів поетики біблійних образів в літературі, і це знання, безперечно, впливало на поетику та естетику рецепції та переосмислення старозавітних образів у художній прозі І. Франка (такий підхід письменника до художньої обробки старозавітних матеріалів підтверджується ідеями трактату «З секретів поетичної творчості», написаному в 1898 році, в період його вищої зрілості як поета і письменника). Проте не слід забувати, що поему «Смерть Каїна» І. Франко пише у 1889 році, коли робота над проектом М. Драгоманова із біблійної критики була в апогеї і вже наближалася до певної критичної точки, після якої почалася тенденція до спаду Франкової активності у справі популяризації біблійної критики. На цьому етапі встановити провідний мотив трансформації інтенціональної структури Франкової роботи зі старозавітними матеріалами складно, але розширений аналіз біографічних відомостей періоду роботи письменника над образом Каїна виявляє культурно-

історичні та інтелектуальні контексти, в яких, безперечно, виявляється вплив християнської аксіосфери української культури. Для визначення провідного мотиву трансформації інтенціональної структури Франкової роботи із старозавітними матеріалами потрібно поєднати елементи психоаналітичного підходу з ексегетичною традицією тлумачення образу Каїна, яка абсорбувалася в українську ментальність і мовну картину світу з візантійської патристики та старозавітних апокрифів пізнього середньовіччя. Необхідність поєднання ексегетичного і психоаналітичного підходу для адекватного аналізу старозавітних образів поеми «Смерть Каїна» зумовлена, як мінімум, трьома чинниками.

По-перше, у цей період І. Франко пожинає перші плоди поглибленого вивчення сакральних кодів Стародавнього Сходу, античної, української та європейської культур. Ще задовго до відкриття К. Юнга І. Франко у процесі своїх етнографічних студій впритул наблизився до проблеми «архетипів колективного несвідомого». З його літературно-критичних праць та різноманітних висловлювань стосовного релігійного в літературі бачимо налаштованість письменника на дослідження глибинних психологічних механізмів функціонування релігійних образів у житті античних і сучасних йому народів. Знаковим є той факт, що написання поеми «Смерть Каїна» збігається з написанням низки програмних критичних есе, в яких І. Франко сформулював свій підхід до Біблії як унікальної рушійної сили в сучасній поезії. Так, в одному з есе, маючи справу з поетичним циклом Яна Каспровича на біблійну тематику, І. Франко підкреслює, що Біблія містить, серед іншого, легенди і мотиви психологічного характеру, які розглядаються в особливій манері, які поезія може подавати відповідно до сучасних поглядів на життя і на людську натуру і що такий підхід до Біблії відкриває широке поле для індивідуальної творчості поета. Відповідно, у поемі «Смерть Каїна» І. Франко діє не тільки в повній відповідності з тим, що він пропонує у своїй праці, але також відображає значний ступінь індивідуальної творчості за прикладом Дж. Байрона.

По-друге, окрім творчих успіхів на теренах літературної критики публіцистики, етнографії і белетристики, у цей період І. Франко був окрилений народженням другого сина – Тараса Івановича Франка (1889-1971), якому судилося стати відомим літературознавцем, автором спогадів про видатного батька.

По-третє, у цей період науково-дослідницькі інтереси І. Франка переключаються зі сфери біблійної критики у сферу релігійної філософії середніх віків та патристичних текстів, що впливали на літературні процеси в Україні. Саме цей, третій, чинник має вирішальне значення для розкодування глибинного впливу християнських контекстів української культури на інтенціональну структуру поеми «Смерть Каїна».

З листування І. Франка цього періоду не важко пере-свідчитися, що вже на той час він дослухався до релігійних тонів української літератури в контексті світової класики. Жодного випадкового сюжету, жодного випадкового образу і смислу, який би суперечив історичній правді чи власній комплексній культурологічній програмі І. Франко не дозволив би вкратити у свої поетичні чи прозові тексти. Збагнувши внутрішню логіку конструктивної соціодинаміки української культури в

контексті європейської і світової літератури, він дотримувався цієї логіки навіть тоді, коли вона суперечила політичним і естетичним вподобанням його сучасників, ішла в розріз з «умовностями» белетристичного тлумачення історії. Як талановитий письменник і людина наукового складу мислення, він був послідовним у способах викладення художнього матеріалу, ретельно продумував не лише стрижневі сюжетні лінії і центральні образи, а й враховував усі можливі деталі, які підпорядковувалися єдиному творчому задуму. Принципи когезії тексту, органічної єдності частини і цілого формували підвищену увагу письменника до антропологічних й історичних закономірностей. На якомусь етапі І. Франко приходить до думки, що сила художнього твору зростає, якщо дотримуватися історичної правди. Відповідно хронотопіка його художніх творів визначалася не лише естетичними чи дидактичними завданнями, а й також результатами ретельних історичних, фольклористичних, етнографічних студій. Як особистість, наділена харизмою лідера, він усвідомлював необхідність мобілізації духовних, інтелектуальних та економічних ресурсів для боротьби, яка чекала українців найближчим часом.

За таких обставин, у період змагань українського народу за свою державність і національну культурну самобутність, у проміжку між двома світовими війнами, цілком зрозумілим стає Франковий пошук енергетичної ідеї, здатної викликати резонанс відповідних частот у функціонально-семантичних полях української культурно-історичної пам'яті. Пізніше Д. Донцов визначив цю ідею, яка охоплює в одну цілісність усі виняткові постаті літературної України – панського (такі як Л. Українка й М. Башкірцева), козацького (Т. Шевченка) чи селянського роду (як І. Франко). Ідею, яка спонукала би читача «рватися душею з нудного, гнітючого повітря XIX віку» – як «тугу за героїчним» [2].

У контексті ситуації, коли потрібно було мобілізувати інтелектуальні, економічні і військові сили народу, І. Франко розумів, що потрібно робити акцент на духовній революції, оновленні національного духу, до якого, за духовними законами всесвіту, додасться оновлення соціальне і культурно-економічне. У період написання поеми «Смерть Каїна» думка автора працювала на високому духовному і філософському рівнях: у просторах європейської і української духовності він шукав семасіологічну точку опори, яка би дала йому можливість змінити тодішній український світ. У цих обставинах особливе значення має врахування того, які книги і чії ідеї підживлювали думку І. Франка та впливали на аксіологічні акценти світосприйняття митця.

У листі до М. Драгоманова від 20 березня 1889 року І. Франко писав: «Цікавий я дуже, що Ви скажете про «Каїна»? Він сидів мені в мозку ще від часу, коли я перекладавав Байронового «Каїна», і тільки торік я осилив якось сю жидівську легенду, домішавши до неї шматок з легенди про Фауста, котрий з вершин Кавказу оглядав рай» [3, т. 49, 203]. Не випадково у цьому ж листі І. Франко згадує своїх улюблених класиків. Спершу він говорить про свою пошану до Гомера, зізнається, що «Іліада» належить від 5-ого класу гімназії до улюблених його книжок і що він читав її в різних перекладах 10 разів [3, т. 49, 202]. Потім він двічі засвідчує своє визнання актуальності Т. Шевченка [3, т. 49, 203],

коли погоджується з якимись «закидами» М. Драгоманова до галичан і пропонує «викинути малесеньку шпильку» на адресу київської громади, котра «признала шкідливим видання пісень політичних і Шевченка» [3, т. 49, 203]. Далі письменник просить замовити для себе «добре видання» Дантової «Божественної комедії» з коментарем, «Хотілось би мені, – пише І. Франко, – деколи для віддиху навідуватись до тої колосальної святині середньовікового духу, головню задля недосязимої простоти і грандіозності її стилю. Може, удасться дещо й на наше бідне поле перенести» [3, т. 49, 203]. Разом із необхідністю прочитати Байрона, І. Франко говорить про доконечну потребу ознайомитись з якимось фактами з біографії О. Пушкіна. Поряд з «жидівською легендою» про Каїна, він говорить про домішки легенди про доктора Фауста. В інших листах цього ж періоду І. Франко постійно акцентує увагу на якихось відкриттях у творчості І. Вишенського. У випадку нашого дослідження на чільне місце виступають автори і тексти, які могли б задати парадигму Франкової обробки старозавітних матеріалів і, зокрема, образів Каїна та Мойсея. Якщо врахувати, що процитований уривок важливий для розуміння поеми «Смерть Каїна», лист був написаний у 1889 р., а сама поема – у 1888-1889 роках, то можемо припустити, що робота над поемою, щонайменше, вивела систему свідомих і несвідомих інтенцій автора у той реєстр, який асоціювався у нього з відповідними аспектами перелічених вище класиків.

3-поміж багатьох авторів, які, безперечно, впливали на Франкове сприйняття й інтерпретацію старозавітних матеріалів, найперше треба згадати Т. Шевченка. Як показано у працях українських науковців (М. Бондар, Д. Донцов, П. Филипович) є багато підстав для висновку, що Шевченкові інтерпретації сакральних архетипів української культури знаходили різносторонній відгук у багатьох аспектах творчості І. Франка.

Про посилений інтерес до Шевченкового прочитання Біблії свідчать не лише паралельні місця і переспіви раннього І. Франка, але і його численні літературно-критичні публікації. Знаковими у цьому сенсі є праці письменника «Шевченко і критики», «Шевченко і Єремія», його полеміка щодо релігійності членів Кирило-Мефодіївського гуртка, поеми «Марія» та ін. Показово, що, висвітлюючи різні аспекти сакрального в творчості Т. Шевченка, І. Франко багато уваги приділяв старозавітним мотивам і образам. Шевченкове звернення до старозавітних образів давало йому можливість через підтекст, асоціації «екстраполювати» події і символи Старого Завіту на сучасність, «зашифрувати» в переспівах трагічні реалії української дійсності. У Шевченковій рецепції старозавітних образів І. Франка не могли не привабити аналогії на зразок: «єврейський народ – український народ», «Вавилон – Російська імперія». Як помічає М. Бородінова, «важливим елементом художньої цілісності поетичних циклів Т. Шевченка, присвячених переспівам і «подражанням», виступають наскрізні мотиви (зокрема, мотив неволі через підтекстове прочитання), наскрізні образи як своєрідні внутрішні «скріпи» циклу [1, 424-425].

Подібна ідеологічна настанова пізніше стане лейтмотивом інтерпретації старозавітних образів Франко-

вого «Мойсея». Пляма рабства, що тяжіла на нації, змивається кров'ю «месників дужих».

Іншою стороною Шевченкової інтерпретації місць із пророчих книг Біблії було вираження тривоги поета за долю свого народу, любов до рідного краю, докір за безславну сучасність, сповнену гріховності. У цьому сенсі Шевченкова манера прочитання Старого Завіту перегукується з очевидними на рівні інтертексту інтенціями поеми «Смерть Каїна»: ідея покути, потреба повернення до благородного, людського життя в українській культурі органічно пов'язана з образом борні, переборення рабського страху й егоїзму. Окремо взята людина чи цілий народ, який своєю духовною недбалістю і моральною розбещеністю допустив власну деградацію, багатьма скорботами і терпінням повинен звільнити свій розум і волю від пуг незнання, впокорювати свої фізичні і душевні сили владі розуму, совісті і закону. У семіосфері української культури саме ця спокута визначає алегоричний смисл кровопролитної боротьби старозавітних праведників і вождів єврейського народу, яка асоціюється з «жертвою очищення». На рівні нації, «народу Божого» очищення означає «religio», тобто відновлення зв'язку між народом і його очільниками через єдність у Бозі. У масштабі окремо взятої особистості очищення означає зцілення душевно-тілесних й інтелектуально-вольових енергій людини через зняття всіх перепон, які перешкоджають благодатному впливові Бога на людську природу. На рівні окремої особистості образ «Мойсей» – це певна блага думка, благородна рішучість, блага інтенція, яка згуртовує потоки свідомих і несвідомих енергій навколо певної конструктивної домінанти. У цьому сенсі місце кровопролитної битви за землю обітовану, до якої пророк Мойсей приводить свій народ, постає як «жертвник всеспалення». Відповідно, криваві військові змагання, в які історія вкинула Україну після смерті І. Франка, були вогненним очищенням, духовним хрещенням, спокутою за відречення українського суспільства від Бога й Істини Божої. Багато з цих речей на рівні передчуття були присутні в творах українських письменників і у поемі І. Франка «Мойсей» зокрема.

Загалом така рецепція старозавітних мотивів і образів була характерна не лише для Т. Шевченка, а й для багатьох інших учасників Кирило-Мефодіївського братства, зокрема, для М. Костомарова. Подібно до І. Франка, М. Костомаров цікавився Байронівською інтерпретацією біблійних образів та давньоєврейських переказів. В одній із літературних спроб раннього М. Костомарова є біблійний сюжет про Каїна та Авеля, «відкорегований» народними уявленнями. При цьому сюжет інтерпретується через взаємозв'язок фольклорної та християнської традицій, який простежується через осмислення мотиву гріха, мотиву моральної чистоти (Зірочка, Великодня ніч). Подібно до творів Т. Шевченка глибоке розуміння семасіології старозавітних образів у контексті української культури спонукало М. Костомарова розглядати образ Каїна в такому асоціативному ряду: «Богозневага, гріх → занапащення, скверна → кара, страждання, неволя, смерть → жертва, спокута, очищення → воскресіння».

Такий асоціативний ряд притаманний не стільки літературним обробкам класиків, скільки екзегетичній традиції, сприйнятій поетами через тонке відчуття ду-

ховної культури власного народу. У біблійному оповіданні одна із важливих проблем конфлікту між Каїном та Авелем – це проблема жертви. Каїн не може зрозуміти, чому жертва Авеля (яка потребувала менше зусиль і менше цінностей) була більш приємною Богу. У біблійній притчі Каїн страждає через свою недовіру до Бога, небажання дослухатися до волі Божої і небажання просити допомоги Божої в боротьбі з первородним гріхом, який нуртує в крові нащадків Адама.

Біблійно-християнська традиція нерідко використовує образ Каїна як символ омертвіння душі, втрату етичних і естетичних орієнтирів під впливом екзальтованого егоцентризму, замикавання в собі, затьмарення під впливом різних форм нарцисизму. Більшість ознак примарного щастя, за яке каїніти готові приносити жорстокі жертви І. Франко показав ще поемі «Смерть Каїна», в якій декілька разів згадує, що головного героя і його нащадків, неначе смертельним дурманом заповонив якийсь «окаянний» стан.

Франкова герменевтична модель художньо-естетичної обробки старозавітних образів Каїна і Мойсея багато уваги приділяє феноменології приступів самотності, зневіри, розпачу, відчаю і роздвоєння особистості – генетично успадкованої хвороби усіх каїнітів. Нерідко в прозових текстах мають місце натуралістичні сцени загибелі персонажу, заціпеніння духовних, душевних, інтелектуальних і фізичних сил

людини, поглинання і задухи жертви певною пристрастю. У багатьох випадках І. Франко повертається до використаного у поемі «Смерть Каїна» образу скляної гори або блискучої, як скло криги, яка, зазвичай, символізує «пазурі раціоналізму», або логічне, раціональне виправдання певної згубної пристрасті.

На прикладі Франкової герменевтичної моделі інтерпретації старозавітних матеріалів можемо пересвідчитись, що письменник усвідомлював небезпеку суто земного чи соціального (соціалістичного) тлумачення історії звільнення єврейського народу з єгипетської і вавилонської неволі. Про біблійно-християнський контекст Франкової герменевтики старозавітних образів говорив сам письменник. Зокрема у передмові до другого видання поеми «Мойсей» він писав: «варто зазначити факт, що, ставлячи не раз питання про джерела сеї поеми, ніхто з тих руських інтелігентів не звернув уваги на властиві і самим змістом вказані її джерела, але майже кождий, як се покажу далі, шукав їх деінде, звичайно, там, відки я не взяв нічого. Моя поема основана майже вся на біблійних темах, отже, що ж природніше для кожного критика, як пошукати тих джерел у Біблії і порівняти їх із тим, що я зробив із них? Се якраз досі не прийшло на думку ні одному з критиків моєї поеми. Знак, що Біблія лежить далеко поза кругом їх духовних інтересів» [3, т.5, с.201].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородінова М. Своєрідність «діалогу» української літератури першої половини XIX століття з Біблією / М. Бородінова // *Sacrum і Біблія в українській літературі* / за ред. Ігоря Набитовича. – Lublin : Ingvarr, 2008. – С. 417–426.
2. Донцов Д. Дві літератури нашої доби / Дмитро Донцов. – Львів : [б.в.], 1991. – 295 с. – Репр. вид. 1958 р. [Вид-во «Гомін України», Торонто].
3. Франко І.Я. Зібрання творів : у 50 т. / І. Я. Франко. – К. : Наук. думка, 1976-1986. – Т. 1-50.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Borodinova M. Originality "dialogue" Ukrainian literature of the first half of the nineteenth century to the Bible / M.M. Borodinov // *Sacrum and the Bible in Ukrainian literature* / edited. Ihor Nabytovych. – Lublin: Ingvarr, 2008. – S. 417-426.
2. Dontsov D. Two literature of our day / Dontsov. – Lviv: [BV], 1991. – 295 p. - Repro. ed. 1958 [type-in "Echo Ukraine" Toronto].
3. Franco I. Collected Works: 50 t. / I. Franko. - K.: Science. thought, 1976-1986. – T. 1-50.

Roman L.A., Roman I.O. The Hermeneutic Model of Artistic and Aesthetic Reseption of the Old Testament Messianic-Eschatological Themes in the Works of Ivan Franko

Abstract. In the article on the example of a Franko's poetry analyzes hermeneutic model of artistic and aesthetic reception of the Bible (Old Testament) subjects. In the article research biblical influence on the Franko's poetry.

Keywords: I.Franko, Christian semiosfery of Ukrainian culture, the Bible, hermeneutic model

Роман Л.А., Роман И.О. Герменевтическая модель художественно-эстетической обработки ветхозаветной мессианско-эсхатологической тематики в творчестве Ивана Франко

Аннотация. В статье на примере поэтического творчества И. Франко анализируется своеобразная герменевтическая модель художественной и эстетической рецепции писателем библейской (ветхозаветной) тематики. Исследуются библейские влияния на творчество писателя.

Ключевые слова. И. Франко, христианская семиосфера украинской культуры, Библия, герменевтическая модель

Суворова Т.М.

Методика дослідження образності американських фольклорних балад

Суворова Тетяна Миколаївна, аспірант

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Анотація. Стаття розкриває потенціал образності американських фольклорних балад. Образність є складне поняття, розуміння якого вимагає задіяння комплексної методики. Перспективним і ефективним є залучення лінгвокогнітивного інструментарію до аналізу образності баладних творів, оскільки з'являється можливість дослідити різні рівні формування та функціонування словесних образів як базових одиниць, а саме концептуальний та вербальний.

Ключові слова: образність, словесний образ, лінгвокогнітивна операція, лінгвокогнітивна процедура, прийом, концептуальна метафора

Вступ. Визначаючи образність тексту через поняття системи, вважаємо, що структурною одиницею є словесний образ (СО). Множина СО кожної балади у своєму функціонуванні формує образний простір, результатом чого є виникнення системної якості – естетичності [19]. Кожен окремих СО не існує відокремлено [2, с. 10-34], а вигаптовується на тлі усього семантичного простору баладного твору [13; 14; 15], усього семантичного простору американського фольклору, який, услід за Ю.М. Лотманом, розглядається як частина семіосфери, семіотичного простору світової культури [10, с. 433]. Таким чином, образний простір балад є осередком формування та буття кожного окремого СО, а значить і домінантою текстового світу [5, с. 31321].

Огляд публікацій з теми. На шляху адекватної інтерпретації смислу та лінгвокогнітивної суті образного простору необхідним є аналіз концептуальної структури кожного образу, оскільки у результаті психологічних експериментів доведено [1], що рецепієнт сприймає текст концептуально, у його смисловій цілісності [1, с. 59].

Спираючись на теорію поетичного образу Л.І. Белехової [3, 2004], потрактуємо СО як тривимірну величину, що інкорпорує передконцептуальну, концептуальну та вербальну іпостасі. Така структура СО обумовлена функціональними, семантичними, синтаксичними та когнітивними параметрами образу [2, с. 10-34]. Складність структури СО свідчить про те, що сам по собі СО є мінісистемою, яка функціонує в рамках системи вищого гатунку. Отже, СО є компонентом образної системи і його структура впливає на структурні характеристики образності. Тому дослідження структури СО балад є першочерговим на шляху визначення структурної конфігурації образності зазначених творів. Передконцептуальна іпостась СО є його смислом (там само), його архетипом, який автоматично активується позасвідомими когнітивними операціями [17, с. 10-13]. У контексті роботи когнітивне позасвідоме розуміється як передкатегоріальна діяльність, можливість виконання якої обумовлена наявністю емоційних передзнань, викликаних емоційним досвідом людини, що зберігається у колективному позасвідомому [6, с. 240; 19, с. 56-62].

Концептуальна іпостась є когнітивним кодом СО, що відбиває його узагальнений зміст [2]. Формування концептуальної складової СО здійснюється на основі лінгвокогнітивних трансформацій образ-схем областей джерела (source domain) та мети (target domain). Вербальна іпостась СО слугує засобом фіксації, зберігання та передачі СО від адресанта адресату, а також бере

участь у формуванні звукообразного малюнку балади. **Метою** статті є опис лінгвокогнітивного інструментарію, ефективного для розкриття потенціалу образності на різних рівнях її формування та функціонування.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження є американські фольклорні балади, у яких образність сягає глибин колективної свідомості та охоплює широчинь можливих інтерпретацій дійсності. Потенціал образності проявляється у її структурних характеристиках. Структурованість визначається однією з суттєвих рис концепту [9, с. 245], внутрішня упорядкованість якого описується не як “хаотичне нагромадження уявлень, знань чи смислів і навіть не їх кон’юнкція, а логічна структура” [11, с. 72 – 71], що віддзеркалює розвиток образності від архетипу до вербалізації знання. Можливість розвитку концептуальних схем СО балад з архетипних забезпечується центральним когнітивним процесом розумової діяльності людини – аналоговим осмисленням [2], завдяки якому можливим виявляється опрацювання людиною будь-якої інформації завдяки аналоговому, субститивному, контрастивному та конструктивному типам мапування.

Аналогове мапування, услід за Л.І. Белеховою, розуміємо як когнітивну операцію, що містить у собі ряд когнітивних процедур пошуку та опрацювання онтологічних відповідностей у структурі знань царини джерела СО та їхнє мапування на структуру знань царини мети [там само]. Концептуальний аналіз СО балад свідчить про те, що аналогове мапування складає суттєву частку серед механізмів створення СО. Зазначений тип мапування базується на метафоричному процесі та представлений у баладній образності трьома підтипами: *атрибутивним* (attributive mapping), *релятивним* (relative mapping) та *ситуативним* (situational mapping). Це означає, що проекція знань з царини джерела на царину мети передбачає перенесення ознак, відношень та ситуацій відповідно [4, 2011]. Так, СО *milk-white steed* (молочно-білий кінь) створений за допомогою атрибутивного мапування, адже ознака особливого відтінку білого кольору, властива молоку, переноситься на концепт СВІТЛО, котрий, розширюючись за допомогою значення супутніх образів, втілює концептуальну образ-схему ЖИТТЯ Є СВІТЛО у баладі “Lady Isabel and the Elf Knight” (№ 1).

Релятивне мапування – це проектування відношень, зазвичай причинно-наслідкового характеру, у результаті чого в царинах джерела та мети моделюються ситуації, що викликають схожі емоції та стани. Наприклад, у баладі “My Love is On the Ocean” (№ 46) емоційний стан страждання людини від невдалих від-

носин зі своєю половинкою по життю передається за допомогою СО *He comes like too cold weather, and off he goes like frost*. СО створюється за допомогою перенесення неприємних відчуттів, що виникають, коли людина знаходиться у незахищеному відкритому морозному просторі, на той емоційний стан, що виникає, коли зникає кохання між чоловіком та жінкою. Тобто, деяка подібність емоційного стану як результат ставлення до явищ природи проектується на емоційне ставлення людини до взаємовідносин. Основою СО, що викликає концепт ЗРУЙНОВАНОГО КОХАННЯ, є концептуальна метафора ЗНИКЛЕ КОХАННЯ Є ОХОЛОДЖЕННЯ. Тобто, емоційний стан як абстрактна сутність моделюється на основі досвіду людини про температурні властивості об'єктів природи.

Ситуативне мапування є проектування художніх ситуацій і подій, які відображаються у сфері джерела на сферу мети словесного образу. Залучається, в основному, для передачі емоційних станів. Якщо проаналізувати СО *Green grows the green laurel, all sparkling with dew, / How longly I was since I parted from you* з балади "Green Laurels" (№ 32), то очевидним стане психологічний паралелізм, який вказує на взаємозв'язок двох ситуацій – природної, де вимальовується молодий лавр, вкритий сяючою на сонці росю, та життєвої, де молодик сумує від розлуки з коханою. Дві ситуації взаємодіють, доповнюючи одна одну. З одного боку, життєва ситуація проектує за допомогою метафори-персоніфікації на природню можливість рослини відчувати, наче лавр – то є парубок, а роса – його сльози від туги за коханою дівчиною. З іншого, світла картинка живої природи проектує на життєву ситуацію додаткову імплікацію у концепті СВІТЛЕ СПІЛЬНЕ МАЙБУТНЄ закоханих, адже роса сяє на сонці, з часом вона випадає, а, отже, й туга пройде. Лавр зображено зеленим, що за символікою означає надію. Тобто, у парубка є надія на воз'єднання з коханою.

В основу субститивного мапування покладено методічне перенесення ознак, характеристик, властивостей сутностей царини джерела на сутність царини мети в межах СО. Субститивне мапування – це операція ідентифікації імпліцитних зв'язків між варіантами референтів концепту та проектування на іншу сутність цієї ж сфери СО шляхом лінгвокогнітивної процедури заміщення. У текстах американських фольклорних балад субститивне мапування займає визначальну роль. Такий вибір лінгвокогнітивної операції для створення СО продиктований жанровими особливостями балади, а саме усною традицією та стадією розвитку творчого мислення, що передбачають залучення згорнених та ємних структур, які активізують фантазію як основний процес пізнання фольклорного світу. Так, у баладі "Jessie of Ballington Brae" (№ 34) у СО *I dressed her in jewels and satin so rare* задіяно субститивне мапування. Зображується ситуація, де чоловік вдягнув кохану в коштовності та рідкісний атлас. Коштовності заміщують конкретні прикраси – перстні, сережки чи кольє. Образ створюється на основі гіперо-гіпонімічних відношень, а саме гіперонім *jewels* виступає узагальнюючим словом до цілого ряду гіпонімів, що дозволяє економно залучати засоби створення СО на основі лінгвокогнітивної процедури компресії. Той самий механізм побудови СО простежується і далі в рядку балади, де

атлас (*satin*) заміщує виріб із цієї тканини, вбрання дівчини, тобто матеріал заміщує результат його використання.

Контрастивне мапування як один із популярних засобів створення баладних СО – це проектування онтологічних властивостей однієї сутності на протилежні онтологічні властивості іншої сутності в межах СО. Наприклад, СО *I sing and be as merry as a bird up in the tree; / I'll rest when I'm weary since he's gone back on me*, вилучений з балади "My Love is On the Ocean" (№ 46), передає радість покинутої жінки, дуже втомленої стосунками зі своїм у минулому коханим чоловіком. Антитеза, що втілює СО в текстовій тканині, формується на ситуативному контрастивному мапунні. Лексичні одиниці, що створюють емоційний стан жінки, вербалізують онтологічно неспоріднені концепти РАДІСТЬ СВОБОДИ та ВТОМА, ПОКИНУТА ЖІНКА. У ході лінгвокогнітивної операції узагальнення наведені контрастивні за значенням концепти утворюють концептуальний оксиморон РАДІСТЬ СВОБОДИ vs. ВТОМА ВІД СТОСУНКІВ, формування якого супроводжується лінгвокогнітивною процедурою зіткнення протилежних концертів (ДОБРЕ vs. ПОГАНЕ). Ситуативне мапування проявляється через зображення ситуації з природного життя, де вільна пташка співає досхочу високо на дереві. Ця ситуація співвідноситься з можливостями вільної від обтяжуючих обставин жінки, коли остання вільна робити те, що їй заманеться (схочеться). На противагу цій радісній картині, змальовується образ втомленої, покинутої чоловіком жінки. Проте вона радіє та співає, поклавши край нестерпним відносинам.

Таким чином, концептуальна сторона СО балади вибудовується шляхом залучення трьох основних лінгвокогнітивних механізмів – аналогового, субститивного та контрастивного мапувань. У семантичному плані аналогове мапування призводить до зміщення у значенні слів, субститивне – до зміщення у референції, тоді як контрастивне базується на обох видах зміщення.

Ще один тип мапування є важливим для розуміння творчого механізму, залученого до творення образності американських фольклорних балад, – наративний. Наративне мапування – це комплексна лінгвокогнітивна операція, яка залучає різні види мапування, проектуючи сюжет, тему, мотив, ідею з інших творів мистецтва або відомих історичних подій на СО, втілює їх у ньому шляхом іншосказання, *нараболоу*. СО *At length he died, gave up the ghost, / And straight to Abraham's bosom he did post* з балади "Springfield Mountain" (№ 41) малює смерть чоловіка, який, оминаючи привида, потрапляє прямо до авраамового лона. СО містить алюзію на біблійного персонажа Авраама та сюжет з його життя про те, як на початку свого життя Аврам ("великий батько") отримав від Бога нове ім'я Авраам ("батько багатьох") і обіцянку, що його дітей буде так багато, як зірок на небі та піску на березі моря. То ж, СО балади базується на архетипі РЕГЕНЕРАЦІЯ об'єктивуючи концепт ПЕРЕРОДЖЕННЯ, який вербалізовано за допомогою символа авраамове лоно та реалізовано за допомогою лінгвокогнітивної операції компресії та інтертекстуалізації. Таким чином, СО містить у згорненому символічному вигляді цілу історію з Біблії, яка розгортається в уяві рецепієнта. Тобто, по суті одна

історія, баладна, містить в собі іншу, релігійну, яка впливає на формування значення СО балади.

Вербальна іпостась СО є втіленням його концептуальної структури в словесну тканину баладного твору шляхом різних лінгвокогнітивних операцій і процедур, серед яких конструктивне мапування є провідним [2; 3; 4]. Зазначений тип мапування трактується у роботі як обігравання потенційних парадигматичних та синтагматичних властивостей мовних одиниць шляхом їхнього проектування на семантико-синтаксичну структуру СО. Ця операція обіймає усі рівні лінгвістичного простору баладної образності: фонологічний, морфологічний, лексико-семантичний, синтаксичний та текстовий [3].

На фонологічному рівні конструктивне мапування проявляється через застосування алітерації, асонансу, консонансу та ономапопеї.

*"I'll make a strawy garland; I'll make it wondrous fine
With roses, lilies, daisies I'll move the eglantine.
I'll present it to my true love when he returns from sea.
I love my love because I know my love he loves me." (№65)*

Створений у наведеному уривку словесний образ для опису любові між двома людьми експлікується не лише завдяки лексико-семантичному рівню твору, але й фонологічному, котрий відтворює асоціативно приємні звукові сонорні поєднання. Вважається, що звук [l] в англійській мові виражає ніжні й теплі почуття [7, с. 230]. Прийомами створення додаткової образності у зазначеному уривку є алітерація та консонанс, котрі у результаті лінгвокогнітивної процедури розширення додають СО закоханого чоловіка виразності та емотивності. Концетричний фонетичний малюнок повторюваних приголосних звуків підсилює експресивність образності, доповнює образ емоційним та оцінним компонентом.

Ономапопея є одним із ефективних засобів, котрий створює додатковий до понятійно-предметної лексики тексту смисл через звукову виразність. Цей прийом створення образності конкретизує для акустичного сприймання якість одне явище або ознаку, вже описану за допомогою інших мовних одиниць, і таким чином, актуалізує її. Це добре простежується на прикладі з балади

Стилістичний прийом створення звукового фону за допомогою ономапоетичної фонології є одним із широковикористовуваних прийомів ранньої баладної творчості й зустрічається у найстаріших баладах таких, як у (№ 161):

*A lady lived in Lancaster,
Tra-la-liddle-te-i-de-O;
A gamester came a-courting her;
Tra-la-liddle-te-i-de-O*

Звуконаслідування породжує ритм, завданий попередніми віршами, та підсилює створену у баладі емоційну атмосферу, передаючи, концептуальною метафорою БІЛЬШЕ Є КРАЩЕ.

Морфологічне та лексико-семантичне конструктивне мапування можна простежити у різного роду відхиленнях від граматичної норми, яке уможливорюється пластичністю лінгвістичних одиниць та їхньою функціональною переорієнтацією.

Так, у баладі натрапляємо на приклади, де використовуються вербалізовані іменники, а також перехід матеріально-речовинних іменників у конкретні кількисні, що є результатом залучення лінгвокогнітивної операції компресії:

*I'd rather marry a young man
With forty cows to milk;
I would not marry an old man
And dress in satin and silk. (№ 180)*

У ході конструктивного мапування, задіяного до побудови СО у зазначеній баладі, відбувається економія мовних засобів, що є важливим для усної творчості. Ця важливість визначається високою інтенсивністю залучення такого способу фіксації СО. Порівняймо приклад з балади *Two Rigs of Rye* (№ 58), де згадані вище прийоми переходу іменникової частини мови у дієслівну *"Dry up those tears* та зміни лексикограматичного значення іменника з матеріального на конкретне кількісне *kerchief of Holland fine* збагачується лексико-семантичною транспозицією функціональних властивостей мовних одиниць, що творять СО. Прийомом для фіксації СО виступає персоніфікація, перенесення ознак істоти на неістот *sun had pierced the sky* та *the tears that came tinkling down*.

Синтаксичне конструктивне мапування полягає у упорядкуванні синтаксичних відносин між синтаксичними конструкціями царин джерела та мети. Ця операція залучає різні види синтаксичних конструкцій, в яких можна простежити дію різних когнітивних процедур: розширення, редукції, нарощування та композиції [3]. Так, у баладі (№ 53) можна спостерігати системний характер конструктивного мапування через сув'язь різних лінгвокогнітивних прийомів для створення романтичності у настрої та почуттях героя до коханої дівчини.

*"O Sally, O Sally, O Sally," said he,
"I'll freely forgive you if you'll forgive me.
Come, cheer up, my jewel, and we will agree,
And we will be married and merry we'll be."*

Із самого початку уривку прийом алітерації шумних звуків [s] та [f] у перших двох віршах формує музичально-мелодичний ефект якогось напруження у стосунках двох закоханих, що відповідає смислу СО. До формування СО залучено лексико-семантичне та синтаксичне мапування та лінгвокогнітивні операції нарощування та композиції, котрі проявляються через повтор фрази анафоричного характеру для відтворення підвищеної емоційності, а також синтаксичний тавтологічний паралелізм. Усі засоби разом покликані на об'єктивацію концептуальної метафори, що лежить в основі образу НЕЗГОДА Є НЕРАДІСТЬ. Два наступні вірші побудовані на антитетичній метафорі ЗЛАГОДА Є РАДІСТЬ ТА ВОЗ'ЄДНАННЯ. На вербальному рівні СО втілюється через алітерацію сонорних приголосних [m], [l], [w], котрі передають легкий і грайливий настрій героїв. Також використовується прийом паронімічної атракції, явища поетичної семантизації лексичних і морфологічних одиниць, які зіставляються на основі глибокої звукової подібності *we will be married and merry we'll be*. Комплекси приголосних і голосних, повторюючись, створюють слухове враження спільних

частин і ніби розширюють, збільшують образ. Це значить, що до формування СО задіяна лінгвокогнітивна процедура розширення. Сам по собі СО охоплює усі чотири вірші, і на основі контрастивного мапування та парадоксального поетичного мислення втілює концептуальну образ-схему БІЛЬШЕ ІНФОРМАЦІЇ є БІЛЬШЕ СМISЛУ за допомогою комплексу лінгвокогнітивних операцій, процедур та стилістичних прийомів.

Результати. Отже, формування структури СО забезпечується цілим комплексом лінгвокогнітивних засобів та може бути спроектовано у вигляді концептуальної моделі – образ-схеми різного ґатунку від архетипних схем до прототипних та стереотипних образ-

схем, що описують внутрішню структурованість СО. Структурованість визначається однією з суттєвих рис концепту [9, с. 245], внутрішня упорядкованість якого описується не як “хаотичне нагромадження уявлень, знань чи смислів і навіть не їх кон’юнкція, а логічна структура” [11, с. 72-71].

Висновки. Образність є складним утворенням, що означає комплексний підхід до розкриття усього її потенціалу. Вважаємо перспективним долучення лінгво-синергетичних методів до аналізу функціональних властивостей образності як системного утворення, що проявляється на різних рівнях баладного твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. Учебник; Практикум. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 496 с.
2. Белехова Л.И. Прототипическое и непрототипическое прочтение поэтического текста (на материале американской поэзии) / Л.И. Белехова // Когнитивная лингвистика. Дискурс. 2013. – № 6. – С. 10-34. – URL: <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 14. 03. 2015.
3. Белехова Л.И. Аналоговое мапування у поетичному тексті (на матеріалі американської поезії) / Л.И. Белехова. – URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1234/1/01bliupt.pdf> – Дата звернення: 14. 03. 2015.
4. Белехова Л.И. Види мапування як лінгвокогнітивні операції формування новообразів (на матеріалі американської поезії) / Л.И. Белехова // Когнитивная лингвистика. – 2011.
5. Белехова Л.И. Интегративная модель интерпретации поэтических текстов в контексте перекада / Л.И. Белехова // Проблема зіставної семантики. Вип. 5 / Відп. ред. Кочерган М.П. – К. : КДЛУ, 2001. С. 314-321.
6. Воробьева О.П. Эмотивность художественного текста и читательская рефлексия / О.П. Воробьева // Язык и эмоции. – Волгоград, 1995. – С. 240-246.
7. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
8. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина / под. общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М.: Моск. гос. ун-т, 1996. – 245 с.)
9. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е.С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М. : ИНИОН РАН, 1995. – С. 144-238.
10. Лотман Ю.М. Об искусстве / Ю.М. Лотман. – Санкт-Петербург: «Искусство – СПб», 2005. – 704 с., ил.
11. Рябцева Н.К. “Вопрос”: прототипическое значение концепта / Н.К. Рябцева // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 71 – 72.
12. Суворова Т.М. Лінгвокультурологічний аспект дослідження образності американських фольклорних балад / Т.М. Суворова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: “Лінгвістика”: Збірник наукових праць. Вип. 22 / Херс. держ. ун-т. – Херсон, 2015. – 228 с.
13. Суворова Т.М. Образність американських фольклорних балад: когнітивно-семіотичний аспект / Т.М. Суворова // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: “Філологічні науки” (мовознавство): Збірник наукових праць. – № 3. – Дрогобич, 2015. – 320 с.
14. Суворова Т.Н. Контрапункт как организующий принцип системы словесных поэтических образов / Т.Н. Суворова // “Language means of preservation and development of cultural values”: Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the LXX International Research and Practice Conference and III stage of the Championship in Philological sciences. (London, November 14 – November 20, 2013) / International Academy of Science and Higher Education; Organizing Committee: T. Morgan (Chairman), B. Zhytnigor, S. Godvint, A. Tim, S. Serdechny, L. Streiker, H. Osad, I. Snellman, K. Odros, M. Stojkovic, P. Kishinevsky, H. Blagoev – London: IASHE, 2013. – 90 p.) – URL: <http://www.gisap.eu/ru/node/34557>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 14. 03. 2015.
15. Суворова Т.Н. Преемственность и открытость системы словесных образов баладного текста / Т.Н. Суворова // “problems of combination of individualization and unification in language systems within modern communicative trends”: Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the XC International Research and Practice Conference and the III stage of the Championship in Philology. (London, October 09 – October 14, 2014) / International Academy of Science and Higher Education; Organizing Committee: T. Morgan (Chairman), B. Zhytnigor, S. Godvint, A. Tim, S. Serdechny, L. Streiker, H. Osad, I. Snellman, K. Odros, M. Stojkovic, P. Kishinevsky, H. Blagoev – London: IASHE, 2015. – 62 p.) – URL: <http://gisap.eu/ru/node/56369>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 14. 03. 2015.
16. Суворова Т.Н. Голограмма как эффект контрапунктной организации системы словесных образов баллады / Т.Н. Суворова // Известия ГГУ им. Ф. Скорины – 2014. – № 4 85. Гуманитарные науки. – С. 148-152. – URL: <http://vesti.gsu.by/archive.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 14. 03. 2015.
17. Lakoff G. Metaphors We Live By / Lakoff G., Johnson M. – Chicago: Chicago University Press, 1980. – 242 p.
18. Suvorova T. The Structure and Organization of a Poetic Creative Entity / T. Suvorova // “Global trends of development of ethnic languages in the context of providing international communications”, “Traditions and modern trends in the process of formation of humanitarian values”: Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the LXXXIII and LXXXIV International Research and Practice Conference and the II stage of the Championship in Philology, Art History, History, Philosophy, Culturology, Physical Culture and Sports. (London, June 26 – July 02, 2014) / International Academy of Science and Higher Education; Organizing Committee: T. Morgan (Chairman), B. Zhytnigor, S. Godvint, A. Tim, S. Serdechny, L. Streiker, H. Osad, I. Snellman, K. Odros, M. Stojkovic, P. Kishinevsky, H. Blagoev – London: IASHE, 2014. – 104 p.) – URL: <http://files.gisap.eu/sites/files/digest/83-84.indd%20Internet.pdf>. – Title on the screen. – Date: 14. 03. 2015.
19. Tsur R. Toward a theory of cognitive poetics / R. Tsur. – Amsterdam: Elsevier Science Publishers, 1992. – 549 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

20. Gardner E.-E., Chickering G. J. Ballads and Songs of Southern Michigan / E.-E. Gardner, G. J. Chickering. – The University Of Michigan, 2004. – 536p. – available at: <http://www.archive.org/details/balladsandsongso028080mbp>. – Title on the screen. – Date: 03.03.2015.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Babenko L.G., Kazarin Ju.V. Linguistic analysis of the text. Uchebnik; Praktikum. – M.: Flinta: Nauka, 2004. – 496 p.
2. Belehova L.I. Prototypical and neprototipicheskoe reading the poetic text (based on American poetry) / L.I. Belehova // Cognition. Communication. Discourse. 2013. – № 6. – P. 10-34. – URL: <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/>. – Title on the screen. – Date: 14. 03. 2015.
3. Belehova L.I. Analog mapping in a poetic text (based on American poetry) / L.I. Belehova. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1234/1/01bliupt.pdf> – Title on the screen. – Date: 14. 03. 2015.
4. Byelyehova L.I. Types of mapping as cognitive operations forming novoobraziv (based on American poetry) / L.I. Byelyehova // Cognitive Linguistics. – 2011.
5. Byelyehova L.I. Integrative model of interpretation of poetic texts in context translation / L.I. Byelyehova // Problem of comparable semantics. Vol. 5 / Responsible ed. Kocherhan MP – K: KDLU, 2001. P. 314-321.
6. Vorobyova O.P. Emotiveness a literary text and the reader's reflection / O.P. Vorobyova // Language and emotions. – Volgograd, 1995. – P. 240-246.
7. Gal'perin I.R. Text as object of a linguistic analysis / I.R. Gal'perin. – M. : Nauka, 1981. – 139 p.
8. Concise dictionary of cognitive terms / E.S. Kubryakova, V.Z. Dem'jankov, Ju.G. Pankrac, L.G. Luzina / gen. ed. E.S. Kubryakova. – M.: Mosk. snate univ, 1996. – 245 p.)
9. Kubryakova E.S. Evolution of linguistic ideas in the second half of the twentieth century (the experience of paradigmatic analysis) / ES Kubryakova // Language and science of the late twentieth century. – M. : INION RAN, 1995. – P. 144-238.
10. Lotman Yu. M. About Arts / Yu.M. Lotman. – Sankt-Peterburg: «Iskusstvo – SPB», 2005. – 704 p., il.
11. Riabceva N.K. "Question": prototypical value concept / N.K. Riabtseva // Logical analysis of language. Cultural concepts. – M.: Nauka, 1991. – P. 71-72.
12. Suvorova T.M. Linguocultural aspect of imagery investigation in American folklore ballads / T.M. Suvorova // Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: "Linguistics": Scientific Papers. Vol. 22 / Kherson State Univ. - Kherson, 2015. – 228 p.
13. Suvorova T.M. Imagery of the American folklore ballads: cognitive approach / T. M. Suvorova // Scientific Bulletin Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko. Series: "Philology" (Language): Scientific Papers. – № 3. – Drohobych, 2015. – 320 p.
14. Suvorova T.N. Counterpoint as the organization principal of word poetic imagery / T.N. Suvorova // "Language means of preservation and development of cultural values": Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the LXX International Research and Practice Conference and III stage of the Championship in Philological sciences. (London, November 14 – November 20, 2013) / International Academy of Science and Higher Education; Organizing Committee: T. Morgan (Chairman), B. Zhytnigor, S. Godvint, A. Tim, S. Serdechny, L. Streiker, H. Osad, I. Snellman, K. Odros, M. Stojkovic, P. Kishinevsky, H. Blagoev – London: IASHE, 2013. – 90 p.) – URL: <http://www.gisap.eu/ru/node/34557>. – Title on the screen. – Date: 14. 03. 2015.
15. Suvorova T.N. Open character of imagery / T.N. Suvorova // "Problems of combination of individualization and unification in language systems within modern communicative trends": Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the XC International Research and Practice Conference and the III stage of the Championship in Philology. (London, October 09 – October 14, 2014) / International Academy of Science and Higher Education; Organizing Committee: T. Morgan (Chairman), B. Zhytnigor, S. Godvint, A. Tim, S. Serdechny, L. Streiker, H. Osad, I. Snellman, K. Odros, M. Stojkovic, P. Kishinevsky, H. Blagoev – London: IASHE, 2015. – 62 p.) – URL: <http://gisap.eu/ru/node/56369>. – Title on the screen. – Date: 14. 03. 2015.
16. Suvorova, T.N. Hologramma as counterpoint effect of word image organization / T.N. Suvorova // Izv. GGU im. F. Skoriny – 2014. – № 4 85. Hum. sc. – S. 148-152. – URL: <http://vesti.gsu.by/archive.html>. – Title on the screen. – Date: 14. 03. 2015.

Suvorova T. Methodology Of Image Analysis Of The American Folklore Ballads

Abstract. The article demonstrates the potential of the imagery of the American folklore ballads. Imagery being a complex phenomenon, it is required to draw an integrated linguocognitive methodology to the analysis. It is effective while searching the functional properties of imagery as permits to manifest the conceptual and verbal aspects of word images as the basic units.

Keywords: *imagery, word image, linguocognitive operation, linguocognitive procedure, method, conceptual metaphor*

Суворова Т. Н. Методика исследования образности американских фольклорных баллад.

Аннотация. Статья посвящена раскрытию потенциала образности американских фольклорных баллад. Поскольку образность является сложным понятием, то предполагается использование комплексной методики. Лингвокогнитивный инструментальный представляется эффективным в этой связи, так как позволяет проанализировать базовые единицы образности как на концептуальном уровне, так и на вербальном.

Ключевые слова: *образность, словесный образ, лингвокогнитивная операция, лингвокогнитивная процедура, прием, концептуальная метафора.*

Тимінська І.М.

Легенди на монетах Великої Британії XVII–XX ст.:
переклад, семантика, класифікація

Тимінська Ірина Миколаївна, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської та німецької філології

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, м. Полтава, Україна

Анотація. Дослідження присвячене аналізу легенд на монетах Великої Британії XVII–XX ст.ст., а також класифікації їх компонентів. На переважній більшості емісій легенди є багатоаспектними, семантично насиченими. Їх компоненти класифіковані наступним чином: 1) ім'я короля або/та королеви; 2) посилання на те, що монарх править з Божої милості; 3) титул правителя; 4) девіз держави, а також написи, що декларують різноманітні аспекти правління монарха, життя країни тощо; 5) номінал монети; 6) ініціали монетних майстрів (граверів); 7) рік випуску. Встановлено також, що для емісій зазначеного періоду характерним є використання латинської, англійської, французької мов.

Ключові слова: монети Великої Британії, легенда, номінал, семантика, класифікація, емісія

Вивчення легенд (написів) на монетах Західної Європи, їх структури та класифікації структурно-семантичних компонентів є проблемою, котрій в українському мовознавстві до цього часу не приділялося будь-якої уваги. З огляду на те, що у кожний період часу кожна монета виконує функцію своєрідної візитної картки тієї чи іншої території (міста, країни, групи країн), тема нашого дослідження може бути визнана актуальною в колі питань сучасного мовознавства.

Метою цієї роботи є пошук загальних рис на легендах монет Великої Британії та їх класифікація. Матеріалом дослідження стали монетні карбування різних номіналів Великої Британії у період з XVII по XX ст. включно. З-поміж методів, які використовувалися для аналізу нумізматичного матеріалу, особливе місце займають описовий, порівняльний та структурно-семантичний методи.

Карбування власних монет на Британських островах – зовнішнім виглядом вони нагадують тогочасні номінали Македонії – бере початок з античних часів. У період римської окупації від імені імператорів тут випускали золоті ауреуси, срібні денарії, різноманітні бронзові номінали, метал для яких видобувався безпосередньо в Британії.

Із появою в останній чверті VI ст. англосаксів карбування монет на Британських островах поновлюється. Близько 600 р. регулярні емісії розпочав монетний двір у Кентербері, згодом – у Лондоні. На зовнішній вигляд англійських монет того часу помітно вплинули монети сусідньої держави франків. Наслідуючи останнім, англосакси випускають соліди, трієнси, пізніше – дрібні срібні скеати (англосакс. sceats – “щит”), а близько 760 р. – денарії каролінгського зразка.

Перші британські скеати мають діаметр близько 10 мм і значну товщину. Зображення на них, як правило, стилізовані, легенди виконані латинськими літерами або рунічними знаками, хоча більшість скеатів не мають легенд взагалі. У Нортумбрії скеати карбувалися в останній третині VII ст. і в IX ст. У деяких випадках їх оформлення обмежено хрестами та легендами, що містять імена та титул правителів, а також імена монетаріїв.

Випуск денаріїв каролінгського зразка – вони досить рано отримали назву “пенні” (скорочення D. на монетах Великої Британії походить від латинського слова “denarius”) – розпочався близько 760 р. Майже одночасно денарії емітували король Кента Етельберт II (роки

правління: 748–762) і король Мерсії Оффа (757–796). Після 766 р. до випуску пенні долучилися архієпископи Кентерберійські, а наприкінці VIII ст. королі Вессекса та Східної Англії. Перші англійські денарії-пенні мають діаметр близько 17 мм, більш пізні (кінець VIII – поч. IX ст. ст.) близько 21 мм. Аналогічно скеатам легенди на аверсах пенні повідомляють імена королів або архієпископів, на реверсах – назви місць карбування, імена монетаріїв [1, с.108].

У нові та новітні часи написи урізноманітнюються. Поряд з іменем короля або королеви з'являються титул, девізи, позначення номіналу, дата випуску тощо. Для цієї мети використовують аверс (лицьова сторона) та реверс (зворотня сторона) монети, а також гурт.

Для британської традиції в монетних написах характерним є використання трьох – латинської, англійської, французької – мов. Легенди, як правило, семантично насичені. Що ж стосується компонентів легенд, то загалом їх можна класифікувати наступним чином:

1. Ім'я короля або/та королеви.
2. Посилання на те, що монарх править з Божої милості.
3. Титул правителя.
4. Девіз країни, а також написи, що декларують різноманітні аспекти правління монарха, життя країни тощо.
5. Номінал.
6. Ініціали монетних майстрів (граверів).
7. Рік емісії монети.

Розглянемо ці компоненти більш детально.

1. Ім'я короля або/та королеви: CAROLVS II (Карл II, 1660–1685); GVLIELMVS ET MARIA (Вільгельм і Марія, 1688–1694); ANNA (Анна, 1702–1714); GEORGIUS III (Георг III, 1760–1820); VICTORIA (Вікторія, 1837–1901); EDWARDVS VII (Едуард VII, 1901–1910), ELIZABETH II (Єлизавета II, з 1952 по теперішній час). Інколи легенда містить посилання на батька короля: CAROLVS A CAROLO, тобто “Карл, син Карла” (мідні та олов'яні монети Карла II). До правління Єлизавети II ім'я правителя подавалося виключно латинською мовою – ELIZABETH SECOND, ELIZABETH THE SECOND, ELIZABETH II.

Своєрідними у цьому відношенні є золоті броуди, відкарбовані у 1656 р. за часів Англійської співдружності. Головою держави був тоді лорд-протектор Олівер Кромвель, і це знайшло відображення на броудах.

Аверс монети містить погруддя лорда-протектора вліво й напис латинню OLIVAR D G R P ANG SCO ET HIB & PRO, тобто (“Олівер, з Божої милості захисник Англіїської республіки, Шотландії, Ірландії та інших”).

2. Посилання на те, що монарх править з Божої милості. На це вказують напис латинською DEI GRATIA, тобто “З Божої милості” (ANNA DEI GRATIA, CAROLVS II DEI GRATIA), або скорочення типу D G, DEI GRA (напр.: EDWARDVS VII DEI GRA, монети номіналом 1 шилінг, 1/2 крони, 1/2 соверена, 1 соверен 1901–1910 рр.).

Показово, що наявність цього компонента свого часу була притаманна монетам багатьох європейських країн. Так, на золотих і срібних монетах переважної більшості російських царів міститься напис-скорочення Б. М. – “Божией милостию” [2, с. 30–220]. Маємо також: DEI GRATIA / D GRATIA / D G (на монетах французького монарха Людовіка XV, 1715–1774); POR LA G DE DIOS (на монетах іспанської королеви Ізабелли II, 1833–1868) тощо [6, с. 7–24].

3. Титул правителя. Компонент має тричленну структуру та велику кількість варіантів подання. Перший (1) елемент компоненту – слово REX (“король”), REGINA (“королева”), скорочений варіант – REG, або словосполучення REX ET REGINA (“король і королева” – виключно на монетах Вільгельма та Марії Стюартів). Другий (2) – посилання на підвладну територію. Третій (3) елемент – релігійної спрямованості. Він зумовлений особливим статусом британських монархів відносно пануючих в країні англіканського та шотландського пресвітеріанського віросповідань (FIDEI DEFENSOR – “Захисник віри”, або у вигляді скорочень типу F D, FID DEF тощо). З одного боку, британський монарх є главою англіканської церкви Великої Британії. Він призначає архієпископів і єпископів, котрі, в свою чергу, присягають короні. З іншого – під час коронації майбутній правитель присягається захищати безпеку шотландської пресвітеріанської церкви.

Особливістю подання титулу є комбінування трьох вищенаведених елементів – по-перше, в різному складі, по-друге – в різній послідовності.

Наприклад: на монетах королеви Вікторії – BRITANNIARVM REGINA FID DEF. Повний варіант: BRITANNIARVM REGINA FIDEI DEFENSOR, тобто “Королева Британських територій, захисниця віри” – 1 соверен 1838–1871 рр., 1 крона 1839, 1844, 1847 рр., 1/2 крони 1839–1892 рр. та ін. Маємо послідовність: 2–1–3.

CAROLVS II D G M B F & H REX. Повний варіант: CAROLVS II DEI GRATIA MAGNVS BRITANNIAE FRANCIAE & HIBERNIAE REX, тобто “Карл II, з Божої милості король Великої Британії, Франції та Ірландії” – на срібних монетах від 1 пенні до 4 пенсів без дати Карла II, котрий у свій час претендував на французьку корону. Послідовність: 2–1.

EDWARDVS VII DEI GRA BRITT OMN REX FID DEF IND IMP. Повний варіант: EDWARDVS VII DEI GRATIA BRITANNIARVM OMNIVM REX FIDEI DEFENSOR INDIAE IMPERATOR, тобто “Едуард VII, з Божої милості усіх Британських територій король, захисник віри, імператор Індії” – 1/2 пенні, 1 пенні, 1 фартинг, 6 пенсів, 1 крона, 5 фунтів 1901–1910 рр. тощо. Послідовність: 2–1–3–2–1.

У найпростіших випадках легенда містить ім’я правлячої особи (осіб) і назву метрополії. Наприклад, монета 1/2 пенні 1694 року Вільгельма та Марії має легенду GVLIELMVS ET MARIA (аверс) / BRITANNIA (реверс). З іншого боку, деяким емісіям притаманні нехарактерні для більшості англійських номіналів написи. Титул BR ET L D або BRVN ET L DVX (BRUNSVICIENSIS ET LUNEBURGENSIS DUX, тобто “Герцог Брунсвіка та Люнебурга”), зустрічаємо лише на золотих і срібних монетах королів Георга I (1714–1727), Георга II (1727–1760) та Георга III (емісії до 1816 р.). Ці ж випуски мають у складі легенди слово ET та аббревіатури: S R I A T ET E або S R I A TH ET EL, що є скороченням посади та титулу SACRI ROMANI IMPERII ARCHI THESAURIUS ET ELECTOR (“Старший скарбничий і курфюрст Священної Римської Імперії”). Причому останній варіант спостерігається виключно на монетах Георга I.

4. Девіз країни, різноманітні написи, що декларують той чи інший аспект правління монарха, окремих епізодів життя країни тощо.

Девіз Великої Британії DIEU ET MON DROIT (фр. “Бог і моє право”) розміщений на монетах із зображенням герба країни (напр., 1 фунт 1983, 1993 рр.). Релігійну спрямованість мають також написи типу: CHRISTO AUSPICE REGNO (“Я правлю з благословення Христа” – на емісіях Карла II, без дати); DIRIGIT DEUS GRESSUS MEOS (“Бог охороняє мої кроки” – 5 фунтів 1839 р.); TUEATUR UNITA DEUS (“Дозволь гвардії Бога об’єднати їх” – 1 крона 1847 р.). Зпоміж інших можна назвати: FLORENT CONCORDIA REGNA (“Королівства розквітають у злагоді” – монети Карла II); NEMO ME IMPUNE LACESSIT (“Ніхто не зачепить мене безкарно” – 1 фунт 1984, 1989, 1994 рр.); STANDING ON THE SHOULDERS OF GIANTS (“Ті, хто стоїть на плечах гігантів” – біметалеві 2 фунти 1997 та деяких інших років); RUGBY WORLD CUP 1999 (“Чемпіонат світу з регбі 1999 року” – 2 фунти 1999 р.) королеви Єлизавети II тощо.

У XVIII ст. поява деяких написів пов’язана з важливими, проте не завжди приємними подіями в житті монархії, пропагує певні економічні або військові успіхи. Так, у період з 1729 по 1739 рр. Англія емітувала монети вартістю в 1/2 гінеї та 1 гінею з маркуванням E. I. C. (East Indian Company – “Ост-Індська компанія”), що карбувалися з гвінейського золота, яке завозила до країни Ост-Індська компанія.

Інша аббревіатура – SSC (South Sea Company – “Південна Морська компанія”) присутня на реверсах срібних монет номіналом 6 пенсів, 1 шилінг, 1/2 крони, 1 крона. Аббревіатура нагадує про фінансову аферу Південної Морської компанії, що в 1717–1721 рр. активно торгувала на фінансовому ринку країни “дугими” акціями. Після гучного скандалу, безпосередньо причетними до якого виявилися канцлер британського казначейства та його заступник, керівник Королівського монетного двору сер Ньютон, котрий і сам потерпів від шахраїв, наказав у 1723 році зробити на монетах напис SSC – на науку нації та для нагадування про аферу.

Поява написів на монетах першої половини XVIII ст. VIGO (Віго) та LIMA (Ліма) пропагує перемоги англійського флоту над іспанцями. Внаслідок останніх британська казна поповнилася значною кількістю

трофейного золота та срібла, з яких і карбувалися відповідні монети. Перша перемога була отримана в 1702 році у гавані м. Віго (провінція Галісія), де англійці захопили американський вантаж, що його доставили до Іспанії галеони. Друга – з трофеїв, захоплених в Лімі та акваторії Тихого океану в 1741–1745 pp. [2].

5. Номінал монети.

Стародавні англійські гроші не мають позначення вартості взагалі. Головними показниками, що визначали купівлеспроможність і вартість, були метал, з якого карбувалася та чи інша монета, а також її вага. На емісіях нового та новітнього часу позначення вартості також може бути відсутнім, причому до початку ХХ ст. це явище головним чином спостерігається на монетах великих номіналів.

Так, вартість не позначена на мідному фартингу (1/4 пенні) та мідному півпенні 1717–1724 pp., срібних шестипенсовику 1717–1726 pp., 1 шилінгу 1715–1727 pp., 1/2 крони 1715–1726 pp., 1 кроні 1716–1726 pp. Георга І; фартингу 1730–1754 pp., 1/2 пенні 1729–1754 pp., 1 пенні 1729–1760 pp., 6 пенсах, 1 шилінгу, 1/2 крони, 1 кроні, золотий 1/2 гінеї короля Георга ІІ; 1 кроні 1818 р. Георга ІІІ; числених півкровонок, кронах Вікторії, півкровонок короля Георга V (1910–1936) тощо.

Досить рідкісний випадок – відсутність номіналу на одній із найдрібніших англійських монет у 1/3 фартинга, що карбувалися для Мальти в 1844 р. Її поява пов'язана з тим фактом, що на Мальті монети метрополії функціонували паралельно з місцевою валютою – грано. Грано обмінювали на пенні за стабільним курсом – 1 грано : 1/12 пенні, тобто 1/3 фартинга. Мідна монета в 1/3 фартинга й була покликана полегшити такий обмін [4].

Загалом номінал англійських монет подається кількома способами. По-перше, одним словом: FARTHING (напр., монети Георга VI, 1936–1952). По-друге, сполученням слів: SIX PENCE, ONE SHILLING, TWO SHILLINGS, ONE FLORIN (монети Едуарда VII) або навіть ONE TENTH OF A POUND (срібні флорини 1848–1849, 1851–1887 pp. королеви Вікторії), HALF CROWN (монети Георга V), SHILLING (монети Георга VI для Південної Африки), ONE POUND (монети Єлизавети II) та ін.

По-третє, виключно цифрами – арабськими чи латинськими. Найбагатшим на номінали латинню було ХVІІІ ст. Наприклад, цифрою „VI” позначений номінал монети в 6 пенсів 1603 р. Якова І (1603–1625); „XII” – 1 шилінг без дати, „X” – 1/2 юніта 1643 р., „XX” – юніт без дати Карла І (1625–1649); „III” – 3 пенси 1685–1688 pp. Якова ІІ (1685–1689); цифрою „XII” – 1 шилінг без дати короля Карла ІІ. Номінал срібних пенні Георга ІІ вказаний латинською цифрою „I”, монет у 2 пенси – цифрою „2”, 3 пенси – „3”, 4 пенси – „4”.

По-четверте, комбінованим способом – за допомогою цифр і скорочень або цифр і слів: 1/4 D., 3 D. (відповідно на фартингах та трипенсовиках Георга VI для Південної Африки); 1S, 2S, 2½S, 5S (на шилінгових монетах Георга VI для Південної Африки); 1/2 NEW PENNY, FIVE PENCE 5, TWENTY PENCE 20, 10 NEW PENCE, FIFTY PENCE 50 (на монетах Єлизавети ІІ).

6. Ініціали монетних майстрів (граверів).

Компонент може бути представлений однією та більшою літерами, що скорочують імена майстрів, а також повними формами власних імен. Наприклад: G (George Kruger Gray) на монетах номіналом 3 пенси 1927–1936 pp.; MG (Mary Gillik) – монети 1953–1970 pp.; RDM (Ralph David Maklauf) – монети 1984–1997 pp.; EF CT (E. Fuller & C. Thomas) – 6 пенсів, 2 шилінги та 1/2 крони 1953–1970 pp.; PISTRUCCI (Benedetto Pis-trucci) – на монетах Георга ІІІ 1816–1820-x pp.; W. WYON R.A. (William Wyon Royal Academician) – 5 фунтів королеви Вікторії 1839 р. – Вільям Вайон як член Королівської Академії мистецтв вважав за потрібне відзначити цей факт на монеті. (Пор., наприклад, із середньовічними “золотими пенні” короля Генріха ІІІ (1216–1272), на реверсах яких міститься легенда WILLEM ON LVNDE. Вона повідомляє ім'я автора штемпелів Вільєма та вказує на Лондон як місце емісії [1, с. 130].

У 1997 році англійський скульптор Ієн Ренк-Бродлі виграв конкурс Королівського монетного двору Великої Британії на створення нового портрету Єлизавети ІІ для монет країни. Ініціали скульптора IRB – вони розташовані під портретом королеви – зустрічаються на британських випусках, починаючи з 1998 року.

7. Рік емісії. Зазвичай рік випуску подається арабськими цифрами. Одне з небагатьох виключень – вікторіанський золотий 1839 р. номіналом 5 фунтів з датою – MDCCCXXXIX, а також крони 1847 та 1853 pp. – ANNO DOM MDCCCXLVII, тобто ANNO DOMINI 1847 (“Зроблено в 1847 році”). Елемент ANNO DOMINI зустрічається у вигляді скорочення A D (6 пенсів 1927–1936 pp. Георга V). Дати може передувати лише ANNO – “Зроблено в ...” (монети Георга IV, 1820–1830; Вільгельма IV, 1830–1837); або AN REG (часто зустрічається повний варіант ANNO REGNI) – “У ... рік правління правлячого монарха”, як це маємо на 5 гінеях і 5 фунтах, емітованих до 1839 р., кронах, емітованих до 1937 р. та деяких інших англійських номіналах [3; 7].

На переважній більшості емісій Великої Британії ХVІІІ–ХХ ст. легенда несе значне семантичне навантаження, є багатоаспектною та інформативно насиченою. Це обумовлено не лише специфікою оформлення такого важливого платіжного засобу як монета, вимогами британської традиції щодо оформлення металевих грошей, але й конкретними особливостями існування британської монархії в кожний період її історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляков А.С. Нумизматика / А.С. Беляков // Введение в специальные исторические дисциплины. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – С. 81–146.
2. Просветов И. Особые случаи. – URL: <http://www.numizmat.net/articles/detail.php?ID=7059>.
3. Сводная таблица монет Англии 1714–2003 гг. – URL: <http://www.Numizmat.net/catalogue>.
4. Уздеников В. В. Монеты России. 1700–1917 / В.В. Уздеников – М. : ДатаСтром, 1992. – 678 с.
5. Фартинг. Краткая история. – URL: <http://www.Numizmat.Net/articles/detail.php?ID=1689>.
6. Catálogo Monedas y Billetes Españoles / [ed. Hnos Guerra]. – Zaragoza : INO Reproducciones, 2008. – 325 p.
7. Chester L. Krause. Standard Catalogue of World Coins: 17th Century, 1601–1700 (3rd Edition). – Krause Publications, 2003. – P. 731–760.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Belyakov A.S. Numismatics / A.S. Belyakov // Introduction in Special Historical Subjects. – M. : Izdatel'stvo MGU, 1990. – P.81–146.
2. Prosvetov I. Special cases URL: <http://www.numizmat.net/articles/detail.php?ID=7059>.
3. Summary table of English coins of 1714-2003 URL: <http://www.Numizmat.net/cataloge>.
4. Uzdenikov V.V. Coins of Russia. 1700-1917 / V.V. Uzdenikov – M. : DataStrom, 1992. – 678 p.
5. Farting. Short History URL: <http://www.Numizmat.Net/articles/detail.php?ID=1689>

Tyminska I.M. Legends on British coins of XVII–XX centuries: translation, semantics, classification

Abstract. The essay deals with the legends on the British coins of XVII–XX centuries including the classification of their components. In most cases emissions have multiple-aspect semantically informative legends. Their components can be classified as following: 1) king's or queen's name; 2) the indication, that a monarch rules by the grace of God; 3) ruler's title; 4) state's motto as well as legends indicating different aspect of monarch's reign, country's life etc.; 5) coin denominations; 6) initials of coin masters (engravers); 7) date of emission. It has been determined the common languages used for legends were Latin, English, French.

Keywords: *British coins, legend, denomination, semantics, classification, emission*

Тыминская И.Н. Легенды на монетах Великобритании XVII–XX вв.: перевод, семантика, классификация

Аннотация. Исследование посвящено анализу легенд на монетах Великобритании XVII–XX вв., а также классификации их компонентов. Подавляющее большинство эмиссий имеют многоаспектные, семантически насыщенные легенды. Их компоненты классифицированы следующим образом: 1) имя короля или/и королевы; 2) указание на то, что монарх правит Божией милостью; 3) титул правителя; 4) девиз государства, а также надписи, декларирующие различные аспекты правления монарха, жизни страны и т.д.; 5) номинал монеты; 6) инициалы монетных мастеров (гравёров); 7) год выпуска. Установлено также, что для эмиссий данного периода характерно использование латинского, английского, французского языков.

Ключевые слова: *монеты Великобритании, легенда, номинал, семантика, классификация, эмиссия*

Шаповал Г.І.

Антропонімний простір новел Марка Черемшини

Шаповал Галина Ігорівна, здобувач наукового ступеня кандидата філологічних наук
Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка,
методист кабінету координації методичної діяльності
Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Львів, Україна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню функціонування власних імен у новелістиці Марка Черемшини. Охарактеризовано найважливіші стилістичні функції літературно-художніх антропонімів та визначено особливості вживання власних назв у творчості письменника. Систематизовано літературно-художні антропоніми у творчості автора, охарактеризовано їх структуру, з'ясовано особливості побудови антропонімного простору та літературних антропонімів в системі художнього тексту.

Ключові слова: апелятив, літературно-художній антропонім, номінація, онім

Вступ. Ономастика поетична, ономапоетика, поетонімія, ономастика літературна – галузь ономастики, що вивчає функціонування власних назв у художніх творах [1, с. 8]. В українському мовознавстві найбільш прийнятним є термін літературна ономастика, бо цей відповідник легко вписується у міжнародну термінологічну систему, пор. англ. *literary onomastics*, нім. *literarischen onomastik*, фр. *onomastique litteraire*.

Літературна ономастика є вторинною, бо виникає й існує на базі загальнонародної ономастики опираючись на діючі в мові ономастичні норми. Вона не зумовлюється безпосередньо історичним розвитком, як реальна ономастика, а залежить від волі автора і детермінується художнім задумом, жанром, напрямком та стилем твору.

Оніми в художньому творі передусім виконують стилістичну функцію і беруть участь у створенні образів на відміну від реальних власних назв, що належать мові [1, с. 8]. Асоціація є одним із найпоширеніших засобів формування семантики власних назв у тканині тексту. Особливо це стосується тих онімів, які в лінгвістичній літературі називають по-різному – значущими, описовими, характеризуючими, змістовими, етимологічними іменами. Найбільш вдалим є термін, який вживає більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників – промовисте ім'я [3, с. 115].

На початку ХХІ ст. значно поглибилася увага дослідників до вивчення онімного простору художніх текстів, який є завершеною системою, цілісною структурою, що має свої закони, виконує певні художні завдання, які залежать від авторської ідеї і жанрової специфіки літературно-художнього твору [5, с. 17]. Власні назви та їх замітники виступають надзвичайно важливими елементами авторського образотворення, адже допомагають достовірніше відтворити важливі деталі, сутність зображуваного героя та висловити своє (авторське) ставлення і міжособні стосунки героїв.

Усі імена, прізвища, імена по батькові, прізвиська, андроніми, патроніми покликані не лише ідентифікувати персонажа, а й виконувати певні характеристичні функції для створення цілісного образу героя. За вжитком в українській літературі власних назв можна виділити кілька десятків різних їх функцій, що зосереджуються в групи – інформативну та експресивну. Окремо від цих двох потужних функціональних блоків можна говорити лише про текстотвірну функцію власних назв [1, с. 7]. Давайте розглянемо функції літературно-художніх антропонімів у новелістиці Марка Черемшини.

Мета: на основі художніх текстів новел Марка Черемшини охарактеризувати функції літературно-художніх антропонімів та структурні особливості використання власних назв у новелістиці автора.

Головна функція літературно-художніх антропонімів – працювати на художній текст (розуміння читачем, адекватне інтерпретування) та на підтекст, адже антропоніми становлять вагомий частину художнього твору [7, с. 73]. Безперечно, підбір імені для персонажа є надзвичайно відповідальним етапом при авторському іменотворенні, бо від того буде залежати ставлення читача до персонажа. У канві будь-якого твору антропоніми виконують різноманітні функції: номінативну, локалізаційну, соціологічну, оцінну, характеристичну. Розглянемо ці функції в антропонімному просторі новел Марка Черемшини.

Номінативна функція притаманна усім власним назвам. Відтворюючи сільські події, автор найчастіше вдається до однолексемного та дволексемного іменування (ім'я + прізвище, детермінатив + ім'я), номінує особу лише ім'ям чи похідним варіантом його, а антропомодель «ім'я + по батькові» та трилексемне іменування вживає рідко.

Панівною формою у сільському середовищі є повна або зменшено-пестлива форма імені (Іван, Петро, Гриць, Василько, Юрко, Калина), яка водночас контрастує із емоційно-оцінною та характеристичною (Петрик, Катеринка, Йванічко, Марічка). Найчастіше автор іменує персонажів лише за особовим ім'ям, і це, вірогідно, є своєрідним прийомом зображення простої людини і звичайного робітника.

Іменування на зразок Петрик, Катеринка, Марічка, Йванічко, Тимко є досить поширеними і характерними для антропонімікону покутських сіл, в основному так названо дітей або селян із незначним статусом: «Василько й Петрик глянули на стіну й собі заголосили: Дедику, ненько, де святий Николай?» [6, с. 56].

У новелах Марка Черемшини добре представлена безіменна номінація та замітники імен, які вносять додаткову характеристику персонажів або доповнюють закладену в антропонімах інформацію. Автор використовує їх для виділення персонажа з ряду подібних та для детальнішої характеристики героя. Так, Петрик у новелі «Карби» є і чемний легінь, і господар, і бабина дитина, і небіж, і чемна дитина, і годний легінь, і стрижений урльопник.

Локалізаційна функція. Ця функція полягає у тому, що автор відтворює у художньому тексті картину

того часу, який він описує, використовуючи іменник того ж періоду. Марко Черемшина не приховує тематичного спрямування новел і вже навіть заголовками новел «Село вигибає», «Село потерпає», «Після бою» локалізує читача у потрібний часовий простір – воєнний період, час народного горя, злиднів, селянської бідноти і великої надії на краще майбутнє.

Більшу частину антропонімів становлять християнські імена (*Андрій, Іван, Петро, Ганна, Марія, Оксана*). Локалізаційну функцію виконують й апелятивні діалектизми, серед яких: газда, газдиня, бадіки, бадьо, легіні, вуйна, бараба – «гультай», дедьо – «батько», ленка – «ледар, ледащо», сараче, моздір – «невеличка гармата», балван – «ідол» та ін. Характерним для покутських говірок є вживання імен у кличному відмінку з усиченою кінцівкою. У новелах Марко Черемшина використовує таку форму, як *бадіко Ми', Васи': «Цитьте, газдині файні, та чемні, та грішні. Ба, шо си діє, бадіку Ми'?»* [6, с.99].

Соціологічна функція. Кожна особа належить до певного соціального стану, має якусь професію, родові зв'язки та ін. Часто автор поєднує ЛХА з апелятивом, у якому вже закладена ця інформація: *війт Прембський, багач Приймак, старий удовець Гавриш; Казик Тицецькі, непривишний навіть до такої роботи як коляда* та ін.

Імена із спеціальними словотворчими формантами вказують на сімейний стан персонажів (Куриліха, Семениха – заміжні жінки), а персонажі, що належали до вищих суспільних класів іменуються антропонімами на -ськ(ий), -цьк(ий): *«Казик Тицецькі непривишний навіть до такої роботи, як коляда. Він таки ще з а Австрії, єк був у нас шевцем, то робити анітрішки, ані не подивиться в той бік, де робота, лиш ціле літо лежить холодами та й лиш посвистує. Але я отут межі нами кажу нам вірну правду, шо єму не варт поляком бути, бо то – шануючи образ і вас ірцених – таки пустий друк та й решта»* («Коляда») [6, с. 179].

Експресивно-оцінна функція. Антропоніми у художньому тексті несуть певне емоційне навантаження. Для іменування молодих людей та дітей Марко Черемшина вживає імена-демінативи. Вони здавна в українській мові творилися за допомогою зменшено-пестливих суфіксів: -к(о), -ик -ц' (*Марічка, Калинка, Митрик, Грицько, Василько, Юрко, Петрик* б. ін.). Автор майже не творить образів негативних героїв, тому у творчості Марка Черемшини яскраво переважають пестливі форми над згубілими.

Найпродуктивнішими словотвірними суфіксами для чоловічих імен у Черемшини є такі, як : -к(о), -ик, -ічк(о); для жіночих імен: -очк(а), -ічк(а), -ичк(а), -к(а) – *Калинка, Митрик, Марічка, Анничка, Петрик, Грицько* та ін.

Зменшувально-пестливі варіанти онімів, які в основному мають експресивно-оцінне забарвлення і слугують здебільшого характеристикою іменуючого персонажа, передають позитивне або негативне ставлення до героя. Для вираження експресивності автор

вживає такі звертання, як *«газдиньки любі, ірцени (хрещені)», «пишний та файний пане здекуторю, комісарку наш любий»*, експресивно забарвлені приклади *Йванічку-братчику, Калинко-душко, любко-бабко* та замітники імен з позитивною семантикою (*небожата, любетка, вуйночки, газдиньки*).

Автор активно послуговується антропонімами означеннями, які у поєднанні з іменем є важливим засобом передачі почуттів автора: *бідна вдовиця Семениха, багач Приймак, маленька донечка Анничка*.

Характеристична функція. У вираженні характеристичної функції власних назв беруть участь як морфологічні, так і словотвірні особливості антропонімів. Значення імені автор не пояснює і не коментує, лише через відповідні обставини чи поведінку персонаж стає зрозумілішим читачеві. У складі імен можна простежити декілька шарів: візантійські християнські імена (*Григорій, Іван, Петро, Анна*), грецького походження (*Василь, Василина, Остафій, Курило, Калина*), єврейського походження (*Марія, Семен*), польського походження (*Казик*) [4]. Часто поряд із іменем подається інформація про особу: *Іван Гавриш, той бунтар, що в читальні був головою; Гавришева Марійка, над усі дівки найфайніша; круглий, гей бочка, Дзельманів син*.

У новелі «На Боже» представлені два прізвиська із суфіксами -ів – *Піштаків та Осішнюків*. Такі моделі широко розповсюджені на Буковині і виконують роль присвійних суфіксів. Детального пояснення прізвиськ автор не дає, тому здогадуємось, що вони утворені за продуктивною тоді моделлю по спорідненості до прізвиська батька. Частина антропонімікону відображає назви за соціальною належністю або постійним заняттям (*Приймак, Сівчук*).

У новелах Марка Черемшини широко побутують прізвиська та прізвиська, через які автор виражає своє ставлення до персонажа, формує ставлення до нього у читача. Вони доповнюють зовнішню і внутрішню характеристику зображуваної автором особи.

Прізвиська Черемшини – це в основному однолексемні антропомоделі із прозорою мотивацією. Так, головного героя новели «Поменник» прозивають у селі Митром Пужливим, бо *«...відмалку мав великі вуха, а лице стягнене в клубочок, гей у заяця. Заким ставав говорити, то обзирався на всі боки, схиливався, клав на губи палець і казав: «Цитьте!»...»*. Однак часто автором чи то для виділення персонажа з ряду подібних, чи для детальнішої характеристики застосовуються замітники імен, які вносять додаткові характеристики до образу Митра: *заяць, базіко Ми', браччик, слушний чоловік* [6, с.99].

Висновки. У своїй творчості Марко Черемшина, вибираючи антропонімичну модель іменування, керувався не усталеними державою антропонімами нормами, а їх функціонально-стилістичною доцільністю. Отож, різноманітність іменувань дає можливість письменнику більш повно та виразно розкрити художні образи та точніше їх охарактеризувати, створює особливий колорит та неповторний авторський стиль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко Ю.О. Літературна ономастика: Збірник статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – 328 с.
2. Мельник Г.І. Міркування про теоретичні засади літературної ономастики. Записки з ономастики: Збірник наукових праць, Вип. 11. – Астропринт, 2008. – С. 20-28.
3. Бияк Н. Номінація персонажів у романах Гончара як додатковий засіб їх характеристики. – Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТНПУ, 2007. – 1 (16).– 448 с.
4. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник. – 3 вид., випр./ За ред. В.М. Русанівського – К.: Наук. думка, 2005. – 336 с.
5. Хлисту́н І. Власна назва в українській поезії II половини ХХ ст. – Умань, 2013. – 208 с.
6. Черемшина М. Новели; Посвяти Васи́леві Стефанику; Ранні твори; Переклади; Літературно-критичні виступи; Спогади; Автобіографія; Листи / Вступ, стаття, упоряд. й приміт. О.В. Мишанича. – К.: Наукова думка, 1987. – 448 с.
7. Усова О. Вживання та функції одночленних власних імен у творах М. Хвильового // Вісник Донецького університету. Серія Б: гуманітарні науки. – 2003.– Вип. 1. – С. 72-76.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Karpenko Yu.O. Literary onomastics: Collection of Articles. – Odesa: Astroprint, 2008. – 328 p.
2. Melynyk G.I. Reflections on the theoretical principles of literary onomastics. Notes from Onomastics: Scientific Papers, Vol. 11. – Astroprint, 2008. – P. 20-28.
3. Byjak N. Nomination characters in novels of Gonchar as a supplementary measure their performance. – Scientific Notes of Ternopil National Pedagogical University. Series: Linguistics. – Ternopil: TNPU, 2007. – 1 (16).–448 p.
4. Skrypnyk L. Gh., Dzyatkivsyka N. P. Proper names of people: Dictionary Directory. – 3d ed., cor. / Za red. V. M. Rusanivskyiy – K.: Nauk. dumka, 2005. – 336 p.
5. Khlystun I. Proper name in Ukrainian poetry in the second half of the twentieth century. – Umany, 2013. – 208 p.
6. Cheremshyna M. Novels; Dedication to Vasil Stefanik; Early works; Translations; Literary criticism performances; Memories; Autobiography; Letters / Introduction, article compilation and notes. O.V. Myshanych. – K.: Naukova dumka, 1987. – 448 p.
7. Usova O. The use of a one-term function and proper names in the works of M M. Khvylyjoviy // Bulletin of Donetsk university. Series B: Humanities. – 2003.– Vol. 1. – P. 72-76.

Shapoval G.I. Anthroponymic space stories Marko Cheremshyna

Abstract. The article is devoted to the investigation of the functioning of proper names in the small prose of Mark Cheremshyna. The characteristic most important stylistic features literary anthroponyms and peculiarities of the use of proper names in the writer. Systematic literary anthroponymy in the works of the author, kharakterizovuyvatsya their structure, to clarify the features of construction onomastic space and literary anthroponyms in the system of artistic text.

Keywords: *appellativ, literary-artistic anthroponym, nomination, onym*

Шаповал Г.И. Антропонимическое пространство новелл Марка Черемшины

Аннотация. Статья посвящена исследованию функционирования имен в новеллистике Марка Черемшины. Охарактеризованы важнейшие стилистические функции литературно-художественных антропонимов и определены особенности употребления имен в творчестве писателя. Систематизированы литературно-художественные антропонимы в творчестве автора, охарактеризована их структура, выяснены особенности построения антропонимического пространства и литературных антропонимов в системе художественного текста.

Ключевые слова: *апеллятив, литературно-художественный антропоним, номинация, оним*

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu